

Munich Personal RePEc Archive

Romanian-Portuguese Diplomatic Relations (1919-1933). Martinho De Brederode - Ambassador in Bucharest

Stoica, Alina

University of Oradea

11 January 2011

Online at <https://mpra.ub.uni-muenchen.de/62679/>

MPRA Paper No. 62679, posted 18 Sep 2015 06:04 UTC

Alina STOICA

**RELATII DIPLOMATICE
ROMÂNNO-PORTUGHEZE (1919-1933)
Martinho de Brederode - ambasador la București**

Prefață de
prof.univ.dr. Maria Manuela Tavares Ribeiro
(Coimbra)

Cuvânt înainte de
prof.univ.dr Mihai Drecin
(Oradea)

Editura Universității din Oradea
2011

Descrierea CIP a Bibliotecii Naționale a României

STOICA, ALINA

Relații diplomatice româno-portugheze (1919-1933). Martinho de Brederode - ambasador la București / Stoica Alina. - Oradea:

Editura Universității din Oradea, 2011

Bibliogr.

ISBN 978-606-10-0384-6

327(498:469)"1919/1933"

Editura Universității din Oradea este recunoscută de CNCSIS, cod 149

Traducerea rezumatului în portugheză: prof.univ.dr. Dan Caragea

CUPRINS

INTRODUCERE.....	17
CAPITOLUL I FAMILIA BREDERODE ÎN ISTORIA PORTUGALIEI.....	31
I.1. Originea familiei Brederode.....	33
I.1.1. <i>Sorgintea olandeză a familiei.....</i>	34
I.1.2. <i>Din Olanda în Portugalia.....</i>	42
I.2. Martinho Maria Teixeira Homem de Brederode de Cunha – descendent al familiilor de Brederode și de Cunha. Repere biografice..	45
I.2.1. <i>Formația intelectuală.....</i>	46
I.2.2. <i>Preocupările extra-diplomatice ale tânărului Martinho de Brederode.....</i>	49
I.3. Însemnele heraldice ale diplomatului portughez	50
I.3.1. <i>Blazonul familiei Teixeira</i>	52
I.3.2. <i>Blazonul familiei Homem</i>	53
I.3.3. <i>Blazonul familiei Brederode</i>	54
I.3.4. <i>Blazonul familiei de Cunha</i>	55
I.3.5. <i>Blazonul lui Martinho de Brederode</i>	56
CAPITOLUL II ÎNCEPUTURILE CARIEREI DE DIPLOMAT... 61	61
II.1. Primul contact cu diplomația - Bruxelles (aprilie 1889- august 1890).....	65
II.1.1. <i>Belgia și Portugalia, puteri coloniale europene</i>	66
II.1.2. <i>Belgia în corespondența diplomatică a lui Martinho de Brederode</i>	69
II.2. Misiune diplomatică în Tanger (8 ianuarie 1906 – 4 octombrie 1908).....	72
II.2.1. <i>Criza marocană și Conferința de la Algeciras.....</i>	74
II.2.2. <i>Relațiile particulare stabilite în Tanger.....</i>	79
II.2.3. <i>Interesele comerciale ale Portugaliei în Maroc.....</i>	81
II.3. Anii premergători primului război mondial la Pekin (14 martie 1907 – 16 octombrie 1912)	86

II.3.1. <i>Macao - zonă de conflict</i>	91
II.3.2. <i>Martinho de Brederode în timpul Revoluției din 1911...</i>	99
II.4. Primul Război Mondial – Paris și Roma (1914-1918).....	102
CAPITOLUL III ÎN BALCANI. APOGEUL CARIEREI DIPLOMATICE A LUI MARTINHO DE BREDERODE.....	107
III.1. Relații diplomatice lusitano-sârbo-croato-slovene în anii ce au urmat primei mari conflagrații mondiale.....	112
III.1.1. <i>Martinho de Brederode la Belgrad</i>	114
III.1.2. <i>Raporturi economice lusitano-iugoslav</i>	119
III.2. Martinho de Brederode, ministrul plenipotențiar al Portugaliei la Atena.....	121
III.3. Bucureștiul – reședință permanentă a Legației Portugaliei din Balcani.....	125
CAPITOLUL IV POLITICA ROMÂNEASCĂ POSTBELICĂ ÎN VIZIUNEA DIPLOMATULUI PORTUGHEZ.....	137
IV.1. Politica internă românească din primii ani postbelici	139
IV.1.1. <i>Guvernul Alexandru Vaida Voevod</i>	144
IV.1.2. <i>Guvernul Averescu</i>	155
IV.1.3. <i>Ion I.C.Brătianu și politica liberalilor până în preajma crizei economice mondiale</i>	166
IV.2. Politica externă a României în rapoartele diplomatice ale lui Martinho de Brederode	174
IV.3. Relații politice româno-portugheze	183
CAPITOLUL V RAPORTURI ECONOMICE ȘI CULTURALE ROMÂNO – PORTUGHEZE ÎN PERIOADA INTERBELICĂ.....	187
V.1. Criza postbelică și repercusiunile asupra vieții cotidiene din România în primul an al sosirii lui Martinho de Brederode la București	189
V.2. Economia românească postbelică în viziunea lui Martinho de Brederode	197
V.2.1. <i>Raporturi comerciale româno-portugheze</i>	209
V.2.1.1. <i>Contribuția diplomatului portughez la dezvoltarea comerțului dintre cele două state</i>	210
V.2.1.2. <i>Semnarea unor tratate</i>	219
V.2.2. <i>Sistemul financiar bancar românesc</i>	225
V.2.3. <i>Petrolul românesc</i>	237
V.3. Evoluția relațiilor culturale româno-potugheze între cele două conflagrații mondiale.....	250

CAPITOLUL VI MARTINHO TEIXEIRA HOMEM DE BREDERODE DE CUNHA, UN DIPLOMAT PORTUGHEZ ADOPTAT DE ROMÂNIA.....	259
VI.1. Imaginea diplomatului portughez – perspectivă românească și portugheză.....	261
VI.2. Sfârșitul carierei sale de diplomat.....	266
CONCLUZII.....	273
REZUMAT.....	281
BIBLIOGRAFIE.....	299
ANEXE.....	315

LISTA DE ABREVIERI

ADMAE – Arhiva Diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe al Portugaliei

AMAE – Arhiva Ministerului Afacerilor Externe al României

AUC – Arhiva Universității din Coimbra

MAE – Ministerul Afacerilor Externe

MAS – Ministerul Afacerilor Străine

Pasta - Dosar

CX – caixa (cutie)

P – piso (etaj)

A – armario (raftul)

M – maço (dosar)

Serie A – serie politică

Serie B – serie economică

Serie D – serie cu informații diverse

*Dedic această carte cu toată dragostea fiului și soțului meu.
Le mulțumesc pentru că au crezut în mine și m-au sprijinit necondiționat în
eforturile mele profesionale.*

PRÉFACE

À l'année 2003-2004 Alina Stoica a commencé à fréquenter la Faculté de Lettres de l'Université de Coimbra et a terminé sa Post-Graduation en Histoire Contemporaine avec une excellente classification.

C'est alors qu'elle amorça ses recherches sur le thème de sa thèse de doctorat : *De l'histoire des relations diplomatiques roumaines-portugaises. Martinho de Brederode - diplomate (1919-1933)*.

Thèse dont l'orienteur responsable est le Prof. Mihai Drecin et j'ai assumé dès le commencement la co-orientation de ce travail et suivi avec un plaisir et un intérêt particulier le parcours d'Alina Stoica dans ses enquêtes menées au Portugal, à Coimbra comme à Lisbonne. Elle s'est montrée une chercheuse à la fois zélée, rigoureuse et intelligente, en déployant toute sa capacité d'analyse et de synthèse.

Son rapide apprentissage de la langue portugaise lui a permis présenter des travaux académiques et elle a pu entretenir de stimulants rapports avec les professeurs comme avec ses camarades.

Alina Stoica est membre de Centres de Recherche, soit à l'Institute for Euroregional Studies, soit comme collaboratrice au Centre d'Études Interdisciplinaires du 20ème siècle de l'Université de Coimbra – CEIS20. Elle a déjà une production scientifique remarquable pour une jeune chercheuse qui s'est consacrée à des thèmes variés, donnant ainsi à son *Curriculum* un caractère interdisciplinaire et où l'internationalisation ne fait pas défaut.

Le thème de ce livre *De l'histoire des relations diplomatiques roumaines-portugaises. Martinho de Brederode - diplomate (1919-1933)*, en soi original et novateur, contribue à une meilleure connaissance des relations roumaino-portugaises à travers le regard, l'action et la pensée d'un diplomate - Martinho de Brederode - entre 1919 et 1933. On fait une brève analyse des antécédents des rapports entre la Roumanie et le Portugal - les faits, les événements et les phases de ces relations et quelques - uns des principaux interlocuteurs sans que soient négligées les relations culturelles et les interventions d'intellectuels et de diplomates roumains comme Nicolae Iorga, Mihail Manoilescu, Lucian Blaga, Mircea Eliade, entre autres. Une fois tracé le profil de la personnalité qui fait l'objet du travail, nous donne des informations précises sur la carrière diplomatique de Martinho de Brederode : son séjour à Pékin, son passage par Paris, à Bucarest.

Cette étude nous explique très bien comme Brederode est un homme attentif à l'évolution politique roumaine, aux relations externes de la Roumanie, et aussi aux relations commerciales et culturelles entre Portugal et Roumanie.

Alina Stoica retrace un parcours de vie qui doit être compris et interprété à des moments différents du processus historique. Et elle le fait en cherchant à replacer dans son contexte l'œuvre du diplomate en Roumanie.

La documentation explorée dans les archives portugaises et roumaines a rendu possible un travail dont sa thèse de doctorat est l'aboutissement et qui se distingue par son originalité, les sources inédites qu'elle nous fait connaître, l'analyse critique des ces mêmes sources et l'interprétation perspicace des lectures bibliographiques.

Nous tenons dans cet ouvrage une étude sérieuse et très utile aux chercheurs des deux pays, un regard croisé, comparatif, sur les histoires de la Roumanie et du Portugal. Un ouvrage où est évidente l'interdisciplinarité, on se croisent les champs de l'héraldique, de la généalogie, de l'histoire, de la sociologie, des relations internationales, de la science politique, de l'économie.

L'œuvre de Alina Stoica vient enrichir une historiographie encore aussi pauvre sur les relations roumaino-portugaises, mais grâce à elle et grâce aux travaux qu'elle ne manquera de susciter, nous pouvons avoir, au futur, une plus riche historiographie roumaine-portugaise.

Maria Manuela Tavares Ribeiro
Coimbra, le 3 Avril 2011

CUVÂNT ÎNAINTE

Un alt fost student, masterand și doctorand îmi solicită câteva rânduri introductive la o carte. Întotdeauna, în astfel de ocazii, mai ales când este vorba de primul volum pe care fostul meu doctorand îl publică, răspund cu cât mai multă promptitudine, cu gândul, oarecum nostalgic, la o situație asemănătoare prin care am trecut personal acum treizeci de ani.

Doamna Alina Stoica, absolventă a Facultății de Istorie, Geografie și Relații Internaționale a Universității noastre, cadru didactic universitar în Departamentul de Studii Europene și Relații Internaționale, acum câțiva ani a avut șansa obținerii unei burse de un an de zile la prestigioasa Universitate din Coimbra. Specializându-se în domeniul Relațiilor Internaționale a avut șansa și ambiția să se perfecționeze în cunoașterea limbilor portugheză și spaniolă. De aici a pornit ideea alegerii unei teze de doctorat care să se ancoreze în istoria relațiilor diplomatice româno-portugheze din perioada interbelică. Este vorba de o monografie dedicată vieții și activității lui Martinho de Brederode, primul ambasador plenipotențiar al Portugaliei în România epocii interbelice.

Atât în timpul specializării în Portugalia, cât și ulterior, în mai multe rânduri, colega noastră a făcut eforturi materiale și științifice deosebite, pentru a realiza o documentare responsabilă într-o serie de biblioteci și arhive din Coimbra, Lisabona și București. În demersurile sale portugheze, a avut sprijinul direct, științific și prietenesc, al doamnei profesoare Maria Manuela Tavares Ribeiro de la Universitatea din Coimbra. De aceea o consider pe colega noastră portugheză drept copărtaşă la coordonarea tezei de doctorat¹ ce vede astăzi lumina tiparului.

Monografia istorică dedicată lui Martinho de Brederode și epocii sale ne plimbă printr-o epocă foarte frământată, ce acoperă șase decenii, de la sfârșitul secolului al XIX-lea până în anii următori încheierii celui de-al doilea război mondial. Alina Stoica reușește să ne conducă prin viața și faptele diplomatului portughez într-un areal geografic și politic universal, din vestul

¹ Alina Stoica, *Din istoria relațiilor diplomatice româno-portugheze. Martinho de Brederode – diplomat (1919-1933)*, teză de doctorat, Universitatea din Oradea, 2010, 351 p., conducător științific prof.univ.dr. Mihai D. Drecin, referenți: prof.univ.dr. Maria Manuela Tavares Ribeiro (Universitatea din Coimbra, Portugalia), prof.univ.dr. Vasile Vese (Universitatea Babes Boliay, Cluj Napoca), prof.univ.dr. Constantin Hlihor (Universitatea Națională de Apărare Carol I), prof.univ.dr. Ioan Horga (Universitatea din Oradea).

Europei în Africa de Nord, China, Balcani, în final România. Parcă am fi într-o excursie printre oameni, teritorii și evenimente exotice, grave, șocante, conduși de un ghid – Martinho de Brederode – el însuși un amestec de pedanterie și exactitate vest europeană, dar și de un autentic nonconformism de tip latin. Până la urmă viața personală și activitatea diplomatică a portughezului este un veritabil roman, parcă desprins din paginile „Crailor de Curte Veche” ai lui Mateiu Caragiale, cu care, de altfel, Brederode a avut interesante relații de prietenie.

Provenit dintr-o veche familie nobiliară olandezo-portugheză, respectându-se tradiția politică cu rădăcini în istoria imperiului colonial portughez, Martinho de Brederode intră în diplomatie. Peregrinează în importante locații politice și diplomatice ca Bruxelles, Tanger, Macao, Paris, Roma, București, Belgrad, Atena, în momente de criză politică ce anunțau primul război mondial, vor marca apoi desfășurarea acestuia și reșezarea lumii după încheierea lui. Experiența diplomatică acumulată îi va permite să facă observații rafinate asupra realităților politice, economice și culturale din țara noastră în rapoartele clasice pe care orice ambasador le trimitea periodic ministerului său de Externe.

Martinho de Brederode se simte atras mai mult de oamenii politici din Ardeal decât de cei din Regat. Scoate în evidență sobrietatea și simțul organizatoric al ardelenilor, cu rădăcini în cultura și munca de tip german, în antiteză cu fanariotismul, oscilațiile, fie ele inteligente și spectaculoase, ale „regățenilor”. În rapoartele diplomatice pe care le trimite la Lisabona, se dau detalii interesante legate de demersurile politicii externe românești, care se străduia să ocupe locul de „prim solist” în Europa Centrală – o veritabilă placă turnantă între estul și vestul bătrânului continent.

Diplomatul portughez se încadrează rapid în societatea românească, devine un nelipsit participant la toate reuniunile organizate de lumea politică, economică și mondenă a Bucureștilor. El însuși se străduiește să organizeze mese și întruniri rafinate, chiar dacă posibilitățile sale financiare sunt modeste. Din aceste medii, completate cu surse din presă, ambasadorul face aprecieri asupra elitei și instituțiilor românești, propunând încheierea de tratate economice portughezo-române, relații mai strânse cu sistemul bancar, interes față de petrolul românesc.

Dezvoltarea relațiilor culturale româno-portugheze a fost un obiectiv important al ambasadorului. Cu atât mai mult cu cât era un oaspete permanent al cercurilor artistice și culturale din București. Preocupările sale scriitoricești, temperamentul vulcanic, înclinația spre atitudini și manifestări nonconformiste l-au apropiat de lumea boemă românească. Relațiile cu aceasta au oscilat între prietenie, iubire, stimulare reciprocă, până la dușmănie, ruperea punților, acuzații neacademice surprinzătoare. Cu toate acestea, Martinho de Brederode s-a simțit bine în lumea culturală bucureșteană, care l-a adoptat ca pe un veritabil și clasic „Mitică”.

Fondul latin portughez, cu toate calitățile și defectele lui s-a mulat perfect peste latinitatea românească, mai ales cea dâmbovițeană. Atât de perfect încât Martinho de Brederode rămâne în România după încheierea carierei de diplomat și pensionarea lui în 1934. Mai mult, se căsătorește cu o româncă la Brașov, în 1948, moare și este îngropat în țara noastră în 1952. Nu a mai apucat să-și vadă țara, Portugalia și nici familia. A rămas definitiv în spațiul geografic care l-a adoptat – România, ale cărei calități și defecte le-a apreciat, respectiv denunțat, după cum România i-a acceptat nonconformismele și sprijinit eforturile de a lega două țări latine situate în extremitățile latinității europene.

Desigur, teza de doctorat este pentru un tânăr cercetător și universitar un prim examen științific. După cum în viitor ea cere a fi completată și dezvoltată, ne poate oferi noi piste de cercetare în același domeniu sau în domenii conexe. În felul acesta se lărgeste orizontul preocupărilor de cercetare, tânărul studios de astăzi devenind la maturitate, mai ales la senectute, un specialist recunoscut, imposibil de neglijat, în domeniul și problematica urmată cu consecvență de-a lungul anilor.

Astfel văzute lucrurile, colega Alina Stoica are șansa să se poziționeze în domeniul istoriei diplomației româno-portugheze, a relațiilor culturale dintre cele două țări latine. Nu cred ca mi-aș depăși sarcinile unui „deschizător de carte” prin rândurile de mai sus dacă i-aș sugera un subiect pe care să-l aibă în vedere în viitor, strâns legat de raporturile româno-portugheze. Dacă a debutat cu viața și activitatea unui diplomat portughez în România, ar putea continua cu viața și activitatea unui diplomat român în Portugalia. Este vorba de dr. Victor Cădere²², jurist, profesor universitar la Academia de Drept din Oradea (1925-1931), la un moment dat chiar Decan (1929) al acestei instituții de învățământ superior, ambasador al României în Polonia, Iugoslavia, în final în Portugalia (1941-1944), epurat de comuniști din Ministerul Afacerilor Străine în toamna anului 1944. Victor Cădere a fost unul dintre renumiții diplomați români ai anilor 1931-1944, deputat, membru în guverne ale anilor 1930-1931. Ca ambasador la Lisabona, pune accentul pe *diplomația culturală*, militând pentru a face cunoscută istoria, cultura și spiritualitatea poporului român în Portugalia. Aici el va beneficia de serviciile consilierului cultural Mircea Eliade, pe care, la rândul-i, l-a sprijinit și stimulat în activitate.

Până la urmă, o carte se prezintă singură. Cei ce acceptă să scrie un cuvânt înainte nu fac decât să deschidă apetitul cititorului față de volumul tipărit, să dea o greutate în plus valorii științifice a elaboratului. Meritul principal revine autorului cărții.

²² Vezi un medalion Victor Cădere, în Andrei Alexandru Căpășan, *Diplomați români de elită. O istorie – incompletă - a diplomației române prin diplomați, epoca modernă și contemporană (1919-1947)*, vol II, Editura Ars Docendi, București, 2009

Așa văzute lucrurile, volumul de față aduce, indiscutabil, un plus de date despre relațiile diplomatice româno-portugheze, încă puțin cunoscute. Arhitectura lucrării, eleganța scrisului, împletirea datelor seci de istorie cu relevarea multor elemente ce țin de istoria mentalităților – o fac accesibilă inclusiv publicului larg, iubitor de istorie. Editată, eventual, și în Portugalia, lucrarea cred ca ar constitui un subiect de interes pentru cercurile intelectuale lusitane, un aport în consolidarea edificiului prieteniei româno-portugheze. Cu atât mai mult cu cât autoarea aparține tinerei generații de istorici români, cu orizont cultural european, „rezervă de cadre” pentru diplomația noastră în continuă așezare calitativă.

Prof.univ.dr. Mihai D. Drecin
Oradea, iulie 2011

INTRODUCERE

Problematica relațiilor internaționale este una de actualitate și de interes pentru istoriografia europeană, având la bază cunoașterea legăturilor dintre state, fie ele politice, economice, culturale, militare, religioase etc. În România, în ultimii ani, s-a înregistrat o dezvoltare prodigioasă a cercetărilor științifice privind relațiile diplomatice ale statului român cu statele Europei sau ale lumii. Au apărut numeroase lucrări de specialitate, rezultate ale cercetătorilor consacrați sau ale tinerilor doctoranzi, aflați în căutarea ineditului, interesați să privească dincolo de granițele României.

Schimbarea regimului politic din România, după 1989, a permis studenților și intelectualilor români să se alăture și ei efortului de a se rupe din îmbrățișarea sovietică și de a se reuni cu cealaltă Europă, cea occidentală. Programele europene³, prin bursele oferite, au creat cadrul favorabil studierii în Europa și pentru studenții cu mai puține posibilități materiale. În 2003 am beneficiat și noi de o asemenea oportunitate și am ales ca destinație Universitatea din Coimbra, Portugalia. Aici am cunoscut oameni deosebiți, colegi extraordinari, profesori dispuși dialogului și înclinați spre ideea sprijinirii tinerilor cercetători. Sistemul universitar exigent în egală măsură cu toți studenții, indiferent de naționalitatea acestora, a ridicat pretenția prezentării unor proiecte bazate pe materiale de arhivă, inedite. A fost primul nostru contact cu Arhivele Diplomatice din Ministerul Afacerilor Externe, de la Lisabona. Astfel, a apărut ideea prezentei lucrări, în fapt teza noastră de doctorat: *Din istoria relațiilor diplomatice româno-portugheze. Martinho de Brederode – diplomat (1919-1933)*.

Aria cercetării noastre s-a extins, pe de o parte, asupra relațiilor bilaterale în contextul relațiilor internaționale și al politicii generale portugheze față de Balcani, iar pe de altă parte am insistat asupra raporturilor directe dintre România și Portugalia, având drept reper în demersul nostru corespondența și activitatea diplomatică a Ministrului portughez Martinho de Brederode.

Analiza întreprinsă prin compararea datelor și informațiilor obținute din surse adesea diferite, editate sau inedite, ne-au ajutat să conturăm și să evidențiem dificultățile promovării intereselor românești în contextul

³ Socrates-Erasmus, Leonardo da Vinci, Tempus etc.

internațional al epocii, dar și maniera în care diplomații de la București au înțeles sau au vrut să înțeleagă realitatea de facto.

Istoriografia problemei

Relații diplomatice româno-portugheze

Preocupare istoriografică tradițională în România, interesul cunoașterii reciproce dintre state este un subiect actual și care prezintă un interes în continuă ascensiune în rândul cercetătorilor. S-a scris mult nu numai despre raporturile cu vecinii⁴, ci și despre raporturile cu state aflate la distanță, fie în Europa⁵, fie pe alte continente⁶. În privința relațiilor bilaterale ale Portugaliei cu diverse state, literatura de specialitate este copleșitoare. Fostul imperiu colonial al acestui stat a permis existența unor relații de colaborare cu state de pe continentul european, dar și de pe cel american, asiatic sau african.⁷

În acest context istoriografic vast, relațiile româno-portugheze apar drept o temă distinctă, care nu a constituit un domeniu prioritar pentru istoriografia română sau portugheză. Studiarea lor s-a aflat întotdeauna undeva la granița dintre pragmatic și ocazional. Preocupările de până la primul război mondial nu au avut o evoluție liniară, prezentându-se mai degrabă sub forma unor „reflexe conjuncturale”⁸. Astfel, Paul Orosius, scriitor latin din nordul Portugaliei secolului al V-lea, știa despre Dacia⁹, iar primul portughez despre care se vorbește în istoria românilor a fost D Pedro das sete Partidas,

⁴ Emilian Bold, Ilie Seftiuc, *România sub lupa diplomației sovietice (1917-1938)*, Iași, Editura Junimea, 1998; Lucian Leuștean, *România și Ungaria în cadrul „Noii Europe” (1920-1923)*, Iași, Editura Polirom 2003; Bogdan Catana, *Relații diplomatice româno-sârbe (1880-1913)*, Craiova, Editura Universitaria Craiova, 2009

⁵ Florea Dragne, „Relații româno-ceshoslovace (1918-1921)”, în *Acta Musei Napocensis*, VI/1969; Ion Petrică, *Confluențe culturale româno-poloneze*, București, Minerva, 1976; Mehmed Ali Ekrem, *Relații româno-turce între cele două războaie mondiale (1918-1944)*, București, Editura Științifică, 1993; Vasile Docea, *Relații româno-germane*, Cluj Napoca, Presa Universitară Clujană, 2000; Carmen Burcea, *Diplomație culturală. Prezențe românești în Italia interbelică*, București, Institutul Cultural Român, 2005

⁶ Dumitru Vitcu, *Relațiile româno-americane timpurii*, București, Editura Albatros, 2000

⁷ Romulo de Carvalho, *Relações entre Portugal e a Rússia no Século XVIII / Relații între Portugalia și Rusia în secolul XVIII*, Lisabona, Livraria Sá da Costa Editora, 1979; Isabel Castro Henriques, *História das Relações Afro-Portuguesas (séculos XV-XX) / Istoria relațiilor afro-portugheze (secolul XV-XX)*, Quartet, 1998; Maria Manuela Tavares Ribeiro, “Portugal – do Passado Atlântico ao Futuro da Europa” / „Portugalia – de la traversarea Atlanticului, la viitorul Europei, în *Portugal-Brasil no século XX. Sociedade, Cultura e Ideologia / Portugalia-Brazilia în secolul XX. Societate, Cultură și Ideologie*, São Paulo, EDUSC, 2003, p. 383-401

⁸ Vasile Docea, *op.cit.*, p.8

⁹ „La răsărit se găsește Alania, la mijloc e Dacia, unde e și Gothia”. Vezi: Paul Orosius, *Historie adversus paganos*, Apud Pavel Mocanu, *Documente diplomatice portugheze din secolele XVIII-XIX, privitoare la Țările Române*, București, Editura Meteor Press, 2003, p.4

Duce de Coimbra, fiul regelui portughez D.João I și al reginei Filipa de Lencastre, aflat în 1427 în Transilvania cu o armată, alături de Dan II-lea, pe care l-a ajutat în lupta sa contra Imperiului Otoman. Despre acest moment istoric deținem informații de la Ștefan Rozgonyi, conte de Raab¹⁰. Acestea sunt primele date istorice pe care le avem despre relațiile dintre cele două state.

Începutul intereselor mai consistente poate fi plasat după 1919, ca efect al înființării primei Legații portugheze la București, sub conducerea lui Martinho Teixeira Maria Homem de Brederode de Cunha, diplomat de carieră. În această perioadă s-a înregistrat o creștere semnificativă a volumului schimburilor economice dintre cele două țări. Nu putem neglija contextul politic al momentului, care a găsit cele două state ca aliatale în cadrul Antantei, și aspectul cultural, care a contribuit de asemenea la întărirea legăturilor stabilite.

Similitudinile existente în trecutul acestor două popoare, separate de distanța geografică, sunt evidente, dacă nu uităm faptul că în primele secole ale mileniului I d.H. au făcut parte dintr-un singur stat, Imperiul Roman, și au vorbit aceeași limbă, latina. Nu sunt puțini intelectualii și diplomații români care au tratat acest subiect și ale căror lucrări sau însemnări vin în sprijinul afirmațiilor noastre. Ne referim în special la Nicolae Iorga, Mihail Manoilescu¹¹, Lucian Blaga¹², Mircea Eliade¹³ etc.

Nicolae Iorga¹⁴, în vasta sa operă istorică, a acordat un loc aparte Portugaliei, uneori chiar relațiilor acesteia cu România. O primă preocupare este dovedită de apariția în 1925 a lucrării *Un prinț portughez cruciat în Țara Românească a secolului al-XV-lea*¹⁵. După vizita făcută în Portugalia, în 1928, fascinat de tradițiile, muzica și limba portugheză, istoricul român a scris lucrarea *Țara Latină cea mai depărtată în Europa: Portugalia. Note de drum și conferințe*, prima carte românească apărută despre această țară. Descrierea

¹⁰ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste/Legația Portugaliei din București*, Pasta Pessoal Martinho de Brederode/dos. personal Martinho de Brederode, CX 138, Serie D, nr. 24, București, Raport Martinho de Brederode, 31 octombrie 1925; Nicolae Iorga, *Un prinț portughez cruciat în Țara Românească a secolului al-XV-lea*, București, Editura Cultura Națională, 1925, p.333-334; Mihaela Ghițescu, *Cultura luso-brasileira na Romenia*.

Vezi: http://www.geocities.com/ail_br/culturalusobrasileiranaromenia.html

¹¹ Mihail Manoilescu, „Portugalia lui Salazar”, în *Revista Cursurilor și Conferințelor*, nr.3, București, 1936

¹² Lucian Blaga a contribuit la cultura româno-portugheză prin „ciclul portughez”, din care fac parte aproximativ 11 poeme

¹³ Mircea Eliade, *Salazar și Revoluția din Portugalia*, București, Editura Gordian, 1942; Idem, *Memorii (1907-1960)*, București, Editura Humanitas, 1997; Idem, *Os Romenos, Latinos do Oriente / Românii, latinii Orientului*, Lisabona, Vega Editora, 2007, 94 p.

¹⁴ Nicolae Iorga, *op.cit.*

¹⁵ *Ibidem*

locurilor văzute a făcut imposibilă evitarea unor comparații cu România. În această lucrare, istoricul român face referire la candidatura prințului portughez, Don Luis, fratele regelui D. Pedro al V-lea al Portugaliei, la tronul proiectatului regat moldo-valah, candidatură propusă de un grup de exilați români la Paris, în 1857, și refuzată de prinț.

Evenimentele politice din Portugalia interbelică, în special revoluția portugheză, care a impus ca formă de guvernare Statul Nou, condus de Oliveira Salazar, s-au reflectat în presa¹⁶ și publicațiile¹⁷ din România. Remarcăm în mod special contribuția în acest sens a reputatului profesor universitar și economist Mihail Manoilescu, care a publicat în Revista „Cursurilor și Conferințelor” o prelegere despre Portugalia și regimul salazarist, rostită în prealabil la Fundația Carol I, în luna mai 1936, la scurt timp după un lanț de conferințe susținute în Portugalia, la Facultatea de Drept a Universității din Coimbra¹⁸ și la Universitatea din Lisabona. Pe de altă parte, deosebită este contribuția lui Mircea Eliade, în calitatea sa de atașat cultural și de propagandă al României la Lisabona, în perioada Mareșalului Ion Antonescu, la apropierea relațiilor dintre România și Portugalia. A publicat în acest sens două lucrări: *Salazar și revoluția în Portugalia* și *Os Romanos, Latinos do Oriente*, ambele apariții fiind scrise direct în portugheză. Dacă, prin apariția primei cărți înțelegem mai degrabă un interes politic și mai puțin convingere personală, în cea de-a doua carte Mircea Eliade a încercat să facă cunoscut portughezilor poporul român, promițând celui portughez o revanșă, adică o lucrare despre Portugalia și locul acesteia în istoria lumii, rămasă, din păcate, doar la stadiul de intenție¹⁹.

În ultimii ani, cercetătorii și în special istoricii români și portughezi nu au manifestat un interes special față de problematica relațiilor diplomatice luso-române în general, cu atât mai puțin pentru cea din perioada interbelică.

¹⁶ *Dimineața* (București), 1925, nr. 6700; 1926, nr. 7027; 1927, nr. 7246, 7248; 1928, nr. 6484; 1931, nr. 8724, 8728, 8730, 8733; 1931, nr. 8733; *Realitatea* (Cluj-Napoca), 1927, nr. 2; nr.4; 1928, nr. 28; *Tribuna* (Oradea), 1927, nr. 7; *Viitorul* (București), 1930, nr. 6580, 6584; *Gazeta de Vest* (Oradea), 1931, nr. 499; *Universul* (București), 1932, nr. 174, 184, 326

¹⁷ N. Romanescu, „Oliveira Salazar: Doctrina și organizarea revoluției portugheze” (recenzie), în *Viața Românească*, București, nr.8, anul XXXI/1939; „Latinitatea Portugaliei”, în *Cele Trei Crișuri*, Oradea, nr.11-12, anul XXIII/1942; Mircea Eliade, *Salazar și revoluția în Portugalia*, București, Editura Scara, 2002; „Un dictator al tăcerii: Oliveira Salazar”, în *Cele Trei Crișuri*, Oradea, nr.7-8, anul XXIII/1942; Sterie Diamandi, *Galeria Dictatorilor*, București, Editura Cugetarea, 1938

¹⁸ Originalul prelegerilor sale se regăsesc și acum în Biblioteca Facultății de Drept a Universității din Coimbra, Portugalia

¹⁹ Alina Stoica, „Salazar și Revoluția în Portugalia”, în *Caietele Mircea Eliade*, nr.1, Oradea, Editura Grafnet, 2004, p.201-209; Idem, „Mircea Eliade în Portugalia (1940-1944)”, în *Caietele Mircea Eliade*, nr.2, Oradea, Editura Grafnet, 2004; Alina Stoica, „Salazar și Revoluția în Portugalia”, în *Caietele Mircea Eliade*, nr.1, Oradea, Editura Grafnet, 2004, p.60-69

Excepție fac specialiștii români și portughezi din domeniul literelor²⁰, care s-au dedicat proiectului de răspândire a limbii și culturii portugheze în România și viceversa. Au fost publicate în acest sens traduceri, dicționare, ghiduri de conversație și cursuri necesare pentru învățarea celor două limbi. Remarcăm interes pentru relațiile româno-portugheze la profesorul Pavel Mocanu, de la Universitatea „Ovidius” din Constanța, cunoscut pentru publicarea a numeroase dicționare și ghiduri de conversație româno-portugheze. Domnia sa a publicat două lucrări de literatură istorică, *Documente diplomatice portugheze din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea privitoare la Țările Române*²¹ și *Martinho de Brederode. Povestea unui ambasador portughez îndrăgostit de România*²². În această din urmă lucrare profesorul Mocanu realizează o scurtă biografie a diplomatului portughez Martinho de Brederode, urmărind în mod special activitatea culturală a acestuia. O preocupare asemănătoare, cu aplicabilitate pe cultură, a manifestat și filologul Mihaela Ghițescu²³, în *Cultura luso-brasileira na Romenia*, asemenea lui Daniel Silva Perdigão, profesor la Universitatea din Lisabona, pe care l-am cunoscut personal în 2005. Ne-a uluit felul extraordinar în care acesta stăpânea limba română, în aceeași măsură cu limba portugheză. Cunoștea foarte multe despre Martinho de Brederode și despre relația acestuia cu oamenii de litere din România, în special cu Mateiu Caragiale²⁴.

²⁰ Micaela Ghițescu, *Dicionário Prático de Substantivos e Adjectivos com os Regimes Preposicionais. Fim de Século / Dicționar practic de substantive și adjective cu regimuri prepoziționale. Finalul secolului*, Lisabona, 1992, 120 p.; Fernando V.[enâncio] Peixoto da Fonseca, *Método Prático da Língua Romena / Manual practic de limba română*, Lisabona, Editorial Gleba, 1944, 257 p.; Roxana Eminescu, *Novas Coordenadas no Romance Português / Noi coordonate în romanul portughez*, Lisabona, Instituto da Cultura e Língua Portuguesa / Institutul de Cultură și Limbă Portugheză, 1983, 133 p.; Dan Caragea, *Viver em Portugal. Curso de Português Básico para Estrangeiros*, 1.ª parte / *Trăind în Portugalia. Curs de portugheză elementară pentru străini*, partea I, Lisabona, Publicações Universitárias Portuguesas, 1995, 168 p.; Mioara Caragea, *Antologia do Conto Português Contemporâneo. Exercícios e Comentários / Antologia povestirii portugheze contemporane. Exerciții și comentarii*, Lisabona, Publicações Universitárias Portuguesas, 1996, 243 p.; Victor Buescu (coord.), *Dicionário de Romeno-Português / Dicționar român-portughez*, Porto, Editora Porto, 1977, 476 p.; Mihai Zamfir, *Formele liricii portugheze* București, Editura Univers, 1985; Nicolae Popescu-Bogdanesti, *Calătorie neterminată*, Craiova, Editura Scrisul Românesc, 1986, 270 p.; Alexandru Popescu-Telega, *Asemănări și analogii în folclorul român și iberic*, Craiova, Tiparul «Prietenii științei», 1927; Idem, *Lecturi romanice. Studii din literaturile neolatine*, București, Editura Casa Școalelor, 1939

²¹ Pavel Mocanu, *Documente diplomatice portugheze din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea privitoare la Țările Române*, București, Meteor Press, 2003, 88 p.

²² Idem, *Martinho de Brederode. Povestea unui ambasador portughez îndrăgostit de România*, București, 2009, 49p

²³ Mihaela Ghițescu, *Cultura....*

²⁴ Daniel Perdigão, Mihai Zamfir, „Un portret Matein: Vasco da Gama”, în *Amfiteatru*, nr.2, București, 1998, p.156-162

Printre lucrările generale care tratează atât istoria românilor, cât și cea a relațiilor internaționale se numără și volumul opt al tratatului de istorie a românilor al Academiei Române²⁵. Chiar dacă acesta nu atinge decât tangențial problema relațiilor româno-portugheze, el oferă totuși o imagine obiectivă asupra implicării României în relațiile internaționale, în secolul XX. Nu putem trece cu vederea nici lucrarea coordonată de Ion Calafeteanu²⁶, *Istoria Politicii externe românești în date*, o sursă importantă în redactarea acestei lucrări.

Spre deosebire de istoriografia română, istoriografia portugheză și cea internațională, din câte cunoaștem noi, nu au acordat atenție problematicii relațiilor diplomatice româno-portugheze, exceptând lucrările generale, unde, în anumite contexte, se fac referiri la România sau la Portugalia²⁷.

Nu ne-am propus să analizăm aici dacă și în ce măsură cercetările de istorie a relațiilor româno-portugheze au fost menite să ofere legitimitate istorică apropierei politice dintre cele două state de-a lungul secolelor. Totuși, tema a prins contur ca urmare a intensificării legăturilor politice, care au la bază interesele de natură economică și pe care s-au pliat perfect cele culturale.

Martinho de Brederode – perspectivă istoriografică

Martinho de Brederode este descendent al unei ilustre familii nobiliare, atestată documentar în secolul al XIII-lea, în Olanda și începând cu secolul XVIII, în Portugalia.

Dintre studiile mai vechi care au fost dedicate acestei familii, le menționăm pe cele ale olandezului A.W.E. Dek, unul dintre cei mai reputați cercetători în domeniul genealogiei din Olanda. Acesta a dedicat capitole întregi în lucrările²⁸ sale ramurii olandeze a familiei Brederode. Studiile sale, alături de cele coordonate de *Jaarboek Centraal Bureau voor de Genealogie*, au facilitat munca istoricilor, aducând informații inedite și elucidând o parte din misterele legate de celebra familie.

Cea mai recentă genealogie a familiei Brederode, este lucrarea lui Eduardo Fernandes de Oliveira și a lui Fernando Brederode Santos, *Brederode da Holanda a Portugal. Oito seculos de historia de uma familia europeia*²⁹.

²⁵ Ioan Scurtu (coord.), *Istoria Românilor*, vol. VIII, tom II, București, Editura Enciclopedică, 2003

²⁶ Ion Calafeteanu (coord), *Istoria Politicii externe românești în date*, București, Editura Enciclopedică, 2003

²⁷ Gaillard, Jean-Michel, Rowley, Anthony, *Histoire du continent Européen (de 1850 à la fin XX siècle)*, Paris, Editions du Seuil, 1998

²⁸ A. W.E Dek, *Os primeiros nove senhores de Brederode / Primii nouă seniori din familia de Brederode*, Haarlem, 1956; Idem, *Genealogie der Heren van Brederode –Dutch*, Amsterdam, 1979

²⁹ *Brederode din Olanda în Portugalia. Opt secole din istoria unei familii europene.*

Un material edit excelent, un catalog de o foarte bună calitate grafică, lucrarea tratează ultimele opt secole de istorie a acestei familii și cuprinde o mulțime de ilustrații, sute de reproduceri de tablouri, fotografii, castele, blazoane, filiere genealogice, etc., pe întinderea a 224 de pagini. Tirajul foarte limitat a transformat rapid această luxoasă operă genealogică care nu s-a găsit niciodată de vânzare în librării, într-o raritate bibliografică. Din păcate, am răsfoit lucrarea într-un moment în care nu știam cât de importantă avea să devină pentru noi. Am reținut însă o copie a singurei pagini dedicată lui Martinho de Brederode, unde alături de câteva date bibliografice, apar fotografia și blazonul său.

Numeroase alte lucrări³⁰ de istorie a Olandei sau Portugaliei menționează numele de Brederode asociat ulterior celui de Cunha, în special în cazul celor mai cunoscuți descendenți ai acestei familii, cum este cazul lui Lodewijk Pieter van Brederode, lord de Bolswaert și Aarlanderveen, cavaler al „Ordinului Militar de Cristo”, al lui Hendrik van Brederode, prieten și tovarăș de arme apropiat al lui Wilhelm de Orania sau al lui D. Luis de Cunha, celebrul diplomat din perioada lui D. João al V-lea, comandantul Ordinului militar de Cristo, ambasador al păcii, trimis extraordinar la Londra, Madrid și Paris, ministru plenipotențiar al Portugaliei la Congresul de la Utrecht, membru al Academiei Regale de Istorie, etc.

Metode de cercetare și surse bibliografice

Această lucrare a fost concepută, pornind de la premiza că în abordarea oricărui subiect de istorie, pentru a fi bine înțeles, trebuie să fie utilizate metode specifice. În ceea ce ne privește, la începuturile cercetărilor pe care le-am întreprins, am decis amânarea folosirii oricărei scheme metodologice, până la parcurgerea integrală a materialului documentar și a bibliografiei speciale. Ulterior metoda a venit de la sine.

Metodele cu care operează istoria relațiilor internaționale în contextul interpretării documentelor diplomatice sunt din cele mai diverse, începând

³⁰ João de Figueirôa-Rêgo, *Family genealogical records: cleansing and social reception (Portugal - 16th to 18th century)*, în *Journal of Portuguese History*, vol.6, nr.1, summer 2008; Pieter Cornelis van Bockenberg, Jan Jacobsyoon, *Historia et genealogia Brederodiorum, illustrissimae gentis Hollandie*, Paris, 1587; Eduardo Fernandes de Oliveira, Fernando Brederode Santos, *Brederode da Holanda em Portugal. Oito seculos de historia de uma familia europeia Brederode din Olanda în Portugalia. Opt secole din istoria unei familii europene*, Lisabona, Guarda Mor, 2002; A.W.E. Dek, *Os primeiros...*; Pieter Cornelis van Bockenberg, Jan Jacobsyoon, *op.cit.*; Gerrit Voogt, *Constraint on trial: Dirck Volckertsz Coornhert and religious freedom*, Kirksville, Missouri, Truman State University Press, 2000; Judith Pollmann, *Religions choice in the Dutch Republic. The reformation of Arnoldus Buchelius (1565-1641)*, Manchestern University Press, 1623; De Henk F. K. van Nierop, *The nobility of Holland: from knights to regents, 1500-1650*, Maarten Ultee, 1993; A. H. Enno van Gelder, *Bailleul, Bronkhorst, Brederode*, Chicago, De Gids, 1936

cu metoda diacronică specifică istoriei, continuând cu metode specifice sociologiei, între care analiza comparată, științelor politice sau economice, ba chiar adesea se apelează la sprijinul tehnicilor specifice paleografiei, heraldicii sau genealogiei, pentru a clarifica anumite aspecte prezente în documente. Folosite și de noi în lucrarea de față, aceste metode au dat un caracter de interdisciplinaritate care ne-a fost impus, desigur, de evoluția cercetărilor întreprinse. Alături de acestea, menționăm în mod special imagologia istorică, metodă cu care am operat pentru a contura imaginea românilor și a României interbelice, perspectivă a diplomatului portughez. Ne-a interesat în mod special tipul de imagine analizat pe baza unui anumit fel de izvoare, într-un anumit mediu de referință și pe o durată limitată de timp. Rezultatul, obținut cu mare prudență, credem noi, este desigur o analiză imagologică parțială.

Trebuie de asemenea să menționăm relația deosebit de importantă care există între istorie și diplomatie, și care răzbate din orice carte sau tratat de specialitate. Prin urmare raporturile diplomatice dintre state sunt construite în jurul unor tradiții istorice obiective, care influențează mereu deciziile cu privire la problemele aflate în discuție. Și în cadrul negocierilor diplomatice, argumentele istorice sunt adesea definitorii. Și nu în ultimul rând orice diplomat se folosește de istorie pentru a se integra în spațiul în care urmează să-și exercite misiunea cu care a fost investit. Istoria îi oferă acestuia efecte pozitive pentru a le depăși pe cele negative. Condiția este să le cunoască. Un exemplu concludent în acest sens este prezentarea scrisorilor de acreditate, unde pasajele în care se apelează la trecutul comun al celor două state în discuție sunt nelipsite (vezi scrisorile de acreditare ale lui Martinho de Brederode).

Pe de altă parte diplomația este așadar un instrument de scriere a istoriei, incomplet și imperfect, dar care constituie mereu o poartă de intrare și un fir foarte util pentru a pregăti calea unei cercetări mai ample.

În selectarea surselor bibliografice un rol definitoriu îl au arhivele diplomatice³¹, care oferă cercetătorului material de primă mână pentru domeniul relațiilor internaționale. Secretele păstrate în aceste arhive sau cel mai adesea perspectivele diferite asupra politicii interne sau externe a statelor dau un plus esențial istoriei relațiilor internaționale, care poate influența pozitiv sau nu raporturile prezente dintre state. Între principalele surse documentare diplomatice menționăm notele diplomatice clasificate astfel:

1. *Nota informativă* – raportul activității diplomatice expediat centralei

³¹ Arquivo Diplomático do Ministério dos Negócios Estrangeiros / Arhiva diplomatică a Ministerului Afacerilor Externe; Arquivo Nacional de Portugal / Arhiva Națională a Portugaliei, Lisabona; Arquivo da Universidade de Coimbra / Arhiva Universității din Coimbra, Arhiva Ministerului Afacerilor Externe de la București; Arhivele Naționale Istorice Centrale din București.

2. *Nota verbală* – este cea mai utilizată formă scrisă de comunicare diplomatică. Întocmită la persoana a III-a, este parafată fără a fi semnată deși are antet și număr de înregistrare.

3. *Nota semnată* este scrisă la persoana I sau a III-a, semnată, cu antet și adresată unui înalt demnitar. Începe cu formula *Domnule Mnistru...*

4. *Nota personală* este documentul pe care un diplomat îl trimite centralei după prezentarea scrisorilor de acreditare.

În cazul interpretării unui document, aceasta se poate realiza prin analizarea controlată a informației conținută în document cu ajutorul unei grile de lectură obiectivă ale cărei rezultate vor fi interpretate. Trebuie să existe 5 întrebări: cine ? ce? cui ? pe ce canal ? cu ce efect ? Este nevoie de repertoriu structural, de categorii care să ne servească la eliminarea comportamentelor artificiale din discurs, la identificarea cuvintelor finale cu scopul de a le compara. Documentele pot fi cuantificate pe categorii de documente scrise, pe tipuri de surse. Odată stabilite categoriile putem realiza o analiză pe criterii calitative și cantitative: identificarea semnelor și segmentarea textului, clasarea categoriilor, urmată de interpretarea datelor – calculul de frecvență – repetitivitatea cuvintelor.

Rolul corespondenței diplomatice în analiza raporturilor diplomatice dintre state este deosebit de important. Aceasta vine în completarea demersurilor diplomatice verbale, oficializând cu precizie pozițiile exprimate de părți. În acest sens trebuie avute în vedere o serie de *sintagme verbale* cu o anume semnificație ce trebuie să fie cunoscută de mediile diplomatice. Și în corespondența diplomatică a lui Martinho de Brederode am întâlnit astfel de sintagme. Spre exemplu, în timpul exercitării misiunii sale în China, în primii ani ai secolului XX, într-un raport, diplomatul portughez preciza: “privim cu îngrijorare problema dependențelor provinciei Macao” - 11 iulie 1908. Ceea ce vrea să spună diplomatul este că statul portughez va adopta o linie fermă cu privire la această chestiune. De altfel, în continuarea notei sale verbale întărește cele spuse anterior: “interesele economice și imaginea unui stat primează și trebuie reprezentate cu demnitate și responsabilitate”. Aflându-se în misiune la București, interesat de dezvoltarea relațiilor economice româno-portugheze, Brederode face la un moment dat o remarcă extrem de grăitoare în acest sens cu privire la avântul pe care îl luase comerțul româno-spaniol: “*avem rezerve în ceea ce privește problematica schimburilor comerciale dintre Romania și Spania, care par să evolueze*”. Vrea să spună *nu vom permite* o evoluție a acestor relații, care ar pune în pericol comerțul româno-portughez. În următoarele note personale putem constata și rezultatul comentariului diplomatului care luase deja inițiativa încheierii unor contracte cu o firmă olandeză care să ducă produsele românești în porturile portugheze și invers, chiar dacă urma ca aceasta să facă o escală la Amsterdam.

În privința reînființării legației României de la Lisabona, Brederode preciza: “*nu putem rămâne indiferenți la reînființarea legației României de la*

Helsinki, capitala unui stat a cărei populație era jumătate din cea a Portugaliei”. Adică vom interveni în mod sigur. Intervenția sa pe lângă Titulescu pe care “*l-am făcut să înțeleagă* că era mai important decât Vintilă Brătianu, fiind un om de stat recunoscut pe plan mondial” a avut ca efect un refuz categoric exprimat diplomatic de Titulescu, care i-a precizat că legația de la Lisabona este aproape inutilă „datorită prezenței și activității dumneavoastră aici”.

Desigur, în descifrarea și interpretarea documentelor apar o serie de probleme, care pot denatura adevărul istoric. Între acestea menționăm problema veridicității informației, care implică necesitate utilizării metodei comparației. Spre exemplu, în demersul nostru științific, datele și informațiile extrase din corespondența diplomatică a lui Martinho de Brederode au fost în permanență verificate cu cele publicate de cercetători români sau străini consacrați, care vizează aceeași perioadă istorică și care tratează într-o formă și viziune diferită aceleași momente din istoria României. Însă, în permanență am ținut cont de factorii care au generat punctul de vedere al diplomatului portughez: interesele economice, politice, formația profesională a diplomatului, orientarea politică etc.

Prin urmare, am acordat o importanță deosebită materialelor de arhivă³², lucrărilor generale și speciale găsite în bibliotecile portugheze³³ și

³² Arhiva Diplomatică a Ministerului Afacerilor Străine, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Pequim / Legația Portugaliei din Pechin*, Cx 198, 199, 69, 137, *fond Consulado de Portugal em Cantão / Consulatul Portugaliei în Canton*, CX.98, *fond Missão de Portugal na China / fond Misiunea Portugaliei în China*, Pechin, *fond Martinho Teixeira Homem de Brederode*, CX 137, dos. secțiunea Politică, *fond Legação de Portugal em Tanger / Legația Portugaliei din Tanger*, CX 157, 1906-1907, M.6, *fond Legação de Portugal em Bruxellas / Legația Portugaliei din Bruxelles*, (1883-1891), CX 29, 130, 131, 30, *fond Legação de Portugal em Paris / Legația Portugaliei din Paris*, CX 190-191, *Fond: Legação de Portugal em Bucureste / Legația Portugaliei din București*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 138, 37, 130, 38, 135, *fond Legações de diversas republicas em Lisboa / fond Legațiile diferitelor republici în Lisabona*, Regato dos Servos, Croatos e Slovenos /Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, CX 475, *fond Relações politicas Romenia – Portugal /Relații politice România Portugalia*, P.3, M 138-139 (1918-1922), *fond Relações politicas entre Portugal e diversas peisas / fond Relații politice între Portugalia și alte țări*, Pasta Roménia / dos. România, P3, M360, *fond Tratate*, dos. Portugalia-internațional, P3, A4, M.209, 1922-1927, *fond Tratate*, dos. România, P2, A49, M70, Proc. 168/1929, *fond Relações com a Roménia / Relații cu România* 1925-1931, Pasta Cultura / dos. Cultură, P2, A.16, *fond GSG*, dos. Martinho de Brederode - limite de idade / limită de vârstă, *fond Relações Politicas / Relații Politice*, CX. PEA, M.299

Arquivo da Universidade de Coimbra / Arhiva Universității din Coimbra, *fond Philosophia*, dos. Martinho de Brederode, a - 2ªcadeira, 1883 – 1884, D – LV – 2 – 23, *fond Mathematica*, dos. Martinho de Brederode, 1ºano, 1884 – 1885. n.º21, A 6 I, D – LIV – 3 – 29

Arhiva Ministerului Afacerilor Externe, București, *fond Microfilme Anglia*, r.392, c.208, *fond 71, Portugalia relații cu România*, (1920 – 1944), *fond: Microfilme Portugalia*, dos. Relații cu România, rola 15, 1919-1923, *fond Casa Regală*, dos.70/1918, *fond 77*, dosare personale, Martinho de Brederode

românești³⁴. Menționăm în acest sens corespondența purtată de Martinho de Brederode cu instituțiile din Portugalia, cu diverși oameni de cultură din țara sa, dar mai ales cu cei din România. Considerăm important să menționăm aici, faptul că majoritatea documentelor inedite parcurse de noi, pe lângă corespondență, telegrame, scrisori, note etc., sunt note informative ale lui Martinho de Brederode. Datorită epocii și a lipsei fondurilor necesare modernizării legației, rapoartele diplomatului portughez sunt scrise de mână, destul de puțin lizibil, dar cu un limbaj potrivit standardelor diplomatice. Lecturarea acestora a fost adesea îngreunată și de expresiile din limba portugheză, specifice primei jumătăți a secolului al XX-lea. În dosarele parcurse majoritatea documentelor se aflau în original, adesea dublate de copii. Uneori, documentele pe care le primise Martinho de Brederode, pe baza cărora și-a redactat parte din rapoarte, erau semnate indescifrabil. În consecință ne-am aflat în imposibilitatea cunoașterii autorilor.

Pe de altă parte, nu putem omite nici publicațiile periodice din România, apărute în limba franceză și română, în care se găsesc și articole publicate la cererea lui Brederode, cu diferite ocazii sau momente importante pentru Portugalia, asemenea articolelor apărute la Lisabona, sau a celor care aveau legătură cu evenimente din cele două state. Trebuie să menționăm în acest context și faptul că am constatat că, adesea presa românească nu reflectă întocmai realitatea politică și economică din România interbelică. Adesea aceasta se baza pe intuiție sau informații trunchiate aducând deservicii statului român.

Colectarea surselor s-a realizat adesea și prin intermediul internetului, cu ajutorul căruia am avut acces la documente de arhivă online³⁵. Ne-am bucurat de asemenea și de sprijinul unor instituții naționale portugheze sau

Arhivele Naționale Istorice Centrale din București, dos. Portugalia, Rola 15, cadrul 133

³³ Biblioteca Municipal de Coimbra / Biblioteca Municipală din Coimbra, Portugalia, Biblioteca Geral da Universidade de Coimbra / Biblioteca Generală a Universității din Coimbra, Biblioteca Central da Faculdade de Letras da Universidade de Coimbra / Biblioteca Centrală a Facultății de Litere din cadrul Universității din Coimbra, Biblioteca Nacional de Portugal / Biblioteca Națională a Portugaliei, Lisabona, Biblioteca da Faculdade de Letras da Universidade de Lisboa / Biblioteca Facultății de Litere a Universității din Lisabona

³⁴ Biblioteca Institutului de Studii Euroregionale, Universitatea din Oradea, Biblioteca Universității din Oradea, Biblioteca Județeană „Gheorghe Șincai”, Oradea, Biblioteca Academiei Române, București, Biblioteca Națională a României, Biblioteca Centrală Universitară „Lucian Blaga”, Cluj Napoca

³⁵ Arquivo *Genea de Portugal* / Arhiva *Genealogia Portugaliei*, Guarda – Mor, Edições de Publicações Multimedia Lda, *fund Martinho de Brederode*.

Vezi: <http://www.geneall.net/P/fontes.php?sigla=BRED>;

<http://archiver.rootsweb.com/th/read/AZORES/1999-07/0931401572>

[AZORES-L] *Portugal/Azores, Netherlands records/Brederode*, 07 Jul 1999 22:39:32. Vezi:

<http://archiver.rootsweb.com/th/read/AZORES/1999-07/0931401572>

Geneall. Date arhivistice online de genealogie portugheză, Arquivo Nacional da Torre da Tombo / Arhiva Națională din Torre da Tombo, dos. Familia Brederode

Vezi: http://www.geneall.net/P/per_search.php?start=30&idx=0&s=Brederode

românești, și al unor institute de cercetare. Au fost utilizate și baze de date online: EBSCO, Books Google, precum și enciclopedii cu date statistice³⁶, dicționare și volume cu documente editate.

Structura lucrării

Concepută inițial ca lucrare de istorie a relațiilor internaționale, în urma deschiderii în fața noastră a pasajelor păstrate din evenimentele trecutului istoric și a personalității controversate care s-a dovedit a fi Martinho de Brederode, teza de față a devenit în fapt o monografie, în centrul căreia se află diplomatul portughez.

În primul capitol surprindem viața lui Martinho de Brederode în numeroasele sale ipostaze. Dacă în prima parte a capitolului prezentăm familia sa, mediul aristocratic în care a crescut, a doua parte a fost dedicată formației sale intelectuale, pasiunilor extra-diplomatice și conturării personalității sale. Am considerat important acest capitol pentru a înțelege complexitatea personalității diplomatului portughez, a acțiunilor sale politice și diplomatice pe care le-a desfășurat în Europa acelor timpuri. Familia Brederode, provenea din rândul celor mai vechi familii nobiliare în legătură directă cu familia domnitoare a Olandei și ulterior, prin alianță, cu familia domnitoare a Portugaliei.

Reconstituirea trecutului său și al familiei sale a fost urmată de începuturile carierei sale de diplomat, prezentate în capitolul doi. Intrat în diplomație de la vârsta de 23 de ani, când a fost numit atașat al Legației Portugaliei din Bruxelles (1889), Martinho de Brederode a îndeplinit diverse misiuni diplomatice la cererea Ministerului Afacerilor Externe din Lisabona, în Tanger, Canton, Pechin, Paris, Roma și în cele din urmă, din 1919 în Balcani (România, Regatul Sârbo-croato-sloven și Grecia). Pe baza documentelor din arhive, am încercat să urmărim evoluția profesională a ministrului portughez, aportul adus politicii și mai ales economiei portugheze, în calitatea sa de diplomat.

Capitolul trei analizează apogeul diplomatic al carierei lui Martinho de Brederode în Balcani. Aici am încercat să prezentăm contextul și motivele trimeriei sale în această zonă, să răspundem la întrebarea de ce a fost ales Bucureștiul ca sediu al Legației. Pe de altă parte am prezentat și evoluția relațiilor luso-iugoslave și respectiv luso-grecești și mai ales raporturile politice româno-portugheze.

Următoarele două capitole le-am conceput în funcție de informațiile descoperite în notele informative ale diplomatului portughez, despre România și relațiile acesteia cu Portugalia. În capitolul patru am analizat politica postbelică românească, internă și externă, prin perspectiva lui Martinho de Brederode. Am analizat doar acele evenimente care au prezentat interes pentru diplomatul portughez, încercând să explicăm și de ce.

³⁶ *Enciclopedia României* online.....

În capitolul cinci, pornind de la criza postbelică și repercusiunile acesteia asupra vieții cotidiene românești, am scos în evidență viziunea diplomatului, reflectată în documentele diplomatice redactate și trimise la Lisabona, asupra raporturilor economice derulate între cele două state, asupra intereselor Portugaliei în privința României, a negocierilor purtate și tratatelor încheiate, subliniind aportul personal al lui Martinho de Brederode în soluționarea acestor chestiuni. Ultima parte a capitolului a fost dedicată relațiilor culturale dintre cele două state, rezultate ale eforturilor depuse de Martinho de Brederode, continuate de predecesorii săi.

Ultimul capitol este dedicat imaginii lui Martinho de Brederode, din perspectivă românească și portugheză și ultimilor ani de viață. În 1934 a fost pensionat și a murit în 1952, la Brașov, fără să reușească să mai revadă Lisabona în ultimii aproximativ 25 de ani de viață.

Lucrarea se încheie cu câteva concluzii, sperăm noi pertinente, cu privire la tema abordată, urmate de bibliografie și anexe, ultimele fiind dovezi concrete ce vin în sprijinul afirmațiilor noastre din text.

Nu avem pretenția de a fi scris o lucrare exhaustivă, ci doar de a fi clădit un început în privința istoriei relațiilor diplomatice româno-portugheze. Tema lucrării a constituit pentru noi o provocare, mai întâi pentru faptul că majoritatea documentelor descoperite sunt în limba portugheză, o parte importantă în franceză și doar foarte puține în engleză și română, apoi pentru că accesul la documentele din Arhivele Naționale de la București a fost extrem de anevoios. După numeroase demersuri și așteptări, odată intrați în posesia materialelor căutate am constatat că majoritatea sunt copii ale documentelor parcurse deja de noi în Arhivele portugheze.

Gânduri de mulțumire

Dincolo de toate acestea, experiența deja trăită în cadrul cercetărilor întreprinse de noi și competențele dobândite, spunem noi, sunt cu adevărat importante.

Pe temeiul acestui proiect a fost posibil să luăm contact cu instituții și personalități distincte, interesate direct sau tangențial de acest subiect, care ne-au sprijinit în evoluția cercetării noastre. Am dori să mulțumim pe această cale doamnei profesoare Maria Manuela Tavares Ribeiro, profesor catedratic al Universității din Coimbra, care ne-a facilitat accesul în instituțiile și arhivele portugheze, dovedindu-se a fi un adevărat coordonator al demersului nostru științific. Aceleași gânduri de recunoștință se îndreaptă spre profesorul Mihai Drecin, de la Departamentul de istorie al Universității din Oradea, coordonatorul tezei noastre de doctorat. Domnia sa ne-a fost mereu alături pe întreg parcursul cercetării noastre, susținându-ne necondiționat. Un rol important a jucat în acest demers științific profesorul Ioan Horga, Decanul Facultății de Istorie, Geografie și Relații Internaționale a Universității din Oradea, un deschizător de drumuri pentru noi, mentorul nostru spiritual.

Apariția acestui volum ar fi fost imposibilă fără ajutorul colegilor de la Catedra de Studii Europene și Relații Internaționale, Universitatea din Oradea și a celor de la Universitatea din Coimbra, a personalului Arhivelor Ministerului Afacerilor Externe din Lisabona, coordonat de doamna Directoare Isabel Ferreira. Și nu în ultimul rând vreau să mulțumesc în mod deosebit familiei mele, soțului și fiului meu, care au fost alături de mine în acești ani, tolerându-mi absența și ajutându-mă să mă ridic atunci când s-a întâmplat să cad.

CAPITOLUL I

FAMILIA BREDERODE ÎN ISTORIA PORTUGALIEI

I.1. Originea familiei Brederode

Demersul nostru științific, care vizează cu prioritate descoperirea relațiilor diplomatice româno-portugheze din perioada interbelică, a adus în față controversata personalitate a diplomatului portughez Martinho Teixeira Homem de Brederode de Cunha. Investigarea rapoartelor și a corespondenței sale diplomatice presupune să cunoaștem și câteva elemente esențiale din biografia sa, care ne ajută în accepțiunea noastră să înțelegem complexa personalitate a diplomatului portughez și implicit gândirea sa politică cu privire la politica românească în special.

Considerăm de asemenea că există o relație strânsă între activitatea politică și cea diplomatică a lui Martinho de Brederode și viața personală a acestuia. În sprijinul acestei idei am încercat să realizăm un studiu genealogic și heraldic al familiei Brederode. Nu este vorba de o cercetare exhaustivă, ci doar de o completare a informațiilor descoperite în arhivele portugheze și românești.

Disciplină auxiliară a istoriei, *genealogia* este știința care se ocupă cu urmărirea „sistematică a filiației existente între membrii unei familii (marcante), făcută pentru a stabili originea și gradul lor de înrudire”³⁷. O definiție cu același conținut o găsim în *Dicționarul explicativ al științelor auxiliare ale istoriei*, potrivit căruia genealogia studiază „nașterea și evoluția neamurilor și a familiilor, înrudirile care se stabilesc între persoanele unei epoci date, precum și rolul pe care aceste înrudiri îl joacă în desfășurarea unor evenimente istorice”. Rezultatele la care ajunge genealogia oferă istoricului un material valoros, putând lămuri numeroase probleme uneori deosebit de importante, „care merg de la destinele individuale ale personalităților /.../ până la destinuri privitoare la întregi epoci sociale sau istorice”³⁸. Din orice unghi ar fi privită, genealogia a jucat un rol important, incontestabil, în mecanismele care pot clarifica viața socială (de multe ori clarificări în domeniul sociologiei), politică și culturală a unei societăți sau personalități. Familiilor nobiliare medievale și moderne,

³⁷ *Dicționarul explicativ al limbii române*, București, Univers Enciclopedic, 1998, p.417; *DEX* online. Vezi: <http://dexonline.ro/search.php?cuv=genealogia>

³⁸ Adina Berciu Drăghicescu, *Arhivistica și documentaristica*, Universitatea din București, 2002, Apud Mihai Berza, „Lecția de deschidere a cursului de genealogie de la Școala de Arhivistă”, ținută în decembrie 1944, în *Hrisovul*, nr. IV, București, 1944, p. 81 - 82. Vezi: <http://ebooks.unibuc.ro/istorie/arhivistica/Icuprins.htm>

genealogia le-a dat „pașaportul” pentru a obține ceea ce doreau: fie o poziție importantă la nivel politico-statal, fie proprietăți funciare, pe care le dețineau de drept sau doreau să și le însușească.³⁹

În realizarea trecutului genealogic al lui Martinho de Brederode am folosit metoda analitică, adică cea a realizării tablei ascendenților familiei, pornind de la prima consemnare a numelui *de Brederode*, în secolul XIII și până la nașterea diplomatului portughez. Pe baza analizei genealogice, prin cunoașterea descendenței diplomatului portughez, am putut stabili locul pe care l-a ocupat acesta în societatea portugheză din punct de vedere politic, social, cultural, etc.

1.1.1. Sorgintea olandeză a familiei

Diplomatul portughez Martinho de Brederode a fost descendent al unei vechi familii nobiliare de origine olandeză, atestată documentar pentru prima dată în secolul al XIII-lea⁴⁰. Filiația sa începe cu Dirk Drossaard, primul senior de Brederode, „nobilis homo”, care a trăit din câte se pare în jurul anilor 1205-1231⁴¹.

Castelul Brederode de lângă Santpoort⁴²

Sursa: <http://www.familieteeling.nl/brederode.html>

³⁹ João de Figueirôa-Rêgo, *Family genealogical records: cleansing and social reception (Portugal - 16th to 18th century)*, în *Journal of Portuguese History*, vol.6, nr.1, summer 2008, p.2.

Vezi: http://www.brown.edu/Departments/Portuguese_Brazilian_Studies/ejph/html/issue11/pdf/jrego.pdf

⁴⁰ Martin Verhaegh, [AZORES-L] *Portugal/Azores, Netherlands records/Brederode*, 07 Jul 1999 22:39:32.

Vezi: <http://archiver.rootsweb.com/th/read/AZORES/1999-07/0931401572>

⁴¹ *Geneall*. Date arhivistice online de genealogie portugheză, Arquivo Nacional da Torre da Tombo.

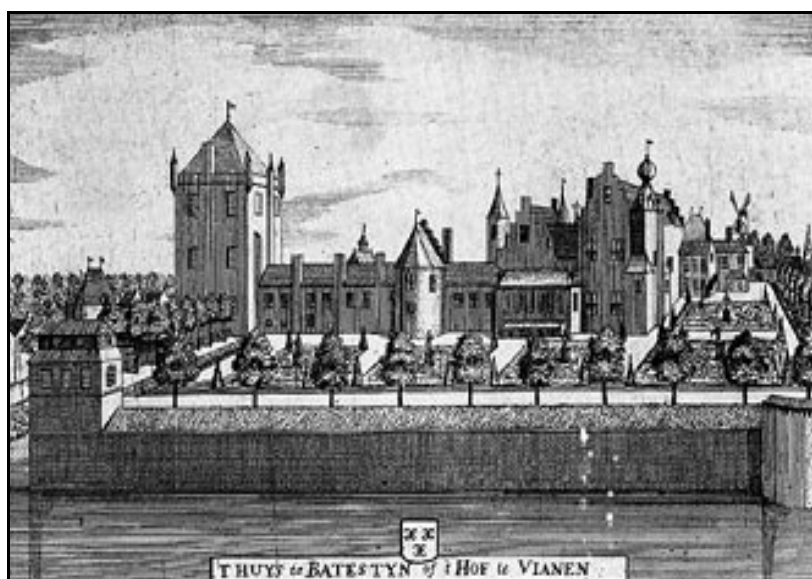
Vezi: http://www.geneall.net/P/per_search.php?start=30&idx=0&s=Brederode

⁴² Pentru o perspectivă mai amplă a castelului, vezi anexe

Dirk I este și cel ce a pus piatra de temelie a cunoscutului castel Brederode, situat în partea de nord-vest a Santpoortului⁴³, în apropiere de orașul olandez Haarlem, „pe dunele și pământurile acoperite de păduri”⁴⁴.

Castelul ale cărui ruine se văd și astăzi a fost construit de nepotul acestuia, Willem van Brederode, în 1282. Rolul castelului în regiune era acela de apărare și de veghere asupra drumului ce ducea la Kennemerland. În anul 1300, pe lângă clădirea propriu-zisă a castelului au mai fost construite alte trei edificii de formă pătrată, împrejmuite cu un zid puternic de apărare, pătrat de asemenea și întărit la colțuri cu turnuri de formă rotundă.

Acest castel a fost asediat și distrus de trupele lui Kabeljauw aflate sub comanda lui Gijsbert van Nijenrode, în 1351. Trei ani mai târziu, castelul a fost aproape reconstruit din temelii, însă pe fundația inițială. În 1426 a fost distrus din nou, mai ales partea de sud a castelului, „de poporul lui Haarlem”⁴⁵, ceea ce a determinat familia Brederode să se mute în castelul Batenstein în Vianen, care fusese obținut în urma unor legături maritale⁴⁶.

Castelul Batenstein din Vianen, Olanda

Sursa: <http://www.castles.nl/bs/bs.html>

⁴³ Santpoort – Noord este situat la 6 km la nord de Haarlem

⁴⁴ *Mot's Castle Page (Castles and castle ruins in the Netherlands).*

Vezi: <http://www.castles.nl/brede/brede.html>

⁴⁵ Este vorba de o confruntare militară pentru extinderea supremației politice în zonă, între nobilii de pe două domenii alăturate, o situație deja clasică în perioada Evul Mediu

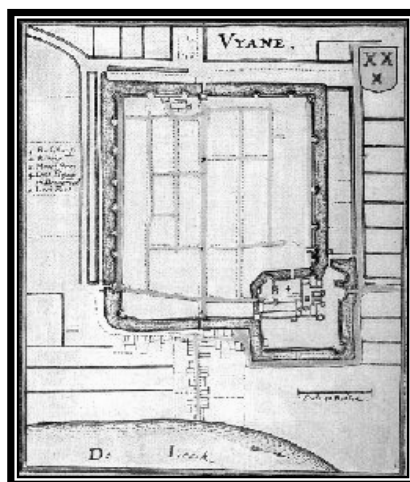
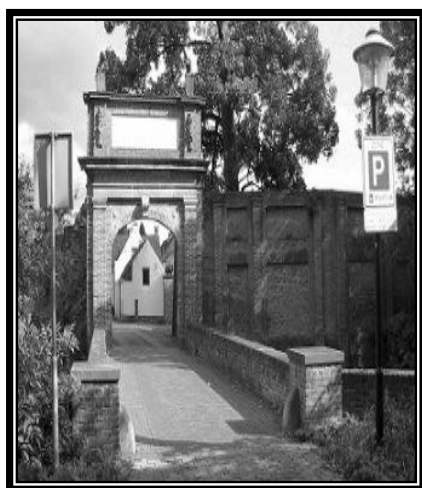
⁴⁶ Pieter Cornelis van Bockenberg, Jan Jacobsyoon, *Historia et genealogia Brederodiorum, illustrissimae gentis Hollandie*, Haarlem, 1587, p.7-15.

Vezi: http://books.google.ro/books?id=WIVbAAAAQAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_navlinks_s

Patruzeci de ani mai târziu, în 1464, partea nordică a castelului a fost renovată, iar familia s-a bucurat de șansa de a reveni la Santpoort. Din acest moment, castelul și-a schimbat sfera de competență. Dacă până la momentul în discuție rolul de punct de apărare prima celui de locuință, din acest moment castelul a devenit în primul rând rezidență confortabilă⁴⁷.

În secolele XV-XVI, castelul Brederode a fost în repetate rânduri prădat de invaziile externe. Ne referim la invazia germană din 1491, care a reprezentat începutul declinului acestui edificiu și la invazia spaniolă, ce a avut loc un secol mai târziu, imediat după asediul orașului Haarlem, care a continuat „opera” germană. Singura porțiune rămasă în picioare încă la momentul respectiv, aripa de nord a castelului, s-a desprins și a căzut în șanțul de apărare. Rămășițele acestei porțiuni formează și astăzi o insuliță în apa acestui șanț. A mai rămas în picioare doar curtea interioară a castelului, care după 1600 a început de asemenea să se degradeze⁴⁸.

În 1679, după decesul lui Wolfert van Brederode, în lipsă de moștenitori interesați, feuda a revenit statului olandez. În următoarele două secole și jumătate, ruinele castelului au dispărut aproape în întregime sub dunele de nisip⁴⁹.

Castelul Batenstein în prezent Schița castelului (secolul XVIII)

Sursa: <http://www.castles.nl/bs/bsph.html#top>

Familia Brederode s-a mutat din nou în secolul XVII la Castelul Batenstein din Vianen, care în perioada lui Hendric van Brederode (1531-1568), unul dintre descendenții cei mai iluștri ai acestei familii, a servit ca

⁴⁷ *Ibidem*

⁴⁸ *Ibidem*

⁴⁹ În perioada 1862-1903 zidurile castelului au fost excavate și cercetate. În prezent castelul este sit arheologic și un muzeu de istorie în aer liber. Vezi: *Ibidem*

locație pentru organizarea a numeroase acțiuni împotriva opresiunii spaniole. În 1567 orașul și domeniul au fost cucerite de armata spaniolă. Abia un secol mai târziu, după eliberare, în 1650 castelul a fost din nou renovat și transformat într-o reședință confortabilă.⁵⁰

Numele acestei familii, Brederode sau Breederode, s-a format prin sudarea a două cuvinte: „breede” care în limba olandeză înseamnă vast, larg și „rode”, substantiv de limbă vernaculară olandeză, care poate fi tradus prin: pământ defrișat, pregătit pentru a fi cultivat⁵¹ și exprimă întinsele ținuturi care aparțin acestei ilustre familii olandeze.

Cercetătorul olandez A.W.E. Dek a dedicat capitole întregi în lucrările⁵² sale ramuri olandeze a familiei Brederode. În lucrarea *Os primeiros nove senhores de Brederode (Primii nouă seniori din familia de Brederode)* el face referire la cele “oito seculos da existencia da familia, das mais ilustres estirpes de todo o noroeste da Europa e cujo prestigio genealogico se consolidou no Velho Continente não só a partir de fama, de que sempre gazou, proveio dos primordiais Condes da Holanda, sobretudo graças aos feitos praticados e a influencia exercida ao longo de 500 anos, nos dominhos militar e politico, por varios dos seus membros, no pais que a viu nascer”⁵³.

În urma cercetărilor întreprinse de noi pentru perioada dintre secolul al XIII-lea până în secolul al XVI-lea, nu au fost descoperite prea multe informații. Abia la jumătatea secolului al XVI-lea, numele de Brederode re apare asociat aceluia de Bolswaert⁵⁴. Aparținea lui Reinoud, bastard van Brederode, lord de Bolswaert⁵⁵. Câteva decenii mai târziu apare în documente nepotul acestuia, Reinoud III van Brederode⁵⁶, unul dintre cei mai celebri nobili și cavaleri ai acestei ilustre familii, lord de Vianen, viconte de Utrecht,

⁵⁰ Castelul Batenstein în prezent este de asemenea muzeu.

⁵¹ Eduardo Fernandes de Oliveira, Fernando Brederode Santos, *Brederode da Holanda em Portugal. Oito seculos de historia de uma familia europeia*, Lisabona, Guarda Mor, 2002, p.28

⁵² *Os primeiros nove senhores de Brederode (Primii nouă seniori din familia de Brederode)*, 1956; *Genealogie der Heren van Brederode –Dutch*, 1979

⁵³ Traducerea noastră: “Opt secole ale existenței acestei familii, una dintre cele mai ilustre din nord - estul Europei, al cărei prestigiu genealogic s-a consolidat încă din Vechiul Continent, nu doar datorită faimei de care s-au bucurat ca descendenți ai casei conducătoare a Olandei, ci mai ales prin faptele pe care le-au făcut și prin influența exercitată de-a lungul a 500 de ani, în domeniul militar și politic, prin intermediul diferiților membri, într-o țară care exista înainte de a se naște”. Vezi: A.W.E. Dek, *Os primeiros nove senhores*, apud Eduardo Fernandes de Oliveira, Fernando Brederode Santos, *op.cit.*

⁵⁴ Bolswaert, familie nobilă de origine olandeză, căreia îi aparținea ținutul Lexmond-ului. Vezi: <http://archiver.rootsweb.ancestry.com/th/read/AZORES/1999-07/0931401572>

⁵⁵ Lordul Bolswaert s-a născut în 1548, căsătorindu-se ulterior cu Josina van Asperen. A decedat la 13 septembrie 1633, la castelul din Lexmond, în vârstă de 85 de ani. Vezi: <http://archiver.rootsweb.ancestry.com/th/read/AZORES/1999-07/0931401572>

⁵⁶ Pieter Cornelis van Bockenberg, Jan Jacobsyoon, *op.cit.*, p.92-96; *Constraint on trial: Dirck Volckertsz Coornhert and religious freedom*, Sixteenth Centurz essays & Studies, 2000

“a cărui familie avea cele mai mari proprietăți din Olanda”⁵⁷. A avut două soții: Philippa van der Mark, în urma decesului căreia, survenit în 1547, s-a recăsătorit cu Caterina Goossens van Holten. Reședința sa a fost în permanență castelul Batenstein, posesiunea familiei sale din Vianen. Reinoud III van Brederode a avut un singur fiu, rezultat al căsătoriei cu Philippa, născut în decembrie 1531, la Bruxelles. Este vorba de Hendrick van Brederode, lord de Bolswaert, a cărui importanță pentru istoria Olandei este dovedită de numeroasele lucrări de istorie, parte din ele folosite de noi în realizarea acestui capitol. Pentru a înțelege mai bine rolul acestuia în istoria statului olandez considerăm necesară o introducere în contextul evenimentelor.

La finalul secolului al XV-lea, mariajul Mariei de Burgundia cu arhiducele Maximilian (împăratul de mai târziu) a adus Țările de Jos în casa Imperiului Habsburgic. La 1555 Carol V, împăratul acestui imperiu, a oferit Țările de Jos fiului său Filip de Spania. Este perioada afirmării calvinismului și a rolului jucat de acesta în separarea Țărilor de Jos de Spania catolică. Motivele religioase și economice au fost suficiente pentru a permite ignorarea problemelor cotidiene dintre nobili și supuși, determinându-i să lupte alături pentru libertate. Regele spaniol a încercat să creeze o opoziție și să impună catolicismul prin introducerea Inchiziției spaniole, mai întâi prin intermediul cardinalului Granvelle și după aceea prin ducele de Alba⁵⁸.

Readucerea Țărilor de Jos la statutul de provincie a avut parte de o puternică opoziție mai ales în rândul catolicilor și protestanților. Lupta de independență (1562-1566) a început în Flandra și Brabant, provinciile nordice, sub conducerea lui Wiliam Tăcutul, al cărui agnomen era prințul Portocalei⁵⁹.

În acest context s-a afirmat Hendrick van Brederode. Deși făcea parte din înalta nobilime olandeză, Hendrik nu s-a putut bucura de toate titlurile nobiliare și funcțiile politice pe care trebuia să le dețină de drept, din cauza ocupației spaniole și, probabil, a caracterului său impetuos. Se vedeau acum repercusiunile acțiunilor militare ale tatălui său, Reinold III, „care asumându-și întreaga armată a Olandei, a intrat în conflicte militare cu însuși împăratul Carol V”⁶⁰. „Centrul puterii sale se întindea de-a lungul râului Lek, unde deținea suveranitate asupra Vianen-ului și a câtorva sate din vecinătate. În anii care au urmat și-a extins posesiunile în apropierea Haarlemului și

⁵⁷ Gerrit Voogt, *Constraint on trial: Dirck Volckertsz Coornhert and religious freedom*, Kirksville, Missouri, Truman State University Press, 2000, p.19

⁵⁸ Judith Pollmann, *Religions choice in the Dutch Republic. The reformation of Arnoldus Buchelius (1565-1641)*, Manchestern University Press, p.15-21

⁵⁹ *Ibidem*

⁶⁰ De Henk F. K. van Nierop, *The nobility of Holland: from knights to regents, 1500-1650*, Maarten Ultee, 1993, p.185-186.

Vezi: http://books.google.ro/books?id=r0YVMbmbnk4C&pg=PA186&lpg=PA186&dq=brederode+family&source=bl&ots=S6FPW1chns&sig=6HKIDs2UfAQCWBGy1C90oVu08GU&hl=ro&ei=Kt1mStOTF4eRsAapoIHXBg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=2

Alkmaarului”⁶¹. Dovada exercitării drepturilor sale suverane este manufactura de batere a monedei pe care o avea în Vianen. Pe fiecare monedă era încrustată imaginea lui Hendrik van Brederode alături de sigiliul statului olandez, adică un leu rampant. În felul acesta, portretul său a circulat în străinătate cu legenda CO:HO: (Comes Hollandiae, Conte al Olandei), mulți ani după moartea sa⁶².

Convertit la credința reformată, Hendrik van Brederode, s-a plasat în lupta politico-religioasă de partea prințului de Orange și a contelui Egmont, rezistând introducerii inchiziției spaniole și implicit a despotismului spaniol în Olanda⁶³. În 1565 a fost unul dintre fondatorii și liderii *Ligii compromisului*, ”un grup alcătuit din mici nobili, majoritatea protestanți sau cripto-protestanți”. În aprilie 1565, Brederode a condus o procesiune alcătuită din 300 de confederați, întruniți la castelul său din Vianen, pentru întocmirea unei petiții de protest care ulterior a fost înmănată Margaretei de Parma. Se cerea „desființarea inchiziției, sfârșitul persecuțiilor religioase și convocarea Parlamentului pentru găsirea unor soluții la aceste probleme”⁶⁴.

Monedă cu imaginea lui Hendrik van Brederode

Sursa: <http://members.home.nl/tettero/ZuidHolland/Brederode.htm>

Deși se ajunsese la un acord, atacurile calviniste asupra bisericii romano-catolice au determinat pe regenta Margaret de Parma să organizeze o represiune militară contra disidenților calviniști și să ceară un jurământ de credință din partea nobilimii. Brederode care deja introdusese religia reformată în Vianen a refuzat jurământul și a început să adune aliați, mai întâi

⁶¹ A. H. Enno van Gelder, *Bailleul, Bronkhorst, Brederode*, Chicago, De Gids, 1936, p.368-371

⁶² *Ibidem*, p.187

⁶³ *Enciclopedia Britanica* online.

Vezi: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/78677/Hendrik-van-Brederode>

⁶⁴ Gerrit Voogt, *op.cit.*, p.24

în Vianen și Antwerp. „A devenit lider al rebelilor, când William, Prințul de Orange (William cel Tăcut) a ezitat. Mișcarea rebelilor a fost oprită temporar când William și nobilii feudali au stopat mișcarea calvinistă și când armatele lui Margaret au câștigat victorii cheie”.⁶⁵

Așa cum am precizat, în săptămânile ce au urmat prezentării petiției pentru guvernare din 5 aprilie, Hendrik de Brederode⁶⁶, liderul Gueux („sărăntoc”, poreclă pentru Hendrik de Brederode, ca apărător al săracilor – n.n.) a călătorit pe tot parcursul Olandei pentru a convinge orașele să ratifice petiția. Desigur, ratificarea a fost riscantă pentru aceste orașe, deoarece reacția suveranului la petiție nu era cunoscută încă. Pe 18 mai a sosit în vecinătatea Haarlemului. “Toți de aici sunt Beggar (coate-goale, săracani, calici – n.n.) și de două ori Beggar”⁶⁷, îi scria cu satisfacție lui Louis din Nassau. Un apropiat al său din perioada anterioară conflictului, secretarul orașului Haarlem, Dirk Volkertsz Coornhert, fost intendent în Batenstein, l-a convins să înceteze propaganda în Haarlem. Câteva zile mai târziu se afla deja la Amsterdam, unde se zvonea că în curând va deveni Conte al Olandei.

La Amsterdam au avut loc întrevederi importante cu cei mai influenți oameni de aici, cu care s-a discutat problema Reformei. Peste tot unde mergea era salutat cu strigate entuziaste “vive le gueux” („ trăiască sărăcanul” – n.n.). Din Amsterdam a călătorit spre nord, unde a investigat situația unui proiect de îndiguire a unui teren pe care îl luase, dar a profitat de oportunitatea de a câștiga mai mulți adepți pentru Uniune. “Sărăcanii de aici sunt presărați ca nisipul de-a lungul mării”⁶⁸, îi scria acesta lui Nassau din Bergen. La începutul lui iulie a mers la Antwerp, pentru ca la sfârșitul lui august și începutul lui septembrie, în timpul răscoalelor iconoclaste, să fie din nou în nord, însoțit de un grup de nobili puternici, “în jur de 100 de cai din această zonă”. A ordonat ca toate obiectele de valoare din biserici să fie ascunse în locații sigure. Multe dintre ele au fost adăpostite în beciurile conacelor sale. Pe de altă parte, Hendrik van Brederode a încercat să-l protejeze pe Abatele din Egmond de

⁶⁵ *Enciclopedia Britanica* online.

Vezi: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/78677/Hendrik-van-Brederode>

⁶⁶ În imaginea alăturată Hendrik van Brederode alături de câinele său.

⁶⁷ Aluzie la reforma religioasă și la ideologia acesteia. Vezi: De Henk F. K. van Nierop, *The nobility of Holland: from knights to regents, 1500-1650*, p.187

⁶⁸ Idem, *Beeldenstorm en burgerlijk verzet in Amsterdam / Iconoclasmul și rezistența civilă în Amsterdam (1566-1567)*, Nijmegen, 1978, p.25-26

iconoclastm. După ce a stat în Egmond, Hoorn și Alkmaar, a mers prin Haarlem și Leiden spre Vianen.⁶⁹

Mișcarea a cărui lider a fost Hendrik van Brederode⁷⁰ a fost prima opoziție concretă la asuprirea spaniolă⁷¹. Între 1566 și 1567, situația s-a schimbat și guvernarea centrală a căpătat putere, reușind să elimine toate fiefurile rezistenței. Asediul de la Valenciennes, o fortăreață calvinistă, a început la 17 decembrie. Forțele calviniste ale Flandrei de vest erau distruse și rezistența de la Tournai s-a sfârșit la 2 ianuarie. A rămas doar Brederode, ales ca lider al Beggar-ilor în ianuarie, singurul care mai putea să ofere ajutor. Doi comisari fuseseră trimiși la Brederode de către guvernare în legătură cu concentrarea trupelor la Vianen, cu prezența în Vianen a unei tiparnițe și în legătură cu circulația unui pamflet intitulat „Concordanța de la Vianen”. Guvernatoarea, Margareta de Parma, înfrângându-i pe oponenți, le-a dat ocazia nobililor și tuturor oficialilor să semneze un nou jurământ de credință către rege. Majoritatea s-au supus, dar Wilhelm de Orania și Brederode s-au numărat printre cei care au refuzat și au preferat exilul.⁷² Brederode a plecat la Cleves, „ulterior a călătorit și în alte părți în nordul Germaniei, încercând să adune o armată cât mai puternică”⁷³.

Fervoarea caracteriza activitățile Revoltei în toți acești ani. „La Dillenburg, Wilhelm de Orania, pierzându-și toate posesiunile și poziția sa în cadrul Țărilor de Jos, s-a plasat în fruntea luptei armate”. Brederode murise la 15 februarie 1568. „Acum singurul candidat pentru conducerea Revoltei era Wilhelm de Orania”.⁷⁴

La începutul secolului al XVII-lea numelui Brederode - Bolswaert i s-a asociat și acela de Lodewijk, posesiune a lui Frederik Lodewijk van Brederode, lord de Bolswaert, sheriff de Almeide și Tienhoven (născut la 22 iulie 1628, decedat la 3 August 1693 și înmormântat la Lexmond). În 1660

⁶⁹ Idem, *The nobility of Holland...*, p.188

⁷⁰ În imaginea alăturată se află statuia lui Hendrik van Brederode din Bruxelles. Vezi: <http://members.home.nl/tettero/ZuidHolland/Brederode.htm>

⁷¹ *Enciclopedia Britanica* online.

Vezi: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/78677/Hendrik-van-Brederode>

⁷² Gerrit Voogt, *op.cit.*, p. 29

⁷³ *Enciclopedia Britanica* online.

Vezi: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/78677/Hendrik-van-Brederode>

⁷⁴ Gerrit Voogt, *op.cit.*, p.35

Frederik Lodewijk van Brederode s-a căsătorit cu Theodora Anna van Renesse van Wilp (1634 - 1682). Din această căsătorie s-a născut Hendrik Maximillian van Brederode, al cincilea lord de Bolswaert, moștenitorul posesiunilor și titlurilor familiilor de Brederode, Bolswaert și Lodewijk. Acesta s-a născut la 5 mai 1661 la Vianen. La vârsta de 20 de ani, prin căsătoria cu Brigitta Margaritha Theresia, Baronesă Imperială de Nooms, doamnă de Aarlanderveen (1658 - 3 februarie 1692, la Lexmond)⁷⁵, acesta s-a apropiat tot mai mult de casa domnitoare a Olandei. A primit și titlul de Baron de Brederode, pe care l-a lăsat moștenire unicului său fiu, rezultat din prima căsătorie, Luis Pedro Lodewijk van Brederode. A doua soție a lui Hendrik Maximillian a fost Beatrix Catherine Thérèse Corsand de Bellecourt. A decedat la 18 august 1700 și a fost înmormântat în cripta familiei de la Lexmond.

Bunăstarea materială a acestei familii, dar mai ales vitregia evenimentelor istorice, au permis membrilor săi să-și mute reședința periodic în diverse locații. Spre exemplu Hendrik van Brederode a locuit un timp în Belgia, unde datorită serviciilor făcute în slujba Coroanei, a fost răsplătit cu domenii și titluri nobiliare. Alți membrii ai familiei au ajuns în Portugalia.

1.1.2. Din Olanda în Portugalia

Lucrările editate parcurse de noi, documentele descoperite în arhivele portugheze și datele genealogice oferite de Jurnalul Biroului Central pentru Genealogie de la Haga, demonstrează prezența familiei de Brederode în Portugalia continentală, dar și în Insulele Azore⁷⁶. Pentru această din urmă le precizăm că deținem puține materiale doveditoare.

Pentru prima dată în Portugalia, numele de Brederode a fost menționat în prima jumătate a secolului XVIII, prin intermediul unui nobil olandez, ofițer de marină, căpitan de navă, aflat în serviciul regelui Portugaliei. Este vorba de Lodewijk Pieter van Brederode, lord de Bolswaert și Aarlanderveen, cavalier al „Ordinului Militar de Cristo”⁷⁷, fiul lui Hendrik Maximilian,

⁷⁵ *Enciclopedia Britanica* online. Vezi: <http://www.britannica.com/eb/article-900>

⁷⁶ Informațiile au fost obținute din Jurnalul Biroului Central pentru Genealogie din Haga, de către Martin Verhaegh și James Guill, Cambria, California.

Vezi: <http://archiver.rootsweb.ancestry.com/th/read/AZORES/1999-07/0931401572>

⁷⁷ Ordinul militar al lui Crist a fost înființat de înțeleptul rege Diniș al Portugaliei, la 1319, spre a succeda și a moșteni în chip discret averea Templierilor din Portugalia, al căror Ordin fusese desființat prin bula Papei Clement al V-lea, la cererea regelui Franței Filip cel Frumos, în 1312. Averea Templierilor împrăștiată între cele patru colțuri ale creștinătății, se scursese îndeosebi spre Peninsula Iberică, unde Reconquista creștină împotriva maurilor încă nu luase sfârșit și unde, totodată, poposeau flotele cruciate, navigând din Nordul Europei spre locul împlinirii misiunii lor creștine din Țara Sfântă. Deși bogățiile Ordinului desființat au fost predate Ordinului Ospitalierilor, Papa a îngăduit înființarea Ordinului Cavalerilor lui Cristos în Portugalia, cu misiunea militară de apărare a creștinătății în spațiul tot mai restrâns al cuceririlor maure. Vezi: Isabel Cristina F. Fernandes, Paulo Pacheco, *As Ordens Militares em*

căsătorit la Lisabona la 5 noiembrie 1732 cu Margarita Ursula van Zeller, portugheză la origine⁷⁸. Apreciat pentru calitățile sale de bun navigator, Lodewijk a rămas în serviciul coroanei portugheze, în calitate de căpitan de navă până la decesul său, survenit la 28 noiembrie 1739.

La momentul respectiv, ramura olandeză a familiei era pe punctul de a se stinge, afirmându-se în mod deosebit ramura tot mai prosperă, cea portugheză, unde noblețea, titlurile olandeze și căsătoriile de conveniență au plasat-o în rândul celor mai nobile familii de la Lisabona. Unul din fii lui Lodewijk Pieter van Brederode, Hendrik Lodewijk Pieter, primul conte de Brederode născut la Lisabona la 15 mai 1737, și-a moștenit tatăl pe linie profesională, și în calitate de comandant de navă s-a întors în Olanda. La 16 decembrie 1760 s-a căsătorit la Velsen, în Olanda de Nord, cu Cornelia Maria Catherina Andrioli (născută la Amsterdam în mai 1710, decedată la 23 noiembrie 1784 și înmormântată la Hillegom, în Olanda de Sud). Personalitate importantă a timpului, Hendrik Lodewijk Pieter a rămas o vreme în serviciul Republicii olandeze, apoi a fost numit Chamberlain al împărătesei Maria Tereza, în perioada guvernării acesteia alături de Iosif II, fiul său. Pentru merite deosebite a fost ridicat la rangul de conte la 4 septembrie 1780, ocazie cu care a primit o serie de posesiuni în Olanda de Sud⁷⁹, alături de cele deja deținute de familia sa. Titlul de noblețe era transmisibil atât pe linie paternă cât și maternă. O parte a bătrâneților sale și-a petrecut-o în Belgia la Bruxelles, unde s-a stins din viață, în martie 1804. A fost înmormântat la Peuti lângă Vilvoorde, în provincia Brabant⁸⁰, la 20 martie 1804.

Din căsătoria cu Cornelia Maria Catherina Andrioli, au rezultat trei fii, care nu s-au căsătorit niciodată. Ramura familia Brederode din Olanda s-a stins în 1832, odată cu decesului ultimului reprezentat.

Ramura familiei stabilită deja în Portugalia, a continuat să existe prin descendenți pe linie maternă. La 1739, Maria Brigida de Brederode, nepoata lui

Portugal e no Sul da Europa / Ordinele militare în Portugalia și în sudul Europei, Lisabona, Edições Colibri, 1997, p.307-311

78 Azores-L Arquivos. Documente online din Arhivele Naționale din Insulele Azore.

Vezi: <http://archiver.rootsweb.com/th/read/AZORES/1999-07/0931401572>

⁷⁹ Olanda de Sud (în limba neerlandeză: Zuid-Holland) este provincia olandeză care se găsește de fapt în partea de vest a țării. Capitala provinciei este orașul Haga (în limba neerlandeză: Den Haag sau 's-Gravenhage). Alte orașe ale provinciei: Rotterdam, Zoetermeer, Delft, Gouda, Gorinchem și Leiden. Olanda de Sud este una dintre cea mai populată și mai industrializată provincie a Olandei. Se învecinează la sud-vest cu Zeeland, la nord-est cu Brabantul de Nord, Gelderland la est, Utrecht la nord-est și cu Olanda de Nord. Vezi: <http://www.familieteeling.nl/brederode.html>

⁸⁰ Provincia Brabant Wallon se află în centrul Belgiei, la sud de Bruxelles. Denumirea este dată de limba vernaculară introdusă de călătorii străini între secolele VIII și XII, Vezi: http://www.eglobetravel.com/mod_regioninfo.epl?country=belgium&language=romanian®ion=brabantwallon

Hendric Maximilian, Baron de Brederode, fiica lui Luis Pedro, s-a căsătorit cu portughezul Jose Joaquim Soares de Andrade (1740), cu care a avut 16 copii.

Una dintre fiicele Mariei Brigida de Brederode, Mariana Jose de Andrade Brederode, a fost străbunica lui Martinho Maria Teixeira Homem de Brederode de Cunha, ministrul Portugaliei la București în perioada interbelică, fiul lui António Xavier da Cunha Teixeira Homem de Brederode și al D. Maria Inácia de Sousa Botelho Mourão e Vasconcelos⁸¹ și nepotul bogatului proprietar din Miraldela, Martinho Teixeira Homem de Brederode. Acesta din urmă a fost „proprietarul Casei da Cima, pe care o moștenise de la bunicul său”⁸². Om cult, cu înclinații spre literatură, a inițiat fondarea primei Biblioteci care a devenit Municipală, din Mirandela⁸³, o localitate aflată în apropiere de Lisabona.

Observăm că în componența numelui diplomatului nostru, apar o serie de alte trei nume, încă neîntâlnite de noi în prezentarea genealogică de până acum. Este vorba de numele Teixeira și Homem, asociate pentru prima dată cu numele de Brederode în 1752, moment în care a avut loc alianța matrimonială dintre Mariana Jose de Andrade Brederode cu Antonio Xavier de Moraes Pinto Teixeira Homem. Numele ce pare să însemne cel mai mult pentru diplomatul portughez Martinho de Brederode, este acela „de Cunha”, asociat celui de Teixeira Homem de Brederode, în 1799, prin căsătoria lui Martinho Teixeira Homem de Brederode, bunicul diplomatului portughez la București, cu D. Ana Mafalda Alvares, contesă de Cunha. Titlul de conte de Cunha fusese oferit lui Dom Antonio Alvares de Cunha la 15 martie 1760, prin actul de înnobilitare emis de Don José I (1750-1777), regele Portugaliei.

Un membru marcant al familiei de Cunha este D. Luis de Cunha, celebrul diplomat din perioada lui D. Joao al V-lea, comandantul Ordinului militar de Cristo, ambasador al păcii, trimis extraordinar la Londra, Madrid și Paris, ministru plenipotențiar al Portugaliei la Congresul de la Utrecht, membru al Academiei Regale de Istorie, etc. S-a născut la Lisabona la 25 ianuarie 1662 și a murit la Paris în 9 octombrie 1740. Era fiul lui D. Antonio Alvares da Cunha (1700-1791) - primul conte de Cunha, cel ce fusese vice-rege al Braziliei între 1763 – 1767 - și nepotul lui D. Sancho Manuel, conte de Vila Flor⁸⁴.

⁸¹ *Geneall*. Date arhivistice online de genealogie portugheză, Arquivo Nacional da Torre da Tombo (Arhivele Naționale din Torre de Tomba).

Vezi: http://www.geneall.net/P/per_search.php?start=30&idx=0&s=Brederode

⁸² Site-ul oficial al Primăriei din Mirandela.

Vezi: <http://www.cm-mirandela.pt/index.php?oid=6853>

⁸³ *Ibidem*

⁸⁴ Arhiva Genea de Portugal, Guarda – Mor, Edições de Publicações Multimedia Lda, *fond Martinho de Brederode*.

Vezi: <http://www.geneall.net/P/fontes.php?sigla=BRED;>

<http://archiver.rootsweb.com/th/read/AYORES/1999-07/0931401572>

I.2. Martinho Maria Teixeira Homem de Brederode de Cunha – descendent al familiilor de Brederode și de Cunha. Repere biografice

Pe această linie genealogică s-a născut la 15 aprilie 1866, în reședința familiei Brederode din Lisabona⁸⁵, la Santos-o-Velho, Martinho Teixeira Homem de Brederode. Orfan de tată, înainte de a împlini 2 ani, cu o mama grav bolnavă și incapabilă din acest motiv să se ocupe de cei doi fii ai săi, Martinho și fratele său Fernando au fost crescuți de bunica din partea mamei, în Palatul Mateus, din Vila Real. Cea care s-a ocupat cu adevărat de educația celor doi copii a fost sora mamei lor, D. Isabel, viitoarea Contesă de Paraty⁸⁶.

Perioada nașterii, copilăriei și adolescenței sale a fost marcată de criza monarhică din Portugalia. Încă din 1851 izbucnise *Mișcarea de regenerare* a monarhiei constituționale portugheze, care s-a finalizat când Martinho avea doi ani. La 1 ianuarie 1868, revolta cunoscută în istorie sub denumirea de *Janeirinha*⁸⁷, a adus Partidul Reformist la putere. Aceste evenimente s-au petrecut în timpul domniei lui D. Luis, *regele artist*. „Para alguns, o regime já não vivia: sobrevivia – em agonia irreversível”⁸⁸. Mișcările subversive și insurecțiile au continuat și sub domnia acestuia. Guvernele se schimbau cu o repeziciune uluitoare. Partidele de la guvernare, după sciziuni și regroupări multiple, s-au comasat în două mari partide: regeneratorii (de dreapta) și progresiștii (de stânga). În realitate, unitatea acestor grupări politice era destul de labilă. Totuși, sub domnia lui D. Luis ele au reușit să asigure rotativa guvernamentală.⁸⁹ „Așadar, schimbul de mitocani în parlament era frecvent.

⁸⁵ Adresa exactă este strada Direita das Janelas Verdes, nr. 43, Lisabona. A fost botezat pe data de 23 a aceleiași luni, în Biserica Parohială Santos – o – Velho, Vezi: Eduardo Fernandes de Oliveira, *op.cit.*, p.169

⁸⁶ Contesa de Paraty, mătușa lui Martinho de Brederode, făcea parte din rândul Damelor Onorifice de la curtea reginei D. Amelia și de aici interesul diplomatului portughez pentru starea de sănătate a reginei. Soțul acesteia, contele de Paraty, a fost în perioada 1907-1908 Ministru de clasa II în Viena. Vezi: ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Pequim / Legația Portugaliei din Pechin*, dos. personal Martinho de Brederode, Cx 198, nr.15, Pechin, Raport, 4 iulie 1908; *Ibidem*, Raport, 13 decembrie 1907

⁸⁷ *Janeirinha* – (*Mișcarea din Ianuarie* – n.n.) a fost punctul culminant al unei serii de mișcări politice, economice și sociale, care contestau politica guvernului în funcțiune și în particular politica sa fiscală, legile de instituire a accizelor și a reformei administrative a teritoriului. Această mișcare a determinat căderea la 4 ianuarie a guvernului în funcțiune. S-a format un nou guvern condus de Antonio Jose de Avila, format din forțe politice proaspete, regeneratoare, destul de instabil tocmai din acest motiv. Vezi: Carlos Guimarães da Cunha, A «*Janeirinha*» e o Partido Reformista. Da Revolução de Janeiro de 1868 ao Pacto da Granja / *Janeirinha și Partidul reformist. De la revoluția din ianuarie 1868 la Pactul Granja*, Lisabona, Edições Colibri, 2003, p.25-29

⁸⁸ „Pentru unii, regimul deja nu mai trăia: supraviețuia – într-o agonie ireversibilă”. Vezi: Lina Alves Madeira, Alberto da Veiga Simões. *Esboço Bibliográfico*, Coimbra, Editura Quarteto, 2002, p.30

⁸⁹ Oliveira Marques, *Istoria Portugaliei*, București, Editura Enciclopedică, 1996, p.70

Neîncrederea în instituții se generaliza. Nu-i de mirare prin urmare nemulțumirea crescândă a poporului, care s-a manifestat în aceeași măsură la locurile de muncă prin greve frecvente, dar și în piețele publice, prin adunări”⁹⁰.

Palatul Mateus din Vila Real. Alte imagini asemănătoare pot fi văzute în anexe.

Sursa: Vezi: <http://ro.tixik.com/image-175359.htm>;
http://www.pbase.com/bauer/palacio_mateus

În 1876, „destul de indiferent, visător și apatic”⁹¹, D. Luis a permis constituirea Partidului Republican, care lupta pe față și prin toate mijloacele împotriva monarhiei. În contextul acestor evenimente, republicanismul a încercat să se prezinte ca unic mijloc de salvare a valorilor deja ignorate ale vechii Portugalii.

1.2.1. Formația intelectuală

Datele cu privire la studiile și copilăria sa sunt destul de lacunare. Lipsa unui jurnal sau a unor însemnări personale, lasă necunoscute momente importante din viața diplomatului portughez.

Raportându-ne la evenimentele din epocă și la tradițiile nobilimii de la final de secol XIX, bazându-ne pe cele câteva însemnări făcute despre Martinho de Brederode de urmașii săi Fernando Brederode Santos și Eduardo Fernandes de Oliveira, am reținut că diplomatul portughez a primit

⁹⁰ Noemia Malva Novais, *João Chagas. A Diplomacia e a Guerra (1914-1918)* / João Chagas. *Diplomația și războiul (1914-1918)*, Coimbra, Editura Minerva, 2006, p.22

⁹¹ Lina Alves Madeira, *op.cit.*, p.30

instrucțiunea elementară în casa părintească, alături de fratele său, cu profesor particular, asemenea băieților din mediul lor social. Apoi și-au continuat studiile la școala elementară din Villa Real. Finalizând învățământul primar, Martinho de Brederode și fratele său s-au îndreptat spre Coimbra, pentru continuarea studiilor din învățământul bazic⁹². Prin urmare, adolescența și-au petrecut-o în orașul de pe râul Mondego, alături de mama lor, a cărei sănătate era ușor restabilă.

La vârsta de 17 ani, Martinho a fost înscris în anul I la universitate, în 1883, ca *voluntar*⁹³ pentru „cursul naval”, optând într-o primă fază pentru specializarea fizică. În arhiva Universității din Coimbra se află cererea de înscriere, scrisă de mână, de însuși Martinho de Brederode și semnată: Coimbra, 19 septembrie 1883: “ Martinho Maria Teixeira Homem de Brederode, fiul lui Antonio Xavier de Cunha Teixeira Homem de Brederode, din Lisabona, proprietar, cere înmatricularea la Universitatea din Coimbra, la Clasa de Voluntari, pentru materia fizică, în conformitate cu decizia din 15 noiembrie 1869”⁹⁴. Potrivit sistemului de învățământ din perioada respectivă⁹⁵ toate disciplinele vizate se studiau în cadrul Facultății de Filosofie.

Interesul său pentru clasa de fizică a fost pasager, pentru că la scurt timp și-a schimbat opțiunile. La 15 octombrie 1884 a decis să se înmatriculeze în primul an la clasa de matematică, tot ca voluntar pentru cursul naval⁹⁶. Din datele obținute din Arhivele Universității din Coimbra rezultă că Martinho nu a promovat examenele anului 1883 – 1884⁹⁷, foarte probabil din cauza problemelor familiare, dacă avem în vedere starea precară de sănătate a mamei sale. Faptul că doar câteva luni mai târziu, în sesiunea de restanțe și-a promovat examenele în totalitate fără probleme, ne determină să excludem posibilitatea unei incapacități intelectuale sau dezinteres pentru studiu. Anul următor și-a schimbat din nou opțiunea în cadrul Facultății de Filosofie, ca student în anul doi⁹⁸.

Pentru a înțelege mai bine toate aceste schimbări de facultăți, specializări etc., ale lui Martinho de Brederode, considerăm necesar să

⁹² Învățământul bazic, tipic și sistemului de învățământ actual portughez, corespunde aproximativ liceului din învățământul românesc.

⁹³ Înscrierea la clasa de voluntari implica înmatricularea cu taxă, pe locurile nebugetare.

⁹⁴ AUC, *fond Philosophia*, dos. Martinho de Brederode, a - 2^ocadeira, 1883 – 1884, D – LV – 2 – 23

⁹⁵ Romulo de Carvalho, *Historia do ensino em Portugal. Desde a fundação da nacionalidade ate ao fim do regime de Salazar-Caetano / Istoria educației în Portugalia. De la fondarea națiunii până la finalul regimului Salazar-Caetano*, Lisabona, Fundação Colouste Gulbenkian, 1986, p.627-632

⁹⁶ E vorba de specializare.

⁹⁷ AUC, *fond Mathematica*, dos. Martinho de Brederode, 1^oano, 1884 – 1885. n.º21, A 6 I, D – LIV – 3 – 29

⁹⁸ *Ibidem*

precizăm că în penultima decadă a secolului XIX nu se realizase încă o reformă completă a învățământului. Acest lucru a fost posibil abia în 1894, la inițiativa lui Jaime Moniz. Așadar, în perioada anilor 1883-1885 curiculele din învățământ erau uniformizate pentru toți studenții, indiferent de cursurile (specializările) pe care intenționau să le urmeze⁹⁹. Așa se explică înscrierea lui Martinho mai întâi la fizică, apoi la matematica și în ambele situații opțiunea era pentru cursul naval. Nu existau prin urmare limite clare între Litere și Științe. „Quem se sentia mais vocacionado para as Humanidades era igualmente compelido a frequentar as aulas de Matematica ou Ciencias Naturais”¹⁰⁰.

Potrivit documentelor cercetate, intenția tânărului Brederode nu a fost aceea de a urma *cursul naval* (facultatea), ci de a frecventa doar acele cursuri care prezentau un oarecare interes pentru el. La cei 18 ani părea încă indecis pentru cariera ce avea să o urmeze.

Este posibil, pe de altă parte, ca alegerea cursurilor urmate la Coimbra să-i fi fost impuse de familie. Totuși, caracterul său rebel și independent, tipic unui artist, poate fi remarcat încă din această perioadă. În 1885 a plecat la Lisabona, unde s-a înscris la Cursul Superior de Litere. Aici i-au fost descoperite și apreciate de profesorii săi, în unanimitate, calitățile literare deosebite. A terminat cursul cu mențiunea „admis cu distincție”, președinte al comisiei de examinare fiind ilustrul om de litere Teofilo Braga, care în 1910 a fost ales primul președinte al Republicii portugheze¹⁰¹.

Dacă ținem cont de bine cunoscutul său talent literar, această opțiune pare cu adevărat a sa și îl reprezintă. Era om de litere. Uniforma militară îi venea bine pe dinafară, nu însă și pe dinăuntru. Disciplina, ca formă de organizare, îi era străină, dar îi plăcea teribil să o aplice celor din jur, cât mai tragic cu putință. Făcuse din teroare un mod de viață, exasperându-i și îndepărtându-i pe cei apropiați¹⁰².

Cursul naval a rămas în sarcina fratelui mai mic, care a reușit să-l ducă cu bine la capăt, dacă avem în vedere cariera urmată în marina portugheză¹⁰³.

⁹⁹ Lina Alves Madeira, *op.cit.*, p.31

¹⁰⁰ „Cine simțea că are vocație spre științele umaniste, era în aceeași măsură obligat să frecventeze cursurile de matematică sau științe naturale”. Vezi: Romulo de Carvalho, *op.cit.*, p.627, 630-634, Apud, Lina Alves Madeira, *op.cit.*, p.32

¹⁰¹ Pavel Mocanu, *Martinho de Brederode. Povestea unui ambasador portughez îndrăgostit de România*, București, 2009, p.8

¹⁰² AMAE, București, *fond 71, Portugalia relații cu România*, (1920 – 1944), dos. Martinho de Brederode, Raport, 23 martie 1923, f.1-7; *Ibidem*, Raport, 12 mai 1923, f.1-12 etc.

¹⁰³ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, Pasta pessoal / dos.personal *Martinho de Brederode*, CX 137, Serie A, nr.15, București, Scrisoare Martinho de Brederode către fratele său Fernando de Brederode, ministru al Marinei în perioada respectivă, 12 martie 1921, f.13; *Anuario Diplomatico e Consular Portugues / Anuarul diplomatic și consular portughez*, 1918 – 1919, Lisabona, Imprensa Nacional, 1957, p.139

I.2.2. Preocupările extra-diplomatice ale tânărului Martinho de Brederode

Din perspectivă profesională, în familia Brederode era o tradiție bine împământenită. Reprezentanții familiei, pe linie masculină, alegeau cariera militară sau cea diplomatică. Aceasta din urmă pare să fi fost vocația lui Martinho de Brederode. A intrat în serviciul Ministerului Afacerilor Externe de la Lisabona la o vârstă destul de fragedă, la doar 23 ani, exercitând diverse funcții pe lângă misiunile diplomatice ale Portugaliei, de la Secretar de legăție, la Însărcinat cu Afaceri și Ministru plenipotențiar de clasa II, în cele mai diverse locații din lume, cum este cazul Belgiei, Chinei, Marocului, Franței, Italiei și în final României, țara care l-a adoptat și după ieșirea la pensie¹⁰⁴.

Un personaj extrem de complex, Martinho de Brederode nu a încetat să ne surprindă pe parcursul cercetării noastre.

Pe lângă calitățile de diplomat, demonstrate în nenumărate rânduri cu prilejul misiunilor ce i-au fost încredințate, și care s-au materializat în conturarea unei cariere în domeniul diplomației, Martinho de Brederode a demonstrat un talent de apreciat în domeniul literaturii și în special al poeziei. „Din anii de liceu, Martinho de Brederode a dat dovada unui har deosebit pentru literatură, scriind versuri și traducând din literatura franceză. Versurile lui poartă amprenta unei puternice influențe a simbolismului francez mai ales a lui Mallarmé și Verlaine, pe care îi va traduce mai târziu”¹⁰⁵. Dintre scriitorii portughezi îl admira în mod deosebit pe Eça de Queiros, sub influența căruia a scris romanul *A morte do amor* (*Moartea iubirii*), unde a prezentat viața boemă din Lisabona. Romanul a fost publicat în 1894, în perioada în care funcționa ca diplomat pe lângă Direcția Politică a Secretariatului de Stat Portughez¹⁰⁶, sub pseudonimul Marco Sponti, probabil din rațiuni de discreție diplomatică.

Pasionat din copilărie de poezie, doi ani mai târziu, la 30 de ani, a publicat volumul *Charneca*, cu care s-a înscris în simbolismul portughez. „A continuat să cultive simbolismul, mergând până la decadentism, așa cum s-a văzut în volumele de versuri publicate în 1898 și respectiv în 1905”¹⁰⁷, *O po da estrada* (*Colbul de pe drum*) și *Sul* (*Sud*). În acest ultim volum a încercat să integreze „parnasianismul”¹⁰⁸ marelui poet portughez Cesário Verde în

¹⁰⁴ Eduardo Fernandes de Oliveira, *op.cit.*, p.170

¹⁰⁵ Pavel Mocanu, *Martinho de Brederode....*, p.8

¹⁰⁶ *Anuario Diplomático e Consular Portugues (1918-1919)*, p.125

¹⁰⁷ Pavel Mocanu, *Martinho de Brederode....*, p.9

¹⁰⁸ *Parnasianismul* - curent în poezie, apărut în Franța spre jumătatea sec. XIX, care cultiva virtuozitatea imaginii, evocarea grandioasă a naturii și a civilizațiilor trecute, descrierea strălucirii exterioare a lucrurilor, construcția savantă a limbii. Curent sau școală literară franceză în a doua jumătate a sec. XIX, care cultiva o poezie picturală, rece și impersonală, caracterizându-se prin cultul formei și printr-un estetism exagerat [fr. *parnasianisme*, cf. *Parnasul contemporan* – revistă franceză (1866-1876)]. Curent literar apărut în Franța la

simbolismul marcat de tradițiile sensibilității lusitane ale altui mare poet, Antonio Nobre”¹⁰⁹. Acesta din urmă, considera lucrarea *Sul* „o carte de valoare simțită și trăită, unde se relevă cu certitudine o vocație artistică”¹¹⁰. Creația literară a lui Martinho de Brederode a fost completată de o piesă de teatru, *As lagrimas, choral* (*Lacrimile, curgeau*) încadrată în aceeași linie literară.

Alături de literatură, o altă pasiune a sa a fost *tauromaquia* (lupta cu taurii), pe care a moștenit-o de la unchiului său din partea mamei, D. João de Meneses. Brederode a fost unul dintre fondatorii, în calitate de *titular*¹¹¹ al Clubului Regal Portughez de Luptă cu taurii (Real Clube Tauromaquico Portugues). Nu s-a simțit împlinit din această perspectivă doar să privească spectacolele din tribune, ci a ales adesea să participe, în calitate de concurent, la numeroase coride, organizate la sfârșitul secolului trecut. În *Enciclopedia Tauromaquica*, se poate citi în dreptul numelui său: “De Brederode, Martinho - distins pasionat de lupta cu taurii de la final de secol XIX, care în 1892 a fost unul din fondatorii do Real Clube Tauromaquico Portugues”¹¹².

Personalitate controversată, invidios din fire, înfumurat, orgolios și impulsiv, caracteristici specifice clasei din care făcea parte și manierei în care fusese crescut, Martinho de Brederode a fost ținta mai multor antipatii, atât în cercurile intelectuale și politice din Portugalia cât și din România.

I.3. Însemnele heraldice ale diplomatului portughez

Adâncirea cunoașterii în timp și spațiu a însemnelor heraldice¹¹³, care au contribuit la completarea informațiilor pe care le-am expus deja despre Martinho Maria Teixeira Homem de Brederode de Cunha, a reprezentat o încercare pentru noi. Neîndoiește, strădania de a interpreta mesajul pe care-l

mijlocul secolului al XIX-lea în jurul publicației *Parnasul contemporan*, care cultiva o poezie picturală, rece și impersonală, cu virtuozități stilistice, imagism rafinat și armonie plastică, împotriva sentimentalismului, retorismului, abuzurilor fanteziei. (< it. *parnasianismo*). Cj. *Dictionarul Explicativ al Limbii Române*, online.

Vezi: <http://dexonline.ro/search.php?cuv=parnasianism>

¹⁰⁹ Pavel Mocanu, *Martinho de Brederode...*, p.10

¹¹⁰ *Ibidem*, p.14.

¹¹¹ Pe site-ul oficial al Genea Portugal sunt prezentați toți cei 167 de fondatori, titulari ai clubului. Vezi: http://www.geneall.net/P/tit_page.php?id=26088

¹¹² Clubul Regal de luptă cu taurii a fost fondat în Portugalia, la Lisabona, în data de 10 februarie 1892. În calitate de prim președinte de onoare a fost numit regele Portugaliei, Don Carlos I. Vezi: *Enciclopedia Tauromaquica*, Porto, Lello & Irmão – Editores, 1967, p.295

¹¹³ Denumirea provine din termenul latin medieval: heraldus, héraut = crainic. Heralzii în epoca medievală duceau mesaje de război, dar făceau și oficiul de prezentare a luptătorilor în turniruri și de introducere a acestora în arenă. În sunetele de trâmbiță sau de corn, heraldii, care trebuiau să fie buni cunoscători ai simbolurilor heraldice, făceau și prezentarea blazonelor nobililor, pe care-i introduceau pe câmpul de turnir. Blazonul era un semn convențional, specific unui stat, oraș, familie, persoană etc. Vezi: Maria Dogaru, *Din heraldica României*, Brașov, Editura Jif, 1994, p.20

transmit compozițiile heraldice peste veacuri și decenii, dă cercetătorului, în general iubitorului de adevăr istoric, satisfacția descifrării tainelor trecutului în multiplele sale aspecte¹¹⁴.

Blazoanele reconstituie prin culori vii, mentalitățile generațiilor trecute, vorbesc, uneori în mod discret, alteori cu multă insistență, despre posesorii lor, caracterizându-i, subliniindu-le preocupările cotidiene, proprietățile sau legăturile cu marile momente istorice, ai căror părtași au fost. Stemele ne transmit de asemenea informații asupra istoriei unor familii.

Specialiștii au dezbătut cu viu interes problema originii heraldicii, a acestei științe auxiliare a istoriei, care se ocupă cu studiul blazoanelor¹¹⁵. Evident că părerile sunt împărțite. Unii susțin că heraldica s-a născut prin dezvoltarea pe o treaptă nouă a însemnelor folosite în antichitate¹¹⁶. După opinia altor cercetători, heraldica a apărut prin contopirea însemnelor straturilor etnice ce au format, în urma migrației, popoarele Europei¹¹⁷. Diversitatea teoriilor continuă, fiecare dintre ele având la bază o serie de argumente. Însă, teoria acceptată de majoritatea specialiștilor, plasează începuturile heraldicii în secolul al XII-lea, în Europa, apariția sa fiind legată de dezvoltarea și specificul echipamentului militar¹¹⁸.

În acest sens, trebuia găsită o soluție pentru identificarea cât mai rapidă a diferitelor grupe de luptători. Căutările în vederea găsirii unui mijloc prin care participanții la lupte să se recunoască pe câmpul de bătaie, au condus la instituirea unor însemne proprii care au fost imprimate pe scut, în creștetul căștii, pe toca sabiei, pe epoleți sau pe acoperământul calului. Treptat, instituirea și folosirea unei steme a fost considerată expresie a unor calități deosebite, fapt ce a sporit dorința tuturor membrilor societății de a deține astfel de steme. De la persoane, familii, instituții (puterea centrală, puterea ecleziastică), blazonul a fost treptat adoptat de țări, regiuni, cetăți, orașe, asociații, case de comerț, ateliere, fabrici, etc.

Potrivit legilor științei heraldice, o stemă se compune din următoarele elemente: a) scut a cărui suprafață poate fi secționată sau nu; b) mobilele heraldice plasate în câmpul scutului; c) elementele exterioare ale acestuia, incluzând timbrul, coroana, sprijinitorii, pavilionul sau mantaua, deviza, etc.

La baza realizării blazoanelor se află emblema și simbolul, două noțiuni aparent identice și totuși foarte bine diferențiate în heraldică. Cele două sunt figuri care, utilizând obiecte materiale așezate în fața ochilor,

¹¹⁴ Idem, „Sigiliul, izvor istoric și factor cultural”, în *Analele Universității București*, Seria: Istorie, XXIX / 1980, p.123-134

¹¹⁵ *Dicționarul explicativ al limbii române*, online.

Vezi: <http://dexonline.ro/search.php?lexemId=94341>

¹¹⁶ Michel Pastoureaux, *Les armoires*, Bruxelles, Editions Brepols, Belgique, 1976, p.24

¹¹⁷ M. Prinnet, „De l’origine orientale des armoires européennes”, în *Archives héraldiques suisses*, nr. 26, Geneve, 1912, p.43 – 68

¹¹⁸ Maria Dogaru, *Din heraldica*, p.7

amintesc o idee legată de acel obiect, prin analogiile sale sau prin raporturi mai mult sau mai puțin ușor de înțeles. Simbolul presupune o analogie naturală, este ceva cunoscut, se prezintă fără nici o sforțare de înțelegere; în timp ce emblema este mai mult sau mai puțin ingenioasă, ea rezultă adesea din combinarea de mai multe figuri și poate câteodată cere, spre a fi înțeleasă, o explicare mai mult sau mai puțin detaliată”¹¹⁹.

Prin analiza heraldică ce urmează intenționăm să completăm istoria familiei lui Martinho de Brederode și implicit a diplomatului portughez, analizând blazoanele familiilor Teixeira, Homem, Brederode și de Cunha.

1.3.1. Blazonul familiei Teixeira

Scutul prezentat în imaginea a de la p.324¹²⁰ poartă denumirea de *scut spaniol* – *écus a l’Espagnol*, *Quarrés arrodis par le bas* – *Spanische Schilde*, în latină *scuta Hispanica*¹²¹ – și este tipic, cum reiese și din denumire, Peninsulei Iberice, Spaniei și Portugaliei. Mai mult lungi decât late, în colțuri sus, iar în partea inferioară rotunde, aceste scuturi, „mai mult decât cele engleze, sînt încărcate cu piesele cele mai numeroase și mai deosebite; piesele onorabile sunt confundate cu figurile mai puțin heraldice, din cauza obiceiului de a reuni stemele tuturor feudelor cu acelea ale familiilor”¹²².

Blazonul familiei Teixeira este așadar reprezentat pe un scut de tip spaniol, extrem de echilibrat. Având în vedere că are un singur cartier pe fundal albastru deschis, exprimă originea totuși modestă a familiei Teixeira, în comparație, vom vedea, cu familiile de Cunha și Homem. Albastrul este cea de-a doua culoare ca importanță în arta heraldică și are următoarele semnificații: blîndețe, frumusețe, credință, durată în timp. Este culoarea cerului, considerat „cel mai nobil element” cunoscut oamenilor, după foc. Această cromatică reprezintă și aerul „subtil, ușor de pătruns și apt a primi influențe dominante, lumina și claritatea”¹²³. Scutul prezintă în centrul său o singură mobilă, crucea, încadrată de Marcel Sturza Săucești în cadrul figurilor artificiale și în rîndul pieselor onorabile de prim ordin¹²⁴. Această cruce, numită de heraldiști *cruce lobată*¹²⁵ a fost obținută prin suprapunerea palului cu brâu și reprezentarea spațiului conturat de astă dată tot cu albastru. Cele patru capete ale mobilei sunt bordate cu bare paralele, două câte două, lărgind

¹¹⁹ Marcel Sturza Săucești, *Heraldica. Tratat tehnic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1974, p.70

¹²⁰ Blazonul familiei Teixeira.

Vezi anexe p.324 și

site-ul oficial http://genealogia.netopia.pt/familias/fam_show.php?id=893

¹²¹ A. Lubite, *Traité élémentaire du blason*, Paris, 1893, p.28-30

¹²² Marcel Sturza Săucești, *op.cit.*, p.28

¹²³ Maria Dogaru, *Din heraldica.....*, p.30

¹²⁴ *Ibidem*, p.39

¹²⁵ *Ibidem*, p.40

extremitățile. Locul central al scutului, în cazul nostru crucea, considerat punctul de onoare, este locul unde se așează figurile ce reprezintă demnitatea deținută de posesor, elementul cel mai semnificativ pentru a evoca rolul său în societate, în cazul nostru preocupările de natură militară ale familiei¹²⁶. Este vorba de fapt de o stemă aluzivă. Crucea de aur, în cazul familiei Teixeira, demonstrează prezența acestei familii în cruciadele evului mediu, iar aurul exprimă aportul deosebit avut în aceste lupte de membrii familiei. Aurul simbolizează mărire, forță, putere, grandoare, bogăție, fast și curățenie.

1.3.2. Blazonul familiei Homem

Și în acest caz este vorba tot de un scut¹²⁷ caracteristic Peninsulei Iberice. Scutul are un singur cartier, pe fundal albastru închis, indigo. Stema este simplă. Figurile heraldice prezente în câmp, șase la număr, sunt din domeniul cosmosului. După formă deducem că este vorba despre astrul nopții, luna. Pentru că semiluna în toate cele șase cazuri este îndreptată cu coarnele în șef, luna este denumită heraldic „lucrătoare”. Prezența lunii este dovada faptului că familia aceasta a avut legături puternice cu domeniul militar. Faptul că aceste elemente sunt reprezentate cu galben, simbolul aurului, dovedește puterea familiei la nivel militar și per ansamblu, este subliniată credința în biruință pe câmpul de luptă.

Potrivit interpretărilor lui P. de Varennes, preluate de Sturza Săucești, luna este considerată drept unul dintre cele mai nobile simboluri, cu care putea fi încărcat un scut. Unii participanți la cruciadă au cerut folosirea acestui semn pe scuturile lor sau pe blazoanele familiilor lor în amintirea faptelor de arme din timpul cruciadelor.¹²⁸

În concluzie, familia Homen, asemenea familiei Teixeira, participase la cruciade. Această teorie este amplificată de prezența leului pe acest scut aflat pe un pedestal albastru cu linii accentuate din aur. Reprezentat tot cu albastru, leul pare să domine de la înălțime. Leul este figura heraldică cel mai intens folosită din domeniul faunei. Este simbolul vigilenței, inteligenței, puterii, generozității, „adesea arătând călătorii făcute în Africa”¹²⁹.

Este reprezentat ridicat pe labele din spate „și din profil arătând numai un ochi și o ureche; limba sa care iese din gură, este încovoiată” și ascuțită la extremități; „coada este ridicată drept, puțin ondulată”, vârful stufos și întors spre exterior. Această poziție este denumită în heraldica germană *agățat*, *rampant* și

¹²⁶ Dan Cernovodeanu, *Știința și arta heraldicii în România*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977, p.119-121; Marcel Sturza Săucești, *op.cit.*, p.54

¹²⁷ Blazonul familiei Homem.

Vezi anexe p.324 și

site-ul oficial: http://genealogia.netopia.pt/familias/fam_show.php?id=475i

¹²⁸ Marcel Sturza Săucești, *op.cit.*, p.71

¹²⁹ *Ibidem*, p.73

este tipică stemelor vechi din Evul Mediu, ceea ce demonstrează vechimea acestei familii.

Cu amândouă mâinile, leul ține o armă de luptă, un topor cu tăișul de argint, simbol al hotărârii, al dăruirii. Argintul, semnifică în acest sens, devotament, corectitudine, veșnicie, iar prezența armei în sine simbolizează cariera militară.

1.3.3 Blazonul familiei Brederode

În imaginile d și e de la p.324 putem observa două variante ale blazonului familiei Brederode. Ambele sunt originale, însă diferența este dată de timp. Blazonul din stânga imaginii¹³⁰ este cel mai vechi și datează probabil de prin secolul XIII. Scutul folosit la reprezentarea acestui blazon poartă denumirea de *scut antic* sau *vechi*, numit și *scutul triunghiular* – *ecus en triangles* – *dreieckige Schild*¹³¹. Acesta a fost singurul folosit timp de sute de ani, încă din perioada incipientă folosirii stemelor. În acele timpuri nu era nevoie ca scutul să aibă mai multe câmpuri. „Această formă de scut a fost utilizată în mod deosebit în timpul epocii cavalerilor, deoarece se putea purta comod și fiind călare și se putea atârna pe partea stângă a calului. El are două colțuri sus și al treilea prelungit în partea de jos”¹³².

Cel de-al doilea blazon al familiei este de fapt primul blazon, remaniat, probabil prin secolul XVI, în perioada lui Hendrik van Brederode, și așezat pe o deviză în corelație cu numele posesorului - *Brederode*. Scutul în acest caz este *scut francez*, piesele heraldice însă sunt aceleași. Câmpul scutului este galben, simbolul aurului. În inima scutului, blazonul este încărcat de un leu roșu, limbat și leopardat, cu laba dreaptă superioară ridicată și cu o cromatică roșie care domină imaginea. Redat cu capul și trupul în profil, văzându-i-se numai un ochi, ridicat pe labele de dinapoi, pregătit parcă de luptă, leul astfel reprezentat este și simbolul regiunii de sud a Olandei¹³³, regiune aflată sub autoritatea familiei Brederode până în secolul XIX¹³⁴. Leul este simbolul inteligenței, puterii, generozității, dar și al suveranității exercitate de familia Brederode în zonă. Blazonului familiei este brăzdat pe orizontală de o linie crenelată, o fascie crestată în partea inferioară¹³⁵, simbolul zidurilor de apărare, ce subliniază rolul politico-militar, jucat de această familie în istoria Olandei și a Portugaliei, dar și măreția acestei familii, domeniile imense pe care le deținea și care trebuiau apărate și extinse.

¹³⁰ Blazonul familiei Brederode. Vezi anexe p.324 și

<http://www.familieteeling.nl/brederode.html>

¹³¹ Marcel Sturza Săucești, *op.cit.*, p.27

¹³² *Ibidem*

¹³³ Identificarea regiunii și însemnele heraldice ale acesteia se găsesc în anexe.

¹³⁴ Maria Dogaru, *Din Heraldica....*, p.98

¹³⁵ *Ibidem*, p.98-99

1.3.4. Blazonul familiei de Cunha

În comparație cu blazonul familiilor Teixeira, Homem și Brederode, blazonul celebrei familii portugheze, de Cunha¹³⁶, este mult mai complex. Această stemă, aluzivă¹³⁷ sau de pretenție¹³⁸, este o dovadă a interesului pe care societatea medievală portugheză l-a manifestat față de însemnul heraldic și o probă a faptului că aceasta cunoștea practicile sigilare și heraldice folosite și în restul Europei.

Timbrul blazonului reunește următoarele elemente: coiful, coroana plasată pe acesta atunci când este cazul, creștetul și lambrechinii. *Creștetul – cimier*, „un semn de foarte mare distincție”¹³⁹ este reprezentat în cazul de față de o acvilă, ce datează probabil din secolul XIII după formă, cu capul îndreptat spre dreapta, cu ghearele întinse, parcă spre a prinde ceva. Această imagine simbolizează siguranța socială generată de putere și curaj. Acvila are și rol de susținător, de sprijinitor al scutului, o dovadă clară a sprijinului pe care familia regală l-a acordat mereu familiei de Cunha¹⁴⁰.

La picioarele acvilei se află scutul simplu, fără cartiere, reprezentat pe fond auriu și dominat de petecele de podoabă, cu o cromatică albastră, ce simbolizează turnurile de apărare din zona dominată de această familie. Reiese și aici rolul politico-militar evident al posesorilor acestui blazon, dovedit și de forma scutului, care este și simbolul unei divizii din armată, dar și măreția acestei familii, înrudită cu familia regală¹⁴¹.

În heraldică, din lumea păsărilor cea mai frecvent folosită este acvila. Ea simbolizează zborul spre înălțimi, putere, siguranță socială, demnitate și curaj. În statisticile heraldice internaționale, acvila ocupă în reprezentări locul doi după leu. Poate fi redată cu aripile deschise (cu zbor deschis), cum este și cazul blazonului de față, sau cu ele strânse (în zbor închis). În cazul de față, pasărea este plasată pe înălțimi, pe o creangă de copac, simbolul fertilității și al vieții, folosit subtil mai ales în medalistica austriacă și sugerează viața de familie, longevitatea familiei în cauză. La fel ca și acvila, stăpâna necontestată a înălțimilor, conții de Cunha supravegheau cu atenție bunul mers al treburilor politice și militare din zona pe care o stăpâneau.

¹³⁶Blazonul familiei de Cunha.

Vezi anexe p.324 și

http://genealogia.netopia.pt/familias/fam_show.php?id=317

¹³⁷Stema aluzivă face referire la un eveniment istoric sau la un fapt istoric din viața posesorului. Vezi: Ionel Gal (coord.), *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982, p.223

¹³⁸Stemele de pretenție sunt compozițiile care, prin elementele incluse, exprimă tendințele posesorului de a-și extinde stăpânirea asupra unor teritorii pe baza unor drepturi mai mult sau mai puțin argumentate. Vezi: Ionel Gal, *op.cit.*, p.223

¹³⁹ Marcel Sturza Săucești, *op.cit.*, p.105

¹⁴⁰ Dan Cernovodeanu, *op.cit.*, p.43-45

¹⁴¹ Gert Oswald, *Lexikon der Heraldik*, Leipzig, VEB Bibliographisches Institut, 1984, p.317

O stemă vorbește despre posesorul său și prin cromatica elementelor însumate. Prezența aurului și a argintului, cele mai importante smalturi, simbolizează mărire, forță, putere, grandoare, bogăție, fast și curățenie. Folosit la elaborarea stemelor de state, aurul semnifică în general suveranitatea (o dovadă a provenienței acestei familii din rândul familiei regale) și domină practic întreaga imagine a acestui blazon.

În arta heraldică unul dintre smalturile cele mai complexe sunt lambrechinii¹⁴², ornamente exterioare ale scutului, ce au forma unor fâșii de stofă sau a unor vrejuri vegetale, cum este cazul nostru, care cad din vârful scutului pe flancurile acestuia, încadrându-l¹⁴³. Ei amintesc acoperământul coifului sfâșiat în lupte și trebuie să aibă obligatoriu același smalt cu cel al câmpului scutului¹⁴⁴.

Întreaga stemă este însoțită de texte succinte, numite în heraldică *devize*. Inițial scopul devizelor este acela de a perpetua amintirea unei fapte, sau de a evoca un anume eveniment, de a ne determina să cunoaștem cugetările posesorului stemei, concepțiile unor comunități. Numeroase devize cuprind maxime, precepte morale, îndemnuri eroice. În cazul de față este vorba de două texte, care subliniază importanța acestei familii și alianța cu familia regală. În partea de sus, cu litere de aur, apare deviza „chefe”(șef, în acest caz este vorba de calitatea de șefi militari a posesorilor blazonului), iar în partea de jos, cu roșu¹⁴⁵, „reinha” (regina), prin care este subliniată legătura de sânge cu regina Portugaliei (dinastia Borgonha - Bragansa).

Heraldica, prin izvoarele sale speciale pe care le pune la îndemâna cercetătorilor, prin simbolistica sa, constituie un domeniu deosebit de important pentru cunoașterea proceselor sociale, politice, culturale ale societății omenești. Această știință contribuie la o mai bună înțelegere a moravurilor, obiceiurilor, a mentalităților medievale în general, precum și la descifrarea încrengăturilor genealogice adesea foarte încurcate.

1.3.5. Blazonul lui Martinho de Brederode

Interesul pentru literatură, așa cum am văzut, l-a făcut cunoscut pe Martinho de Brederode în cercurile literare portugheze, dar și în cele românești. Astfel, Brederode ajunge să îl cunoască pe Mateiu Caragiale.

¹⁴² *Lambrechinii* – fâșii de stofă, folosite în general în regiunile unde turnirurile erau frecvente (Flandra, Brabant). În vechime aceste ornamente se numeau *lappen*, din limba germană. Tradusă în limba franceză, cu *lambeau*, iar în limba română cu *zdreanță*, aceste fâșii de stofă fixate la partea de sus a armurii, care „atârnav în toate direcțiile”, erau un ornament care coborau de pe coif în principiu și încadrau scutul. Ele au ca origine un fel de manta cu glugă, pe care vechii cavaleri au pus-o pe coiful lor spre a-i apăra de intemperii și de loviturile de spadă, amortizând șocul”. Vezi: Marcel Sturza Săucești, *op.cit.*, p.113

¹⁴³ Maria Dogaru, *Din Heraldica....*, p.31

¹⁴⁴ Marcel Sturza Săucești, *op.cit.*, p.105

¹⁴⁵ Roșu, simbolul măririi, puterii, bravurii, îndrăzelii și generozității, mai este și simbolul independenței și a unei autorități deosebite. Acest smalt se folosea doar cu aprobarea suveranului. Vezi: Ionel Gal, *op.cit.*, p.216

Prietenia celor doi și ajutorul primit în special de portughez reiese din câteva elemente dintre care copia selectivă și rezumată, făcută cândva de Perpessicius, după însemnările originale ale lui Mateiu Caragiale din cele 14 agende, ulterior dispărute în urma bombardamentului din 1944. Aici a fost găsită însemnarea datată 8 mai 1924: "Ofer lui Brederode tabloul stemelor"¹⁴⁶. Iată-l acum pe Mateiu Caragiale devenit, cu bine cunoscutul său talent de genealogist și desenator de steme și blazoane, heraldist în slujba diplomatului portughez. La Muzeul Literaturii Române, unde se află mai multe schițe ale lui Matei Caragiale, putem distinge printre ele schițele unor decorații portugheze.

Potrivit cercetărilor, lui Martinho de Brederode îi revenise la jumătatea vieții, prin extinderea unei ramuri colaterale a neamului său, titlul de conte da Cunha¹⁴⁷, de mare prestigiu în rândul aristocrației lusitane din secolul al XVIII-lea. Titlul¹⁴⁸ aparținuse, în "acel veac scump și nostalgic între toate care fu al optsprezecelea"¹⁴⁹, celebrului diplomat Don Luis de Cunha, ambasadorul lui Ioan al V-lea, în timpul căruia descoperiseră portughezii minele de aur din Brazilia. Luis de Cunha, personalitate marcantă a diplomației Luminilor, a fost mai vârstnicul inițiator într-ale politicii celui ce avea să devină prim ministru al Portugaliei, în secolul al XVIII-lea. Este vorba de Marquez de Pombal, apropiatul regelui portughez Iosif I. Acesta din urmă a fost nepotul iluministului și masonului Iosif II-lea al Austriei, „cel mai iubit împărat de românii din Ardeal”¹⁵⁰.

Cumularea în persoana lui Martinho de Brederode a titlului de conte, îi impunea acestuia o remaniere heraldică a blazonului personal¹⁵¹. Practic, în

¹⁴⁶ Daniel Perdigão, „Un portret matein. Vasco da Gama”, în *Revista Amfiteatru* (București), nr.34, 1985, p.4

¹⁴⁷ Eduardo Fernandes de Oliveira, *op.cit.*, p.29

¹⁴⁸ Conte de Cunha – titlul a fost creat de D. Jose I, regele Portugaliei și a fost oferit lui D. Antonio Alvares de Cunha, prin scrisoarea din 15.03.1760. Au fost 6 nobili care au purtat titlul de conte de Cunha, ultimul fiind Anselmo Teixeira Homem de Brederode. Trebuie să menționăm de asemenea că a existat și titlul de conte de Brederode, nemoștenit de Martinho de Brederode, dar care a fost oferit de regele Carol V de Habsburg lui Henrique de Brederode, fiul lui Walrafe (filiația titlului de conte de Brederode este diferită de ascensiunea genealogică realizată de noi în acest capitol). Ceva mai târziu, același titlu se afla în posesia lui Joao Wolfart de Brederode, recent numit baron în Belgia, datorită atribuțiilor și contribuțiilor sale militare din epocă. Începând cu secolul XVII titlul a fost purtat de toți descendenții titlului de senior de Vianen, atât pe linie masculină, cât și pe linie feminină.

Vezi: http://genealogia.netopia.pt/pessoas/pes_show.php?id=21484

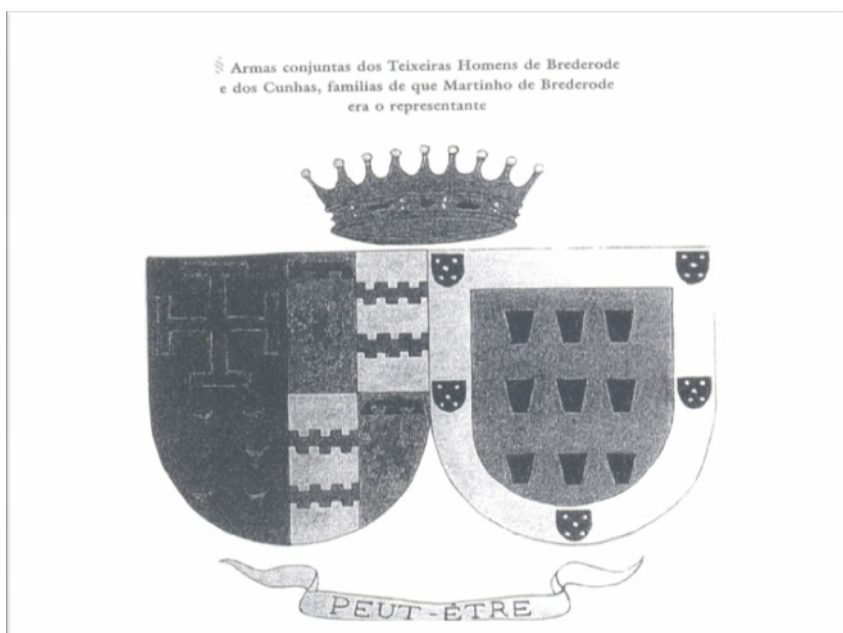
¹⁴⁹ *Ibidem*

¹⁵⁰ *Dicionário Prático Ilustrado, Novo Dicionário Enciclopédico Luso – Brasileiro / Dicionar Practic și Ilustrat, Noul Dicționar Enciclopedic Luso-Brazilian* publicado sob a Direção de Jaime, Porto, Lello & Irmão – Editores, 1964, p.795. Vezi și Petre Din, *Mitul bunului împărat în sensibilitatea colectivă a românilor din transilvania în secolul al XVIII-lea*, Cluj Napoca, Editura Napoca Star, 2003, p.56-63

¹⁵¹ Blazonul lui Martinho de Brederode. Vezi: Eduardo Fernandes de Oliveira, *op.cit.*, p.171

acest caz este vorba despre o stemă de asumptiune, realizată de Mateiu Caragiale după propria dorință a celui ce avea să fie posesorul acestui blazon.

Încercând să reprezinte cât mai bine noblețea familiei sale, Martinho de Brederode a decis că este nevoie de o reprezentare heraldică care să implice prezența a două scuturi alăturate. Cel din dreapta și cel mai complex este un *scut ècartelé*¹⁵² sau sfertuit, divizat în patru, sub formă de cruce printr-o linie verticală și una orizontală, fiecare parte purtând denumirea de *cartier*. Tipul acesta de *scut sfâșiat*, cum îl mai denumeste Marcel Sturza Săucești, este în general compus din reprezentările heraldice ale mai multor familii, reunite prin alianțe matrimoniale. „Se zice că acest obicei ar fi venit, după unii heraldiști, de la René, regele Siciliei, care la mijlocul secolului al XV-lea, pentru a se mângâia de faptul de a nu fi stăpânul real al nici unuia dintre regatele la care avea pretenția și pentru a anunța aceste cereri și drepturi, el a sfâșiat scutul său cu armele de Neapole, Sicilia, Aragon, Ierusalim, etc.”¹⁵³.

În cazul de față, în primul cartier, cel din dreapta sus, este reprezentată familia Teixeira, iar în partea de jos, tot în dreapta se află simbolul familiei Homem. Cele două scuturi au fost analizate deja mai sus. Cealaltă jumătate a scutului din dreapta a fost dedicată de către Martinho familiei mai bogate a Brederozilor, originari din Olanda. Faptul că este mândru să sublinieze

¹⁵² Marcel Sturza Săucești, *op.cit.*, p.34

¹⁵³ *Ibidem*, p.35

descendența din această familie reiese cu claritate din spațiul acordat familiei Brederode – două cartiere (doi și patru). Toate aceste cartiere, potrivit heraldiștilor, servesc ca dovadă de noblețe și sunt așadar sinonime cu grad¹⁵⁴.

Pe scutul din stânga al blazonului lui Martinho de Brederode este reprezentată doar prestigioasa familie de Cunha, al cărei blazon a fost de asemenea analizat în detaliu în paginile anterioare. Întregul blazon al lui Martinho este timbrat de o coroană deschisă, antică¹⁵⁵ după forma pe care o are, formată dintr-un arc frontal surmontat de nouă colțuri, simbol al conților. Din argint, coroana contală este bătută în pietre prețioase. Blazonul a fost așezat pe deviza: „péut être”, care se traduce prin cuvântul „poate”. Ceea ce transmite deviza însă este mult mai complex. Ne-am putea gândi, pe de o parte, la imaginea brederodiană a unui viitor incert, însă această variantă se potrivește destul de puțin cu felul de a fi și cu modul de gândire al lui Brederode. Pe de altă parte, prin deviza respectivă putem avea o imagine a viitorului lui Martinho de Brederode, în care totul este posibil. „Prezența devizei și a scutului sunt semne de recunoaștere și adunare. Când este numai unul dintre ele se plasează pe o panglică ondulată – *liston* – spre partea superioară a coifului. Când ambele fac parte din ornamentele exterioare ale unei case se așează deviza în partea superioară și strigățul în partea inferioară a scutului”¹⁵⁶.

*

*

*

Prezentarea lui Martinho de Brederode, ca membru al celor două ilustre familii din care provenea, Brederode și de Cunha, am considerat-o necesară pentru conturarea unei imagini cât mai complete a personalității și mentalității diplomatului portughez. Toate elementele prezentate în acest capitol, ne-au obligat la o cercetare de cooperare interdisciplinară, unde istoria s-a întâlnit cu genealogia și heraldica. Considerăm că rezultatul final, reușește într-o bună măsură să contureze omul și diplomatul portughez, Martinho de Brederode

¹⁵⁴ *Ibidem*

¹⁵⁵ Ionel Gal, *op.cit.*, p.90

¹⁵⁶ Marcel Sturza Săucești, *op.cit.*, p.105

CAPITOLUL II

ÎNCEPUTURILE CARIEREI DE DIPLOMAT

Secolul al-XIX-lea este definit de unii specialiști drept cel mai lung al istoriei, deoarece prin problematica schimbărilor pe care le generează, se întinde de la Revoluția franceză din 1789 până la începutul izbucnirii primului război mondial, în 1914. Evenimentele din 1789 au marcat un moment de turnură în evoluția europeană, atât prin aspirația lor de a avea o influență mondială, cât și prin consecințele social-politice pe care le-au avut. În această *la belle époque* dominată de burghezie, Europa a atins apogeul puterii sale economice, politice și culturale¹⁵⁷.

Pe scala evoluției cronologice, în 1814-1815, când au luat sfârșit războaiele napoleoniene, Congresul de la Viena a restabilit suveranitatea și frontierele tradiționale. În această epocă, majoritatea națiunilor europene erau încă fidele provinciilor sau orașelor lor, iar revendicările naționale au rămas limitate la micile grupuri de intelectuali și burghezi liberali. Dincolo de toate acestea, represiunea politică, simbolizată prin *decretele de la Karlovy Vary*, publicate în Austria în 1819¹⁵⁸, a împins cu violență focarele de agitație naționaliste spre clandestinitate.

Dorința de unitate națională a apărut însă aproape totdeauna pentru a face față pericolului unei puteri străine inamice. Este cazul Irlandei, Italiei, Belgiei, Greciei, Poloniei, Ungariei și Norvegiei. Armata fiecărei națiuni depindea de cele mai multe ori de posibilitatea de a găsi aliați puternici.

Dacă la sfârșitul secolului al XVIII-lea revoluționarii francezi doriseră ca noile idei și transformări ale societății franceze să fie asumate pe o arie cât mai largă, în al treilea deceniu al secolului al XIX-lea și-au făcut apariția primele națiuni care au devenit independente: Grecia – unde războiul împotriva Imperiului Otoman (1822-1830) a culminat cu crearea Statului Grec independent – și Belgia, a cărei independență a fost obținută cu sprijin francez, în 1831¹⁵⁹.

Noua revoluție de la 1848 a depășit însă cu mult stadiul intențiilor revoluționare de până atunci, afirmându-se ca o revoluție europeană. Particularismele naționale și chiar naționalismul s-au manifestat din plin în

¹⁵⁷ Franklin Baumer, *O pensamento europeu moderno / Gândirea modernă europeană*, Lisabona, Editura 70, 1990, p. 17-18

¹⁵⁸ *Ibidem*, p. 68

¹⁵⁹ *Atlas de Historia do Mundo / Atlas de istorie mondială*, Lisabona, Editura Geoffrei Parker FBA, 2001, p. 246-247

acest șuvoi revoluționar. Cu toate acestea ele n-au obturat însă solidaritatea generală europeană a revoluționarilor. Criza din 1848 a dat mișcărilor naționaliste prima lor mare tribună publică și în următorii 30 de ani au apărut în Europa 7 state noi¹⁶⁰.

Unii guvernanți anticipaseră cursul evenimentelor. Știau deja că ordinea europeană conservată în Tratatul de la Viena din 1815 era fictivă. Ea a durat doar până la Războiul Crimeii. Bismarck, un conservator, și Cavour, un liberal-conservator, s-au aliat cu liberalii-democrați pentru a stabili un consens în favoarea creării statelor naționale în Germania și Italia. În 1867, în Imperiul Austro-ungar, s-a stabilit un compromis cu naționaliștii unguri, care au obținut un statut de autonomie. În Balcani, exemplul grec a fost foarte inspirat. Istoria și cultura națională au fost redescoperite și mobilizate în lupta pentru naționalism. Conflictul dintre Rusia și Turcia s-a încheiat cu Congresul de la Berlin din 1878, când România, Serbia și Muntenegru și-au câștigat independența. În toată Europa, construcția unei identități naționale emblematice, a devenit marea preocupare a grupurilor etnice și lingvistice. În același timp s-a asistat la apariția unei politici de masă și a unei xenofobii populare, precum și la un declin al elitelor sociale tradiționale¹⁶¹.

Linia roșie a națiunilor, care a traversat istoria lumii moderne de la asaltul asupra Bastiliei până la căderea zidului Berlinului, a apărut, cum era firesc, în Anglia și Olanda secolelor XVI-XVII și a ajuns la finalul secolului al XVIII-lea în Franța și America de Nord. Divizând și redivizând țări și popoare, linia roșie a trecut prin America Centrală și Latină, înaintând prin sud, spre centru și spre est, foarte curând întinzându-se în nordul Europei, apoi în Rusia, India și Orientul Îndepărtat, pentru a face un înconjur și a se impune în Orientul Mijlociu, Africa și Australia¹⁶².

Din punct de vedere istoric, discuțiile cu privire la acest subiect sunt de cele mai multe ori contradictorii. Sociologii, însă, consideră că naționalismul este o ideologie și o mișcare modernă, care a apărut la finalul secolului al XVIII-lea în Europa Occidentală și în America de Nord și a atins apogeul între cele două războaie mondiale, dar a cunoscut și declinul cedând în fața concertului forțelor suverane, care au trecut frontiera statelor-națiuni¹⁶³.

În acest context istoric și-a început cariera de diplomat Martinho Teixeira Homem de Brederode de Cunha.

¹⁶⁰ *Ibidem*, p.247

¹⁶¹ Franklin Baumer, *op.cit.*, p.54

¹⁶² Anthony Smith, *Nacionalismo y Modernidad (Naționalism și modernitate)*, în *Colección Ciencia Política (Colecția de științe politice)*, București, Editura Istmo, S.A., 2000, p. 11-14

¹⁶³ Elie Kedourie, *Nacionalismo (Naționalismul)*, lucrare apărută sub tutela Centro de estudios constitucionales (Centrul de studii constituționale), Barcellona, Editura Casa del Libro, 2002, p. 123

II.1. Primul contact cu diplomația - Bruxelles (aprilie 1889-august 1890)

O chestiune distinctă, în parcursul diplomatic al lui Martinho Maria Teixeira Homem de Brederode de Cunha, este faptul că a fost acreditat în principalele țări din Europa (cu excepția Angliei), ajungând și în Africa și chiar Asia. A stabilit contacte și a cunoscut politica internă și externă a unora dintre cele mai dezvoltate state din lume. Este vorba de o experiență fără îndoială semnificativă.

În acord cu regulile momentului, Martinho de Brederode realiza zilnic rapoarte cu privire la realitățile cotidiene din țările unde se afla, adăugând de cele mai multe ori, la finalul fiecărui document, propriile opinii cu privire la subiectul respectiv.

Datorită calităților sale generale, dar mai ales a celor lingvistice, la 20 aprilie 1889 a primit prima misiune diplomatică, aceea de atașat pe lângă Legația Portugaliei de la Bruxelles¹⁶⁴, Belgia. Momentul, pentru Martinho de Brederode, a corespuns unei schimbări majore a modului său de viață. Tânărul, liber să-și organizeze timpul după bunul său plac, trebuia să devină un funcționar competent al Ministerului Afacerilor Externe de la Lisabona. Pentru scriitorul Martinho de Brederode, noua sa îndeletnicire nu putea decât să îi aducă numeroase satisfacții. De acum avea prilejul unic de a călători, de a cunoaște alte țări, medii, oameni, obiceiuri etc.

Din documentele oficiale care atestă numirea sa, extragem un citat reprezentativ din acest punct de vedere: „Majestatea Sa Regele a avut bunătatea de a-l numi pe Martinho Maria Teixeira Homem de Brederode, atașat al Legației sale din această Curte. Dincolo de toate acestea, același atașat mi-a prezentat copia decretului numirii sale, pe care m-am grăbit să o comunic oficial Ministrului de Afaceri Străine, Principele de Chimay¹⁶⁵, pentru ca astfel să rămână aici înscris în lista corpului diplomatic. Deja am luat dispozițiile necesare pentru ca acest nou angajat să poată să-și exercite în această Legație, obligațiile funcției sale”¹⁶⁶. Documentul mai sus menționat

¹⁶⁴*Anuario Diplomatico e Consular Portugues / Anuarul Diplomatic și Consular Portughez* (1918-1919), Lisabona, Imprensa Nacional, 1920, p.164

¹⁶⁵Principele de Chimay este descendent direct al lui Madame Tallien, pe numele său real Teresa Cabarrus, spaniolă la origine, căsătorită în Franța cu marchizul Jean-Jacques-Devin de Fontenay. Prietenă intimă a primei soții a lui Napoleon, Josefina, Madame Tallien (după numele unuia dintre amanții săi) a fost o femeie influentă în perioada Directoratului. A murit în castelul Chimay din ținutul Hainaut, Regiunea Valonia, Regatul Belgiei. Vezi: Jordi Canal i Morell, *Banderas blancas, boinas rojas: una historia política del carlismo / Steaguri albe, berete roșii: o istorie politică a carlismului, 1876-1939*, Madrid, Editura Marcial Pons, 2006, p.102-107

¹⁶⁶Textul original: „Houve por bem nomear a Martinho Maria Teixeira Homem de Brederode, Addito a Sua Legação n'este corte. Mesmo Adito tendo-me alem diso apresentado copia do Decreto desta sua nomeação, apresei-me em a comunicar officialmente ao Ministro dos

face parte din corespondența diplomatică întocmită de Ministrul Plenipotențiar al Portugaliei la Bruxelles, Conde de Milvas, și îi era adresat Ministrului Afacerilor Externe al Portugaliei, Henrique de Barros Gomes.

II.1.1. Belgia și Portugalia, puteri coloniale europene

În vederea reactivării intereselor și disputelor coloniale africane, poziția guvernului portughez acorda o importanță particulară Belgiei și intereselor acestui stat în Africa, în condițiile în care Portugalia nu dorea să rămână în afara deciziilor marilor puteri coloniale. Pe de altă parte, Belgia era la rândul său interesată de colaborarea activă a Portugaliei, posesoarea unei părți din Angola încă din 1471¹⁶⁷.

Sursa: Vezi: <http://media.maps.com/magellan/Images/ANGOLA-W1.gif>

Negocios Estrangeiros, Príncipe do Chimay para que assim aqui fique inscripto na lista do corpo diplomatico e já tomei as disposições necessarias para que esse novo empregado possa começar a exercer n'essa Legação, as funcções do seu cargo". Vezi: ADMAE, Lisabona, *fond Legação do Portugal em Bruxellas / Legação Portugaliei din Bruxelles (1883-1891)*, CX 29, Seria A, nr.10, 1883, f.11

¹⁶⁷Jose Carlos Venancio, *Colonialismo, antropologia e lusofonias / Colonialismul, antropologia și lusofonia*, Lisabona, Editura Vega, 1996, p. 15

În 1855, monarhia portugheză a ocupat portul Ambrez, la Nord de Luanda, capitala Angolei, „pe unde negrii dispăreau în comerțul cu *marfă neagră*”. Pentru rezolvarea acestei situații, la 5 iulie 1856 a fost editată o nouă lege privind libertatea tuturor sclavilor care sosesc în Portugalia sau pe teritoriile aflate sub control portughez: Azore, Madeira, India și Macao. Sclavajul a fost definitiv interzis pe teritoriul portughez în 1869.¹⁶⁸

Cu doar patru ani înainte, în 1865, urca pe tronul Belgiei Leopold al II-lea. „Sufocat precum un uriaș într-un subsol”¹⁶⁹, el știa că din cauza neutralității statului său și a faptului că se afla în centrul celei mai importante concentrații industriale și urbane a Europei occidentale, Belgia nu se va putea întinde niciodată în Europa. Trebuia să privească dincolo de mări. „În acest scop, acționând meticulos și genial mulți ani la rând, Leopold al II-lea și-a creat o imagine de monarh omenos, altruist, preocupat de soarta sălbaticilor și a păgânilor din această lume, imagine care a cucerit opinia publică din Europa și din Statele Unite. Investind în ea bani din regatul său și bani personali, a fondat asociații de binefacere și centre pentru combaterea sclaviei care făcea ravagii în Africa Occidentală, a plătit călătoriile misionarilor în acele regiuni zise „barbare”, a subvenționat cercetări, studii și publicații care descriau condițiile de viață din triburile africane, care încă mai practicau canibalismul și erau decimate de traficanții arabi, care, pornind din insula Zanzibar, practicau comerțul cu sclavi, și a perorat întruna în cadrul unor manifestații publice aranjate cerând marilor puteri să intervină pentru a pune capăt acelei practici nedemne: comerțul cu carne omenească pe mările lumii. Campania a avut rezultatul scontat”.¹⁷⁰

În 1876, Leopold a reunit la Bruxelles somitățile din domeniul geografiei și exploratori celebri din toate națiunile, în ideea de „a deschide spre civilizație unica parte din globul nostru unde ea încă nu a pătruns”¹⁷¹. În cadrul conferinței s-a decis necesitatea explorării științifice a Africii, stabilirea drumurilor de legătură pe continent și abolirea sclaviei. Cel care beneficiază cu adevărat de urmările practice ale deciziilor luate în cadrul conferinței este Leopold al II-lea. Portugalia nu a participat la acest eveniment, însă și-a format propria comisie de explorare, concurentă celei belgiene.

Problema a revenit în dialogul dintre marile puteri câțiva ani mai târziu, cu prilejul Conferinței de la Berlin (1885)¹⁷². Propusă inițial de portughezi și organizată în cele din urmă de Otto von Bismarck (au participat alături de Anglia, Franța, Belgia, Olanda, SUA, și alte state ca Danemarca, Suedia,

¹⁶⁸ Mugur Valahu, *Angola: Chave de Africa*, Parceria A. M. Pereira, LDA. 1968, p.67-71

¹⁶⁹ Isabelle Bricard, *Dinastiile domnitoare ale Europei*, în românește de Sanda Pop, București, Editura Vivaldi, 2004, p. 18

¹⁷⁰ *Aventura Colonială*. Vezi: http://www.moneyexpress.ro/articol_16116

¹⁷¹ Mugur Valahu, *op.cit.*, p. 74

¹⁷² Vezi anexe – fotografie de la aceasta conferință, alături de împărțirea teritorială a Africii la Conferința de la Berlin din 1885

Austro-Ungaria și Imperiul Otoman), conferința a avut ca obiectiv general organizarea modalității de împărțire a Africii de către puterile coloniale. În fapt, această conferință a accentuat pretențiile colonialiste ale Europei.

Cu acest prilej s-au prezentat mai multe proiecte. Cel al Portugaliei, cunoscut în istorie sub denumirea de „Mapa roșie”, urmărea unirea pe cale teritorială a Angolei cu Mozambic. Acordul marilor puteri în privința proiectului portughez ar fi impulsionează comerțul lusitan în Africa și ar fi determinat o creștere importantă a cifrei de afaceri portugheze. Din păcate, documentul contravenea proiectului englez, care viza unificarea teritoriilor din sudul Africii cu cele din estul continentului. Pentru a-și atinge interesul, „aliata dintotdeauna” a Portugaliei, Anglia, a amenințat guvernul portughez cu atac armat. În 1890 Anglia a înaintat un ultimatum, în urma căruia, la scurt timp, Portugalia a renunțat la proiectul său¹⁷³.

Un alt proiect a fost cel belgian. Cu inteligență, Leopold al II-lea a reușit să adoarmă vigilența marilor puteri și, în cadrul Conferinței, acestea „i-au dăruit lui Leopold al II-lea, prin asociația pe care o crease în acest scop, întregul Congo, un teritoriu imens, de peste un milion de mile pătrate (2.300.000 km pătrați și zece milioane de locuitori), adică de optzeci de ori suprafața Belgiei, pentru a organiza comerțul în acel teritoriu, a abolii sclavia și a-i creștina pe sălbatici”¹⁷⁴.

La Congresul din 1885 nu a participat nici un african și nu există nici un indiciu ca „cineva din Europa sau din Statele Unite politician, ziarist ori intelectual să se fi întrebat măcar cum de era posibil ca soarta acelei țări imense să fie hotărâtă într-un asemenea mod de către paisprezece națiuni străine, fără ca măcar un singur congolez să fie consultat în acest sens”.¹⁷⁵

După recunoașterea Statului Independent Congo, bogat în materii prime, Leopold și-a arogat titlul de „Rege suveran” al acestui stat, a cărui uniune cu Belgia se făcea doar prin persoana sa¹⁷⁶. Congo a fost lăsat prin testament moștenire Belgiei, în posesia căreia a intrat din 1908, după moartea lui Leopold al II-lea. În contextul aceleiași conferințe, Belgia a primit spre administrare micile regate din est, Ruanda și Burundi.

Deciziile Conferinței de la Berlin din 1885, cu privire la Portugalia și Statul Independent Congo, au fost discutate și modificate într-o oarecare măsură în Convenția încheiată între cele două state, la Bruxelles, la 25 mai 1891. „Convinși de o parte și de cealaltă de înalta necesitate atât pentru interesele celor două state, cât și pentru opera de civilizare și progres în Africa”¹⁷⁷, cele două state au decis numirea de plenipotențieri, „cu puteri

¹⁷³Mugur Valahu, *op.cit.*, p.78

¹⁷⁴*Aventura colonială*. Vezi: http://www.moneyexpress.ro/articol_16116

¹⁷⁵*Ibidem*

¹⁷⁶Isabelle Bricard, *op.cit.*, p. 19

¹⁷⁷ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bruxelles* (1883-1891), CX 29, Serie A, nr.10, Bruxelles, Convenția dintre Portugalia și Statul Independent Congo, 25 mai 1891, f.11

necesare pentru a discuta, a decide și semna o convenție, care prin intermediul unei tranzacții amicale și directe să rezolve acele divergențe și dificultăți prevăzute în articolul al IV-lea al Convenției semnate la Berlin, la 14 februarie 1885, între Portugalia și Asociația Internațională din Congo”¹⁷⁸. În cadrul acestei convenții s-au reasezat frontierele posesiunilor celor două state și ale teritoriilor limitrofe definite în penultimul paragraf al articolului al II-lea din Convenția încheiată între Portugalia și Statul Independent Congo. Articolul al IV-lea al Convenției din 1891 a prevăzut dispozițiile fiscale care urmau să fie aplicate între cele două state. Prin urmare „produsul brut al drepturilor de ieșire, potrivit dispozițiilor fiscale încasate de pe mărfurile exportate pe râurile Chiloanga, Luali, Luculla și Lubuzzi, va fi împărțit între cele două guverne”¹⁷⁹, potrivit ultimelor decizii vamale luate în 1890. Forma în care se va realiza acest lucru, urma să fie stabilită ulterior. Valabilitatea documentului a fost stabilită pentru o perioadă de 5 ani cu drept de prelungire, dacă cele două state nu vor manifesta în nici un fel vreo nemulțumire pe parcursul celor 5 ani. Convenția urma să fie ratificată, în maxim trei luni de la momentul semnării, de către reprezentantul Portugaliei, Henrique de Macedo Pereira Coutinho, Ministrul Plenipotențiar de la Bruxelles și reprezentantul regelui belgian, Edmundo van Ectvelde, Administrator General în Serviciul Afacerilor Externe.¹⁸⁰

Pe lângă proiectul belgian și portughez, la finalul secolului al XIX-lea au existat și alte proiecte cum este cazul celui francez, ce va fi dezvoltat în capitolul următor, unde vom preciza succint și interesele Germaniei și respectiv ale Italiei, puteri coloniale noi, în formare.

II.1.2. Belgia în corespondența diplomatică a lui Martinho de Brederode

Acesta a fost contextul politic european-african în care Martinho de Brederode sosea în capitala belgiană. Datorită cunoștințelor sale lingvistice, tânărul de numai 23 de ani devine indispensabil Legației sale, participând la toate evenimentele diplomatice. A reușit astfel să cunoască toate evenimentele ce aveau loc în capitala belgiană, din surse de primă mână. În plus, citea cu minuțiozitate ziarele portugheze și belgiene și urmărea aproape cu obsesie derularea evenimentelor din viața internă portugheză și belgiană, dar și evenimentele din spatele scenei politicii internaționale.

Analizând corespondența sa personală am înțeles că tânărul Brederode s-a acomodat repede cu noua situație, mișcându-se cu ușurință în sferile

¹⁷⁸ *Ibidem*, CX. 130, Serie B, Convenția dintre Portugalia și Statul Independent Congo, 25 mai 1891, f.6

¹⁷⁹ *Ibidem*, f.3

¹⁸⁰ *Ibidem*, f.5

politice, frecventând saloanele aristocraților și oamenilor de litere, fără să uite de atribuțiile sale de la legăție.

Sosirea sa la Bruxelles a coincis cu refugiul faimosului general Boulanger, monarhist convins, autoexilat francez ca urmare a instalării celei de-a treia Republică franceză (1871-1940), după încheierea războiului franco-prusac din 1870–1871¹⁸¹. Documentele diplomatice portugheze consemnează astfel evenimentul: „Este sigur și natural ca guvernul belgian să fie destul de nemulțumit de prezența acestui turbulent personaj ai cărui pași trebuie să fie supravegheați în permanență. Ospitalitatea guvernului belgian nu va permite ca acest refugiat sub o formă oarecare să compromită stricta neutralitate a Belgiei”¹⁸².

Cauza acestor măsuri de precauție reiese dintr-un articol de ziar, descoperit în corespondența diplomatică a lui Martinho de Brederode, unde este descrisă întâlnirea generalului cu Prințul Victor Bonaparte, adversarul regimului francez, în 1889, la Restaurantul Trianon, situat în apropiere de Camera Deputaților din Bruxelles, al cărui proprietar era tot un bonapartist¹⁸³. După cucerirea independenței sale la începutul secolului al XIX-lea, Belgia a făcut totul pentru a evita intrarea sub dominație franceză, instaurând cu acordul marilor puteri un rege terț, Leopold de Saxa-Coburg-Gotha, provenit dintr-o familie de prinți germani și impunând în permanență o politică de neutralitate față de evenimentele din Europa. Prezența grupului de bonapartiști pe teritoriul său și demersurile lor politice, putea declanșa oricând ostilitatea Franței și implicit anexarea Belgiei de către aceasta.

Dincolo de toate acestea, Martinho de Brederode a fost martorul mișcărilor greviste de pe teritoriul belgian, care au avut rezonanță și în parlamentul acestui stat. El transmitea Ministerului Afacerilor Externe de la Lisabona informații cu privire la aceste evenimente: „Ieri și alaltăieri au avut loc în parlamentul belgian două evenimente tulburătoare. Motivul a fost soluționarea procesului instaurat în orașul Mons, cu privire la greviști. Acuzatorul era Jules Bara, un fost Ministru de Stat din partea Partidului Liberal, care astă noapte a primit vizita a doi agenți ai celebrului agitator Alfred Defuisseaux, care i-au cerut să participe la așa numita *grevă neagră*”¹⁸⁴.

La 28 iunie 1889, șeful cabinetului Ministrului de Finanțe a prezentat în Camera Deputaților un proiect de lege care autoriza statul belgian să participe cu 10 milioane de franci la construirea căii ferate din Congo, vitală pentru dezvoltarea Statului Independent Congo, pentru ușurarea exportului de materie primă (se extrăgeau de aici aur, fildeș, rubine, diamante, cauciuc, zinc

¹⁸¹ Jacques Madaule, *Istoria Franței*, vol. II, București, Editura Politică, 1973, p.335-348

¹⁸² ADMAE, Lisabona, *fond Legação do Portugal em Bruxelles*, CX. 131, Serie A, Bruxelles, Raport, 7 aprilie 1889, f.3

¹⁸³ *L'indépendance du Belge*, 8 aprilie 1889, p.4, Apud *Ibidem*, CX 130, Serie A

¹⁸⁴ ADMAE, Lisabona, *fond Legação do Portugal em Bruxelles*, CX 29, Serie A, nr.10, 30 mai 1889, f.13

etc. – n.n.) spre Belgia și Europa. Contribuția belgiană trebuia să fie obligatoriu în proporție de cel puțin 92% din cheltuielile legate de construcția căii ferate respective¹⁸⁵.

La 23 iulie 1889 guvernul belgian, prin intermediul ministrului său la Lisabona, a înaintat statului portughez cererea de a se pronunța în legătură cu cota sa parte pentru a respecta una din clauzele Congresului Internațional al căilor ferate. Este însărcinat cu rezolvarea acestei probleme, șeful misiunii portugheze din Bruxelles, Însărcinatul cu Afaceri Ad interim, Barão de Sendal¹⁸⁶.

Următorul pas în direcția rezolvării problemelor coloniale a fost organizarea Conferinței Internaționale de la Bruxelles, din 1890. În momentul semnării „Actului general” al Conferinței, Martinho de Brederode se afla încă în capitala belgiană. Problema coloniilor africane, continua să preocupe marile puteri europene. Africa rămăsese tărâmul unde abuzurile, crimele și traficul cu arme și sclavi, păreau de necontrolat. Situația a ridicat probleme marilor puteri ale căror interese comerciale erau deja puternic afectate.

Printre cele peste 20 de state participante se afla și Regatul Portugaliei și Algarvelui¹⁸⁷, reprezentat la masa tratativelor de Henrique de Macedo Pereira Coutinho, membru al Consiliului Regal portughez, ministru și secretar de stat onorific (fără portofoliu), trimis extraordinar și ministru plenipotențiar pe lângă Majestatea Sa Regele Belgiei¹⁸⁸.

La masa tratativelor s-a pus în discuție problema identificării celor mai eficiente metode de combatere a crimelor și a devastărilor cauzate de traficul de sclavi africani, „încurajat în special de arabi”, după cum preciza Martinho de Brederode¹⁸⁹, protejarea populațiilor indigene din Africa, asigurând acestui vast continent beneficiile păcii și ale civilizației. Dincolo de regulament s-a interzis folosirea băuturilor alcoolice, precum și importul sau vânzarea de arme de foc¹⁹⁰ și s-a propus de asemenea „organizarea progresivă a serviciilor administrative, juridice, religioase și militare în teritoriile Africii, plasate sub suveranitatea și protectoratul națiunilor civilizate”¹⁹¹.

¹⁸⁵ *Ibidem*, 28 iunie 1889, f.18

¹⁸⁶ *Ibidem*, Serie B, 23 iunie 1889, f.6

¹⁸⁷ Algarve este regiunea de sud a Portugaliei, provincie independentă de restul statului până în secolul XVIII când va fi încorporată regatului portughez, adoptându-se totodată de numirea de Regatul Portugaliei și Algarvelui. Vezi: <http://www.visitalgarve.pt/visitalgarve/vEN/>

¹⁸⁸ *Ibidem*

¹⁸⁹ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bruxellas*, CX 30, 23 iunie 1889

¹⁹⁰ *Nova coleção de Tratados, Convenções, Contratos e Actos Públicos* celebrado entre Portugal e as mais potencias compilados por ordem do MAE em continuação da coleção de José Ferreira Borges de Castro, (Nova colecție de Tratatate, Convenții, Contracte și Acte Publice semnată de Portugalia cu alte puteri, cu acceptul MAE, în continuarea colecției lui José Ferreira Borges de Castro), Tomo VIII, 1888-1889, p.117-150; *Diário do Governo / Ziarul guvernului*, nr.101, din 6 mai 1892, Colecção de Legislação / Colecția de legi, p.61, sau *Livro Branco / Cartea Albă*, 1891, p. 118-123

¹⁹¹ *Ibidem*, 1888-1891, p.119

Cu același prilej s-a semnat și declarația privind Regimul vamal în Bazinul convențional din Congo, „urmată de documente de depunere a ratificărilor și a executării lor”¹⁹². Actul a fost semnat la 2 iulie 1890 și a reprezentat încă o manevră a diplomatului rege Leopold al II-lea, de a face din Belgia o putere colonială de primă mână. Documentul semnat aici își propunea tocmai „să pună capăt traficului cu sclavi și să regleze comerțul cu arme și cu băuturi alcoolice în Africa”¹⁹³.

Toate aceste decizii ruinau efectiv Portugalia, care trebuia să treacă la o reformare a instituțiilor statului, de la armată la serviciul vamal. În Luanda și în celelalte posesiuni, Portugalia avea o armată formată din negri coordonați de unul sau doi ofițeri albi sau mulatri. Pentru a traversa aceste teritorii era necesar să plătești o *taxă de acostare*, ceea ce evidenția fragilitatea sau mai bine spus inexistența suveranității portugheze. Sub vigilența tot mai acerbă a marilor puteri, această situație ar fi putut să conveargă spre pierderi grave pentru Portugalia, inclusiv a coloniilor în favoarea marilor puteri coloniale¹⁹⁴.

Toate aceste situații, în care s-a implicat lumea politică portugheză, au ajutat la formarea tânărului diplomat. Prima etapă din cariera sa, asemenea oricărui început, nu s-a dovedit a fi extrem de spectaculoasă. Diplomatul portughez se afla încă în formare. La finele lunii august 1890 s-a întors la Lisabona pentru a-și petrece concediul. La finalul permisiei s-a prezentat la Direcția Politică a Ministerului de Afaceri Străine, unde, la cererea sa, a rămas să lucreze până la 8 ianuarie 1906, cu excepția a câtorva luni de concediu de odihnă sau medical¹⁹⁵. Abia următoarea etapă a carierei sale, etapa marocană, a început să creioneze imaginea unui talentat diplomat, implicat în toate problemele care țineau de responsabilitatea sa.

II.2. Misiune diplomatică în Tanger (8 ianuarie 1906 - 4 octombrie 1908)

Avansarea lui Martinho de Brederode în funcția de Secretar de Legație, la 14 februarie 1901, s-a realizat în urma unui concurs, desfășurat în cadrul Ministerului de Afaceri Străine de la Lisabona¹⁹⁶. Urma să mai rămână încă o perioadă de cinci ani în capitala portugheză, în slujba Direcția Politice a Secretariatului de Stat Portughez (23 noiembrie 1890), din cadrul aceluiași Minister. A rămas în serviciul acestei instituții până în 1906, când a fost promovat

¹⁹² *Ibidem*

¹⁹³ *Nova coleção de Tratados, Convenções, ...* Tom VIII, 1888-1891, Coimbra, Imprensa da Universidade, 1913, p.54; *Diário do Governo*, nr.101, din 6 mai 1892, Colecção de legislação (Colecție de legi), p.61; *Livro Branco* (Cartea Albă) de 1891, p.49

¹⁹⁴ *Ibidem*, p.126

¹⁹⁵ *Anuario Diplomático e Consular Portugues / Anuarul diplomatic și Consular Portughez* (1910-1913), Lisabona, Imprensa Nacional, 1915, p. 164-165

¹⁹⁶ *Ibidem*, p.164

mai întâi în funcția de scrib (1893)¹⁹⁷, apoi de „secundo oficial”(1901), pentru ca, în cele din urmă, să fie numit al doilea secretar de Legație.

La 8 ianuarie 1906, Martinho de Brederode a fost trimis să servească în cadrul Legației din Tanger, în calitate de Însărcinat cu afaceri provizoriu, Șef de Misiune¹⁹⁸.

În acești primi ani ai secolului XX, rivalitățile marilor puteri din Europa și-au mutat teatrul de acțiune în afara continentului. Pământul african devine din nou obiectul disputelor diplomatice. Puține teritorii africane mai rămăseseră neatinse de colonialism. O situație aparte avea Marocul, leagănul unui trecut ce se măsoară în secole și milenii, un teritoriu aflat la confluența marilor civilizații ce s-au succedat și întrepătruns cu repeziciune în lumea arabo-berberă a Maghrebului.

Încărcat de legende, Tanger este unul dintre cele mai vechi orașe din lume, poarta maritimă a Marocului și „zonă internațională”¹⁹⁹ la început de secol XX. Din perspectivă internă Tanger era un oraș puternic ancorat în viața economică, politică și culturală a țării.

Aflat sub protecție portugheză din 1471, după trei tentative de a fi cucerit și trei eșecuri, Tanger a trecut sub dominație spaniolă în 1581, în urma cuceririi Portugaliei de vecinii spanioli. În 1643 Portugalia se eliberează, iar un an mai târziu teritoriul marocan revine acesteia. În 1661, ca parte a dotei Catherinei de Bragança, Tanger a trecut sub controlul Angliei, prin căsătoria infantei Portugaliei cu regele Carol II Stuart al Angliei. Orașul este fortificat pentru a rezista atacurilor tribului condus de Al Ghaïlan. Din 1678 și până în 1684, sultanul Moulay Ismaïl asediază în repetate rânduri orașul. În cele din urmă, datorită slabei investiții engleze în fortificațiile orașului, acesta cedează. Englezii au distrus fortificațiile, lăsând orașul în mâinile maurilor²⁰⁰. Din acest moment, Tanger a fost transformat în zid de apărare în fața lumii europene și africane.

În secolul al XVIII-lea, Tanger a devenit capitala diplomatică a Regatului Maroc. Sultanul Mohammed Ben Abdallah a oferit un sediu Consulatului Țărilor de Jos, decretând în același timp libertatea comerțului în port și acceptarea străinilor. În 1795 Consulatul francez s-a transferat de la Rabat la Tanger, iar doi ani mai târziu SUA și-a numit primul lor reprezentant, pe James Simpson. La scurt timp a survenit o epidemie de ciumă, care a decimat populația orașului. În acest context a fost creat un consiliu sanitar

¹⁹⁷ *Ibidem*

¹⁹⁸ *Ibidem*, p.165

¹⁹⁹ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Tanger / Legația Portugaliei din Tanger*, CX 157, 1906-1907, M.6, Serie A, nr.25, f.5

²⁰⁰ Antonio Cruz, *Os Portucalenses nas jornadas do Norte de Africa / Portughezii în expedițiile din Nordul Africii*, în *O Porto nas Navegação / Porto în timpul navigațiilor*, Lisabona, ICLP, 1983, p. 61-96

european, recunoscut de guvernul marocan. A fost prima ingerință a puterilor europene în administrarea orașului²⁰¹.

II.2.1. Criza marocană și Conferința de la Algeciras

Două secole mai târziu, la începutul secolului al XIX-lea, Tanger era sufocat de mulțimea străinilor stabiliți chiar și temporar acolo.

Pe parcursul ultimilor ani de la final de secol XIX și început de secol XX, în Europa a prins contur o nouă reșezare diplomatică, din care au rezultat blocurile militare de la începutul secolului trecut. Germania, care rupsese deja relațiile cu Rusia, acum aliata Franței, se afla într-o situație contradictorie. Pe continent, echilibrul de forțe era încă de partea sa, atâta timp cât Tripla Alianță era solidă, iar Marea Britanie – sigură de ea însăși și dominantă – rămânea liberă de orice fel de angajament. Or aceste două elemente cheie ale liniștii germane vor dispărea, unul după altul²⁰².

După ratificarea convenției franco-ruse din 1893-1894, revoluția diplomatică franceză a avut câștig de cauză. Echilibrul de forțe a fost restabilit în Europa. „Sprijinul tăvălugului compresor rus îi dezleagă Parisului mâinile pentru a se mișca mai viguros atât pe scena continentală, cât și aiurea în lume. De acum puterea financiară și industrială a Franței va răzbate prin această breșă diplomatică pentru a se manifesta pe toate meridianele”²⁰³.

Interesul francez pentru teritoriul marocan debutează în prima parte a secolului al XIX-lea, când Prințul de Joinville a atacat de pe mare Tanger și alte orașe de pe coastă. În a doua jumătate a secolului al XIX-lea, Germania se afirma din ce în ce mai mult pe scena diplomatică. Reușita economică, calmul social și stabilitatea politică în interiorul țării, îi conferă Germaniei un sentiment de mare putere. Interesele marilor puteri în afara continentului european i-au permis acesteia să-și concretizeze hegemonia pe continent (Mitteleuropa). Doar că, pentru a influența împărțirea colonială și a pătrunde pe noile piețe de desfacere, Germania trebuia să dispună de mijloace pentru a-și proteja interesele: o marină militară și o flotă comercială. În legătură cu aceste decizii, Londra își manifesta neliniștea la 1897. În acest sens a făcut o serie de propuneri contractuale avantajoase pentru Germania, cerându-i în schimb să abandoneze proiectul naval. A primit un refuz categoric²⁰⁴.

În timp ce în perioada 1898-1902 raporturile anglo-germane întârziiau să se reglementeze, diplomația franceză aducea în față o nouă personalitate politică, Théophile Delcassé (1852-1923). Tânărul deputat radical francez a făcut o obsesie din izolarea Germaniei. În perioada în care a avut un rol

²⁰¹ *Tanger au XVIIIème siècle*. Vezi: <http://tangier.free.fr/Histoire/f18.html>

²⁰² Jean-Michel Gaillard, Anthony Rowley, *Histoire du continent Européen (de 1850 à la fin XX siècle)*, Paris, Editions du Seuil, 1998, p.263-264

²⁰³ *Ibidem*, p. 263

²⁰⁴ *Ibidem*, p. 268

decizional major în politica externă a Franței, s-a concentrat spre reglarea conflictelor coloniale, întărirea alianței cu Italia și Rusia, căutarea unei apropieri de Londra. A întreprins numeroase măsuri „pentru contracararea spiritului războinic german în privința căruia nu s-a îndoit niciodată”²⁰⁵.

Extinderea sferei de influență franceză în Maroc a provocat o reacție imediată a Germaniei. Temându-se de politica de încercuire dusă de Delcasse, guvernul de la Berlin și-a asumat riscul de a declanșa la 1905 „prima criză marocană”²⁰⁶. Intențiile reale ale Germaniei erau de a profita de contextul internațional pentru a-și spori puterea în Europa în defavoarea rivalei Franța, care se pregătea să-și extindă dominația asupra ansamblului Maghrebului, favorizată fiind de dispariția lui Bismarck de pe scena politică. În plus, în aprilie 1903 Marea Britanie a acceptat să lase mână liberă Franței în Maroc, în schimbul renunțării acesteia la pretențiile asupra Egiptului. Alianța franco-engleză a alarmat decidenții politici de la Berlin, toate acțiunile Germane din acel moment fiind îndreptate spre distrugerea lui Delcasse și implicit a Franței.

Pe de altă parte, pierderea coloniilor din Antile și din Filipine explică și legitimează aspirațiile spaniole asupra Africii de Nord. Reprezentanții industriei catalane și cei ai finanțelor din Madrid au decis includerea Spaniei în conflictul marocan și implicit prezența acesteia la Conferința de la Algeciras (16 ianuarie-7 aprilie 1906). Martinho de Brederode considera acest eveniment ca pe un „simplu episod al jocului politic care se desfășura în Europa și care dirija balanța de putere în vechiul continent”²⁰⁷, ale cărei origini „nu trebuie căutate în sudul Spaniei, nici în nordul Marocului, ci în centrul Europei”, comenta ziarul *The Times*²⁰⁸.

Ținând cont de toate aceste precedente, după ce și-a asigurat neutralitatea Spaniei, cu care a încheiat o serie de acorduri în octombrie 1904²⁰⁹, Franța a obținut o influență predominantă în Maroc cu ajutorul Angliei și Italiei. Anglia era prea puțin interesată de ceea ce obținea Franța pe continentul african, atâta timp cât Gibraltarul continua să fie sub controlul său. Aproximarea de Italia, însă, s-a realizat în timp, încă din ultimul deceniu al secolului XIX. Înfrântă la Adua (1896) în încercarea de a realiza o punte de legătură în Africa, între coloniile sale Eritreea și Somalia, Italia era de asemenea interesată de o apropiere de Franța. Astfel, într-o primă etapă au decis împreună să rezolve litigiul tunisian, pentru ca apoi să treacă la

²⁰⁵ *Ibidem*, p. 269

²⁰⁶ Pierre Milza, Serge Berstein, *Istoria secolului XX 1900-1945*, București, Editura BIG-ALL, 1998, p.62

²⁰⁷ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Tanger*, CX 39, Serie A, nr.47, Tanger, Raport, 10 aprilie 1906, f.1

²⁰⁸ *The Times* (Londra), 9 aprilie 1906, p.2

²⁰⁹ Prin aceste acorduri, Franța recunoștea ca fiind spaniole o serie de teritorii de coastă ce se întindeau de la Atlantic la râul Muluya, fiind incluse Tatuam și Larache. Vezi: Jacques Madaule, *op.cit.*, p.205-207

semnarea unui acord secret care va lăsa mână liberă Italiei în Tripolitania, în timp ce Franța obținea „Carte Blanche”²¹⁰ în Maroc. În 1902, printr-un nou acord secret, Franța obținea neutralitatea italienilor în cazul unui război franco-german.

În ianuarie 1905, Théophile Delcassé, ministrul de Externe al Franței, a trimis o misiune diplomatică la Fes, invitându-l pe sultanul Abd El-Azis „să restaureze ordinea în Imperiul său cu ajutorul Franței”²¹¹. Cu doar câțiva ani înainte, Franța obligase pe sultan să accepte semnarea unui document prin care recunoștea frontiera dintre Maroc și Algeria, aflată sub control francez. În cunoștință de cauză, Germania promite sprijin Marocului și, prin urmare, în primăvara lui 1905 împăratul Wilhelm II face o vizită la Tanger. Lucrurile par fără soluție și, în consecință, marile puteri decid rezolvarea contenciosului pe cale amiabilă la Algeciras, în orașul Cadiz, Andaluzia, așadar pe teritoriu spaniol.

După trei luni de tratative, lucrurile nu par nici pe departe rezolvate. Londra a refuzat soluția germană în privința creării unei poliții internaționale, soluție care i-ar fi permis Reichului să aibă un port în Atlantic și dreptul de a supraveghea afacerile din Maroc. Dimpotrivă, Parisul obține dreptul de a inaugura o bancă în Maroc, bancă de stat, în care Franța era creditor principal. În plus Franța și Spania primesc sarcina constituirii unei poliții portuare. Pentru Reich-ul german lovitura era cumplită.

Înfrântă la masa tratativelor, Germania nu renunță. În octombrie 1906 așa numita „problemă marocană” de la frontiera cu Algeria își reia zgomotos cursul. „O surdă agitație insolentă se manifestă în regiunea de frontieră în partea Talaza, Beggar și El-Aricha”²¹², scria pe prima pagină ziarul francez „Echo de Paris”, atașat de Martinho de Brederode notei sale diplomatice, trimise la Lisabona. Autorul articolului face referire la amestecul german în încurajarea atitudinii anti-franceze a guvernului marocan și implicit a „populației fanatice”. Ziarul surprindea de asemenea punctul de vedere al lui Clemenceau, în această privință: „Franța nu trebuie să uite că o politică de moderație n-a adus niciodată rezultate sigure și durabile, o politică de forță fiind singura care ar putea avea câștig de cauză la Fes”²¹³.

Evenimentul a fost urmărit și în presa italiană și, bineînțeles, în ziarele locale de limbă franceză din El-Arioħa, atașate de diplomatul portughez, ca dovezi concrete pentru afirmațiile din rapoartele sale. Într-un articol din ziarul *El Arioħa*, era precizat faptul că „Numeroși emisari traversează regiunea

²¹⁰ Jean-Michel Gaillard, *op.cit.*, p. 265

²¹¹ D. Fernando de Meneses, *Historia de Tanger / Istoria Tangerului*, Lisabona, 1872, p.96

²¹² ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Marcos / Legația Portugaliei în Maroc*, dos. Martinho de Brederode, CX 157, 1906-1907, nr.5, articol din ziarul *Echo de Paris*, datat 11 octombrie 1906 și expedit de Martinho de Brederode către Ministerul de Afaceri Străine de la Lisabona, alături de comentariile sale personale cu privire la acest eveniment

²¹³ *Ibidem*

determinându-i pe marocani să ridice stindardul revoltei și să propovăduiască Jihadul, războiul sfânt.”²¹⁴.

La marginea Tangerului, o serie de asasinat șocau populația autohtonă și pe alogeni. Spre exemplu, în noaptea de 1 iunie 1906 a fost asasinat un cetățean francez. Profund afectat de situație, diplomatul portughez nota într-un Raport al său: „Am vorbit cu Neuville de la Legația Franței care mi-a spus că nu se știe nimic sigur... Săracul Charbonier [cel ucis – n.n.] își aștepta azi familia, care cred că a sosit. Această crimă a produs o imensă oroare, pentru că a avut loc la porțile Tanger-ului în plină zi și asupra unei persoane absolut serioasă și retrasă. Realitatea este că aici maurii simt o imensă adversitate împotriva francezilor” [...] și completa: „este nevoie de o pedeapsă exemplară și severă în rândul acestei populații fanatice”²¹⁵.

Guvernatorul general din Algeria, cerea „urgent trupe din Franța”, pentru a înăbuși revolta, nota Martinho de Brederode în însemnările sale din 6 octombrie 1906.

Legația Franței din Maroc a reacționat prompt, făcând cercetări la fața locului. Făptașii nu au fost prinși. Autoritățile franceze au cerut sultanului să rezolve situația, impunând condiții: „Să fie aplicată cea mai severă pedeapsă asasinului sau asasinilor; Să se plătească 100.000 franci familiei victimei; Să se prezinte scuze oficiale Ministrului Franței din Tanger; Să fie ridicat un monument comemorativ și să se asigure cheltuielile necesare la Maghzen pentru cercetările de la locul unde a fost comis asasinatul”²¹⁶. Crima a impresionat teribil și a înspăimântat toți străinii aflați la Tanger. „Obişnuiam să ies călare în zona aceea, preciza Martinho de Brederode[...]. Până la Conferința de la Algeciras maurii erau inofensivi pentru străini. Orice european putea circula dintr-o parte în alta a orașului, liber. Acum, cine se îndepărtează câțiva km de oraș fără să fie însoțit de un soldat, riscă să fie asasinat. Prezența soldatului nu ajută direct cu nimic. Nu este pentru a ne apăra, ci doar pentru că maurii, fără îndoială, ezită să compromită alt musulman”²¹⁷, scria Brederode. Situația ia amploare prin implicarea directă și supravegherea atentă a cercetărilor de către francezi. Aceștia din urmă merg chiar mai departe. Franța parcă se pregătea de război. Iată ce scrie într-un raport al tânărului diplomat portughez: „Ieri a sosit aici de la Brest, cuirasatul Francez *Jeanne D'Arc* de 12.000 de tone, cu 658 de oameni la bord și 3 tunuri. Acum sunt aici 3 nave de război franceze. Remarc că Franța dorește și cere răzbunarea celui decedat”²¹⁸. La finalul raportului am găsit, așa cum ne-a obișnuit Brederode, părerea sa

²¹⁴ *El Ario*ha (Tanger), 10 octombrie 1906

²¹⁵ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Marocos / Legația Portugaliei în Maroc*, dos. Martinho de Brederode, 1906-1907, CX 157, nr.5, Tanger, Raport, 11 octombrie 1906

²¹⁶ *Ibidem*, 9 iunie 1906, f.1

²¹⁷ *Ibidem*, f.2

²¹⁸ *Ibidem*

proprie: „Francezii procedează bine pentru că altfel oricând se poate trezi un fanatic să mai comită o crimă”²¹⁹.

Următoarele note informative ale sale cuprind o multitudine de informații cu privire la deciziile luate la Algeciras și la repercusiunile aplicării acestora. A subliniat importanța acordată liderilor italieni la Algeciras, prezentând amănunțit cele mai importante demersuri ale acestora. Spre exemplu, într-un document datat 28 mai 1906, cu mențiunea „rezervat”, diplomatul portughez scria: „Am onoarea de a vă comunica că a pornit, la 24 mai 1906, spre Fes, d-ul Malmusi, ministrul Italiei în Tanger. Cu câteva zile înainte a sosit la Tanger, d-ul Carlo Sforza, consilier al ambasadei Italiei la Madrid și unul dintre secretarii de Misiune italiană pentru Conferința de la Algeciras. În ajun au sosit de asemenea Conte Miniscalezzi Erizzs, atașatul Legației în Japonia, sosit în Europa acum mai puțin de o lună, trei ofițeri și un medic militar. Toți acești domni l-au însoțit pe domnul Malmusi”²²⁰. În centrul atenției corpului diplomatic de la Tanger pare să fi fost reprezentantul diplomației italiene la Conferința de la Algeciras, Domnul Malmusi, „despre care cred că s-a născut la Tanger”, scria Brederode. „Este un bătrân solid și dezinvolt, cavalier, un vorbitor foarte bun al limbii arabe, ... cu tată italian și mamă marocană, născut în Tanger...”²²¹.

Întâlnirea de la Fes era absolut necesară având în vedere faptul că sultanul pierduse deja controlul asupra nordului african. Numeroase presiuni din exterior, l-au determinat să accepte întrevvedere mai sus menționată²²², unde au participat toți șefii de Misiuni Diplomatice din Tanger, alături, evident, de Malmosy, ministru al Italiei și Decan al Corpului Diplomatic de la Tanger. Aici au fost prezentate și discutate deciziile de la Algeciras. Scopul conferinței a fost acela de a-l determina pe sultan să accepte prevederile Conferinței de la Algeciras. La 19 iunie 1906, ziarele din capitala marocană publicau următoarea știre: „Sultanul tocmai și-a exprimat adeziunea la „Actul General” al Conferinței de la Algeciras. Această decizie, luată în ciuda unei rezistențe puternice din partea unor membri ai grupării Maghzen, nu a provocat în oraș nici o surprindere, atunci când a devenit cunoscută”²²³. Ba mai mult, „în ultimele trei zile Maghzen declara cu insistență că nu se poate pronunța, pentru că nu a primit deciziile diplomației europene pe care onorabilul decan al corpului diplomatic din Tanger le-a semnalat”²²⁴. Direct afectat de evoluția evenimentelor, Martinho de Brederode consemna într-un raport al său: „Cel mai rău este că maurii sunt cu fiecare zi mai insubordonați și mai nerespectuoși. Cu câteva zile în urmă s-a auzit de o nouă tentativă de asasinat contra unui

²¹⁹ *Ibidem*, f.3

²²⁰ *Ibidem*, M.6, Serie A, nr.45, Tanger, Raport, 28 mai 1906, f.1.

²²¹ *Ibidem*

²²² În Evul Mediu era capitala Marocului.

²²³ ADMAE, Lisabona, *fond Legação da Portugal em Tanger / Legația Portugaliei din Tanger*, CX 157, 1906-1907, Serie A, nr.5, Tanger, Raport, 25 iunie 1906, f.2

²²⁴ *Ibidem*

europăean, spaniol de origine, ce a intervenit în favoarea unei nefericite maure, care nu era lăsată să înainteze pe drum nici măcar un pas”²²⁵.

Dincolo de toate diferendele, politica externă a sultanului și deciziile acestuia erau urmărite de întreaga populație maură. „Veștile de la Fez, cu privire la rezultatul diplomatic obținut de ambasadorul Malmusi [acceptarea de către sultan a prevederilor conferinței de la Algeciras – n.n.], au fost primite foarte rău de opinia publică. ... Se spune că în restul țării, în special în sud, totul se află în cea mai mare anarhie”²²⁶.

Dincolo de toate aceste probleme de politică externă, căldura excesivă din Tanger provocă victimele sale. Epidemiile (febra tifoidă și ciuma – n.n.), decimează populația indigenă dar și europeană. Un raport al lui Martinho de Brederode descrie amănunțit situația. “Procentajul morților din colonia europeană, în acest an este enorm. Acum câteva zile a murit domnul Paul Schmuecker, Directorul Poștei Germane, un om foarte tânăr și bun funcționar”²²⁷. Aceeași boală l-a afectat și pe De Porter, un tânăr belgian, care tocmai obținuse o mulțime de premii, absolvent al Școlii Superioare de Comerț din Bruxelles, aflat la Tanger cu afaceri familiare, cu o subvenție de la stat de 6000 de franci anual. Convalescent la Hotel Bristol se pare că ulterior și-a revenit. “Se moare destul de mult în Tanger”²²⁸, preciza Martinho de Brederode în încheierea notei sale informative.

II.2.2. Relații particulare stabilite în Tanger

Analizând corespondența trimisă Curții și scrisorile sale particulare, ne dăm seama că s-a adaptat foarte repede la noua situație de Șef de Misiune în Tanger, misiune care i-a favorizat intrarea cu ușurință în sfera politică locală și internațională, frecventând saloanele aristocraților și ale colegilor săi, fără să neglijeze obligațiile diplomatice sau relația cu negustorii și oamenii de afaceri. Face parte din cercul de prieteni apropiați ai Contesei de Martens Ferrão²²⁹ și ai fiicei acesteia, personalități respectabile în rândul *lumii bune* europene, a căror revenire la Tanger, după 8 zile petrecute la Algeciras era așteptată în februarie 1906. „Va veni prin Gibraltar, la bordul vasului „Magnus”. Lipsa

²²⁵ *Ibidem*, f.3

²²⁶ *Ibidem*, f.4

²²⁷ *Ibidem*, f.5

²²⁸ *Ibidem*, nr.6, 26 iunie 1906

²²⁹ Titlul de Conte de Martens Ferrao a fost creat de regele Portugaliei, D Carlos I, prin decretul din 17 iunie 1892, în favoarea lui Francisco Roberto da Silva Ferrão de Carvalho Martens, fiul lui João Batista Martens Ferrão și al Marianeii Margarida de Sequeira Barreto. S-a căsătorit cu o contesa de origine italiană, Contesa de Caprara, care îi preia numele și care a devenit faimoasă în cercurile diplomatice pentru frumusețea, inteligența și manierele sale impresionante. Din căsătoria celor doi s-a născut fiica lor, Maria José da Silva Ferrão de Carvalho Martens. La cele două femei se referea Brederode în documentele menționate de noi.

Vezi: http://www.geneall.net/Il/per_page.php?id=116227

Contesei s-a simțit, deoarece Conții de Martens Ferrão sunt extrem de iubiți și stimați de toată societatea din Tanger”²³⁰.

Pentru Martinho de Brederode, pe parcursul carierei sale diplomatice, socializarea cu membrii corpului diplomatic a fost un obiectiv permanent. Experiența din Tanger nu face excepție. Legăturile stabilite cu prilejul primei sale misiuni în Belgia și sentimentele personale care îl legau de acum de această țară au determinat o apropiere firească de reprezentanții acestui stat la Tanger. De exemplu, seara zilei de 24 martie 1906 și-a petrecut-o la unul dintre cele mai luxoase restaurante din Tanger, *Villa Valentina*, la invitația Însărcinatului cu Afaceri al Belgiei, Conte Lichtenvelde, alături de acesta, de fratele lui Pedro de Lichtenvelde și de Lacous, un negustor extrem de cunoscut din Bruxelles, interesat de colaborarea cu cât mai multe companii din Africa. Unul dintre subiectele abordate, desprins dintr-un raport al său, a fost relația dintre Belgia și Olanda, a căror posibilă unificare teritorială avea susținerea opiniei publice din cele două state. O altă problemă remarcată de Martinho de Brederode era situația din Africa. Iată ce scria într-un alt raport: „Cu Congo-ul Belgian la poarta noastră, aceasta [posibila unificare teritorială a Olandei și Belgiei – n.n.] ne poate interesa, și mult.... E bine de știut că marina olandeză este dintre cele mai bune. În plus există riscul ca Belgia industrială și Olanda colonizatoare, unite, să dea o putere de primă mână. Unitatea dă forță și o menține, ceea ce reprezintă un pericol pentru viitorul nostru”²³¹.

De orientare politică diferită, cei trei belgieni erau unanim de acord cu necesitatea Belgiei „de a se apropia” de Olanda. Preocupat de această situație economică, în continuare, la 24 mai 1906 Martinho de Brederode a trimis la Lisabona un exemplar din lucrarea *L'entente Holland – Belge*²³².

Reprezentarea intereselor Portugaliei, într-o zonă care putea aduce numeroase beneficii economice statului, dar care se afla într-o continuă schimbare din punct de vedere politic, administrativ, teritorial etc., l-a determinat pe șeful misiunii portugheze de la Tanger să identifice, alături de cei mai reprezentativi membrii ai corpului diplomatic, pe demnitarii autohtoni, care puteau prelua oricând conducerea statului marocan. L-a cunoscut îndeaproape pe Mahomed El Mokei, „unul dintre cei mai inteligenți mauri. Este un om foarte fin, care înțelege franceză. [...] Poate fi viitorul sultan”²³³. Martinho încerca să ia măsuri de precauție pentru protejarea intereselor portugheze din Maroc.

²³⁰ADMAE, Lisabona, *fond Legação da Portugal em Tanger*, 1906-1907, CX 157, Serie A, nr.5, Tanger, Raport, 1 februarie 1906, f.1

²³¹*Ibidem*, Raport, 24 martie 1906

²³² Lucrare colectivă apărută sub egida Ministerului de Afaceri Străine de la Bruxelles. Vezi: *Ibidem*

²³³ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Marocos / Legação Portugaliei din Maroc*, 1906-1907, CX 157, Serie B, nr.5, Tanger, Raport, 16 mai 1906, f.1

Evenimentele mondene ale Europei au creat și atunci, ca întotdeauna, prilejul unor fastuoase dineuri. Unul dintre acestea a avut loc la ambasada Spaniei la Tanger, unde s-a sărbătorit căsătoria lui Alfonso XIII al Spaniei cu o „francezo-englezoaică”, Victoria Eugenia. „Am avut onoarea de a fi așezat la dreapta domnului Slaberia, ministrul Spaniei în Tanger, la stânga aflându-se ministrul Angliei, domnul Lowther” notează diplomatul portughez. Au participat doar spanioli și englezi, singur Brederode fiind portughez. Sănătatea ministrului spaniol Slaberia, căruia „clima din Tanger îi făcea rău”, nu a permis o sărbătorire mai amplă a căsătoriei regelui său. Era „o persoană [de altfel – n.n.] foarte simpatică, amabilă, inteligentă și cultă....care, cu treizeci de ani în urmă, a fost atașat [legației Spaniei – n.n.] la Lisabona și vorbește rezonabil portugheza...”²³⁴, adăuga ministrul portughez. În același raport, Martinho de Brederode informa Lisabona în legătură cu prezența unei delegații marocane la căsătoria spaniolă. Delegația pornise spre Cadiz, cu vaporul *Lepanto*, la 29 aprilie 1906²³⁵.

II.2.3. Interesele comerciale ale Portugaliei în Maroc

Imediat ce și-a luat în primire noua funcție a înțeles excepționala importanță a dinamizării navigației și schimburilor comerciale portugheze în această parte a lumii. Ca urmare se implică profund în mecanismele comerciale și financiare, în analiza diferitelor sisteme de impozitare, în protejarea negustorilor portughezi și a celor brazilieni.

Anul 1906 a fost unul dificil pentru teritoriul marocan. Conferința de la Algeiras și urmările sale au concentrat pentru o vreme atenția diplomaților spre domeniul politic. Situația se schimbă în 1907, lucru dovedit de corespondența lui Martinho de Brederode cu Ministerul Afacerilor Externe, Direcția Comercială. El a simțit că este necesar să se acorde o cât mai mare atenție intereselor portugheze aici, mai ales dacă avem în vedere faptul că politica vamală a Marocului, de a aplica același tratament tuturor statelor cu care făcea comerț, era un factor decisiv al momentului.

Portugalia se afla într-o situație extrem de dificilă. „Mi se pare dificil, dacă nu imposibil, ca relațiile comerciale dintre Portugalia și Maroc să se îmbunătățească cu ușurință. Totul pare să se împotrivească acestei idei. Nici nu producem în condiții de a putea suporta concurența altor țări, nici nu știu să se fi făcut ceva în acest sens de către comercianții noștri. Și este bine de știut că pentru a putea concura pe orice piață este indispensabil să produci acele mărfuri de care aceasta are nevoie. Această prezentare, expunere, dacă Excelența Voastră îmi permite să îi spun așa, este mereu costisitoare. Nu există intermediar care să riște să cumpere produse nici

²³⁴ *Ibidem*, 1 iunie 1906, f.2

²³⁵ *Ibidem*

măcar la un preț mic, dacă acestea nu prezintă interes pentru clientela sa”²³⁶, informa Brederode.

Ca și când această dificultate nu era suficientă, „noi, țară aproape limitrofă, nu avem cu Marocul relații de transport comod”²³⁷. Preocupat de situația economică a țării sale, Martinho de Brederode se întreba: „există vreo posibilitate pentru comerțul portughez să devină serios aici? Nu văd de ce când se vorbește de produsele naționale, nu putem concura cu alte țări producătoare”²³⁸. Își dorea o materializare a bunelor sale intenții. „Ceea ce mi se pare special, fie că vrem, fie că nu vrem, Marocul intră într-o nouă eră”²³⁹. În relatările sale subliniază un aspect important: este necesar capital și mult mai multă răbdare: „Cine vine aici sau trimite fără aceste două elemente indispensabile riscă să regrete mult”²⁴⁰, avertiza Brederode.

Diplomatul portughez recunoaște că nu este la curent cu ceea ce produce industria portugheză. „Nu știu de exemplu cu certitudine nici ce produce, nici dacă produce bine; cu toate acestea am impresia că produce scump”²⁴¹. Era limpede că Portugalia ar avea nevoie la intrarea în Maroc de o protecție vamală importantă, lucru imposibil de obținut la momentul respectiv, datorită legislației marocane.

N-a încetat însă preocuparea sa în direcția identificării altor posibilități de colaborare economică între Portugalia și Maroc, motiv pentru care le-a inventariat pe cele existente. „Eu cred că, pentru ca produsele noastre să fie cunoscute, ar fi bine să trimitem aici mostre pentru a ne face o clientelă”²⁴².

Nu a scăpat atenției sale nici faptul că niciodată în Maroc nu au fost publicate statistici oficiale complete de către reprezentanții Portugaliei. Brederode spunea că „Este nevoie să cer la alte legații și consulate informații care nu întotdeauna îmi sunt date cu ușurință. Unicele statistici pe care le cunosc sunt incluse în raportul Consulului englez și publicate prin intermediul Delegației Datoriilor Marocane. Și una și cealaltă sunt deficiente în privința Portugaliei”²⁴³. Elaborarea unei statistici generale de comerț și export-import pe nivele de importanță și pe produse era la momentul respectiv vitală pentru comerțul luso-marocan. Astfel, pentru exportul produselor din Maroc, în raportul consulului englez nu există nici o referire la Portugalia. Delegația Datoriei Marocane a precizat în raportul său suma de 1515 franci. Simțindu-se obligat de a afla întreg adevărul,

²³⁶ *Ibidem*, M. 6, Tanger, Raport, 1 iunie 1907, f.1

²³⁷ *Ibidem*

²³⁸ *Ibidem*, f.2

²³⁹ *Ibidem*, f.3

²⁴⁰ *Ibidem*

²⁴¹ *Ibidem*, f.4

²⁴² *Ibidem*, f.5

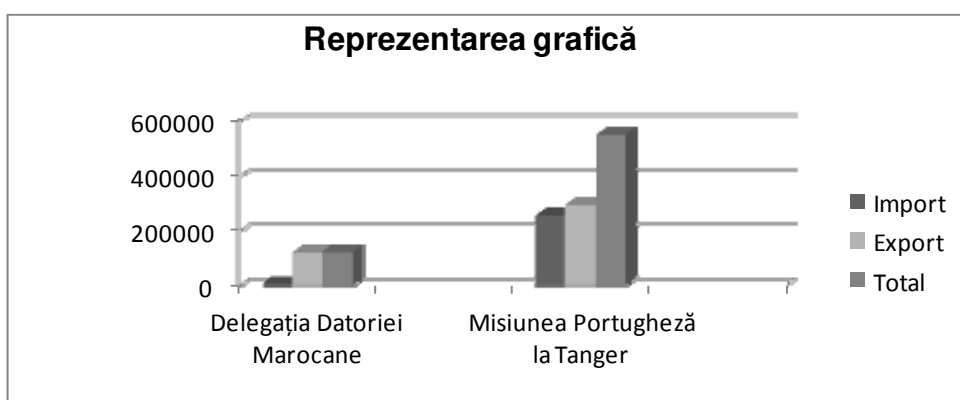
²⁴³ *Ibidem*, 3 iunie 1907, f.1

Martinho de Brederode face cercetări pe cont propriu și contabilizează pentru importurile portugheze, suma de 255.909 franci. Pentru exportul marocan spre Portugalia, Delegația Datoriei Marocane a înregistrat suma de 118.209 franci, în vreme ce investigațiile diplomatului portughez în Maroc au găsit că este vorba de o sumă mult mai mare, mai mult decât dublu, 292.939 franci. „În raportul consulului englez am găsit doar o referire generală la exportul de grăunțe de orez și porumb, care vine din Portugalia, Franța, Anglia, Spania”²⁴⁴.

Tabel 2.1. Diferențele existente între datele statistice oficiale și cele descoperite de Martinho de Brederode (sumele sunt în franci francezi)

	Delegația Datoriei Marocane	Misiunea portugheză la Tanger
Import	1515	255 909
Export	118 209	292. 939
Total	119 724	548.848

Sursa: ADMAE, Lisabona, *Fond: Legação de Portugal em Marocos*, CX 157, 1906-1907, Serie B, nr.5, 16 mai 1906, f.1

În aceste condiții era extrem de dificil de verificat cantitatea totală de produse portugheze care intrau în porturile din Maroc. Brederode a găsit cel puțin două explicații pentru această situație. Pe de o parte bărcile portugheze, în general bărcile mici cu pânză din Algarve, nu fac nici o declarație în legătură cu transportul adus. Pe de altă parte, pentru că toate mărfurile sunt considerate ca provenind din țările sub al căror steag navighează vaporul care le transportă și cum produsele portugheze intră în general în Maroc prin intermediul companiilor engleze și germane,

²⁴⁴ *Ibidem*, 6 iunie 1907

produsele portugheze transportate cu aceste vase figurează probabil în statistici ca fiind originare din Germania sau Anglia. „Și de asemenea se pare (totuși nu consider absolut sigură această informație) că uneori, o cantitate mică de vin, ulei de măsline și conserve de pește, toate produse portugheze au intrat în Maroc prin Cadiz și figurează ca produse spaniole”²⁴⁵.

Demersul investigațiilor sale era uneori dificil și nu întotdeauna obținea rezultate, „pentru că nu întotdeauna le convine comercianților să le furnizeze și alteori nici nu știu sau nu le pot da. Totuși sper ca studiul acestor statistici să aibă vreo utilitate pentru casele comerciale portugheze sau pentru producătorii care vor să vină să facă comerț aici”²⁴⁶.

Investigațiile sale au demonstrat, în linii mari, că populația musulmană din orașe, europenii și izraeliții reprezintă grupul din Maroc care are nevoie de o cantitate mai mare de produse din Europa, pentru că produsele locale nu sunt suficiente. Această populație produce foarte puțin pentru export sau aproape deloc. Produsele fabricate în orașe merg spre Algeria, Senegal și Egipt și nu formează decât o parte infimă din exportul total.

Populația rurală, dincolo de a fi ca număr partea mai importantă din țară, folosește în cantități foarte mici produse din import, în special ceai și zahăr. „De aceea cele două milioane de locuitori din zona urbană și de graniță consumă mult mai multe produse importate decât cele 5-6 milioane de indigeni din interior. Chiar și așa aceste două milioane trăiesc în mare parte în serviciul străinilor sau prin intermediul comerțului, în vreme ce populația rurală, țăranii, păstorii, muntenii, care furnizează marea parte a exportului, culeg fructele pământului, cereale, cornute, ouă, piei etc. Aproape tot ce are Marocul [țară predominant agrară – n.n.] pentru a alimenta țările străine, provine din munca acestor populații mizerabile [în sensul de foarte sărace – n.n.], rău întreținute și prin urmare aflate în neputința de a importa”²⁴⁷.

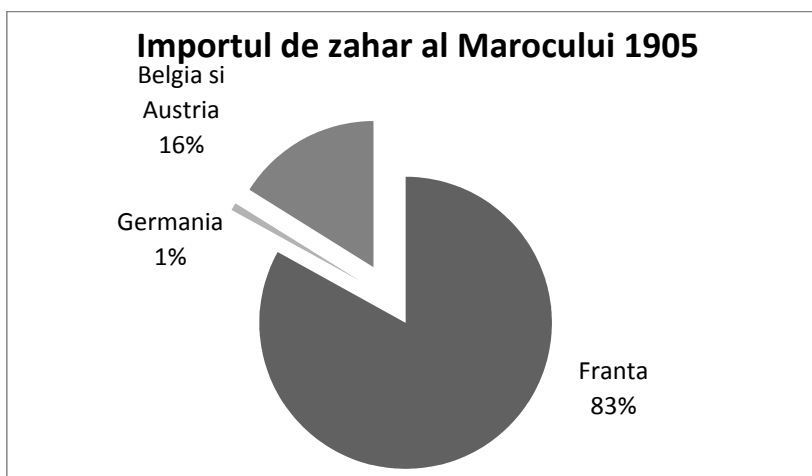
După 1905 cantitatea de zahăr exportată spre Maroc de Belgia și Austria nu a mai crescut cantitativ. Dimpotrivă, exportul german a ajuns la suma de 119.006 de franci din totalul de zahăr importat de Maroc – 12.964.258 franci. Exportul francez de zahăr spre Maroc, în același an pare, potrivit informațiilor furnizate de Brederode, să fi asigurat Franței supremația în acest domeniu. Suma găștigată de acest stat este de 10.753.369 franci²⁴⁸.

²⁴⁵ *Ibidem*

²⁴⁶ *Ibidem*, 8 iunie 1907, f.1

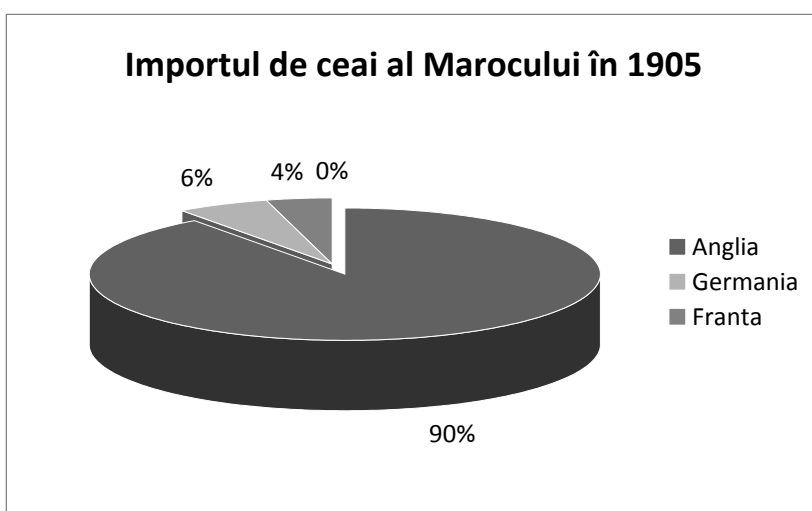
²⁴⁷ *Ibidem*, f.2

²⁴⁸ *Ibidem*, f.3

Sursa: ADMAE, Lisabona, *Fond: Legação de Portugal em Marocos*, CX 157, 1906-1907, Serie B, nr.5, 16 mai 1906, f.1

Informații importante obținem din corespondența diplomatului portughez și cu privire la importul de ceai al Marocului, tot pentru anul 1905. Statisticile realizate de Martinho de Brederode pentru acest an, însumează 1.945.152 franci. Statul care domină piața marocană în acest sens este Anglia cu un profit de 1.750.555 franci, urmată de Germania cu 113.159 franci și Franța cu 79.245 franci.

Sursa: ADMAE, Lisabona, *Fond: Legação de Portugal em Marocos*, CX 157, 1906-1907, Serie B, nr.5, 16 mai 1906, f.1

„Evident, noi nu producem nici zahăr, nici ceai pentru a aduce aici. Totuși cred că merită să facem cunoscut în Maroc ceaiul nostru din Azores, dacă l-am putea vinde ceva mai ieftin. Avem avantajul că în Azores se produce ceai verde și în principal aceasta este băutura indigenilor”²⁴⁹, justifică diplomatul portughez, cercetările întreprinse.

Produsul portughez care ar fi putut fi exportat în condiții avantajoase pentru portughezi era vinul. Însă lipsa unor nave portugheze de tonaj ridicat, atrăgea după sine avantaje serioase importului de vin francez și o diminuare importantă a importurilor de vin portughez. O altă cauză care atrăgea după sine scăderea importurilor de vin portughez era prețul foarte mare, ca efect al lipsei transporturilor navale adecvate. „Apoi se pare că vinurile portugheze îmbarcate la Cadiz, ajung în Maroc la un preț foarte mare și este puțin cumpărat de localnici. Și dincolo de asta vinurile portugheze nu pot concura cu cele franceze, în principal cel din Algeria, care se vinde cu 25 de cenți litrul. Acum, în 1907, un portughez a încercat să deschidă o afacere aici cu vinuri de Colare, Porto etc. Nu i-a mers prea bine”²⁵⁰, consemna tânărul diplomat.

„Poate conservele de pește ar fi o soluție, în principal cele din sardele”²⁵¹. În 1905, Portugalia a exportat în Maroc sardele în valoare de 2844 franci, dar au fost vândute de o firmă franceză cu etichetă franceză. Au existat și tentative de comerț cu ulei de măsline. A fost dificil pentru portughezi, pentru că uleiul lor nu putea concura la preț cu cel spaniol și cu cel local. Uleiul portughez era cumpărat mai ales de negustorii izraeliți, pentru calitate. Îl vindeau amestecat cu ulei de bumbac și de susan.

Prin urmare, o mai largă deschidere a contactelor luso-marocane, primordial sub aspect economico-comercial, a fost meritul tânărului diplomat portughez, Martinho de Brederode. A început demersul prin a adresa întrebări simple guvernului său, continuând prin a căuta soluții și a cere răspunsuri. Abia acum începe cu adevărat cariera sa diplomatică. La scurt timp, a fost trimis „la celălalt capăt al lumii”, după cum obișnuia să spună, în Republica Chineză.

II.3. Anii premergători primului război mondial la Pechin (14 martie 1907 – 16 octombrie 1912)

Promovat ca prim secretar, în urma unui concurs organizat de Direcția Generală din cadrul Ministerului Afacerilor Străine, Martinho de Brederode a fost trimis să servească pe lângă Legația din Pechin, potrivit decretului regal din 14 martie 1907. La momentul respectiv, experiența lui Martinho de Brederode în privința intereselor portugheze din Nordul Africii era încă

²⁴⁹ *Ibidem*, f.4

²⁵⁰ *Ibidem*, f.3

²⁵¹ *Ibidem*

necesară guvernului portughez în Tanger și la Cadiz. Ordinul din 19 iunie 1907 l-a trimis să continue provizoriu în Tanger.²⁵² În această calitate a fost desemnat să facă parte din misiunea specială a Portugaliei la sărbătorile comemorative ale centenarului curților, constituției și cercului Cadiz²⁵³. Era unul dintre cele mai importante evenimente comerciale din anul 1907, desfășurat în Golful Cadiz, Spania²⁵⁴. Prezența lui Brederode în cadrul delegației portugheze subliniază aprecierea calităților și cunoștințelor sale în domeniul comercial.

Cadizul este considerat unul dintre cele mai vechi orașe ale Spaniei și implicit al Europei, încărcat de istorie economică, mai ales comercială. Pe aici intrau navele spaniole, în Europa, cu aurul și produsele nestemate ale aztecilor și incașilor, în Europa. Rolul orașului a crescut în secolul XVIII, când regele Filip V a strămutat, de la Sevilla la Cadiz, "*Casa de Contratación de las Indias*" (Casa Indiilor), agenția sa guvernamentală monopolistă care controla comerțul cu America.²⁵⁵ Din acest moment, rolul orașului a crescut considerabil și datorită geostrategiei sale.

Abia în toamna anului 1907 și-a preluat atribuțiile în capitala chineză. La 4 octombrie 1907 a pornit spre Pechin, luându-și postul în primire în data de 2 decembrie 1907²⁵⁶. „Am sosit chiar astăzi și mi-am asumat conducerea legației, în calitate de Însărcinat cu afaceri”²⁵⁷, preciza Brederode într-o telegramă trimisă Ministerului Afacerilor Externe de la Lisabona.

China primelor două decenii ale secolului XX, datorită gândirii sale egocentrice, anterioare, potrivit căreia orice venea din exteriorul granițelor sale era inferior culturii și civilizației sale, s-a confruntat cu inevitabilul. Dezvoltarea comerțului cu puterile Occidentale i-a pus pe chinezi în fața realității devastatoare. „Conceptul pe care China îl menținea din vremi imemorabile despre unica sa măreție a fost puternic zdruncinat prin consolidarea contactelor cu occidentul”²⁵⁸.

Brederode a sosit la Pechin în ultimii ani ai Chinei Imperiale, la scurt timp după revoluția Rusă din 1905, care a avut un puternic răsunet în China, „arătând că revoluția și lupta armată devin chestiuni la ordinea zilei, pentru

²⁵² *Ibidem*, f.4 -5

²⁵³ *Ibidem*

²⁵⁴ *Ibidem*, 1906-1907, CX 157, Serie A, nr.5, Raport, 25 iulie 1907, f.9

²⁵⁵ Manuel Bustos Rodríguez, *Cádiz en el sistema atlántico. La ciudad, sus comerciantes y la actividad mercantil / Cadizul în sistemul Atlanticului. Orașul, negustorii și activitățile comerciale (1650-1830)* UCA, 1995, p.36-40

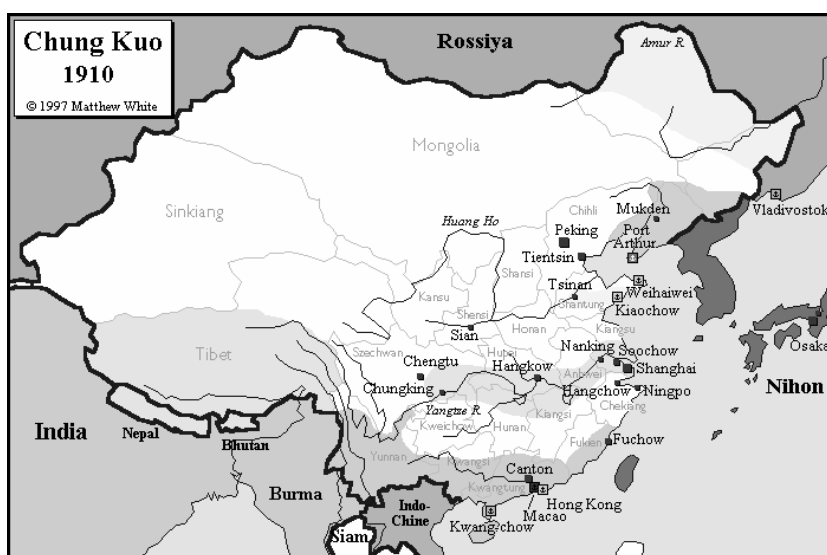
²⁵⁶ *Anuario Diplomático e Consular Portugues (1918-1919)*, Lisabona, Imprensa Nacional, 1920, p.165

²⁵⁷ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Pequim / Legația Portugaliei din Pechin*, CX 198, Serie A, nr.3, Pechin, Raport Martinho de Brederode, 2 decembrie 1907

²⁵⁸ Michael Lynch, *China: de la Imperiu la Republica Populară 1900-1949*, București, Editura BIC-ALL, 2004, p.6

soluționarea problemelor celor mai arzătoare”²⁵⁹. Mișcarea revoluționară făcea progrese rapide. Între 1906 și 1908 au izbucnit numeroase rășcoale armate în provinciile Hunan, Guandun, Guansi, Iunan și Sîciuan. Multe dintre ele erau organizate de *Liga Revoluționară (Tun-Mîn-Hui)* și au determinat în mare parte sporirea sentimentului anti-manciurian al poporului.²⁶⁰

Dinastia chineză se afla în criză. Concret, autoritatea o deținea împăratul manciurian din Pechin, dar puterea imperială era exercitată de mai vârstnica împărăteasă mamă, Cixi (Tzu-hsi). În cercurile diplomatice de la Pechin circulau o serie de informații epatante despre familia imperială. Alături de ministrul Suediei, Martinho de Brederode a fost înștiințat de Subsecretarul de Stat de la Ministerul Afacerilor Străine din Pechin, Liang-Tan, despre starea de sănătate precară a împăratului. Apare în documentul respectiv și o explicație: „din cauza căldurii de vară, care în acest an aici a fost teribilă”²⁶¹. În însemnările sale însă, Brederode își amintea de momentele în care l-a văzut pe împărat: „vreau să spun că în puținele dăți în care l-am văzut pe împărat, acesta părea cu adevărat foarte bolnav și slab. Cu ochii foarte inteligenți, dar cu o atitudine rezervată și de obicei înfricoșătoare. Cred că este profund nefericit, absolut supus voinței de fier a împărătesei văduve, [...] care îi aplică încă și acum, periodic, pedeapsa corporală ca și când ar fi un copil mic”²⁶².

Sursa: Harta Chinei. Vezi: <http://users.erols.com/mwhite28/chin1910.htm>

²⁵⁹ *Scurtă istorie a Chinei*, Pagini de Istorie Universală, București, Editura Tineretului, 1959, p.293

²⁶⁰ *Ibidem*, p.295

²⁶¹ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Pequim*, CX. 199, M. 1, Seria A, nr.19, Raport, 5 august 1908, f.1

²⁶² *Ibidem*

Așa cum se obișnuise deja, diplomatului portughez îi plăcea să fie la curent cu pulsul vieții interne a statului unde era acreditat. Deși misiunea pe teritoriul Chinei s-a desfășurat pe o perioadă de aproximativ cinci ani și jumătate, Martinho de Brederode nu a funcționat doar pe lângă legația de la Pekin. La 15 iunie 1908, prin decizia guvernului de la Lisabona a fost numit Consul la Canton. Interesele Portugaliei în China au determinat transferul frecvent al acestuia din Macao la Canton sau Shanghai.²⁶³

Realinierea relațiilor internaționale din primii ani ai secolului XX, în urma războiului dintre Rusia și Japonia (1904-1905), a avut consecințe grave asupra Chinei. În plus, schimbările de pe continentul european și inițiativele Marii Britanii, ale Franței și Rusiei de a strânge raporturile dintre ele în ideea păstrării echilibrului amenințat de tot mai avansata putere militară germană, aveau tot mai importante implicații în Extremul Orient, „dat fiind că Marea Britanie încheiase deja o alianță cu Japonia în 1902, prin care cele două țări se angajau să nu aducă atingere puterii navale a celeilalte în zonă. Acum prin extindere. Japonia s-a apropiat de noii aliați ai Marii Britanii”.²⁶⁴ Au rezultat o serie de acorduri care atingeau în mod direct sau indirect interesele Chinei, în pofida recunoașterii suveranității sale.

Toate acțiunile Marilor Puteri Occidentale evidențiază dezinteresul acestora în privința intereselor chineze, fiecare urmărind atingerea propriilor obiective. De exemplu, Franța dorea o serie de avantaje cu privire la căile ferate din Imperiul Chinez, avantaje pe care în cele din urmă le-a și primit²⁶⁵. Aceste avantaje au fost compensate de prejudiciile aduse de creșterea puterii Germaniei, în general, în special pe teritoriul Chinei. Pe această linie a intereselor politico-economice din teritoriile aflate sub control, în august 1908 protecția turcilor din Imperiul Chinez a trecut din sarcina Franței în cea a Germaniei. „Aceasta a fost o lovitură pentru prestigiul francez aici”²⁶⁶, nota Brederode.

În analiza sa asupra implicării Chinei în sistemul internațional contemporan, Martinho de Brederode nota, la 15 august 1908: „Jurnalele vorbesc acum foarte mult despre un proiect de alianță chino-americană, în contextul în care America o ajutase (pe China n.n.) împotriva rușilor și japonezilor. Roiau acum soldați japonezi pe străzile din Pekin”²⁶⁷. Tratatul menționat nu s-a materializat. Este foarte probabil ca articolele de ziar apărute în capitala chineză să fi fost doar alarme false, puse la cale de americani, care făceau parte din strategia acestora de a abate vigilența Japoniei de la evenimentele în curs. Statele Unite ale Americii erau preocupate de faptul că expansiunea lor în regiunea Pacificului se va interfera cu interesele Japoniei.

²⁶³ *Ibidem*

²⁶⁴ Michael Lynch, *op.cit.*, p.91

²⁶⁵ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Pequim*, CX. 199, Serie A, Pechin, Raport, 10 iulie 1908

²⁶⁶ *Ibidem*, Pechin, Raport, 7 august 1908

²⁶⁷ *Ibidem*, CX.198, nr.45, Pechin, Raport, 15 august 1908

În consecință, americanii urmăreau să determine Japonia, ca, de teama unei alianțe chino-americane, să accepte adoptarea unor acorduri oficiale. Astfel relațiile încordate cu japonezii puteau fi evitate.

Demersurile americane s-au materializat în 1908, când cele două state au încheiat acordul *Rot-Takahira*, prin care își recunoșteau reciproc drepturile în Extremul Orient și se angajau să continue politica ușilor deschise în China²⁶⁸.

Politica americană demonstrează faptul că Imperiul chinez nu constituia un aliat respectat, considerat egal, ci doar monedă de schimb, obiect de amenințare, măr al discordiei în raporturile cu Japonia etc.

La fel a fost percepută China și de celelalte puteri europene. Dovada este dată de numeroasele *tratate inechitabile*²⁶⁹, care au adus o multitudine de prejudicii Chinei și au determinat numeroase revolte în toate provinciile și districtele chineze. Creșterea numărului de străini, care controlau aproape în totalitate porturile din sudul și sud-estul Chinei, a determinat apariția unei antipatii crescânde în rândul opiniei publice chineze, antipatie alimentată și de guvernul manciurian condus de împărăteasa văduvă, Cixi. Mișcarea s-a îndreptat împotriva chinezilor creștinați²⁷⁰ și a misionarilor străini și a fost cunoscută sub numele de *Răscoala boxerilor*²⁷¹ (1898-1900). Bucurându-se de

²⁶⁸ *Ibidem*, p.92

²⁶⁹ Este vorba de tratatele care subordonau China intereselor marilor puteri occidentale: Franța, Anglia, Germania, SUA. Aceste tratate au creat peste cincizeci de „porturi deschise”, care se aflau sub controlul puterilor occidentale și care au stabilit o serie de zone de „concesiune” în principalele orașe, unde legea europeană era consolidată, iar chinezii erau considerați parteneri inferiori. Acest lucru reiese și din inscripția aflată pe poarta unui parc din Shanghai, care spunea: „Este interzisă intrarea câinilor și a chinezilor”. Vezi: Michael Lynch, *op.cit.*, p.6

²⁷⁰ Mulți dintre negustorii de origine chineză, care locuiau în porturile din sud și sud-est, pentru a se bucura de o serie de avantaje, de facilități în afacerile lor, au descoperit tactica naturalizării portugheze, franceze sau engleze, adică a dublei cetățenii. Probleme au apărut atunci când aceștia se foloseau pe rând de o cetățenie sau de cealaltă în funcție de interesele momentului, producând divergențe între autoritățile portugheze spre exemplu și cele chineze. Martinho de Brederode în raporturile sale menționează un caz de acest gen. Este vorba de chinezul Chang-Iut-Kai, naturalizat portughez, care certat cu justiția chineză, pentru o problemă economică provocată de fiul său, căuta ajutor și protecție la consulatul portughez. Despre acesta Brederode spunea: „își amintește de cetățenia sa portugheză doar când avea probleme și nevoie de susținere în tribunalele chineze”. În plus, personajul respectiv „nu-și avea firma înregistrată [așa cum era legal – n.n.] la nici un consulat portughez”. Brederode, în calitate sa de consul, trebuia să apere cetățenii portughezi aflați sub jurisdicția consulatului portughez pe care îl conducea. Ori, situația mai sus menționată era destul de delicată și diplomatul portughez cerea ajutorul Ministrului Afacerilor Externe de la Lisabona pentru soluționarea problemei respective. Vezi: ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Pequim*, CX 69, A.63, Serie A, nr.10, Canton, Raport, 10 ianuarie 1911; *Ibidem*, 20 ianuarie 1911; *Ibidem*, 23 ianuarie 1911.

²⁷¹ Răscoala sau mișcarea boxerilor este un termen generic folosit pentru a eticheta o seamă de societăți secrete antioccidentale care considerau biserica creștină drept principalul dușman. Denumirea în sine era preluată de la artele marțiale pe care le practicau. Vezi: *Ibidem*, p.25

sprijinul împărătesei, care a îmbinat ura împotriva străinilor cu opoziția față de reformele²⁷² ce-i amenințau puterea, boxerii au lansat atacuri violente asupra reședințelor străine din Pekin. Întregul corp diplomatic se simțea amenințat. Revoltele au continuat și în anii următori. În opinia lui Martinho de Brederode, „aceste nemulțumiri sunt o afacere negativă pentru popor, dar perfectă pentru mandarinii²⁷³ și misionarii chinezi. Pentru fiecare biserică demolată sau pentru rănirea sau uciderea unui preot catolic sau protestant, sau pentru maltratarea unui chinez [creștinat – n.n.], sunt cerute importante indemnizații de la guvernele statelor de unde proveneau”²⁷⁴. „Parte din banii respectivi revin mandarinului care a provocat incidentul” reiese din unul din rapoartele lui Martinho de Brederode²⁷⁵, restul revenea probabil guvernului.

Și totuși, în opinia diplomatului portughez, poporul chinez, „cu excepția mandarinilor și a oamenilor din guvern, dincolo de toate defectele sale (mincinos, lăudăros) nu este antipatic și are de asemenea multe calități. Este categoric superior insuportabililor și orgolioșilor japonezi. [...] Și cea mai bună probă de umilință și docilitate a poporului chinez este pasivitatea cu care acest popor de peste 400 de milioane de oameni se lasă oprimat, despuiat și maltrat de o minoritate reprezentată de guvernul și administrația chineză”²⁷⁶.

II.3.1. Macao - zonă de conflict

Când, în 1557, portughezii au reușit să obțină de la autoritățile chineze permisiunea de a se instala în Macao, statutul care le-a fost atribuit se integra perfect în sfera de aplicare a sistemului de impozitare a relațiilor externe ale Imperiului Chinez, care considera că el, „Imperiul de Mijloc, este superior în civilizație tuturor celor care există sub soare, iar împăratul său este intermediar între cer și pământ”²⁷⁷. Prin urmare, controlul administrativ al portughezilor în Macao a crescut gradual începând cu secolul al XVI-lea, însă abia din 1887 China a recunoscut oficial suveranitatea și ocupația perpetuă

²⁷² Împăratul Ch'ing, Kuang-hsu, a încercat să preîntâmpine amenințarea imperialistă, adoptând reforme educaționale și administrative moderne. Faptul a deranjat opoziția conservatoare. La rândul său, împăratul a fost iritat de faptul că împărăteasa Tz'u Hsi (Cixi), care, favorizând un ultim efort de a înlătura influența străină, a susținut rezistența armată (1898). Vezi: Chi-hsui and Hsu Cheng-yu în <http://www.roportal.ro/articole/401.htm>

²⁷³ În Raportul său, Martinho de Brederode făcea referire, în acest caz, la locuitorii vorbitori de limbă mandarină, care predominau partea de nord și sud-est a Chinei, inclusiv capitala Pechin. În primii ani ai secolului XX, aceștia erau cei care exercitau autoritatea în China. Vezi: <http://www.a-china.info/dicionario>, http://pt.wikipedia.org/wiki/L%C3%ADngua_mandarim

²⁷⁴ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Pequim*, Cx.198, Serie A, nr.94, Pechin, Raport, 11 iulie 1908, f.12-13

²⁷⁵ *Ibidem*, f.13-14

²⁷⁶ *Ibidem*, f.16-17

²⁷⁷ A. H. de Oliveira Marque, *Historia dos portugueses no Extremo Oriente / Istoria portughezilor în Extremul Orient*, vol III, Lisabona, Fundação Oriente, 2000, p.13

portugheză în Macao, în urma tratatului de prietenie și comerț chino-portughez²⁷⁸. Macao a devenit primul port european în Orient, centru creștin și comercial în zonă.

La scurt timp au apărut însă și factorii de distrugere a stabilității. Numeroase state europene și companii monopoliste interesate de comerțul cu China au început progresiv să abordeze și alte porturi din sudul Chinei, stabilind cu acestea relații comerciale evolutive.

Dincolo de toate acestea și de fragila opoziție a autorităților chineze, Cantonul a devenit portul centralizator al comerțului cu occidentalii, cunoscut sub denumirea de *Sistemul comercial din Canton*²⁷⁹. Prezența străinilor și dificultățile rezidenților din Macao curând au dat naștere unei intense fuziuni ilicite de interese între negustorii străini și rezidenții din Macao și chiar din Goa²⁸⁰. Străinii au început să transporte produse ca și când ar fi fost portugheze. Foloseau bărci cu steaguri false portugheze și proliferau în insulele apropiate orașului Macao activități de contrabandă.²⁸¹

Rolul provinciei va fi puternic obstrucționat de ocuparea Hong-Kongului de către englezi, ca efect al Primului război al Opiumului (1841). A fost fără îndoială un moment de cotitură în istoria acestei provincii, care și-a pierdut efectiv importanța politică și strategică pe care o deținea în zonă²⁸².

În prima decadă a secolului al XX-lea, *problema dependențelor* provinciei Macao creează un abis între cele două națiuni. Dacă până atunci China nu reacționase în niciun fel împotriva extinderii influenței portugheze în insulele din jurul orașului Macao, acum, pe fondul mișcărilor republicane și mai ales al reafirmării naționalismului, începe să se manifeste. Pentru portughezi, aceasta era o lovitură în plus.

Era greu de acceptat că nu pot să se extindă mai mult, că nu mai sunt puterea colonială din secolele XV-XVI, dar să piardă și ceea ce mai aveau, era prea mult. Încercând să reziste, pe parcursul negocierilor, Portugalia a adoptat pe rând toate pozițiile necesare, de la o atitudine amenințătoare, până la diplomatie excesivă, completată de numeroase concesii. Având nevoie de un arbitru internațional, un stat respectat care să-i fie totuși favorabil, a cerut ajutorul englezilor. Există însă voci și printre portughezi care susțin că pământul aflat în dispută, insulele din jurul peninsulei Macao, n-au fost și nu sunt ale Portugaliei. Când acest punct de vedere este susținut cu documente, mai precis cu o scrisoare emisă de Senatul din Macao, situația devine și mai confuză. „Nu suntem aici pe pământul nostru, cucerit de noi, cum sunt marile

²⁷⁸ World Statesmen.org. Foreign Concessions and Colonies. Chinese Eastern Raibood Zone.

Vezi: http://www.worldstatesmen.org/China_Foreign_colonies.html#Macao

²⁷⁹ A. H. de Oliveira Marques, *op.cit.*, p.16

²⁸⁰ Goa – provincie portugheză de pe coasta Indiei.

²⁸¹ A. H. de Oliveira Marques, *op.cit.*, p.19

²⁸² *Scurtă istorie a Chinei.....*, p.212-220

cetății din India, unde suntem seniori... suntem pe pământul împăratului Chinei, unde nu avem nici o palmă de țărână, cu atât mai puțin locul acestui oraș”²⁸³, era precizat în scrisoarea respectivă.

Interesele economice și imaginea unui stat primează și trebuie reprezentate cu demnitate și responsabilitate. În calitatea sa de membru al misiunii diplomatice din China, Martinho de Brederode se implică direct în aceste probleme, neferindu-se să-și exprime cu dezinvoltură, așa cum era obișnuit, punctul de vedere, urmând exemplul unora dintre predecesorii săi (vezi João da Costa de Moraes, Consul General al Portugaliei la Canton – n.n.). Preocupat în primul rând să asigure relații cât mai favorabile menținerii pe mai departe a posesiunii portugheze Macao, bazându-se și subliniind faptul că națiunea portugheză a fost singura care a avut posesiuni în China și nu a avut niciodată nici un conflict armat cu acest stat, în negocierile cu autoritățile de la Pekin a căutat mereu să găsească soluții de compromis, care i-au determinat pe chinezi să privească cu îngăduință existența coloniei portugheze²⁸⁴.

Problemele din Macao stârneau agitație și la Lisabona. La 7 aprilie 1908, în capitala portugheză, era analizat protocolul chinez, în care erau precizate următoarele: „China a permis Portugaliei să guverneze Macao și dependențele sale ca pe orice altă posesiune portugheză. Examinând în detaliu cuvintele *dependențele provinciei Macao*, care se găsesc în protocol, se vede că doar ceea ce realmente aparține de Macao se poate spune că sunt dependențele sale. Insulele și insulițele de pe tot litoralul chinez au aparținut mereu jurisdicției departamentelor, prefecturilor, subprefecturilor și districtelor și niciodată o insulă nu a rămas subordonată altei insule. Celelalte limite sunt și astăzi guvernate de nobila voastră națiune și sunt ceea ce protocolul numește *dependințe ale Macao*”²⁸⁵

În data de 30 aprilie Brederode a trimis o telegramă la Lisabona, prin care anunța Ministerul Afacerilor Externe de faptul că „au fost trimiși soldați chinezi în insula Vong-Cam”²⁸⁶. Informațiile le deținea, potrivit propriilor sale afirmații, de la poliția secretă și de la comandantul militar din Taipa și Colovane și se adresau indirect Ministrului Marinei și Ultramarului²⁸⁷. Cu doar câteva zile înainte diplomatul portughez se gândise că guvernul de la Lisabona telegrafiasse ministrului de la Pekin cu privire la stabilirea de posturi militare [chineze – n.n.] în insula Lapa și la scurt timp s-au făcut anunțuri cu privire la alte numeroase posturi militare stabilite în insulele Montanha și

²⁸³ *A primeira Capitania Geral de Macau / Prima căpitanie generală din macao, 1623-1626.* Vezi: <http://www.library.gov.mo/macreturn/DATA/PP291/index.htm>

²⁸⁴ *Ibidem*

²⁸⁵ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Pequim*, Cx.198, Serie A, Raport, 7 aprilie 1908

²⁸⁶ *Ibidem*, Serie B, nr.74, Raport confidențial, 2 mai 1908, f.2

²⁸⁷ Teritoriile de peste mări

Vong-Cam. Au fost comandate de către Vice Rege ignorând sau chiar fiind împotriva ordinelor Guvernului Central Chinez.²⁸⁸

La 14 mai 1908, aflat la Pekin, Brederode a fost numit guvernator interimar pentru scurt timp, în lipsa guvernatorului chemat de urgență la Lisabona²⁸⁹. În această perioadă a primit decizia guvernului metropolei de a aplica în Macao interzicerea comerțului cu arme, aviz la contrabanda care se făcea în acest sens și mai ales la pericolul ce ar fi putut amenința posesiunea portugheză.

Și totuși, din rapoartele lui Martinho de Brederode aflăm că acțiunile armate au continuat, chiar și în luna septembrie 1908, când a fost semnalată diplomatului portughez cumpărarea a 10 000 de puști de către Vice Regele de la Canton, cu precizarea că, la scurt timp, alte 5000 urmau să fie achiziționate.

Portughezii întâmpinau probleme grave și în portul interior al Macao. De zeci de ani deja, navele care intrau în port se conformau jurisdicției portugheze. În data de „9 iunie 1908 la orele 1, 30 a intrat în portul interior din Macao barca mandarină *Quong-iun*, ancorând, așa cum trebuie să facă navele de acest gen, navele de război”²⁹⁰. Comandantul navei a refuzat să întocmească documentele necesare unui astfel de demers, precizând că pentru aceasta îi erau necesare instrucțiuni directe de la Vice Rege. Registrele aflate în portul Macao demonstrează însă că nava respectivă intrase de nenumărate ori în trecut în port și de fiecare dată același căpitan semnase registrul de intrare, fără probleme. Ulterior, după semnarea documentelor a argumentat gestul său astfel: „am primit instrucțiuni de la Vice Regele din Canton, ca să nu semnez nici un document portughez pentru că mă aflu în ape chineze”²⁹¹.

Situația respectivă a fost probabil o provocare care nu a primit din fericire un răspuns dur din partea portughezilor. Aveau deja experiența unor evenimente asemănătoare, petrecute la Tatsu Maru, care s-au finalizat „fără să obținem o satisfacție”. Ba mai mult, „le-am cedat chiar fără să ceară, interzicerea comerțului cu arme în Macao. Apoi chinezii au ocupat Lapa și Vong-cam, violând statu-quo-ul din 1887, fără ca noi să luăm măsurile pe care cazul le cerea”²⁹². Provocarea mai sus menționată se datora probabil tocmai atitudinii anterioare portugheze.

Pentru a nu repeta greșeala, portughezii s-au adresat Vice Regelui. Încercând să-și creeze o imagine de imparțialitate, acesta a expediat o notă oficială în care preciza că răspunsul lui este valabil pentru ambele chestiuni în litigiu, problema cuceririlor făcute de chinezi și cea a navei din port: „Macao era la începuturi sub jurisdicția magistratului provinciei Keong-San. Când

²⁸⁸ *Ibidem*, 28 aprilie 1908, f.1

²⁸⁹ *Ibidem*, Pechin, Raport, 14 mai 1908, f.2

²⁹⁰ *Ibidem*, Serie A, nr.4, Raport confidențial, 10 iunie 1908, f.3

²⁹¹ *Ibidem*, Canton, Raport, 19 iunie 1908, f.1

²⁹² *Ibidem*

portughezii l-au luat, Macao era limitat pe o parte de zidul Porții do Campo de Santo Antonio și Strada de Campo și pe partea cealaltă de mare. Existau demarcații pe pământul continental, dar nu și pe apă. Apele, atât din portul interior ca și cele din portul exterior, se aflau sub jurisdicția poliției maritime din districtul respectiv... și asupra lor China are completă suveranitate”.²⁹³ Doar teritoriul interior al Macao este cel ce se afla sub jurisdicția portughezilor. Vice regele preciza că în tratatul semnat de cele două state se precizase faptul că trebuie să se păstreze totul „ca în prezent, fără modificări, creșteri, diminuări sau alterări de o parte și de alta”²⁹⁴. Prin urmare Vice Regele se simte îndreptățit să protesteze și găsește justificabil gestul căpitanului navei de război chineze.

Vice Regele nega așadar din nou drepturile portughezilor de jurisdicție asupra Colovane și cerea autorităților portugheze de aici să extrădeze oficialii care se aflau la Macao ca refugiați. „Posesiunea noastră efectivă asupra Colovane, este atestată, după cum Excelența Voastră știe, din 1852, asta însemnând cu 35 de ani înainte de tratatul din 1887. Întotdeauna, din acest moment, am avut aici o garnizoană, care și-a exercitat drepturile, care niciodată până acum nu au fost contestate”²⁹⁵. Apoi, în 1870, ca și în 1904, „autoritățile chineze au recunoscut jurisdicția noastră în documente”²⁹⁶, susținea Consulul general din Canton. După părerea lui Brederode, Vice Regele din Canton era bine consiliat: „înclin să cred că i-a fost sugerat totul de consilieri europeni. ... Cu timpul sunt tot mai conșvins de faptul că cine are cel mai mare sprijin și consilieri utili, este China”²⁹⁷.

Din iunie 1908 sarcinile de la Canton au fost preluate de Martinho de Brederode. Cunoștea deja problemele cu care se confrunta aici Portugalia. Încredințându-i-se o astfel de sarcină, într-un asemenea moment, este o dovadă certă a aprecierii sale de către MAE, Lisabona. Și-a intrat în atribuții cu abilitatea omului care știe ce are de făcut.

Problema chino-portugheză cu privire la Macao și teritoriul aferent trebuia urgent rezolvată. În acest sens, guvernul portughez propusese deja, la 26 aprilie 1908, formarea unei comisii mixte care să stabilească cu claritate zona de jurisdicție a monarhiei portugheze. Atunci s-a făcut propunerea de a trimite delegați pentru „examinarea și fixarea limitelor apelor portugheze și chineze pentru a evita jena și problemele în rezolvarea afacerilor internaționale”²⁹⁸. După examinarea și stabilirea limitelor documentul propunea evitarea unor situații asemănătoare în viitor și indica realizarea unor

²⁹³ *Ibidem*, Canton, Răspunsul Vice Regelui din Canton, 5 august 1908

²⁹⁴ *Ibidem*

²⁹⁵ *Idem*, *fond Consulado de Portugal em Cantão / fond Consulatul Portugaliei în Canton*, CX.98, Raport, 30 mai 1908, f.2

²⁹⁶ *Ibidem*, 1 iunie 1908

²⁹⁷ *Ibidem*, Serie A, nr.190, Canton, Raport, 31 octombrie 1908, f.1

²⁹⁸ *Ibidem*, Pechin, Raport, 26 aprilie 1908

note explicative, hartă și toate cele necesare, care ulterior trebuiau trimise spre aprobare celor două guverne, de la Lisabona și Pekin²⁹⁹.

Guvernatorul din Macao, Pedro de Azevedo Coutinho cerea autorităților chineze să recunoască ca fiind definitiv în posesia și sub dominația Portugaliei următoarele teritorii: Peninsula Macao până la Portas do Cerco, Insula Verde, Insula Taipa și Insula Colonane. „Putem să renunțăm la orice pretenții asupra insulei Vong-Cam și asupra insulei D. João”³⁰⁰. În schimb, portughezii sperau să primească de la China insula Lapa.

Partea chineză intenționa să permită ca orașul Macao să se extindă doar până la vechile ziduri. Se pare că în a doua jumătate a anului 1908, problema delimitării posesiunilor portugheze în China nu era rezolvată. În tratatul încheiat în 1887 nu se specificase clar care era teritoriul portughez. În plus tratatul nu a fost semnat de nici un oficial important chinez, ceea ce îi scădea considerabil autoritatea. Ba mai mult, textul tratatului nu a fost tradus în chineză, ceea ce întărea lui Brederode punctul de vedere conform căruia Vice Regele din Canton era consiliat de europeni. Și Brederode continuă: „Trebuie să spun Excelenței Voastre că de curând Vice Regele (și îmi cer scuze pentru exprimarea puțin elevată) și-a dat în petec cu următoarele afirmații: <Trebuie să spun Excelenței Voastre ... că noțiunea de dependențe (litoral: teritorii dependente de Macao) se referă la terenurile care sunt legate de Macao și care indică cu claritate *terra firme*³⁰¹>”³⁰². Afirmația de mai sus este o recunoaștere categorică a districtului Hoang-San. „Prin urmare Vice Regele, dorind categoric să ne nege apele teritoriale” a recunoscut practic că „tot districtul Hoang-San ne aparține. Evident că nu asta a vrut să spună, dar asta a spus”³⁰³, preciza Martinho de Brederode.

„În ce mă privește pe mine, spunea Brederode, cred că niciodată nu se va ajunge la un acord în privința comisiei mixte și a delimitării. Drepturile noastre sunt clare și nu putem să renunțăm la ele. Probabil nu se va ajunge niciodată la un acord. Un arbitraj ar putea fi soluția pentru rezolvarea acestei probleme”³⁰⁴. În acest sens Brederode miza pe ajutorul englez: „Mă bazez pe ajutorul englez. Trebuie să vă mărturisesc numeroasele amabilități ale lui Sir John Jordan. Mă aflu în cele mai bune relații cu el și de asemenea cu toată legația engleză, ca de altfel cu toți colegii mei de aici”³⁰⁵. În plus interesele englezilor păreau să coincidă într-o oarecare măsură cu cauza portugheză. „Datorită revoltelor existente, englezii se tem ca nu cumva funcționarii din vămi să nu fie schimbați

²⁹⁹ *Ibidem*

³⁰⁰ *Ibidem*, Pechin, Raportul guvernatorului din Macao, 1887, f.1

³⁰¹ Noțiunea se referă la sensul de bază al cuvântului *pământ*.

³⁰² ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Pequim*, CX.198, Serie A, nr.190, Pechin, Raport, 31 octombrie 1908, f.3

³⁰³ *Ibidem*

³⁰⁴ *Ibidem*, Serie A, nr.106, Cantão, Raport confidențial și rezervat, 11 august 1908, f.2-3

³⁰⁵ *Ibidem*, f.20-21

cu vameși puri chinezi”³⁰⁶. Vameșii care funcționau la momentul respectiv erau chinezi naturalizați englezi, francezi, portughezi etc.

Deși aveau o încredere categorică în arbitrii englezi, consulii portughezi din China au decis că este mai bine să fie precauți. În acest sens, Consulul General de la Canton, Costa de Moreira, scria într-un raport al său: „Trebuie să vă spun că, consulul englez mi-a cerut într-o zi să îi împrumut o hartă în care se vede demarcația făcută de un comisar vamal din Lapa, în urma unui acord provizoriu făcut în 1872 de delegații Vice regelui din Canton și de guvernatorul din Canton, la momentul respectiv Visconde de S. Januario. Această demarcație a fost făcută strict pentru monitorizarea vamală și fără să aducă atingere delimitării, care trebuie să fie făcută în conformitate cu tratatul din 1887. Nu i-am dat consulului englez harta, nu doar pentru că nu mai am alta, ci pentru că nu ne convine această delimitare, care pe de o parte ne atribuie o parte din Lapa, care domină portul Macao ... dar care este inexactă în partea cu Colovane, D. Joao e Vong-cam”³⁰⁷. Când fusese realizată harta se urmărea să se dea o anumită libertate vămii chineze pentru a facilita contrabanda cu opiu și nu ca să delimiteze zona, chestiune irealizabilă fără acordul celor două guverne. Ca să se evite orice complicații harta nu trebuia să ajungă pe mâna consulului englez. „Autoritățile chineze ne-au recunoscut jurisdicția. ... Prin urmare Vice Regele nu are ce să obiecteze, și acum a revenit să nege acest lucru, imediat după ce a ocupat Lapa și Vong-cam, care după tratatul din 1887 trebuie să continue să fie în statu-quo până la delimitarea Macao și a teritoriilor dependente de acesta”³⁰⁸.

Sub pretextul urmăririi unor pirați, oficiali chinezi (procuratorul administrativ al afacerilor chineze, însoțit de câțiva polițiști, alături de comandantul militar din Taipa și Colovane) alături de un număr apreciabil de soldați au pătruns în Colovane. Nu au fost găsiți pirați nicăieri, dar soldații au rămas. Fusese poate doar un pretext de ocupare a insulei. „Tocmai am primit, chiar în acest moment, trei documente de la Consulul General din Canton, pe care vi le trimit și d-voastră fără să mai fac vreun comentariu. Un singur lucru vreau să spun cu referire la primul document din care reiese încă o dată cu claritate reaua voință și reaua credință a Chinei, în special a Vice-Regelui de la Canton”³⁰⁹.

În toată această perioadă, Brederode aștepta informații de la consulul englez care să aducă răspunsul chinez de acceptare a constituirii comisiei mixte, în vederea rezolvării contenciosului. „Suntem în 31 octombrie. Scrisoarea mea din 3 octombrie este încă fără răspuns [scrisoare adresată guvernului chinez pentru constituirea unei legații mixte, care să rezolve contenciosul – n.n.]. Pe de data de 12 octombrie l-am căutat pe ministrul

³⁰⁶ *Ibidem*

³⁰⁷ *Ibidem*, Serie A, nr.190, Canton, Raport, 31 octombrie 1908, f.20-21

³⁰⁸ *Ibidem*, Canton, Raport, 1 iunie 1908, f.1

³⁰⁹ *Ibidem*, Pechin, Raport, 31 octombrie 1908, f.1

englez, Sir John Jordan, care nu a primit nici măcar o insinuare de la guvernul chinez de stabilire a unei delegații pentru delimitare [teritoriului portughez – n.n.]”, preciza Brederode. În același timp ziarele chineze răspândeau speranța în rândul populației. „Vorbesc despre tripla alianță compusă din China, America și Anglia. Presupunând că este adevărată această veste, nu putem aștepta ajutor sincer, ba dimpotrivă”³¹⁰.

În luna decembrie a aceluiași an, guvernul chinez a răspuns în sfârșit pozitiv cererii portugheze adresate la 26 aprilie 1908, și reînnoită la 3 octombrie 1908, dar negocierile se dovedesc a fi extrem de anevoioase. Cele trei persoane care făceau parte din delegația Portugaliei, decise de guvernul de la Lisabona: Francisco Diego de Sa, căpitanul portului Macao, Miranda Guedes, Director al Lucrărilor Publice și Carlos Assumção, traducător³¹¹, nu sunt considerate potrivite de oficialitățile chineze, pentru a participa la masa tratativelor. Respingerea aceasta este comentată într-o notă scrisă de Vice-regele de la Canton, la cererea guvernului chinez: „Căpitanul portului a stat în Macao un an și a oprimat poporul chinez. El a pătruns, fără nici un motiv în apele chineze din Lapa, cu bărcile pescarilor, persecutându-i pe chinezi”³¹². Cel de-al doilea Directorul Lucrărilor publice a „trimis să fie distruse, demolate, numeroase case ale poporului, uzurpând terenurile respective pentru străzi, a uzurpat morminte și după bunul său plac a extorcat negustorii chinezi săraci”³¹³. Ultimul, Carlos Assumção, „în calitatea sa de interpret a incitat autoritățile portugheze în toate situațiile posibile” [împotriva chinezilor evident – n.n.]. „Din toate aceste motive ei nu sunt simpatizați de chinezi”³¹⁴. Cu acest memorandum, autoritățile chineze cereau înlocuirea celor trei delegați cu alți trei „de încredere”³¹⁵.

Au început să apară în ziare tot mai multe articole cu privire la situația din Macao. „În ziarul Po-Ching-Ji-Pau de astăzi am văzut publicate câteva cuvinte atribuite subprefectului Chin-San, cu privire la limitele din Macao. Dacă pretențiile noastre se limitează doar la ceea ce am ocupat de facto până azi, opinia subprefectului, dacă corespunde într-adevăr celei din ziar, ne este favorabilă”³¹⁶ scria Brederode. Subprefectul preciza că „linia care începe de la Van Chai (Insula Lapa) și trece prin Ma-Lau-Chau (Bugio) a fost mereu linia de demarcație a apelor chineze”. Restul teritoriilor care astăzi sunt controlate

³¹⁰ *Ibidem*, Serie A, nr.190, Raport confidențial și rezervat, 31 octombrie 1908, f.2

³¹¹ Idem, *fond Missão de Portugal na China / Fond Misiunea Portugaliei în China*, Pechin, Raport, Serie A, nr.123, 23 august 1908, f.1

³¹² Idem, *fond Legação de Portugal em Pequim*, Cx.198, Serie A, nr.197, Pechin, Raport confidențial și rezervat, 3 noiembrie 1908, f.1

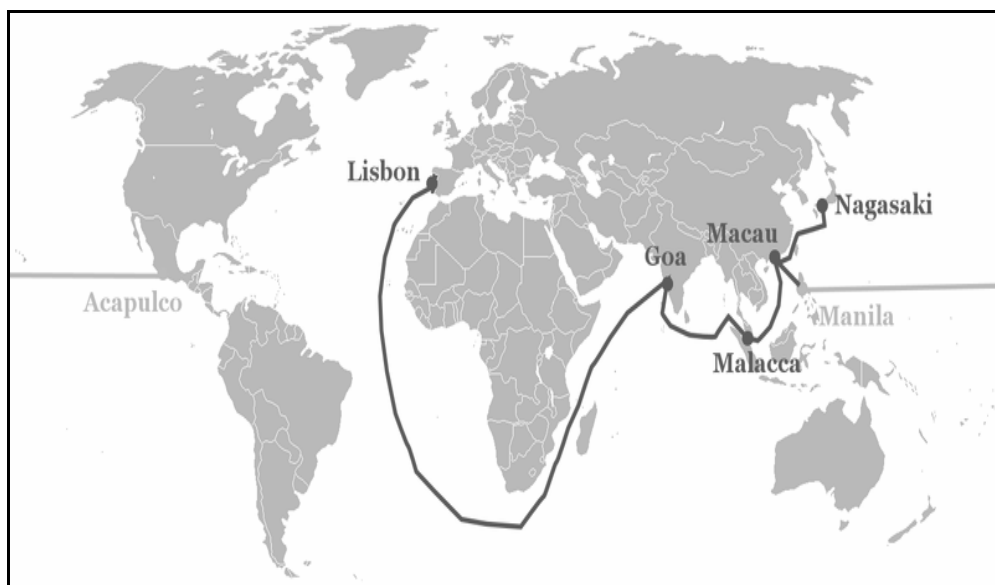
³¹³ *Ibidem*

³¹⁴ *Ibidem*, f.2

³¹⁵ *Ibidem*

³¹⁶ Idem, *fond Missão de Portugal na China*, Serie A, nr.12, Macao, Raport, 9 decembrie 1908, f. 228

de portughezi au fost uzurpate acum mulți ani.³¹⁷ Comentariile lui Brederode în acest sens sunt interpretabile.

Sursa: Macao și poziția sa în rutele comerciale portugheze și spaniole, în perioada sa cea mai prosperă, secolul XVI-XVII. Vezi: <http://pt.wikipedia.org/wiki/Macao>

II.3.2. Martinho de Brederode în timpul Revoluției din 1911

Negocierile tergiversau și păreau fără final. Au continuat în același fel până în perioada revoluției garoafelor din 1911, perioadă în care Portugalia a acceptat independența tuturor provinciilor sale ultramarine. Transferul de autoritate a provinciei Macao la Republica chineză a avut loc la 20 decembrie 1999, prin *Declarația comună chino-portugheză cu privire la problema din Macao*³¹⁸.

Din noiembrie 1908, criza dinastiei manciuriene s-a agravat brusc odată cu moartea împărătesei Cixi și a împăratului Guangxu. Dinastia a rămas în mâinile împăratului în vârstă de doi ani, Pu Yi, fratele împăratului decedat, principele Chun fiind numit regent. Acest moment a fost prielnic celor care doreau slăbirea sau înlăturarea regimului imperial, fie din motive personale, fie politice. Creșterea taxelor determină adâncirea resentimentelor față de noul guvern. „O problemă care a intensificat opoziția față de dinastia manciuriană a fost cea a căilor ferate”³¹⁹. Din 1895 până în 1911 s-au construit numeroase căi ferate în China, ceea ce a stimulat investițiile străine în numeroase

³¹⁷ *Ibidem*

³¹⁸ Macao și poziția sa în rutele comerciale portugheze și spaniole, în perioada sa cea mai prosperă, secolul XVI-XVII. Vezi: <http://pt.wikipedia.org/wiki/Macao>

³¹⁹ Michael Lynch, *op.cit.*, p.30

provincii. Teama de a nu pierde controlul asupra principalului sistem de comunicație a determinat guvernul de la Pekin să decidă naționalizarea căilor ferate, încercând să recompenseze într-o oarecare măsură investitorii. Toți cei afectați au participat la organizarea unei opoziții deschise³²⁰, materializată în cele din urmă în revoluția de la 1911.

Paralel cu situația internă, pe teritoriul japonez, încă de la începutul secolului, a luat ființă *Liga Revoluționară*, ai cărei membrii au intrat în armată pentru a-și facilita activitatea revoluționară, formând așa numita *Nouă Armată*. În anul 1910, *Liga Revoluționară* a câștigat de partea sa un grup de soldați de la Canton și planificau o răscoală. Ciocnirile avute cu poliția au determinat izbucnirea mișcării resurecționare înainte de momentul stabilit. Orașul Canton a fost luat cu asalt, însă mișcarea a fost repede înăbușită³²¹.

Au urmat răscoalele înfometărilor, cauzate de creșterea birurilor asupra populației. Numeroase atacuri au avut loc asupra hambarelor cu orez.

Abisul se adâncea. În 1909 provincia Hunan a fost lovită de secetă alternată cu inundații. „Oamenii trăiau literalmente numai cu coajă de copaci și rădăcini de ierburi. Moșierii, negustorii ispitii de scrupule și întreprinderile străine au făcut stocuri pentru a le specula”³²². În 1910, regiunile agricole au fost lovite de un ger năprasnic care a distrus recoltele de orez. Cu toate acestea, dregătorii locali continuau să stoarcă bani de la populație.

În anul 1910, Martinho de Brederode își exercita atribuțiile în cadrul Ambasadei Portugaliei din Pekin, în calitate de Însărcinat cu afaceri. Responsabil interimar pentru managementul Consulatului General al Portugaliei din Canton era la momentul respectiv Carlos Augusto Rocha d'Assunção, cel ce fusese numit în 1908 interpret în comisia mixtă pentru Macao. Între cei doi diplomați portughezi s-a iscat o situație delicată, într-un moment complet nepotrivit. Cerând informații din Macao cu privire la răscoala chinezilor, Brederode întâmpină dificultăți. Telegrama de la d'Assunção sosește cu multe greșeli, care denaturau evenimentele și creau confuzii la Pekin și respectiv la Lisabona. Telegrama a fost returnată cu mențiunea: „telegrama dumneavoastră de astăzi este toată cu greșeli. Repetați-o sau corectați cifrele”³²³. Din păcate și după revizuirea telegramei, Brederode continuă să se lamenteze că nu a înțeles ce vrea să îi transmită d'Assunção, în care precizează că nu mai are încredere și justifică acest lucru cu ceea ce a înțeles din conținutul telegramelor. Se pare că o navă de război străină se află în fața orașului Macao, ... sau cruciați chinezi, reieșea din prima telegramă...și că protestează, însă nimic nu era clar. Supărat, diplomatul portughez cere lui

³²⁰ *Ibidem*

³²¹ *Scurtă istorie a Chinei.....*, p. 297-229

³²² *Ibidem*, p.300

³²³ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Pequim*, CX.137, Serie A, nr. 72, Pechin, Raport confidențial și rezervat, 19 august 1911, f.1

Assunção ori să îi explice clar situația cu care nu este la curent, ori să îi ceară direct instrucțiuni Ministrului Afacerilor Externe de la Lisabona. În plus Brederode se plânge și de actualul Vice-rege Interimar din Macao, care de asemenea nu îl informează cu nimic. Se simte frustrat, neajutorat și cere ajutorul Lisabonei pentru soluționarea situației³²⁴.

În august 1910 situația din China se agravează. Toți membrii misiunilor diplomatice au intrat în panică. Martinho de Brederode se afla bolnav. „Medicul legației Angliei și cel al Italiei mi-au spus că stadiul sănătății mele este decadent. Ca să mă vindec, am nevoie de o lună, o lună jumate de odihnă și băi în Japonia”³²⁵, preciza Brederode într-o telegramă adresată Ministerului Afacerilor Externe din Lisabona, în care cerea o lună de concediu. Să fie aceasta realitatea, sau să fie vorba de o chestiune oficială, o boală invocată pentru a putea pleca din China, cel puțin până la liniștirea situației. Cea de-a doua variantă pare mai plauzibilă ținând cont de faptul că „l-am lăsat pe José Vincente, [interpretul – n.n.], Însărcinat cu afaceri al legației în absența mea”³²⁶. Probabil restul diplomaților portughezi plecaseră deja din Pechin. A plecat în Japonia în septembrie și și-a reluat atribuțiile undeva în noiembrie 1910.

La începutul anului următor China a fost lovită de ciumă. Pechinul a tăiat imediat comunicațiile cu cartierul diplomatic. Sediul legației Portugheze era situat la periferia cartierului diplomatic. Datele transmise de Brederode și de ceilalți diplomați portughezi, conturează o imagine de coșmar a Pechinului din acele zile. „Casele mici vechi, dărăpănate sau gata să cadă, străzile sunt murdare. Medicii recomandă tuturor străinilor să plece din Pechin. Afacerile au stagnat. Inutilitatea și pericolul autentic sunt permanente aici. Personalul legației Portugaliei a rămas izolat aici, între chinezi, fără medici, fără nimic. Îmi permiteți să autorizez retragerea măcar a interpretului și a familiei sale, spre Macao sau Shanghai?”³²⁷. Răspunsul a fost favorabil probabil, pentru că într-o telegramă datată 31 ianuarie 1911 apare textul „Am plecat astăzi spre Shanghai”, semnat Martinho de Brederode.

Paralel cu situația din China, Portugalia trecea de asemenea printr-o perioadă de instabilitate politică. Proclamarea republicii în 1910 a fost urmată de o mare destabilizare politică, adâncită de dificultățile economice moștenite. Până în 1926 la conducerea statului portughez s-au perindat șapte parlamente, șaisprezece președinți și cincizeci de guverne.³²⁸ „Așadar, de când lumea

³²⁴ *Ibidem*

³²⁵ *Ibidem*, Pechin, Raport, 16 august 1910

³²⁶ *Ibidem*, 1 septembrie 1910

³²⁷ *Ibidem*, CX 69, Serie A, nr.63, Pechin, Raport, 20 ianuarie 1911; *Ibidem*, CX 199, Serie B, M. 5, Raport, 3 ianuarie 1911; *Ibidem*, 14 ianuarie 1911

³²⁸ Pedro Ary Ferreira da Cunha, „Brevíssima História Política de Portugal” / „O scurtă istorie politică a Portugaliei, în *Revista Internacional d'Humanitats / Revista internațională a*

există nu a avut loc o schimbare de regim atât de rapidă și completă, cum este cea din Portugalia”³²⁹, preciza Brederode, care a primit și misiunea recunoașterii republicii portugheze de către guvernul chinez.

II.4. Primul Război Mondial – Paris și Roma (1914-1918)

După exercitarea funcțiilor sale diplomatice în Republica Chineză, prin decizia din 21 septembrie 1912, Martinho de Brederode a fost numit din nou să facă parte din misiunea specială a Portugaliei la sărbătorile organizate la Cadiz. Prin decretul din 5 martie 1913 a fost transferat să deservescă statul portughez pe lângă legația de la Paris, până în vara lui 1915. Era visul său din tinerețe. Cunoscător excelent al limbii și literaturii franceze, Brederode s-a dedicat cu pasiune activității diplomatice. În toată perioada respectivă a îndeplinit funcția de consilier de legație și periodic pe cea de Însărcinat cu Afaceri Ad-interim.³³⁰ La Paris, Ministru plenipotențiar de prima clasă era João Chagas, jurnalist de profesie și republican convins din punct de vedere politic. Din păcate relația celor doi nu este dintre cele mai bune. Mediul diferit de proveniență, divergențele de opinie politică (Brederode era monarhist – n.n.) și personalitatea diferită îi propulsează pe cei doi diplomați și oameni de litere în antiteză.

Dar, în vara lui 1914, izbucnirea marii conflagrații mondiale a determinat intrarea Franței în război împotriva Germaniei. Activitatea diplomatică într-o țară aflată în război a ridicat numeroase probleme, care îi vor cere lui Martinho de Brederode multă abilitate politică, având în vedere poziția Portugaliei în cadrul negocierilor pentru intrarea în război. Între dosarele parcurse am descoperit un document care ne prezintă o imagine cel puțin interesantă a lui Brederode și anume aceea a înrolării sale în armată. Documentul este semnat Martinho de Brederode și se adresează Ambasadorului Portugaliei în Franța, João Chagas: „am onoarea de a vă anunța că am fost învoit să plec în ziua de 24 martie 1913 și sunt soldatul cadet numărul 5/167 din a doua baterie a Grupului de soldați nr.7. Am primit de asemenea scrisoarea d-voastră din 26.03. în care a venit subvenția mea cu privire la luna aprilie”³³¹. Din păcate nici un alt document, telegramă, lucrare edită parcursă de noi nu reia absolut deloc acest episod. Să se fi înrolat Brederode în armata Portugheză? Atunci ce căuta la Nancy în Franța în martie

umanității, 14 CEMOrOc-Feusp / Núcleo Humanidades-ESDC / Univ. Autónoma de Barcelona, 2008, p.59

³²⁹ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Pequim*, CX.137, Serie A, nr. 72, Raport, 10 iunie 1911

³³⁰ *Anuario Diplomático e Consular Portugues* (1918-1919), Lisabona, Imprensa Nacionala, 1920, p. 126

³³¹ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Paris / Legația Portugaliei din Paris*, CX.191, M.1, Nancy, Raport, 30 martie 1914, f.1

1914? Războiul nu izbucnise încă, pentru a ne gândi la posibilitatea existenței unei armate portugheze în Franța. Ne-am gândit și la posibilitatea serviciului militar obligatoriu, însă nici acest lucru nu este posibil. Tot nu ar fi avut ce să caute în Franța.

Evenimentele erau îndeaproape urmărite de toți diplomații din capitala franceză. La sediul legației portugheze ziarele erau citite cu interes și teamă de la prima la ultima pagină. La 15 decembrie 1914, João Chagas nota cu satisfacție în jurnalul său: „sârbii au cucerit Belgradul și i-au expulzat definitiv pe austrieci din casa lor. Micile popoare au luat în piept decizia de a da o lecție celor mari”³³².

O zi mai târziu Chagas nota în jurnalul său următoarele: „am telegrafiat Ministerului [MAE, Lisabona – n.n.] cerând retragerea imediată a lui Brederode. Ajunge! Am suportat acest alienat un an. Cred ca am bătut un record”³³³. Și în ziua următoare, numele Brederode este din nou notat în jurnal. Problemele s-au accentuat. Deja se punea problema cine-l va înlocui. „Lupta pentru locul lui Brederode. Montalvão³³⁴ a spus că aceasta ar fi fericirea sa. Moraes Carvalho³³⁵ de asemenea. Cel mai rău e că nu a fost a mea”³³⁶. Chagas părea cu adevărat revoltat de comportamentul tânărului diplomat Brederode. Cuvintele lui Chagas ne-au surprins. Și cu atât mai mult cele care urmează: „Brederode s-a înfuriat. Protestează împotriva deciziei mele de al concedia, spunând că am abuzat de puterea pe care o dețin. I-am trimis ordinul de a se întoarce la Lisabona. Ajunge. Primarul Levy a venit să îmi spună că acest figurant are o dispută cu proprietarul unei case mobilate în care a locuit și de unde a plecat fără să plătească ultima chirie și distrugând lucruri. Proprietarul amenință că se va plânge Ministerului Afacerilor Externe. Nu-mi mai lipsește nimic” încheia ambasadorul João Chagas, complet deziluzionat.³³⁷

Dincolo de viața sa personală, Martinho de Brederode își îndeplinea cu profesionalism atribuțiile sale diplomatice. Franța, mai ales în această perioadă, era cea mai mare șansă pentru el de a înțelege cât mai bine cu putință căile diplomației. Era la curent cu evenimentele din Portugalia și din lume.

Republica Portugheză trecea interes în mediile financiare din Europa. Se așteptau de la ea noi inițiative naționale, renașterea materială a țării și un regim al ușilor deschise pentru capitalele străine. Primul Ministru al noii

³³² Parceria Antonio Maria Pereira, *João Chagas, Diário I - 1914*, Lisabona, Livraria Editora, 1930, p.368

³³³ *Ibidem*

³³⁴ Este vorba de Justino de Montalvão Coelho – al doilea secretar de legație. Vezi: ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Paris*, CX.191, M.1, Corpo diplomatico em Paris / Corpul diplomatic din Paris 1913-1914, Paris, Raport, 13 ianuarie 1913, f.1

³³⁵ Este vorba de José Moraes de Carvalho Guimarães – consilier comercial. Vezi: *Ibidem*

³³⁶ *Ibidem*, p.369

³³⁷ *Ibidem*

republicii spunea la un moment dat la Paris că...”dacă Republica nu corespunde, coloniile se vor pierde”.³³⁸

Martinho de Brederode a fost chemat într-adevăr la Lisabona³³⁹ în ianuarie 1915, unde a trebuit probabil să dea explicații pentru toate acuzele ce i se aduceau. Transformările politice portugheze i-au fost însă favorabile.

Preocupat cu situația Republicii, în care Brito Camacho este inutilizabil datorită canalizării preocupărilor sale contra participării la război, iar António José de Almeida este văzut „ca un parazit”³⁴⁰, João Chagas considera, pe când se afla încă la Paris, că unica speranță pentru Republica portugheză era Afonso Costa. Deziluzionat de regresul politicii de neutralitate și ajutat să se decidă de numirea lui Valério Vilaça, vechiul deputat progresist, prietenul lui Rodrigues Nogueira, șeful ultimei încercări monarhice, João Chagas a renunțat la cariera diplomatică, în martie 1915. „Reprezentant al unui regim liberal, nu deservesc dictatura și nici dictatorii”³⁴¹

Martinho de Brederode s-a întors la Paris pentru a-și relua postul de data aceasta în calitate de Însărcinat cu Afaceri ad Interim, „funcție pe care mi-am asumat-o luni, 9 martie 1915”³⁴². Schimbările de la Lisabona și nimirile defavorabile lui Chagas i-au fost extrem de favorabile „monarhistului”³⁴³ Brederode.

Reîntors în capitala franceză, tânărul diplomat trebuia să-și prezinte scrisorile de acreditare. În acest sens a cerut audiență la Delcassé, însă fără rezultat imediat. Scrisorile sale au fost în cele din urmă prezentate acestuia de șeful său de cabinet, William Martin, care spunea: „am găsit această legație în ordine perfectă, ceea ce încă odată confirmă inteligența, zelul și activitatea pe care domnul Brederode o pune mereu în serviciul statului”³⁴⁴. Să fi fost Delcassé atât de ocupat încât să nu-l poată primi, sau se lăsase influențat de Chagas la ultima întâlnire avută cu acesta înainte de plecarea de la Paris, întâlnire consemnată de Martinho. „Am onoarea de a confirma telegrama mea numărul 25 de astăzi, care cuprindea următoarele: Ministrul Portugaliei, domnul João Chagas tocmai a plecat spre Lisabona, prin Spania. Înainte de a

³³⁸ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Paris*, CX.190, 1912, M.1, Seria A, Paris, *Carta de João Chagas a Camara Reis / Scrisoarea lui João Chagas către Camara Reis*, 16 februarie 1912, f.1-2

³³⁹ *Ibidem*, Lisabona, Deciziile Guvernului Republicii din 2 ianuarie 1915, 18 ianuarie 1915

³⁴⁰ João Chagas, *Diario II (Jurnal II)*, Lisabona, Edições Rolim, 1987, p.5, apud Noemia Malva Novais, *op.cit.*, p.84

³⁴¹ *Ibidem*, p.85

³⁴² ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Paris*, CX.37, 1912, M.1, Seria A, Lisabona, 14 martie 1915, f.1

³⁴³ Daniel *Perdigão*, „Craii de Curtea Veche”. Un prototip portughez al lui Pantazi”, în *Revista Literară*, București, 1998, 31, nr. 47, p.12-15

³⁴⁴ ADMAE, Lisabona, *fond Martinho Teixeira Homem de Brederode de Cunha*, CX. 37, Paris, 3 mai 1915, f.1

pleca s-a întâlnit cu domnul Delcassé, Ministrul Afacerilor Externe”³⁴⁵, semna Martinho de Brederode.

La 26 aprilie 1915, prin Pactul de la Londra, Italia a trecut de partea Antantei. Două luni mai târziu, prin decretul de la 26 iunie 1915, Ministerul Afacerilor Externe din Lisabona a decis transferarea lui Brederode la Legația din Roma, în calitate de prim secretar al Legației portugheze și consilier³⁴⁶. Și-a exercitat activitatea diplomatică în capitala Italiei pe toată perioada primului război mondial, până la 19 februarie 1919.

Din cauza războiului sistemul de comunicare era complet dezorganizat. Informațiile și documentele circulau cu dificultate dintr-o parte în alta a Europei, iar cazurile de pierdere a documentelor erau frecvente. Posibil ca acesta să fie unul din motivele care fac ca în fondurile cercetate de noi documentele cu privire la Martinho de Brederode, perioada italiană, să lipsească aproape cu desăvârșire.

³⁴⁵ *Ibidem*, Bordeaux, 12 martie 1915, f.1

³⁴⁶ *Anuario Diplomatico e Consular Portugues* (1918-1919), Lisabona, Imprensa Nacionala, 1920, p. 126

CAPITOLUL III

**ÎN BALCANI. APOGEUL CARIEREI DIPLOMATICE A LUI
MARTINHO DE BREDERODE**

Primul război mondial a produs numeroase transformări cu impact puternic și în sistemul relațiilor internaționale, unde a fost promovat principiul naționalităților. Majoritatea statelor europene priveau cu încredere și optimism spre viitor. Națiunile din Europa Centrală și din Peninsula Balcanică, cu excepția maghiarilor și bulgarilor, erau parte a acestui curent de opinie.

Cu toate acestea, încheierea armistițiului de la mijlocul lunii noiembrie 1918, nu a marcat începutul unei perioade de pace și stabilitate în Balcani³⁴⁷. Trupele românești au ocupat o parte din Ungaria în 1919, la cererea aliaților antanțiști, pentru a evita bolșevizarea Europei Centrale. Armatele sârbești au pătruns în Banatul românesc până la Mureș și în nenumărate rânduri pe teritoriul Austriei până în 1921, iar Grecia și Turcia nu au reușit să-și rezolve problemele prin pacea de la Sevrés³⁴⁸. În plus, schimbările drastice ce au avut loc în Balcani au obligat geopolitica regiunii să se acomodeze la noile realități. „... Guvernele balcanice, cu excepția celui albanez, a cărui situație era deosebită, sau confruntat cu multe probleme similare³⁴⁹. Într-un fel sau altul, toate statele balcanice au fost forțate să rezolve probleme naționale complexe, ce au determinat în repetate rânduri apropieri și colaborări politice sau economice.

Cele mai importante evenimente istorice din zonă au fost formarea României Mari, a Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor, expulzarea grecilor din Asia Mică, revoluția turcă condusă de Mustafa Kemal, care a dus la dispariția Imperiului Otoman și la formarea statului modern republican turc,

347 Peninsula Balcanică este teritoriul delimitat de Marea Adriatică, Marea Ionică, Marea Egee, Marea Marmara și Marea Neagră și cuprinde în proporții diferite, următoarele state europene: Albania (100%), Bosnia și Herțegovina (100%), Bulgaria (100%), Grecia (100%), Muntenegru (100%), Republica Macedonia (100%), Serbia 73%(inclusiv provincia Kosovo) 80%, Croația (49%), Slovenia (27%), România 9% (de fapt, doar 6% din teritoriul României este balcanic), Republica Moldova, Turcia 5%, (partea europeană) numită uneori Rumelia sau Tracia Răsăriteană. Numeroși istorici preferă în prezent mai ales să folosească termenul de Europa de Sud –Est atunci când se referă la teritoriul mai sus menționat.

Vezi: *Enciclopedia Britanica* online. <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/50325/Balkans>; *The Centre for South East European Studies*; Vezi și "An academic Centre of Excellence focusing on the security and defence aspects of SouthEast Europe". <http://www.csees.net/>

³⁴⁸ Charles și Barbara Jelavich, *Formarea Statelor Naționale Balcanice (1804-1920)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2006, p.346

³⁴⁹ Barbara Jelavich, *Istoria Balcanilor*, vol. II (secolul al XX-lea), Iași, Institutul European, 2000, p.176

și formarea unui guvern stabil în Albania. Statele balcanice, nou formate sau întregite la finalul primului război mondial, promiteau o dezvoltare evolutivă pe toate planurile, ceea ce stârnea interesul Marilor Puteri europene, dar și pe cel al altor state occidentale, mai puțin afirmate pe scena politică internațională. Între acestea menționăm Portugalia, țara lui Magelan și a lui Camões, stat aflat la frontiera vestică a Europei.

Afectată de asemenea de repercusiunile primului război mondial, Portugalia se confrunta cu propriile sale dificultăți interne și externe. Problemele care au atins acest stat în perioada 1910-1917, contrar celor afirmate de unii istorici, nu au fost provocate de instaurarea republicii. Ele au fost rezultatele rupturii convențiilor comerciale din secolul XIX, care se făcuseră simțite deja în ultimii ani ai monarhiei și din cauza numeroaselor dificultăți generate de Marele război. Potrivit istoricului Rui Ramos „este foarte posibil ca regimul republican, în ciuda tuturor scenelor de violență, din Lisabona, să fi minimalizat o dezordine pe care monarhia constituțională, dacă ar fi durat, niciodată nu ar fi putut să o stagneze”³⁵⁰.

Dincolo de toate acestea, prețul războiului a fost mult prea mare pentru Portugalia. Ministrul Rodrigues Gaspar descria societatea portugheză din anii 1914 astfel: „fără armată, fără marină, fără bani, fără disciplină în societatea internă și fără spirit militar”. Era nevoie de bani și aparent doar războiul poate să justifice „bunăvoința engleză”³⁵¹. La începutul lui 1916 prețul războiului era deja enorm. Portugalia importa o mare parte din pâinea de care avea nevoie. Apoi, dacă ținem cont de riscurile de navigație – un transport cu încărcătură de grâu din SUA pentru Portugalia costa mai mult decât se plătea în America. În această situație, intenția lui Afonso Costa era de a reuși un împrumut în Anglia estimat la 3 milioane de lire, ca să cumpere arme și grâu.³⁵²

În plus, în privința războiului nu exista niciun entuziasm în rândul soldaților. Comandanții militari nu se aflau printre ei, asemenea generalilor de mai târziu, din al doilea război mondial. „Nici moartea nu părea egală pentru toți. În Lisabona toate acestea au fost denunțate de celebrul *Rol a dezonoarei*”³⁵³.

Perioada din timpul războiului, dar și cea de după, au provocat o mare destabilizare în societatea portugheză. Inflația portugheză între 1918-1924 a fost una dintre cele mai mari din Europa. Portugalia nu a primit sprijin de nicăieri, pentru că devenise o piață de desfacere importantă pentru Marile Puteri și în special pentru britanici. Apoi, anii 1919-1920 au fost extrem de agitați. Economia portugheză a evoluat de o formă incredibilă, depășind multe din

³⁵⁰ Rui Ramos, *História de Portugal / Istoria Portugaliei*, Direcção de José Mattoso, vol. 6, Lisabona, Editorial Estampa, 1994, p.513-514

³⁵¹ Deși aveau un acord semnat cu portughezii, englezii au refuzat intrarea acestora în război alături de ei și de francezi, obligându-i să intre pe cont propriu.

³⁵² Rui Ramos, *op.cit.*, p.515

³⁵³ *Ibidem*, p.517

statele europene. După stabilizarea mijloacelor de transport, exportul a fost din nou posibil, realizându-se la fel ca și importul în cantități importante.³⁵⁴

În urma profundelor transformări din cadrul relațiilor politice și comerciale internaționale care au rezultat după război, Portugalia își propunea să obțină toate acele avantaje pe care intervenția sa în război și sacrificiile făcute o determinau să spere. Toate aceste chestiuni obliga Guvernul să nu renunțe la remodelarea completă a legii organice a Ministerului Afacerilor Externe. „În privința Balcanilor este suficient să spunem că nici în România, nici în Serbia, nici în Grecia, în aceeași măsură aliații noștri în război, nu avem nici măcar un consulat de carieră [existau doar consulate onorifice – n.n.]. Și România va ieși din Marea conflagrație o țară puternică, Serbia are deja între noi un Ministru acreditat”³⁵⁵. Ministerul Afacerilor Externe din Lisabona specifica de asemenea că Portugalia avea nevoie de o politică abilă și inteligentă în toate aceste țări. Transformarea lor în piețe de desfacere pentru produsele lusitane, care nu se găseau în Balcani, puteau ajuta statul portughez să recupereze o parte importantă a pierderilor materiale suferite.³⁵⁶

De aceea guvernul Republicii portugheze a hotărât, potrivit legislației în vigoare, „crearea unei legații consulare de a doua clasă în Peninsula Balcanică, al cărei sediu administrativ indicat la momentul oportun, va fi dotat cu cele necesare potrivit hotărârilor legale, cu un salariu pentru șeful de legatie în conformitate cu categoria ministerială [Ministru de a Doua Clasă, n.n.]”³⁵⁷. S-a stabilit așadar suma de 4000 escudo pentru *cheltuieli de reprezentare*, 800 escudo pentru *cheltuieli de material și expediente* și 1200 escudo un *supliment pentru renta de casă*.³⁵⁸ Având în vedere circumstanțele internaționale și naționale „va putea consulul din Constantinopol să conducă și consulatul din Brăila (România)”. Când activitatea consulatului din Brăila va aduce beneficii Portugaliei, „guvernul portughez va autoriza transferul sediului consulatului de carieră în acel oraș, dacă experiența va demonstra că această decizie este mai avantajoasă pentru interesele comerțului exterior din Portugalia”³⁵⁹.

În acest context, prin decretul din 10 mai 1919, a luat ființa prima Legație a Portugaliei în Balcani, acreditată pentru România, Grecia și Regatul

³⁵⁴ Armando de Castro, *A economia portuguesa do século XX / Economia portugheză în secolul XX (1900-1925)*, Lisabona, Edições 70, 1979, p.126

³⁵⁵ *Anuário diplomático e consular português (1918-1919)*, Criação das Legações de Tóquio e de Balcans / Crearea Legațiilor din Tokio și Balcani, Decreto nr.5:74, Lisabona, Imprensa Nacional, 1920, p.235

³⁵⁶ *Ibidem*

³⁵⁷ *Ibidem*, p.237

³⁵⁸ *Ibidem*, articolul nr.3

³⁵⁹ *Ibidem*, articolul nr.9, p.236

Sârbilor, Croaților și Slovenilor, de curând recunoscut de Tratatul de Pace de după primul război mondial³⁶⁰. Ulterior s-a decis numirea pentru conducerea misiunii diplomatice din Balcani a lui Martinho Teixeira Maria Homem de Brederode de Cunha, Consilierul Legației Portugaliei din Roma. În textul oficial al numirii acestuia, apărut în *Diário do Governo (Jurnalul Guvernului)*, ziarul oficial al Republicii, se preciza: „Folosindu-mă de autoritatea pe care mi-o conferă numărul patru din articolul patruzeci și șapte al Constituției Republicii Portugheze și cunoscând meritele dovedite și multele servicii deosebite prestate de primul secretar de legație al Republicii Portugheze, în Roma, consilierul de legație, Martinho Teixeira Homem de Brederode, analizând cele două poziții ale articolului trei de la paragraful al cincilea și cel al treizeci și șaselea din decretul de lege emis la douăzeci și cinci mai o mie nouă sute unsprezece, și încă pe deasupra la propunerea Ministrului Afacerilor Externe, l-am promovat șef de misiune de clasa a doua și l-am numit ca Trimis Extraordinar și Ministru Plenipotențiar la Legația consulară a Republicii Portugheze din Peninsula Balcanică”³⁶¹.

III.1. Relații diplomatice lusitano-sârbo-croato-slovene în anii ce au urmat primei mari conflagrații mondiale

Într-o primă fază a înființării Legației portugheze din Balcani, Ministerul Afacerilor Externe de la Lisabona a propus, prin decretul din 10 mai 1919³⁶², ca sediu principal pentru noua Legație, capitala proaspătului Regat al Sârbilor, Croaților și Slovenilor, Belgradul³⁶³. Alegerea nu a fost întâmplătoare. Portugalia avea deja relații diplomatice cu Belgradul încă de la finalul secolului XIX, când fusese acreditat Consulatul Serbiei în Peninsula Iberică, cu sediul la Madrid, însă cu sarcini diplomatice și pentru Lisabona. În plus, la momentul respectiv Serbia avea deja „ministru printre noi”.

Din păcate, propunerea Lisabonei a fost respinsă de guvernul de la Belgrad, a cărui situație internă era extrem de delicată. Tratatul de pace de la finalul războiului și avantajele oferite slavilor din Peninsula Balcanică au creat un haos în politica internă a Iugoslaviei.

³⁶⁰ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste / Legația Portugaliei la București*, Pasta pessoal /dos. personal Martinho de Brederode, CX 138, Serie A, nr.67, Notă, 10 mai 1919, f. 1

³⁶¹ *Ibidem*, Decretul nr. 5641 din 10 iunie 1919; *Anuário diplomático ... (1918-1919)*, p.235

³⁶² ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste / Legația Portugaliei la București*, Pasta pessoal /dos. personal Martinho de Brederode, CX 37, Serie A, nr.70, Decretul din 24 mai 1919; *Diário do Governo* (Lisabona), 24 mai 1919

³⁶³ În rapoartele și documentele europene, probabil din considerente pragmatice nu se folosea decât rareori termenul de Regat al Sârbilor, Croaților și Slovenilor. Termenul uzual fiind Iugoslavia. Menționăm că acesta va fi și termenul folosit în principiu și de noi pe parcursul lucrării, chiar dacă oficial denumirea de Iugoslavia va fi adoptată abia începând cu anul 1929.

Considerăm important de precizat că inițiativa unificării celor trei popoare de la sud de Dunăre a aparținut unuia dintre cei mai importanți lideri politici, Nicola Pasic, șeful guvernului sârb, care în noiembrie 1914 a lansat un programul de eliberare și unificare națională a sârbilor, croaților și slovenilor, obiectiv apreciat ca fiind major în cadrul războiului cu Puterile Centrale. Următorul pas în acest sens a fost semnarea Declarației de la Corfu, la 20 iulie 1917, de seful guvernului și ministrul de externe al acestuia, Ante Trumbić³⁶⁴. Cu acest prilej a fost stabilită denumirea noului stat și principiile care vor sta la baza organizării sale. „Noul stat urma să fie monarhie constituțională, democratică și parlamentară sub conducerea dinastiei Karagheorghevici”³⁶⁵. După primul război mondial, Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, de curând creat, „avea cea mai complexă istorie internă dintre toate națiunile balcanice, problemele ei ilustrând multe din dificultățile și contradicțiile fundamentale din sânul mișcărilor naționale”³⁶⁶. Organizarea politică din Regat era extrem de fragmentată.

Ziua de 1 decembrie 1918 a marcat nașterea oficială a regatului, după ce reprezentanții Consiliului Național, profitând de lipsa lui Pasić de la Belgrad, au prezentat prințului regent Alexandru declarația oficială, care a fost acceptată³⁶⁷. Din păcate nu exista o unitate a regatului decât formală. Granițele noului stat nu erau fixate și nici nu exista o unitate, nici măcar teoretică la nivel instituțional. Și totuși noul Regat exista și se făceau deja demersuri pentru recunoașterea sa internațională. „Aceste acțiuni ale liderilor croați, sârbi și sloveni au beneficiat de sprijinul organizațiilor revoluționare naționale din Muntenegru și Voivodina”³⁶⁸, care au fost incluse regatului. Așadar inițiativa formării Regatului a avut legătură directă cu slavii din fosta monarhie habsburgică.

A urmat un regim de tranziție, coordonat de la Belgrad. În fapt statul era guvernat „conform unei metode ce reprezenta practic o extindere a sistemului administrativ sârb. Armata sârbă era singura apărătoare a ținutului. În ianuarie 1919, Stojan Protic din Partidul Radical Sârb a devenit prim ministru, Korosec fiind vicepremier, iar Trumbic ministru de Externe. A fost numită o adunare provizorie, ai cărei membrii proveneau din adunarea sârbă, din Consiliul Național de la Zagreb³⁶⁹ și din alte organisme reprezentând naționalitățile”³⁷⁰.

³⁶⁴ Valentin Ciorbea, *Din istoria secolului XX, 1918-1939*, Constanța, Ex Ponto, 2006, p.305

³⁶⁵ Gheorghe Zbucă, *Istoria Iugoslaviei*, București, Editura Corint, 2000, p.34

³⁶⁶ Barbara Jelavich, *op.cit.*, p.135

³⁶⁷ *Ibidem*, p.139

³⁶⁸ *Ibidem*

³⁶⁹ Consiliul Național de la Zagreb (Narodno Vijeće) a fost format de conducătorii politici ai croaților și slovenilor, care rămăseseră în țară în timpul războiului. Este vorba de un guvern revoluționar, care a proclamat unirea sârbilor și croaților din fosta monarhie habsburgică. Este vorba de cea de-a treia organizație fără legătură cu guvernul Serbiei sau cu comitetul revoluționar iugoslav din străinătate. Tot acest guvern a votat unirea cu Serbia și Muntenegru,

Au apărut imediat conflicte. Fuziunea a două sisteme politice diferite a fost dificilă. Cel mai puternic partid politic a fost cel al Radicalilor sârbi, conduși de Nicola Pasic³⁷¹, fostul premier, apoi un rol important îl avea și Partidul Țărănesc din Croația, destul de slab reprezentat în *sabor* din cauza sistemului de vot limitat.

Cei mai importanți oameni de stat considerau ceva cu totul străin ideea națională iugoslavă. Anexarea Croației și a Sloveniei s-a făcut fără voia lor, dar dacă regiunile respective ar fi fost totuși anexate Serbiei, era lesne de înțeles pentru ei că sârbii dețineau controlul și pozițiile privilegiate. În opinia sârbilor toate ideile politice trebuiau să emane atunci și ulterior de la Belgrad. Ideea stabilirii capitalei la Sarajevo, un oraș situat undeva la mijlocul distanței între Belgrad și Zagreb, a fost pentru sârbi de neconceput.

Opinia lor a fost susținută și de regele Alexandru, care încerca să rezolve orice contencios politic din perspectivă sârbă și nu iugoslavă. Însăși ideea existenței denumirii oficiale de Regat Sârbo-Croato-Sloven deranja pentru că „oferise croaților și slovenilor o oarecare iluzie a drepturilor egale”³⁷².

În urma atentatului din Cameră asupra liderului croat Radic, din vara lui 1928, însuși regele Alexandru declara necesară separarea Serbiei și a Croației. „Ar fi cel mai bine să ne despărțim în pace”, preciza el în timpul unei discuții cu fostul premier Pribicevic, care se erijase în purtătorul de cuvânt al croaților³⁷³.

III.1.1. Martinho de Brederode la Belgrad

Situația internă din Iugoslavia l-a ținut la distanță de Belgrad timp de doi ani pe ministrul Portugaliei în Balcani, Martinho de Brederode. Programase vizita la Belgrad pentru oficializarea misiunii sale pentru aprilie-mai 1920, însă problemele de sănătate i-au impus amânarea. „În plus, am vorbit cu colegul și prietenul meu, Însărcinatul cu Afaceri al Serbiei, care mi-a spus direct că Ministerul [Afacerilor Externe al Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor – n.n.] este în criză și să aștept venirea lui Vermitch, ca să vedem dacă el reușește să formeze cabinetul. Cum Excelența Voastră, cu siguranță știe din telegrame și ziare, în Belgrad

în ideea formării noului regat al slavilor sudici. Sprijinit de mase, acest guvern a funcționat ca atare o lună de zile. Vezi: Charles și Barbara Jelavich, *op.cit.*, p.349

³⁷⁰ Barbara Jelavich, *op.cit.*, p.139

³⁷¹ De numele lui Nicola Pasic este strâns legată participarea Serbiei la prima mare conflagrație mondială. „A luptat fără îndoială pentru anexarea Muntenegrului și a zonelor sârbești din Imperiul Habsburgic, însă s-a opus alipirii la Serbia, indiferent de formă, a provinciilor catolice sud-slave”. Vezi: Walter Kolarz, *Mituri și realități în Europa de est*, Iași, Editura Polirom, 2003, p.151

³⁷² *Ibidem*

³⁷³ Pribicevic, *La Dictature du Roi Alexandre*, Apud, *Ibidem*, p.151

au avut loc ciocniri sângeroase din cauza grevei feroviare, pe lângă problemele de sănătate ale Majestății Sale”³⁷⁴.

La 23 iunie 1921, mediile de informare iugoslave anunțau guvernul de la Lisabona că „ministrul plenipotențiar pentru București, Belgrad și Atena nu a prezentat încă scrisorile sale de acreditare la Belgrad. Considerăm că este momentul potrivit pentru ca acest diplomat să se prezinte fără întârziere, rămânând puțin timp la Belgrad după ceremonie [este vorba de ceremonia prezentării scrisorilor sale de acreditare], după exemplul celor făcute de ministrul Iugoslaviei acreditat în Lisabona și Madrid, dar cu rezidența permanentă în această ultimă curte”³⁷⁵.

Un factor determinant, în amânarea prezentării scrisorilor sale de acreditare la Belgrad, l-a avut și politica externă a acestui stat. Relațiile cu România, spre exemplu, mai întâi tensionate datorită disputelor pe tema Banatului, apoi cu tendințe de împăcare datorită intereselor comune în Europa de sud-est, au constituit realmente o problemă. Tot pe această linie politică s-a înscris și fondarea Micii Înțelegeri în 1921, alianță realizată cu scopul asigurării securității regionale, în cadrul căreia celor două state li s-a alăturat Cehoslovacia. Numeroase întâlniri și negocieri au avut loc între aceste state, s-au făcut nenumărate demersuri diplomatice, între care și întrevvederele dintre premierul Ion I.C. Brătianu, ministrul afacerilor externe I.G. Duca și Nikola Pasic, și respectiv Momcilo Nincič. „În comunicatul oficial emis cu acest prilej se arăta că, guvernele României, al Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor, precum și cele ale Ceho-Slovaciei și Poloniei și-au armonizat punctele de vedere în direcția unei acțiuni *solidare* la preconizata conferință de la Genova, în vederea elaborării unor principii comune de acțiune”³⁷⁶. Întâlnirea mai sus menționată a avut loc cu prilejul logodnei regale de la București, în februarie 1922, dintre prințesa Marioara și regele Alexandru al Regatului Sârbo-croato-slovean.

Tratatelor de colaborare româno-iugoslave au început însă imediat după război, cu câteva luni înaintea sosirii diplomatului portughez în Balcani. Primul pas a fost făcut de Regina Maria a României, în aprilie 1919, cu prilejul unei vizite la Curtea Regelui Alexandru al Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor. Abilitatea diplomatică a Reginei, recunoscută în toate capitalele lumii³⁷⁷ a fost comentată de mediile de informare britanice,

³⁷⁴ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 137, Serie A, nr.42, București, Raport întocmit de Martinho de Brederode și adresat Ministrului Afacerilor Externe de la Lisabona, 1 mai 1920, f.3

³⁷⁵ *Ibidem*, CX 138, București, Raport, 23 iunie 1921

³⁷⁶ Dan Lazăr, „România și Iugoslavia în context sud est european (1919-1929)”, în *Studii de istorie a românilor și a relațiilor internaționale* (Editori: Lucian Leușteanu, Petronel Zahariuc, Dan Constantin Măță), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007, p.467

³⁷⁷ Politica externă a Reginei nu s-a limitat numai la Balcani. La scurt timp după pronunțarea Marii Uniri, ea a întreprins o activitate diplomatică neobosită de convingere a conducătorilor Franței, Angliei, Statelor Unite și Italiei și de câștigare a opiniei publice din aceste țări pentru

reprezentate la București de ministrul Frank Rattigan, prietenul de mai târziu al lui Martinho de Brederode, care transmitea lui Curzon motivul real al vizitei Reginei la Belgrad și anume căsătoria Regelui Iugoslaviei cu principesa Marioara a României, fiica sa.³⁷⁸

Proiectata căsătorie făcea parte din planul reginei Maria de a-și căsătorii copii (Carol, Nicolae, Elisabeta, Maria și Ileana) cu moștenitori ai tronului țărilor din Balcani și ai Austriei, în idea întreținerii unei atmosfere de destindere și încredere în această parte a lumii. Moștenise gustul pentru combinații matrimoniale de la prestigioasa sa rudă, Regina Victoria a Angliei. „Regina fusese sedusă la Conferința de pace de seriozitatea lui Alexandru, care, ca și ea, era un neprețuit aliat al francezilor. Această uniune dinastică, binecuvântată de altfel de Quai d Orsay, permitea pe de o parte întărirea blocului de națiuni orientale favorabile Franței, iar pe de altă parte ajuta la depășirea neplăcutelor certuri dintre Belgrad și București privind împărțirea Banatului Timișean, greu acceptată de guvernul român”³⁷⁹. Farmecul personal și inteligența sa au făcut ca Regina să fie înconjurată mereu de cei mai influenți membrii ai corpului diplomatic de la București. Printre aceștia se afla și Martinho de Brederode, ministrul Portugaliei.

În ianuarie 1922, acesta plecase la Lisabona pentru a-și petrece concediul cu familia. A fost printre ultimele vizite făcute în Portugalia. La curent cu evenimentele de la București, Martinho de Brederode a plecat de la Lisabona spre capitala României, la 16 februarie 1922³⁸⁰. A găsit Bucureștiul agitat cu pregătirea evenimentelor ce urmau să aibă loc în familia regală.

La 20 februarie 1922, sosea la București Regele Alexandru al tânărului Regat de la sud de Dunăre, pentru logodna sa cu principesa Marioara a României, care urma să aibă loc la mănăstirea Sinaia. Potrivit tradiției

ca România să fie acceptată, de către învingătorii Primului Război Mondial, în noile hotare. La Paris, la 8 martie 1919, după dejunul cu Raymond Poincaré, președintele Franței, este invitată să treacă în revistă garda de onoare de la palatul Elysée, o onoare ce nu se mai făcuse niciodată până atunci unei regine. În aceeași zi este primită oficial ca membru corespondent al Academiei de Belle-Arte, singura femeie printre bărbații acestei instituții. Cu același prilej, în Franța, Regina s-a întâlnit și cu primul ministru francez Clemenceau, întâlnire devenită legendară. „Într-o epocă în care nu era pusă la mare preț implicarea femeilor în politică sau societate, regina Maria a cutezat să-i ceară omului de stat francez ajutorul pentru revenirea la România, după primul război mondial, a Transilvaniei până la Tisa și a Banatului. Este evocat un schimb de replici pe care nimeni nu-l poate - totuși - confirma: Clemenceau, supranumit "tigru" i-ar fi spus: "Madame, ceea ce cereți este partea leului"! Regina Maria ar fi răspuns fără ezitare: "Este ceea ce leoaica cere tigrului"! Vezi: *Maria a României*, pe site-ul <http://www.princeradublog.ro/jurnal/maria-a-romaniei/>

³⁷⁸ AMAE, București, *fond Microfilme Anglia*, r.392, c.208, București, Telegrama lui Frank Rattigan către Curzon, 30 aprilie 1919

³⁷⁹ Guy Gauthier, *Acvile și lei. O istorie a monarhiilor balcanice*, București, Editura Humanitas, 2004, p.53

³⁸⁰ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste, dos. personal Martinho de Brederode*, CX 138, Serie A, nr.52, București, Raport, 16 februarie 1922, f.2

diplomatice, la astfel de evenimente , întregul corp diplomatic era invitat să fie prezent la ceremonii. Evident că diplomatul portughez nu putea face excepție și cu atât mai puțin nu putea lipsi de la dineul de gală de la Palatul Regal. Conform programului stabilit acum, nunta urma să aibă loc pe 8 iunie 1922.³⁸¹

Ca să poată participa, alături de colegii săi și la căsătoria ce urma să aibă loc la Belgrad, Martinho de Brederode trebuia să se grăbească cu prezentarea scrisorilor de acreditare. Sfătuit de T. Antič, ministrul Serbiei, Croației și Sloveniei la București, „trebuia să plec spre Belgrad încă de pe data de 15 mai, ca să am timp să prezint scrisorile de acreditare înainte de sărbătorirea căsătoriei regale [...], dar am întârziat ca să pot aduce cu mine însemnele celor Trei Ordine [portugheze – n.n.] și scrisoarea autografică a Excelenței Sale, domnul președinte al Republicii, pentru Majestatea Sa Regele Alexandru”³⁸², care au venit târziu de la Lisabona. „Plec în noaptea aceasta de 21 spre Belgrad lăsând legația Portugaliei [de la București – n.n.] în sarcina lui Sir Derni”[Herbert Derny, prim secretarul Legației britanice. Șeful acestei legații urma să meargă de asemenea la Belgrad]³⁸³.

Călătoria diplomatului portughez a fost plină de peripeții neprevăzute. A plecat cu trenul, îndreptându-se spre Timișoara și de acolo spre Belgrad. „Au venit să își ia la revedere de la mine, din Gara de Nord, numeroși prieteni și colegi, între ei, domnul T. Anticht [Antič – n.n.], ministrul Serbiei și colonelul Milan Vancovici, atașatul militar pe lângă aceeași legație”³⁸⁴. În tren, Brederode l-a cunoscut pe Wirsén, ministrul Suediei, „care, ca și mine este acreditat în Belgrad, București și Atena, cu rezidența fixă în București”. Se întorsese în dimineața acelei zile de la Atena unde își prezentase scrisorile de acreditare. „Călătoria făcută cu Expresul i s-a părut foarte monotona [ministrului Suediei – n.n.], iar trenul întârzie timp infinit în toate stațiile”. Din păcate nu s-a întâmplat la fel și cu trenul în care se aflau. Ajunși în stația „Ercolabad”³⁸⁵, din Transilvania, în dimineața zilei de 22 mai, „coborând din tren am întrebat impiegatul din gară cât timp va întârzia trenul. Mi-a spus că zece minute. Am profitat ca să văd frumoasele împrejurimi”³⁸⁶. Din păcate trenul s-a pus în mișcare în mai puțin de 5 minute, iar diplomatul portughez disperat, a rămas ținut pe peron. „Aici nimeni nu răspunde corect la o

³⁸¹ *Ibidem*, Raport Martinho de Brederode adresat Ministrului Afacerilor Externe, Lisabona, f.5; Dan Lazăr, *op.cit.*, p.467

³⁸² ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste, Dosar personal Martinho de Brederode*, CX 138, Serie D, nr.1, Belgrad, Raport confidențial și rezervat, 29 mai 1922, f.1

³⁸³ *Ibidem*, Belgrad, Telegramă Martinho de Brederode, 21 mai 1922

³⁸⁴ *Ibidem*, Serie D, nr.1, Belgrad, Raport confidențial și rezervat, 29 mai 1922, f.3

³⁸⁵ Este vorba de orașul Băile Herculane (Erculo bad – băile lui Hercule), a cărui denumire veche era AD AQUAS HERCULIS SACRAS (Apele sacre ale lui Hercule). Brederode a notat denumirea auzită în limba engleza: *Erculo* de la Hercule, iar *bad*, corect scris bath de la baie. Vezi: <http://www.herculane.ro/>

³⁸⁶ *Ibidem*, f.5

întrebare. Mi-a spus zece minute, așa cum ar fi putut să spună și cinci sau unu sau o sută. Mi-a spus primul lucru care i-a venit în minte. Asta ca să nu-și obosească prea mult capul”³⁸⁷, concluziona afectat încă Brederode, în Raportul întocmit câteva zile mai târziu, la Belgrad. Când a realizat ce se întâmplă, a pornit în fugă după tren, strigând disperat să oprească. A încercat să se urce din mers, dar a căzut și s-a lovit sfâșiindu-și hainele și rănindu-se la coate și genunchi. „Am avut noroc că m-am ridicat fără nici o fractură”. Pentru ca să fie totul complet, polițiștii din gara, crezând că intenționa să se urce fraudulos l-au arestat. Strigătele deja cunoscuților din tren „opriți, opriți!” au oprit într-adevăr trenul, și după rezolvarea tuturor neînțelegerilor și-a putut continua călătoria. Aventura lui Brederode s-a încheiat la orele 7, în seara zilei de 23 mai, când a ajuns în Belgrad³⁸⁸.

La 23 mai, acesta telegrafia Ministrului Afacerilor Externe de la Lisabona înștiințându-l cu faptul că „am inaugurat și am luat în primire Legația [de la Belgrad – n.n.]”. Cerea de asemenea Lisabonei trimiterea corespondenței care-i era adresată în capitala Iugoslaviei, unde era necesar să mai rămână ceva timp³⁸⁹.

Au urmat alte dificultăți întâmpinate de diplomat. Iată ce nota într-un raport din 23 mai 1922: „Am fost de nenumărate ori la Ministerul Afacerilor Străine, fără ca vreodată să putem ajunge la domnul [Momcilo – n.n.] Nincici, care a sosit de la Genova, la două zile după sosirea noastră, după ce lipsise deja de la Belgrad circa două luni”³⁹⁰. Din acest motiv „era [mai] mereu în conferințe cu alți miniștri de Stat”. Atunci când nu mai putea fi găsit la Belgrad, se afla în provincie „în conferință cu venerabilul Președinte al Consiliului [Anton Koroseci³⁹¹], care la cei 76 de ani ai săi, avusese ghinionul să fie implicat într-un accident de automobil” și acum trebuia să se refacă. În felul acesta „nici eu, nici ministrul Suediei, nici al Olandei și nici al Americii, nu reușeam să avem o discuție cu Excelența Sa”³⁹².

Și în capitala Iugoslaviei, apropiata căsătorie regală producea multă agitație. Orașul nu era pregătit pentru un astfel de eveniment. „[Belgradul] este un oraș care ar putea să aibă imagini foarte frumoase, datorită poziției sale pitorești. Dar, din păcate se văd încă prea bine efectele războiului. (...) [Sârbii] repară grăbiți străzile imposibil de traversat. Lucrează de dimineața până seara. (...) Par să se bucure enorm de această căsătorie regală. Și, cu toate

³⁸⁷ *Ibidem*

³⁸⁸ *Ibidem*, f.2

³⁸⁹ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucureste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 138, Serie A, nr. 76, Raport, 23 mai 1922, f.1

³⁹⁰ *Ibidem*

³⁹¹ A nu se confunda cu Ante Pavelić, liderul care a stabilit regimul Puterilor Axei în Croația în 1914. Vezi: *Statul Slovenilor, Croaților și Sârbilor*,

http://wapedia.mobi/ro/Statul_slovenilor%2C_croa%C5%A3ilor_%C5%9Fi_s%C3%A2rbilor#2

³⁹² ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucureste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 138, Serie A, nr.76, Belgrad, Raport, 29 mai 1922, f.6

că Măria Sa Rege Alexandru se bucură de mari simpatii [în rândul supușilor], poliția este în alertă. Par să se teamă de vreun atentat. (...) În orice caz, încheie Brederode, este mai bine să previi decât să repara³⁹³.

Alături de cetățeni și membrii tuturor misiunilor diplomatice³⁹⁴ acreditate la Belgrad, majoritatea fiind acreditați în același timp și la București, erau invitați să participe la celebrarea căsătoriei regale. Timpul scurt de la momentul acreditării sale și până la căsătoria regală a creat dificultăți autorităților de la Lisabona în trimiterea scrisorilor de acreditare pentru misiunea specială ce urma să aibă loc la Belgrad. Într-o telegramă, cu titlul *confidențial, rezervat și urgent*, expediată spre Ministerul Afacerilor Externe din Lisabona, Martinho de Brederode informa: „toți miniștrii străini acreditați aici, au primit deja scrisorile de acreditare pentru căsătoria regală ... cred că până la urmă numai eu nu le am ... vă rog să-mi faceți deosebita favoare de a mă acredita prin telegramă. Situația în care mă aflu, mă plasează mai jos chiar și decât ministrul din Chile”³⁹⁵, preciza Brederode, simțindu-se lezat. Răspunsul Lisabonei a sosit la 27 mai 1922³⁹⁶.

Belgradul își aștepta invitații. La 4 iunie 1922, familia regală a României se îndrepta spre Orșova, de unde urma să ia vaporul spre Belgrad. Au fost primiți cu fastul care se cuvenea momentului și rangului lor. 101 salve de artilerie, trase de pe colina cetății medievale, Kalemegdan, au fost primele acțiuni de bun venit pentru români.³⁹⁷ Sub ochii diplomatului portughez, relațiile dintre România și Iugoslavia intraseră pe un făgaș al amicitiei.

III.1.2. Raporturi economice lusitano-iugoslave

Dincolo de toate aceste chestiuni, neputința prezentării scrisorilor sale de acreditare și necesitatea organizării intereselor portugheze în Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor l-a determinat pe Martinho de Brederode să ia legătura cu oameni influenți, care l-ar fi putut ajuta în vederea încheierii unui acord, care să permită schimburile comerciale dintre cele două state. În acest sens a stat de vorbă cu numeroși funcționari din Ministerul Afacerilor Externe. Între aceștia menționa într-un Raport al său pe Ramadanevici, Directorul Afacerilor Comerciale, „un om foarte simpatic, căruia i-am cerut numeroase lămuriri și care mi-a promis că îmi

³⁹³ *Ibidem*, f.7

³⁹⁴ José Calvet de Magalhaes, *Manualo diplomatico. Direito diplomatico. Practica diplomatica / Manual de diplomație. Drept diplomatic. Practică diplomatică*, Lisabona, Editura Bizancio, 2001, p.35-46; Emilian Manciur, *Protocol instituțional*, București, Editura Comunicare.ro, 2002, p.78-97

³⁹⁵ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 138, Serie A, nr.81, București, Telegramă Brederode, 25 mai 1925, f.1

³⁹⁶ *Ibidem*, Telegramă MAE, 27 mai 1922, f.1

³⁹⁷ Dan Lazăr, *op.cit.*, p.468

va da date statistice”³⁹⁸. Îi erau necesare cât mai multe informații în privința importului și exportului acestui stat și nu numai. „Din păcate, domnul Ramadanovici, pleacă curând după sărbătorirea căsătoriei regale, la Berlin, unde a fost numit consul general, dar m-a asigurat că funcționarul care îl va înlocui mă va consilia în tot ce am nevoie”, preciza Brederode.

Experiența diplomatică și datoria de a servi intereselor statului portughez, l-au determinat pe diplomat să analizeze și să promoveze negocieri pentru încheierea unui acord. Discuțiile urmau să fie purtate, de preferință, la București, cu „dragul meu prieten, ministrul Serbiei, T. Anticht [Antič – n.n.]”. „Evident, baza acestui acord ar trebui să fie în primul rând o intrare liberă a unei cote fixe din vinurile noastre fine. Nu va fi ușor de obținut asta dacă avem în vedere că cei de aici se confruntă cu o mare criză în Dalmația, unde se produce vin bun și fin, dar care nu au piață [de desfacere – n.n.] pentru el. Dar, cred că cu timpul și cu răbdare se va reuși totuși ceva”³⁹⁹, spunea Brederode.

Și totuși, deși fragil, comerțul lusitano-sârb exista. „Mi-a spus consulul [nostru – n.n.] de aici că există deja ceva schimburi comerciale cu Portugalia. În ultima vreme, câțiva comercianți sârbi au cumpărat cantități apreciabile de lână din Portugalia”⁴⁰⁰. Dintr-un schimb de note informative între Belgrad și Lisabona, am aflat despre existența unei Convenții Comerciale, semnată cu Serbia, probabil de dinainte de primul război mondial, dar care în urma unei ordonanțe dată de Ministerul Afacerilor Externe, la 23 februarie 1922 „s-a extins asupra teritoriului noului Regat al Sârbilor, Croaților și Slovenilor”⁴⁰¹. Având în vedere faptul că Martinho de Brederode nu menționează această convenție ne determină să considerăm că nu fusese informat de existența ei. De aceea încerca să încheie el însuși un astfel de acord. Belgradul cerea o copie a documentului respectiv. Primirea documentelor a fost anunțată ulterior Lisabonei.

Pentru un schimb de informații cât mai exact, pentru a se cunoaște maniera de salarizare a funcționarilor legațiilor și consulatelor Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor, Ministerul Afacerilor Străine din Belgrad a trimis la Lisabona un tabel, cu toate acestea, exprimat în dolari. Cereau în schimb un tabel asemănător pentru legațiile și consulatele Portugaliei.⁴⁰²

Interesele economice ale Portugaliei la Belgrad erau deservite de consulul general de aici, și de alți doi consuli care urmau să fie stabiliți în

³⁹⁸ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 138, Serie A, nr.90, București, Raport, 29 mai 1922, f.5

³⁹⁹ *Ibidem*, f.6

⁴⁰⁰ *Ibidem*, f.7

⁴⁰¹ *Ibidem*, Notă informativă de la Consulatul General din Belgrad către Directorul General al ministerului Afacerilor Externe, Lisabona, 7 iulie 1923

⁴⁰² Idem, *fond Legações de diversas republicas em Lisboa / fond Legațiile diferitelor republici în Lisabona*, dos. Regato dos Servos, Croatos e Slovenos / Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, CX 475, Serie A, nr.17, Belgrad, Notă verbală, 15 iulie 1927

provincie din care unul la Zagreb. Este vorba de Alexandru Herman și Vocilat Petkovici, comercianți de origine sârbă, interesați direct de comerțul cu Republica Portugheză. Intenționau să ceară permisiunea de a merge în Portugalia pentru a studia condițiile noii piețe. Plăcut impresionat Martinho de Brederode nota: „sper ca serviciul nostru consular să fie bine organizat în această țară, care poate să aibă un mare viitor și care poate să devină o mare piață [de desfacere – n.n.] pentru noi. ... Serbia este o țară bogată, dar care este încă destul de puțin dezvoltată și care are nevoie de capital străin, care a fost retras”⁴⁰³. La momentul respectiv, în Regat erau trei grupuri financiare care încercau să determine Iugoslavia să facă un împrumut. Din păcate condițiile impuse erau inacceptabile. Cereau garanții de neconceput, spre exemplu proprietăți ale statului.

Deși viața la Belgrad era extrem de scumpă, „mai mult decât dublu față de cea din București, exista o parte a populației căreia îi plăcea să cheltuie bani. Aceștia sunt cei care aduceau avantaje celor trei societăți menționate. Între acestea, Brederode menționa în Raportul său, Banca Holgastem, „bancă care îmi este complet necunoscută mie și tuturor celor cu care am vorbit”. Statul Iugoslav ar fi acceptat după spusele lui Brederode un împrumut cu dobândă oricât de mare, dar categoric fără garanții.⁴⁰⁴ Prin urmare, la „4 iunie, duminică după masă, ministrul de finanțe a anunțat că prin referendum Parlamentul contacta un împrumut de 100 milioane de dolari, la reprezentantul consorțiului american Blaire”⁴⁰⁵.

Înainte de a pleca din Iugoslavia, Martinho de Brederode intenționa să meargă și la Zagreb, dar „nu am mers, cum nu au mers nici alți colegi ai mei, datorită incertitudinii în privința datei audienței noastre la Ministerul Afacerilor Străine”⁴⁰⁶.

III.2. Martinho de Brederode, ministrul plenipotențiar al Portugaliei la Atena

Datorită problemelor interne provocate de intenția unirii tuturor teritoriilor populate de greci, statul grec a fost ultimul stat balcanic care a intrat în război, în cele din urmă de partea Antantei. Una din cauzele acestei amânări a fost situația internă a Regatului. Pe plan extern, până în 1914, Grecia dobândise majoritatea teritoriilor populate de greci, inclusiv insula Creta, alături de ținuturile din Macedonia și Epir. Și totuși, importante comunități grecești se aflau încă sub ocupație străină. Spre exemplu

⁴⁰³ *Ibidem*, Belgrad, Raport, 29 mai 1922, f.9

⁴⁰⁴ *Ibidem*, f.10

⁴⁰⁵ Idem, *Legação de Portugal em Bucareste*, dos, personal Martinho de Brederode, Serie A, nr.1, Belgrad, Misiune specială, 5 iunie 1922, f.2

⁴⁰⁶ *Ibidem*

comunitatea din Tracia se afla sub stăpânirea bulgarilor, cea din Anatolia de V era controlată de otomani, sub stăpânire britanică se afla comunitatea din Cipru, iar cea din insulele Dodecanezului se afla sub stăpânire italiană. Primele două zone, Tracia și Anatolia de Vest reprezentau în 1914-1916 obiectivele naționale imediate, „preluarea Constantinopolului rămânând doar un vis îndepărtat”.⁴⁰⁷

Izbucnirea războiului obliga oficial Grecia să se alăture Serbiei, datorită tratatelor existente între cele două state, însă autoritățile de la Atena au preferat declararea neutralității. Negocierile paralele cu cele două tabere (Antanta și Puterile Centrale), au produs o sciziune cu consecințe grave în interiorul societății grecești. Regele Constantin, cumnatul împăratului german, dorea alianța cu Puterile Centrale, iar Primul ministru, Venizelos, susținea ca fiind mai favorabilă pentru Grecia intrarea în război de partea Antantei.⁴⁰⁸

„Criza finală a intervenit în octombrie 1916, când Venizelos și-a mutat guvernul său separatist din Creta, unde fusese format în luna august, în Tesalonic”⁴⁰⁹, guvern recunoscut de Marea Britanie. Apariția flotei aliaților la Pireu, unde a staționat timp îndelungat, l-a determinat pe Regele Constantin să cedeze tronul în vara lui 1917, celui de-al doilea fiu al său Alexandru, nepregătit pentru a conduce țara și destul de tânăr la doar douăzeci și patru de ani. Venizelos a revenit la Atena și primul gest al său a fost să declare război Germaniei și să intre în război de partea aliaților.⁴¹⁰

Revirimentul diplomatic, operat de Venizelos în iunie 1917, a permis Greciei să figureze printre învingători în noiembrie 1918. Tratatul de la Sèvres, cu Turcia și cel de la Neuilly cu Bulgaria îi aducea numeroase avantaje teritoriale. Pe lângă Tracia de Est, cu Constantinopolul, orașul port ce data de secole, și care controla drumurile comerciale care făceau legătura între Occident și Orient, Grecia urma să administreze pe o perioadă de cinci ani Smirna și hinterlandul acesteia, apoi soarta acestui teritoriu urma să fie decisă de un plebiscit, al cărui rezultat era deja cunoscut.⁴¹¹

Tânărul rege Alexandru a domnit puțin, pentru că la 25 octombrie 1920 a murit în urma unei răni provocate de mușcătura unei maimuțe de la grădina zoologică din Tatoi – reședință regală din apropierea Atenei. Regele avea douăzeci și șapte de ani. Moartea sa a semănat consternare în lumea politică grecească și l-a tulburat pe însuși Venizelos. Conștient de monarhismul care domina masele grecești, acesta nu a proclamat republica. A decis că trebuie consultat poporul pentru următorul pas politic și a avut surpriza, în urma consultării populare din 5 decembrie 1920, votării revenirii

⁴⁰⁷ Charles și Barbara Jelavich, *op.cit.*, p.341

⁴⁰⁸ *Ibidem*; Barbara Jelavich, *op.cit.*, p.124

⁴⁰⁹ *Ibidem*, p.343

⁴¹⁰ Guy Gauthier, *Acvile și lei. O istorie a monarhiilor balcanice*, București, Editura Humanitas, 2004, p.124-125

⁴¹¹ Charles și Barbara Jelavich, *op.cit.*, p.344

lui Constantin. „Grecii au aprobat cu 99% din sufragiile exprimate restaurarea monarhiei”⁴¹². Fusesse propusă de asemenea numirea ca rege al Greciei a lui George, fratele mai mic al lui Alexandru „care era exilat pentru că s-ar fi implicat în manevrele germanofile ale exregelui Constantin”⁴¹³.

Cu doar un an înainte Lisabona decisese constituirea unei Legații portugheze în Balcani. De ce Grecia alături de România și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor? Nu este prea greu de închipuit. Baza constituirii acestor relații greco-lusitane a constituit-o alianța din timpul primului război mondial, dar și rezultatul războiului și mutațiile teritoriale obținute, care promiteau transformarea Balcanilor într-o zonă puternică, capabilă a atinge o dezvoltare politico-economică impresionantă și foarte avantajoasă pentru portughezi.

La Atena exista deja, în 1919, un consulat general onorific care se ocupa de problemele economice dintre cele două state. Din păcate, inexistența unor „comunicații regulate și directe între cele două țări”⁴¹⁴, au adus prejudicii raporturilor existente. Iată ce cuprinde o notă verbală emisă de consulul Portugaliei la Atena, către Ministerul Afacerilor Externe: „Consider necesar să revin la subiectul care privește interesele comerciale ale Portugaliei în Grecia și să atrag atenția Excelenței Voastre asupra faptului că, cu toate că această țară este o mare consumatoare de orice, mai cu seama de pește sărat și în același timp o țară unde Portugalia se bucură de o foarte vie simpatie și un client deosebit, comerțul portughez nu a profitat de asta până acum”⁴¹⁵.

Spre deosebire de Portugalia, Spania, „datorită căilor de comunicație directă stabilite între Barcelona și Pireu încă de la începutul războiului, a adunat milioane de lire și continuă să dețină mare parte din mișcarea comercială a acestei țări, chiar dacă calitatea produselor sale lasă mult de dorit”. Afectat de succesul statului concurențial vecin, consulul portughez considera că „din momentul în care vor fi stabilite căi de comunicație directă între cele două țări, comerțul portughez se va putea asigura de profituri inestimabile”. Se baza în afirmațiile sale pe „bunele dispoziții ale comercianților greci care, în ciuda marilor dificultăți de transport și a taxelor mari care determină o creștere a prețurilor mărfurilor, au răspuns deja eforturilor mele de a achiziționa articole portugheze”⁴¹⁶. Consulul dă precizări exacte în nota verbală, cu privire la principala problemă care afectează comerțul portughez în Grecia - transportul: „Prin comunicare directă înțeleg o

⁴¹² Guy Gauthier, *op.cit.*, p.126-128

⁴¹³ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal nos Balcões*, CX.37, Serie A, nr.2, București, Raportul lui Martinho de Brederode expediat Ministerului Afacerilor Externe din Lisabona, cu titlul confidențial și rezervat, 12 ianuarie 1920, f.13

⁴¹⁴ *Ibidem*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 138, Serie Atena, Lisabona, Notă verbală emisă de Consulatul General al Portugaliei în Grecia, Atena, 25 iulie 1919, f.1

⁴¹⁵ *Ibidem*

⁴¹⁶ *Ibidem*, f.2

plecare la fiecare 15 sau 20 de zile din Portugalia spre Barcelona, ... Patras, Pireu, Salonic, Cavalla, Smirna și mai târziu Constantinopol”⁴¹⁷.

Aceasta era situația relațiilor diplomatice dintre cele două state, Grecia și Portugalia, în momentul numirii lui Brederode în calitate de ministru în Balcani. Pe lângă depunerea scrisorilor de acreditare la Belgrad și București, la finalul anului 1919, Martinho de Brederode trebuia să întreprindă toate demersurile legale și necesare pentru numirea și recunoașterea sa și la Curtea de la Atena. Dintr-un raport al său aflăm că își programase plecare spre Atena în primăvara anului 1920, dar „perturbațiile cardiace care m-au obosit și mortificat” și „clima care aici [la București – n.n.] este foarte aspră iarna, cu ceață și temperaturi scăzute”, l-au determinat să ceară permisiunea amânării deplasării în Grecia, pentru luna octombrie a.c.⁴¹⁸. Medicul îi recomandase liniște și continuarea tratamentului deja început. Era bolnav iar călătoria spre Atena i se părea extrem de obositoare. Ar fi trebuit să meargă la Constanța și de acolo să ia vaporul spre Constantinopol sau Pireu, dar „trenurile de aici la Constanța sunt horror”. În plus, „această călătorie este foarte scumpă. Nu costa mai puțin de 10 000 lei”⁴¹⁹. Pe de altă parte, plecând din București spre Atena, risca să piardă chiria pe care tocmai o obținuse cu greu, în capitala României. „Aici e criză în privința închirierii spațiilor”. Plătirea a două chirii, una la București și alta la Atena, era o variantă imposibilă pentru salariul său, iar o cameră de hotel costa cel puțin 4 lire sterline. Cu banii pe care îi avea nu putea nici să supraviețuiască la Atena, unde avea nevoie de cel puțin 8-10 lire sterline pe zi. Încheia cele expuse cu rugămintea adresată Ministrului MAE din Lisabona să examineze situația și să decidă ce trebuie făcut.⁴²⁰ Răspunsul de la Lisabona a venit câteva săptămâni mai târziu: „Excelența Voastră. Sunteți autorizat să prezentați scrisorile de acreditare la Atena și Belgrad în momentul în care domnia voastră poate să o facă”⁴²¹.

La momentul plecării sale spre Belgrad, la 21 mai 1922, din comentariile făcute la adresa ministrului Suediei, cu care se întâlnise în tren și din atenția pe care o acordă comentariilor acestuia care tocmai se întorcea de la Atena, unde fusese acreditat, deducem că până la data respectivă nu fusese încă nici în Grecia pentru prezentarea scrisorilor sale de acreditare. Și totuși, prin intermediul reprezentanților Greciei la București și al consulului de la Atena, diplomatul portughez era la curent cu principalele evenimente din politica internă a Greciei. Spre exemplu, într-un Raport trimis Lisabonei la 27 octombrie 1922 acesta preciza: „Veștile pe care le am spus că situația în Grecia este foarte gravă. Armata este complet dezorganizată și indisciplinată.

⁴¹⁷ *Ibidem*

⁴¹⁸ *Ibidem*, CX 137, Serie A, nr.42, București, Raport întocmit de Martinho de Brederode și adresat Ministrului Afacerilor Externe de la Lisabona, 1 mai 1920, f.2

⁴¹⁹ *Ibidem*, f.3

⁴²⁰ *Ibidem*, f.7-8

⁴²¹ *Ibidem*, Telegramă emisă de MAE Lisabona pentru Martinho de Brederode, 3 iunie 1920

Toți foștii miniștri erau urmăriți, prinși și închiși. Între aceștia domnul Baltazzi, fostul ministru de Externe, pe care l-am cunoscut la Belgrad, cu prilejul sărbătorilor căsătoriei regale. Sunt aici [la București - n.n.] persoane care gândesc și care spun, mai mult sau mai puțin în secret, că adevăratul responsabil pentru tot acest dezastru enorm și iremediabil și datorită consecințelor sale topice, este singurul care nu este închis și care de asemenea a fugit de responsabilități eliminării haosului în care a aruncat Grecia⁴²² [se referea la primul ministru Venizelos și la părăsirea capitalei grecești de către acesta în momentul disputelor avute cu regele – n.n.].

III.3. Bucureștiul – reședință permanentă a Legației Portugaliei din Balcani

Relațiile diplomatice dintre România și Portugalia au avut o bază mult mai solidă comparabil cu raporturile existente între Portugalia și celelalte două state balcanice. Un prim punct comun în trecutul lor istoric este originea, limba și civilizația latină. Câteva secole mai târziu, cauza creștinătății a adus cele două state latine din nou împreună, cu prilejul diverselor cruciade antiotomane.

În perioada secolelor XVIII-XIX, contactele dintre țările și popoarele Europei s-au intensificat. Se circula mai mult și mai bine decât în secolele anterioare datorită multiplicării rețelei poștale, care transporta oameni și corespondență, permițând circulația sporită a informației curente. Călătorii străini deveneau o prezență permanentă, iar jurnalele lor de călătorie, unde surprindem observații ale ochiului comparatist, au fost publicate și răspândite peste tot în lume. Presa europeană și de peste Ocean și-a mărit tirajul, iar aria de circulație a devenit tot mai întinsă. Astfel, informații din toată lumea, mai ales din Europa, ajungeau destul de repede în paginile ziarelor din marile capitale.

După semnarea Tratatului de la Paris din 1856, Principatele Române au intrat „într-o nouă fază a procesului care avea să conducă la reconstituirea României moderne”⁴²³. În a doua jumătate a secolului XIX, acțiunile pentru independența și unirea Principatelor Moldovei și Valahiei se aflau la apogeu. După ce în mai 1856 luase ființă, la Iași, Societatea *Unirea*, primul cadru organizatoric al mișcării unioniste, în martie 1857, s-a înființat la București *Comitetul Central al Unirii*⁴²⁴. Publicații unioniste ajungeau pretutindeni. Revoluționarii exilați primeau instrucțiuni de acasă: „Ești în grădinile publice – le cerea C. A. Rosseti – și cereți iscălituri, lucați pe ulițe”⁴²⁵. Găsirea unui

⁴²² *Ibidem*, Serie A, nr.78, București, Raport confidențial și rezervat, 27 octombrie 1922, f.1

⁴²³ Dan Berindei (coord.), *Istoria Românilor. Constituirea României moderne (1821-1878)*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p.443

⁴²⁴ *Ibidem*, p.445

⁴²⁵ Dan Berindei (coord.), *op.cit.*, p.444, Apud C.D.Aricescu, *Correspondență secretă și acte inedite ale capilor revoluțiunii române de la 1848 și ale administrațiunii de la Balta-Liman*, 1, București, 1873, p.42-46

principe care să fie recunoscut de marile puteri protectoare și care să poată să păstreze unite cele două principate era următorul deziderat al unioniștilor. Acțiunile din Principatele Române se aflau în atenția presei din întreaga lume. În acest sens, în 1857, ziarele occidentale publicau știrea conform căreia un grup de exilați români de la Paris au propus tronul proiectatului regat moldo-valah prințului portughez, Dom Luis, fratele regelui Dom Pedro al V-lea al Portugaliei. Propunerea a fost refuzată de prinț, deoarece nu corespundea planurilor și preocupărilor sale pentru viitor⁴²⁶.

Formarea statului național unitar român (1859) și demersurile necesare recunoașterii sale de către marile puteri a activat, așa cum era și firesc, viața internațională a noului stat, lărgindu-i relațiile și colaborarea până la zone geografice cu care până atunci existaseră sau nu legături directe. Arhivele portugheze și românești dețin numeroase documente care atestă interesul Portugaliei, în calitate de putere maritimă a timpului, pentru stabilirea unor legături comerciale cu Balcanii, pe Dunăre și pe Mare. În anii '60 ai secolului al XIX-lea au avut loc primele negocieri în acest sens, materializate prin fondarea primului consulat portughez la București, la 10 septembrie 1861, cu titlu Onorific⁴²⁷.

Implicarea României în activitatea diplomatică din sistemul internațional s-a intensificat după proclamarea independenței României, la 9 mai 1877, consfințită prin tratatul de la Berlin (13 iulie 1878) ale cărui deziderate au fost recunoscute de marile puteri europene. Evenimentul „a avut un însemnat ecou internațional, deschizând noi orizonturi și perspective relațiilor externe ale tânărului stat național român”⁴²⁸. „Împrejurările istorice favorabile din perioada recunoașterii internaționale a României ca stat liber și suveran au permis să se folosească prilejul notificărilor în scris a independenței țării către unele țări europene și extraeuropene pentru a se inaugura și noi relații diplomatice”⁴²⁹. În anii 1879-1880 domnitorul Carol I notifica independența României prin trimiterea unor scrisori în diverse state ale lumii, între care și Portugalia, prin intermediul unor misiuni diplomatice speciale.

În perioada 18-30 aprilie 1880, o astfel de misiune specială, pe lângă Regele Portugaliei, Luis I, a fost încredințată lui A.C. Plagino. Scrisoarea care notifica independența a fost însoțită de ordinul „Steaua României”, cu brevetul și insignele respective, conferite regelui portughez de domnitorul Carol I⁴³⁰.

⁴²⁶ *Ibidem*, p.5

⁴²⁷ *Anuario Diplomatico e Consular Portugues (1918-1919)*, Imprensa Nacional, Lisabona, 1920, p.125

⁴²⁸ Virgil Căndea, Constantin I. Turcu, *România și America Latină*, București, Editura Politică, 1970, p.40

⁴²⁹ N.D. Popescu, *Schiță istorică relativă la înființarea și organizarea Ministerului Afacerilor Străine de la înființarea sa și până astăzi*, București, 1890, p.34

⁴³⁰ Ion Calafeteanu, Cristian Popișteanu, *Politica Externă a României. Dicționar Cronologic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986, p.140

La 30 aprilie 1880 Portugalia a recunoscut independența statului român. Accentuarea relațiilor diplomatice dintre cele două state s-a realizat odată cu acceptul guvernului de la București de a instala primul consulat onorific român la Lisabona, în 1896⁴³¹.

Înființarea celor două oficii consulare la București și Lisabona s-a datorat în mod special intereselor economice ale celor două state, promovate și de această dată de oamenii de afaceri ale celor două țări.

La începutul secolului al XX-lea, repetarea și agravarea crizelor internaționale a creat în Europa o „psihoză războinică”⁴³², determinând împărțirea lumii în două blocuri militare, averse de atingerea propriilor interese. În anul 1912, cursa înarmărilor a luat o turnură îngrijorătoare. Izbucnirea marii conflagrații mondiale părea doar o chestiune de timp. Lipsa doar pretextul, care nu a întârziat să apară în vara lui 1914 - asasinarea la Sarajevo (Bosnia) a moștenitorului tronului Austro-Ungariei, prințul Franz Ferdinand. Rând pe rând toate statele din Europa sunt atrase în conflict. Iluzia unui război scurt s-a risipit încă din toamna lui 1914, odată cu eșecul primelor mari ofensive din vest și din est⁴³³.

State mici, fără putere de decizie, intrate în jocul Marilor Puteri, cele două popoare latine de la frontierele Europei au trecut prin numeroase răsturnări de situații. Sub impulsul evenimentelor interne și internaționale au fost împinse practic în război. Neutralitatea păstrată de România în primii doi ani ai conflictului, a adus o mulțime de prejudicii economiei naționale. Datorită presiunilor exercitate de cele două blocuri militare, România a fost nevoită să renunțe la neutralitate și, în cele din urmă, în 1916, să intre în război de partea Antantei.

La cealaltă extremitate a Europei, Portugalia a intrat în război, îndemnată fiind de interesele naționale, coloniale și mai ales republicane. La începutul conflictului, guvernul prezidat de evoluționistul Bernardino Machado⁴³⁴ a precizat că va intra în război doar la cererea aliatei sale tradiționale, Anglia. În 1916 dificultățile crescânde în transporturile maritime au impus Marii Britanii să solicite Portugaliei rechiziționarea navelor germane de comerț refugiate în porturile lusitane. Inevitabilul s-a produs. La 3 martie

⁴³¹ Mihaela Ghițescu, *Cultura luso-brasileira na Romenia*.

Vezi: http://www.geocities.com/ail_br/culturalusobrasileiranaromenia.html

⁴³² Pierre Milza, Serge Berstein, *Istoria secolului XX. 1900-1945*, București, Editura ALL, 1998, p.64

⁴³³ Jean Baptiste Duroselle, *Histoire des Relations Internationales de 1945 a nos jours*, Paris, Editions Dalloz, 1992, p.15-22

⁴³⁴ Bernardino Machado (1851-1944)- s-a născut la Rio de Janeiro în Brasilia. Profesor titular al Universității din Coimbra, s-a văzut obligat să abandoneze catedra în favoarea participării directe la cauza republicană. A fost membru al parlamentului în 1882, ministru al Muncii în 1893, ministru al Afacerilor Străine în 1910 și prim ministru în 1914. Președinte al republicii în 1915-1917 și șef de cabinet în 1921, exilat în 1927 pentru participarea la o revoluție înfrântă, s-a întors în Portugalia în 1936.

Vezi: http://www.freebase.com/view/en/bernardino_machado

1916 Germania a declarat război Portugaliei. Situația corespundea perfect ambițiilor politice ale șefului guvernului portughez, Afonso Costa⁴³⁵, care a trimis imediat o parte din trupele lusitane să lupte pe frontul de vest, în Flandra. Situația se complică și mai mult pentru Portugalia, care trebuie să își protejeze și imperiul colonial din Africa. Limitata armată portugheză a trebuit să fie împărțită în două. Trupe expediționare au luat drumul Angolei și Mozambicului⁴³⁶.

Mutațiile politice de pe scena sistemului internațional, survenite spre finalul războiului, au fost favorabile dezvoltării relațiilor politice bilaterale dintre cele două state latine. În 1917, Europa era deja distrusă de numeroasele lupte sângeroase. Martinho de Brederode se afla la Roma, unde se dedicase consolidării relațiilor portugheze cu acest stat. În același timp, autoritățile române de la București, de curând restabilite după cumplita iarnă din 1916-1917 cu numeroase privațiuni și mai ales cu numărul incredibil de morți din cauza holerei, au decis, mai ales după retragerea Rusiei din război, să adopte o poziție de armistițiu și pace⁴³⁷. În această direcție, România a început demersurile pentru înființarea unor legații în Europa, care să contribuie la menținerea sa în sfera sistemului internațional, încercând să evite astfel o posibilă izolare cauzată de finalul războiului, destul de incert la începutul primăverii lui 1917, înainte de intrarea în război a Statelor Unite ale Americii. Astfel, la 31 august 1917 a luat ființă prima Legație a României la Lisabona, la conducerea căreia a fost numit Victor Ionescu, acreditat ca ministru plenipotențiar la Lisabona, pentru perioada 31 august-13 septembrie 1917. Scurta sa misiune la Lisabona a fost reluată la o zi după semnarea tratatului

⁴³⁵ „Evreul Afonso Costa, neînfricat adversar al Bisericii. În sesiunea solemnă a masoneriei portugheze, Costa mărturisește deschis: „În două generații Portugalia va elimina definitiv catolicismul...” și se ține de cuvânt. Dintre toți miniștrii Guvernului provizoriu, Afonso Costa este singurul care realizează o operă revoluționară. Introduce divorțul, stabilește ofițerul stării civile, separă Biserica de Stat, legitimează dreptul la grevă, dă câteva lovituri grele proprietății. Guerra Junqueiro, celălalt mare geniu semit al revoluției, spunea despre Costa: „este un ciclon și un cronometru”. Machado dos Santos îl demască drept „cel mai îndrăzneț, mai inept și mai imoral dintre toți tiranii”. Iar tribunul poporului, José Antonio de Almeida, aflat curând după izbânda republicană în luptă deschisă împotriva lui Afonso Costa, prevestea că „va fi osândit pentru totdeauna la muncă silnică, în galerele istoriei”. Adevărul este că Afonso Costa izbutește să rupă unitatea partidului republican și să atragă de partea lui, majoritatea parlamentarilor. Curând ajunge omul cel mai puternic și temut, doborând guvernele după bunul lui plac. Guvernul provizoriu își păstrează mandatul până la 24 august 1911, când este ales primul Președinte al Republicii în persoana unui bătrân luptător republican, Dr. Manuel de Arriaga”. Vezi: Mircea Eliade, *Salazar și revoluția din Portugalia*, București, Editura Gordian, 1942, p.7-15

⁴³⁶ A.H. de Oliveira Marques, *Istoria Portugaliei*, București, Tipografia Moderna, Editura Enciclopedică, 1996, p.5

⁴³⁷ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX*, București, Paideea, 1999, p.17

preliminar de pace de la Buftea, dintre România și Puterile Centrale (24 aprilie/7 mai 1918)⁴³⁸.

Similitudinile continuă și la sfârșitul operațiunilor militare, odată cu instaurarea noii ordini europene. Tratatul de pace din 1919-1920 au stabilit noile raporturi de putere în arena internațională și au confirmat schimbările politice și teritoriale majore intervenite pe continentul european și în lume. Noua ordine mondială nu garanta în nici un fel pacea și securitatea și nici nu asigura lumea de imposibilitatea reizbucnirii unui nou cataclism. Principiul admis la Conferința de la Paris este cel al naționalităților, bazat pe dreptul popoarelor de a dispune de ele însele. Regăsim totuși între noile frontiere, adânci crize politice, care afectează modul de organizare internă a statelor europene. Republică din 1910, Portugalia trece printr-o serie de conflicte armate interne, a căror țintă era restaurarea monarhiei. La 19 ianuarie 1918 la Porto și Lisabona cu sprijinul unei Adunări Guvernamentale condusă de Paiva Couceiro s-a proclamat „*Monarhia din Nord*”⁴³⁹. La scurt timp, în cealaltă parte a Europei se știe prea bine prin ce trecuse România în vederea recunoașterii solemnei decizii de la Alba-Iulia - *Unirea din 1918*.

Dacă România a redobândit Transilvania, Bucovina și Basarabia, aflate sub stăpânirea Imperiului Austro-ungar și a Imperiului Țarist, Portugalia, aflată în imposibilitatea extinderii sale teritoriale pe continent, a luptat pentru refacerea Imperiului său colonial, ca putere mandatară, în conformitate cu Pactul Societății Națiunilor. La 12 iunie 1919 în cadrul Conferinței de la Londra, Portugalia a primit un mandat de administrare a teritoriului Quionga. Ulterior, în urma deciziei Consiliului Suprem al Puterilor Aliate și Asociate, mandatul s-a extins asupra întregii provincii Mozambic⁴⁴⁰. Cele două state luptau de acum, deși separat, să-și păstreze reîntregirea statală, realizată prin forțe proprii.

Dar, marea conflagrație mondială a provocat în toată lumea o mare destabilizare economică. Inflația din anii 1918-1924 a fost una dintre cele mai mari de pe continentul european. România și Portugalia, în calitate de puteri de rangul doi, chiar dacă învingătoare, sunt puternic afectate. Portugalia, piață de consum a produselor Europei, mai ales a celor engleze, este repede dată uitării de Marile Puteri Aliate, neinteresate în a o ajuta să se dezvolte independent din punct de vedere economic.

Încurajată de situația internațională, în care fiecare stat, indiferent de poziția deținută în politica internațională, încerca să-și echilibreze propria economie, inspirată de statele balcanice și baltice, care de-a lungul istoriei nu

⁴³⁸ Ion Calafeteanu, Cristian Popișteanu, *op.cit.*, p.164

⁴³⁹ Conde Falcão, *Imagens da I Guerra Mundial / Imagini din timpul primului război mondial*, Lisabona, Estado Maior do Exército, 1998, p.89

⁴⁴⁰ António Simões Rodrigues (coord.), *História de Portugal em Dados / Istoria Portugaliei în date*, (a III-a ediție), Lisabona, Editura Temas & Debates, 2000, p.43-49

au încetat să facă eforturi pentru a ieși din izolarea economică impusă de interesele avare și egoiste ale marilor puteri, Portugalia a decis să preia responsabilitatea redresării sale economice. Balcanii păreau cheia atingerii acestor obiective, prin înființarea aici a unei noi Legații.

Demersurile în acest sens au început în vara anului 1919, când Secretariatul de Stat din Ministerul Afacerilor Externe de la Lisabona a trimis o telegramă Legației portugheze din Paris, prin care autoritățile lusitane încercau să afle tot mai multe informații cu privire la înființarea Legației din „Europa Orientală, care are ca sediu principal, Bucureștiul”. De ce capitala României? Pentru că Belgradul, propus la început, nu era pregătit să ofere spațiu unei Legații. În această situație, guvernul de la Lisabona a decis ca reședință permanentă pentru noua Legație, Bucureștiul. „Dincolo de toate acestea, România este unica țară latină situată aici; Legațiile acreditate până acum în această zonă au avut ca sediu tot Bucureștiul”⁴⁴¹. În plus, România „a fost prima țară balcanică care a numit ministru efectiv la Lisabona”⁴⁴², în a două jumătate a secolului al XIX-lea.

Ulterior, cercurile oficiale de la Lisabona trebuiau să se decidă cât mai repede cu puțință asupra diplomatului cel mai potrivit pentru postul respectiv. Diferența majoră de regim politic dintre cele două state părea inițial un inconvenient. Portugalia era Republică din 1910, în vreme ce România era Regat. Și totuși o legătură dinastică solidă lega cele două națiuni. În 1919, la conducerea României se afla Regele Ferdinand-Întregitorul, din dinastia germană de Hohenzollern-Sigmaringen. Ca fiu al Principelui Leopold de Hohenzollern, fratele lui Carol I al României, și al infantei Portugaliei, Maria Antónia, acesta era pe jumătate portughez.⁴⁴³ Tocmai pe aceste legături miza Republica Portugheză în cazul consolidării relațiilor diplomatice, dată fiind opoziția cu îndârjire a lui Ferdinand vizavi de regimul politic portughez. Aveau nevoie de încă un pilon pentru aceasta – un monarhist care să preia Legația din Balcani.

În toată această perioadă, pe teritoriul Portugaliei au avut loc o serie de manifestări organizate de monarhiștii aflați în țară cu sprijinul celor din exil (cei mai mulți se aflau în Spania și Marea Britanie). Punctul culminant al mișcării a fost dat de proclamarea la 19 ianuarie 1919, la Porto, a “Monarhiei din Nord”. Câteva zile mai târziu, la 13 februarie 1919, după lupte sângeroase pe litoral și în centrul țării, trupele guvernamentale pătrund în Porto, înăbușind mișcarea monarhistă și implicit războiul civil⁴⁴⁴. Șefii mișcării monarhiste iau

⁴⁴¹ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Balcaões*, dos. Martinho de Brederode, CX 137, Seria telegrame, Telegramă semnată de Afonso Costa, 3 iunie 1919

⁴⁴² *Ibidem*

⁴⁴³ Virgil Mihaiu, *Frânturi lusitane - Un studiu comparatist portughez-român*, în *România Literară*, București, nr.6, 2008. Vezi: http://www.romlit.ro/frnturi_lusitane_-_un_studiu_comparatist_portughez-romn

⁴⁴⁴ Conde Falcão, *op.cit.*, p.134-136

din nou drumul exilului. Între susținătorii convinși ai mișcării, s-a aflat și diplomatul portughez Martinho Maria Teixeira Homem de Brederode de Cunha, rudă pe linie directă a familiei regale de Bragança.

Personalitate controversată, invidios din fire, înfumurat, orgolios și impulsiv, caracteristici specifice clasei sociale din care făcea parte și manierei în care fusese crescut, Martinho de Brederode a devenit ținta mai multor antipatii, atât în cercurile intelectuale cât și în cercurile politice din Lisabona, unde onoarea i-a fost salvată în repetate rânduri de intervențiile mai tânărului său frate, Fernando de Brederode, Ministru al Marinei și republican ca orientare politică⁴⁴⁵.

Prezența diplomatului portughez Martinho de Brederode, a început să incomodeze probabil cercurile politice de la Lisabona. Monarhist convins, chiar și într-un regim republican, rebel din fire, Martinho de Brederode a fost declarat ca fiind persoana cea mai potrivită pentru a ocupa funcția din Balcani⁴⁴⁶.

Trimiterea sa departe de țară, “la celălalt capăt al lumii”⁴⁴⁷ cum el însuși preciza, era un câștig dublu pentru Lisabona: pe de o parte îndepărtarea sa din planul politic, iar pe de altă parte părea omul potrivit pentru o apropiere luso-românească, pornind de la politic spre economic. Menirea sa era aceea de a obține recunoașterea Republicii Portugheze de către regele Ferdinand, în ideea dezvoltării unei colaborări economice între cele două țări. Nemulțumit la început de “dezonoarea ce i-a fost făcută”⁴⁴⁸, prin numirea ca diplomat în Balcani, ulterior, Martinho de Brederode a îndrăgit Bucureștiul și a ales să își petreacă aici tot restul vieții. Ajunge să cunoască România, care în deceniul al treilea al secolului trecut avea o frumoasă reputație în termeni de politică externă, de viață culturală și științifică.

Numit Ministru Plenipotențiar al Republicii Portugheze pentru Balcani, în conformitate cu decretul din 10 mai 1919, Martinho de Brederode și-a făcut apariția la București câteva luni mai târziu. Potrivit documentelor cercetate în Arhivele Ministerului Afacerilor Externe de la București și Lisabona, aflăm că a fost reținut la Roma pentru încă câteva luni⁴⁴⁹. La 5

⁴⁴⁵ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 137, Serie A, nr.34, Lisabona, 20 februarie 1920, f. 67

⁴⁴⁶ AMAE, București, *fond Microfilme Portugalia*, dos. Relații cu România, rola 15, 1919-1923, f.5. Documentul cuprinde comunicatul d-lui L. Stefanovitci [Stefanovic - n.n.], ministrul plenipotențiar al Regatului Serbiei, Croației și Sloveniei la Madrid și Lisabona, prin care acesta comunica ministrului MAS din Lisabona, Xavier de Silva, sosirea în post în Balcani a lui Martinho de Brederode: „Imi iau angajamentul de a vă anunța că am primit scrisoarea din 15 mai trimisă de Excelența Voastră, prin care informa guvernul meu că domnul Martinho de Brederode, în prezent Consilier al Legației Republicii din Roma, este desemnat ca ministru al Republicii la Belgrad”, 18 mai 1919

⁴⁴⁷ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 137, Serie A, nr.34, București, Raport, 22 noiembrie 1919, f.1

⁴⁴⁸ *Ibidem*, f.1-2

⁴⁴⁹ *Ibidem*, CX 137, Serie A, nr.102, Lisabona, Paços do Governo da Republica, 9 mai 1919

august 1919, Martinho de Brederode încă nu își luase postul în primire. Cu toate acestea, potrivit unui document semnat de Ministrul Afacerilor Externe de la Lisabona, Antonio Costa Cabral, aflăm că în octombrie 1919 Martinho de Brederode plecase din Italia și se afla deja la Lisabona, pregătindu-se pentru plecarea la București. Potrivit celei de-a 7 distribuție de contabilitate se pare că a pornit spre București la 22 octombrie 1919⁴⁵⁰. Probabil a rămas câteva zile în capitalele statelor prin care a trecut, pentru că a ajuns la București aproape o lună mai târziu. „Când am sosit aici și am preluat conducerea acestei Legații, la 17 noiembrie 1919, acum aproximativ un an, Legația României din Lisabona era deja desființată, iar misiunea lui Victor Ionescu a fost efectiv temporară, o misiune specială pentru perioada războiului. Nu exista nici o intenție de a se crea din nou o Legație”⁴⁵¹, scria cu dezamăgire. Și totuși, talentul său diplomatic și interese României au determinat reînființarea Legației României la Lisabona, de clasa I. A fost numit ministru plenipotențiar Ion Trăsnea Greceanu, care și-a prezentat scrisorile de acreditare la 1 septembrie 1920⁴⁵².

Sosirea lui Martinho de Brederode la București a avut loc în momente speciale pentru politica internă a României, care încerca să se adapteze la noua atmosferă politică de după Marea Unire. Mutații profunde aveau loc în viața partidelor politice. „Unele dintre ele nu au putut supraviețui eferescenței politice de la sfârșitul războiului mondial, altele au traversat o perioadă dificilă, dar s-au menținut la suprafața vieții publice”⁴⁵³.

Ajuns la post, Martinho de Brederode a trebuit să amâne temporar oficializarea misiunii sale. Viața politică din România începuse să intre pe un făgaș al normalității. „Faptul că nu am prezentat încă scrisorile de acreditare are legătură evident cu extrema gentileză a Guvernului [român – n.n.] care m-a invitat să particip la deschiderea oficială a primului Parlament al României Mari”⁴⁵⁴. Este vorba de guvernul condus de Alexandru Vaida Voevod, numit și al Blocului Parlamentar, care a depus oficial jurământul exact la un an de la Marea Unire din 1918, adică la 1 decembrie 1919. „Majestatea Sa Regele a fost îndelung ovaționat pe parcursul discursului său inaugural. Mari ovaționări și pentru Majestatea Sa Regina”⁴⁵⁵, preciza într-o telegramă trimisă Ministrului Afacerilor Externe

⁴⁵⁰ *Ibidem*, Lisabona, A șaptea repartitie de contabilitate, 31 octombrie 1919

⁴⁵¹ *Ibidem*, București, Raport, septembrie 1920

⁴⁵² Ion Calafeteanu, Cristian Popișteanu, *op.cit.*, p.164

⁴⁵³ Ioan Scurtu, *Istoria Românilor. România întreagă (1918-1940)*, vol. VIII, București, Editura Enciclopedică, 2003, p.220

⁴⁵⁴ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 137, 1919-1920, Serie A, nr.2, București, Telegrama adresată Ministrului Afacerilor Externe, 20 noiembrie 1919, f.1

⁴⁵⁵ *Ibidem*

de la Lisabona. Având în vedere situația derizorie a drumurilor europene de la finalul Marii conflagrații, ca măsură de precauție, o săptămână mai târziu, diplomatul portughez mai trimitea încă o scrisoare către același minister, cu același conținut, prin intermediul Legației portugheze de la Paris⁴⁵⁶.

Din rapoartele diplomatice redactate de trimisul Portugaliei, reiese că diplomatul a fost primit la Palatul Regal din Capitala României abia la 7 decembrie 1919, pentru prezentarea scrisorilor sale de acreditare. Diplomatul portughez s-a prezentat mai întâi Președintelui Consiliului de Miniștri și Ministru de Stat la Departamentul Afacerilor Străine, Alexandru Vaida Voevod, apoi a fost primit în audiență de Rege. Cu acest prilej, potrivit protocolului diplomatic s-au expus momentele istorice care unesc cele două state, insistându-se pe necesitatea colaborării, care ar fi benefică pentru ambele: „De aceeași rasă și aproape aceeași limbă, cele două [state – n.n.] au luptat mereu cu voință pentru independența lor, cele două popoare trebuie să se cunoască și cu cât mai bine se vor cunoaște, cu atât mai bine se vor înțelege și se vor iubi. Ele au luptat – până ieri – pentru aceeași cauză nobilă a umanității, și au vărsat sângele lor în aceeași măsură pentru triumful dreptului, justiției și al libertății”⁴⁵⁷. Cu același prilej, Brederode a punctat într-o manieră diplomatică obiectivele sosirii sale la București, subliniind: „cred cu fermitate că există multe de făcut, multe de câștigat și din punct de vedere material și moral colaborând de o manieră dreaptă și echitabilă în domeniul politic, dar mai ales în domeniul economic și comercial”⁴⁵⁸.

Rezultatul întrevederii pare să fie încurajator pentru Brederode, de vreme ce ilustrul său interlocutor și-a arătat disponibilitatea și „bunele speranțe în găsirea de soluții favorabile pentru ambele state”⁴⁵⁹, chiar dacă impedimentele nu lipseau. Tonul optimist imprimat discuției între gazdă și oaspete s-a păstrat și în raportul conclusiv întocmit de acesta din urmă și transmis de îndată la Lisabona, în cuprinsul căruia menționa: „tocmai am fost solemn primit de Majestatea Sa Regele României, pentru ai prezenta scrisorile de acreditare. Regele a avut cuvinte foarte afectuoase și amabile pentru țara noastră, a vorbit despre gloria navigatorilor noștri, Vasco da Gama, Magelan etc. și a transmis cele mai frumoase gânduri pentru Excelența Sa, Președintele Republicii și pentru prosperitatea Portugaliei, și mi-a dorit să mă simt bine aici și să rămân mulți ani de aici înainte”⁴⁶⁰.

⁴⁵⁶ *Ibidem*, Serie A, nr.12, București, Telegrama transmisă spre Lisabona prin intermediul Legației din Paris, 26 noiembrie 1919, f.1

⁴⁵⁷ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 138, Serie A, nr.76, București, Raport, 12 decembrie 1919, f. 34

⁴⁵⁸ *Monitorul Oficial* (București), 1919, nr. 190, 12 decembrie, p.2

⁴⁵⁹ *Idem*, 1919, nr. 185, 7 decembrie p.2

⁴⁶⁰ *Ibidem*

Crearea acestei Legații în România a fost bine primită de autorități și de presă. Prezentarea scrisorilor de acreditare a apărut în *Monitorul Oficial*: „Duminică, 7 decembrie, la orele 12 din zi, Excelența sa Domnul Martinho de Brederode, trimis extraordinar și ministru plenipotențiar al Republicii portugheze, a fost primit în audiență oficială la Palatul din Capitală cu ceremonialul prescris...”⁴⁶¹.

Pentru a exista un echilibru al argumentelor noastre, considerăm oportună prezentarea, peste ani, a punctului de vedere al unui diplomat român de astă dată, acreditat la Lisabona. Este vorba de Lucian Blaga. În discursul său de prezentare a scrisorilor de acreditare, vorbea despre cele două popoare ca fiind: “urmași ai aceluiași imperiu universal”, subliniind ulterior faptul că „noi rămânem credincioși unor idei care provin dintr-o sorginte comună și pe care le exprimăm în limbi surori. Unite prin idealuri comune de civilizație, de solidaritate internațională și de pace, cele două țări ale noastre se străduiesc să confere o formă tot mai concretă afinităților lor funciare și aspirațiilor lor asemănătoare”⁴⁶².

Discursurile celor doi diplomați, portughez și român, unul rostit în 1919, iar celălalt în 1937, sunt dovada certă a persistenței interesul reciproc al celor două state, în vederea unei colaborări „în orice domeniu avantajos pentru toți”⁴⁶³, dincolo de discursul diplomatic în sine.

Profesionist, abil diplomat, Martinho de Brederode a legat destul de repede relații strânse cu cercurile politice de la București. La scurt timp după numirea sa, Bucureștiul a hotărât crearea unei „legații de prima clasă”, permanentă, de astă dată la Lisabona⁴⁶⁴. Relațiile dintre cele două state se consolidează din ce în ce mai mult. Scrisorile de acreditare transmise Președintelui Portugaliei de Regele Ferdinand în 1921, semnificau în fapt recunoașterea explicită a Republicii Portugheze, întregită de decizia oficială a Guvernului României privind stabilirea relațiilor diplomatice depline între cele două țări⁴⁶⁵.

Pentru desfășurarea unor activități cât mai eficiente, Martinho de Brederode raportează la scurt timp după numirea sa în Balcani lipsa unei arhive absolut necesare la București, cu ziare, documente și alte chestiuni ce țin de MAE. „Aceste legații în Balcani se formează doar acum și deci nu

⁴⁶¹ Idem, 1919, nr. 190, 12 decembrie, p.3

⁴⁶² AMAE, București, *fond Portugalia*, dos. personal Martinho de Brederode, Serie B, nr. 76, 1922-1944, f. 136-137. Este vorba de un fragment din discursul lui Lucian Blaga cu prilejul înaintării scrisorilor sale de acreditare la Lisabona, mai 1938.

⁴⁶³ *Ibidem*, Raport diplomatic ce cuprinde propunerea lui Alexandru Gurănescu și a lui Pella Vespasian cu privire la extinderea relațiilor lusitano-române, f. 149

⁴⁶⁴ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 130, Serie A, Paris, Telegrama de Legação em Paris / Telegrama Legației din Paris, 3 iunie 1919, f.1

⁴⁶⁵ *Ibidem*, București, Raport, 15 iunie 1921, f.1

au arhive așa că este necesară prezența ziarelor oficiale din Portugalia”. Tânărul diplomat mai avea și un alt interes personal: să cunoască articolele care făceau referire la persoana sa.⁴⁶⁶

În următorii ani, ai perioadei interbelice, datorită evoluției relațiilor comerciale dintre cele două state numărul consulatelor s-a înmulțit, atât în România cât și în Portugalia. În 1922 a luat ființă consulatul portughez de la Brăila și un altul la Constanța în 1928. Și România a deschis consulate la Setúbal, Funchal, Faro, Ponte Delgada (Insulele Azores) și în Porto⁴⁶⁷.

⁴⁶⁶ *Ibidem*, CX 137, Serie D, nr.1, București, Raport, 26 decembrie 1919, f.1

⁴⁶⁷ Virgil Mihaiu, „Frânturi lusitane - Un studiu comparatist portughezo-române”, în *România Literară*, București, nr.6, 2008. Vezi: http://www.romlit.ro/frnturi_lusitane_-_un_studiu_comparatist_portughezo-romn;

Mihaela Ghițescu, *Cultura luso-brasileira na Romenia*.

Vezi: http://www.geocities.com/ail_br/culturalusobrasileiranaromenia.html

CAPITOLUL IV

POLITICA ROMÂNEASCĂ POSTBELICĂ ÎN VIZIUNEA DIPLOMATULUI PORTUGHEZ

Debutul în noul post diplomatic nu s-a consumat sub cele mai bune auspicii pentru Martinho de Brederode. Nu-l încânta deloc ideea părăsirii Romei, pentru a servi intereselor Portugaliei din Europa de Sud-est și din Balcani. Acesta este probabil unul din motivele pentru care diplomatul portughez a sosit în capitala României câteva luni mai târziu de la data numirii sale în funcție. Frustrările personale nerezolvate în Portugalia, suprapunându-se celor oficiale mai sus menționate, învăluite în incertitudini, i-au creat laolaltă o prelungită stare de disconfort la București. Capitala României își pieduse din vechile trăsături și se afla în refacere după jaful și distrugerile la care a fost supus în anii ocupației germano-austro-ungare.

IV.1. Politica internă românească din primii ani postbelici

Odată cu brusca dispariție a celor trei formațiuni statale majore de pe scena politică europeană, unde dăinuiseră timp de mai multe secole, modificări din cele mai diverse și mai complexe s-au afirmat pe harta europeană. Pe lângă apariția unor state noi, multe dintre cele deja existente și-au extins dimensiunile și consistența teritorială, pentru ca ulterior să întreprindă o serie de demersuri necesare recuperării și creării unei identități comune a cetățenilor lor. Realitățile noi formate au generat orientarea spre colaborare pe diverse planuri a statelor mici aflate în tabăra învingătorilor. România nouă încerca și ea un proces de consolidare a poziției sale politice în concertul statelor din Europa de Sud est și din Balcani, ceea ce a atras atenția statelor occidentale, cu statut asemănător, cum este cazul Portugaliei.

În iarna anului 1918, statul român a atins idealul politic comun al populației din toate provinciile românești, în fapt o reconciliere superficială și temporară a intereselor diverselor grupări politice din vechiul Regat și din provinciile anexate. Aceste interese vizau în special politica externă și relațiile cu vecinii. Altfel stăteau lucrurile pe plan intern. Politicienii de la București nu erau dispuși la o reconciliere națională, care să vizeze integrarea „străinilor în viața țării, cu pierderea implicită a puterii politice oligarhice”⁴⁶⁸. Ba mai mult, le-a fost prea greu să accepte un mariaj de conveniență cu liderii politici transilvăneni, situație constant și puternic criticată de legația portugheză de la București. De aici fragila stabilitate politică și economică a României Mari.

⁴⁶⁸ Stephen Fischer-Galați, *România în secolul XX*, Iași, Institutul European, 1991, p.45-46

Astfel, în 1919, printre români a apărut necesitatea găsirii „unui nou obiectiv fundamental spre care să fie direcționat efortul întregii națiuni”⁴⁶⁹. Vocea intelectualilor cu privire la această chestiune se regăsea în toate revistele și ziarele vremii. Spre exemplu, Nichifor Crainic spunea că „Generația idealului național a rămas, după realizarea lui, o generație fără ideal”⁴⁷⁰. Își amintea că „nu mai aveam un ideal în care să cred. Pierdusem centrul luminos al spiritului, care atrage în jurul lui gândurile, simțurile, năzuințele și toate componentele sufletești, pentru a le organiza într-un tot armonios. Marea victorie a României Mari a spulberat dintr-odată idealul în care m-am clădit în focul anilor de educație. Un cer s-a închis deasupra frunții mele. Odată realizat, idealul Unirii se transforma dintr-un cer albastru într-un postament pe care jucam cu picioarele. Victoria absoarbe o credință, nimicind-o și lăsând un pustiu în urma ei”⁴⁷¹.

Schimbări radicale traversau statul român. Sistemul partidelor politice se complicase. De la rotativa guvernamentală s-a trecut la pluripartitism. Au apărut lideri cu vederi politice diferite, dominați de orgolii ideologice și/sau de ambiții personale. Vechile partide, Partidul liberal și Partidul conservator, și-au pierdut în timp importanța politică cu care erau obișnuite. Noțiunile de „liberal” sau „conservator” deveniseră în conștiința opiniei publice echivalente ale termenilor de „reacționar”, „afacerist”, „îmbogățit peste noapte” de pe urma războiului⁴⁷². Conservatorii, care serviseră interesele moșierimii au fost eliminați din viața politică. Doctrina lor, ca urmare a reformei agrare și implicit a distribuirii proprietăților marilor latifundiați, nu se mai plia pe realitatea momentului. Pe de altă parte, liberalii, exponenții marii burghezii industriale și bancare, s-au confruntat cu cea mai umilitoare înfrângere politică din istoria lor, cauzată de o gravă criză de popularitate, în cadrul primelor alegeri din România postbelică., ca urmare a negocierilor purtate de Brătianu în timpul tratatelor de la pace de la finalul războiului. Românii își doreau constituirea unei stat diferit de cel de până atunci. Ori acest lucru implica schimbări radicale, între care apariția unor noi partide politice, cu o mai largă bază socială. Menționăm aici pe cele mai implicate în viața politică, cum ar fi Liga Poporului (aprilie 1918), Partidul Țărănesc (decembrie 1918), Partidul Conservator Democrat, Partidul Socialist etc. Această nouă abordare a politicii interne românești a provocat destul de frecvent fragmentarea sau fuzionarea numeroaselor partide politice, adesea într-un mod neașteptat. Au fuzionat spre exemplu partide sau facțiuni politice din provinciile unite, cu partide sau facțiuni politice existente în Vechiul Regat. Ultima fuziune a avut loc în ianuarie 1923, când Partidul Țărănesc din

⁴⁶⁹ Ioan Scurtu, *Studii de Istorie*, București, Ars Docendi, 2002, p.3

⁴⁷⁰ *Ibidem*

⁴⁷¹ *Ibidem*

⁴⁷² *Ibidem*, p.6

Basarabia, reprezentat de Ion Inculeț și Partidul Democrat al Unirii din Bucovina, al cărui lider era Ion Nistor, au fuzionat cu Partidul Național Liberal din vechiul Regat⁴⁷³.

Noile realități românești au determinat reformarea sistemului electoral. A fost introdus votul universal, în noiembrie 1918, lărgindu-se astfel considerabil cadrul de desfășurare al activităților politice, cu repercusiuni importante asupra sistemului partidelor politice⁴⁷⁴.

În continuarea demersului nostru științific vom încerca să conturăm și să analizăm imaginea României și a românilor din perioada interbelică, prin prisma notelor informative aparținătoare legației portugheze de la București, din perioada respectivă. În acest sens considerăm important să precizăm că vom aborda în cele ce urmează doar acele chestiuni politice la care face referire șeful misiunii diplomatice mai sus menționate, diplomatul portughez, Martinho de Brederode.

Sosirea sa la București, la finele anului 1919, nu ia permis să cunoască din interior momentele semnării tuturor tratatelor de pace în care s-au regăsit interesele României. Tratatul de Pace de la Paris - Versailles, din vara lui 1919, a fost menționat destul de sporadic în corespondența diplomatică a lui Martinho de Brederode. Era clar tratamentul la care a fost supusă România, asemenea Portugaliei. În schimb, a acordat numeroase pagini controversatului Tratat semnat cu Austria, la Saint-Germain en Laye. În acest context, diplomatul portughez a făcut referire la Tratatul de pace cu Germania, încercând să justifice, în același timp, scăderea popularității liderului liberal Ion I.C.Brătianu, care ar fi semnat documentul oficial al tratatului, „fără a-l citi în întregime”⁴⁷⁵, o exagerare desigur a realității momentului.

În cazul Tratatului cu Austria „situația nu s-a mai repetat”, preciza diplomatului portughez. În dezacord cu prevederile Tratatului, în special cu articolul privitor la „minorități, tranzit și comerț”, șeful delegației române a refuzat să îl semneze⁴⁷⁶. Relațiile încordate dintre România și Consiliul celor Patru s-au adâncit. Statul român a insistat pentru respectarea punctului său de vedere. La 10 septembrie 1919 s-a semnat tratatul cu Austria, în absența

⁴⁷³ *Ibidem*, p.8

⁴⁷⁴ Idem, *Din viața politică a României (1926-1947). Studiu critic privind istoria Partidului Național Țărănesc*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p.6; Idem (coord.), *Istoria Românilor. România Întregită (1918-1940)*, vol. VIII, București, Editura Enciclopedică, 2003, p.37

⁴⁷⁵ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste / Legația Portugaliei din București*, Pasta Pessoa / dos. personal Martinho de Brederode, CX 137, Serie A, nr.7, București, Raport, 28 noiembrie 1919, f.1; Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria Românilor în secolul XX (1918-1948)*, București, Editura Paideia, 1999, p.115

⁴⁷⁶ Acțiunea diplomatică a României și modificarea textelor de pace cu Austria. Vezi: <http://www.scribub.com/istorie/ACTIUNEA-DIPLOMATICA-A-ROMANIE25152284.php> "target="_blank" title="ACTIUNEA DIPLOMATICA A ROMANIEI SI MODIFICAREA TEXTELOR TRATATULUI DE PACE CU AUSTRIA -

delegațiilor României și Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor. A urmat o perioadă internă plină de frământări politice. Pe motiv că nu poate accepta un tratat “incompatibil cu demnitatea și independența națională”⁴⁷⁷, guvernul Brătianu a demisionat. A urmat un guvern de scurtă durată (27 septembrie - 30 noiembrie 1919), condus de Arthur Văitoianu, a cărui „principală misiune era organizarea alegerilor parlamentare. Declarându-se nepolitic, guvernul a anunțat Consiliul Suprem Aliat că nu putea semna tratatul de pace cu Austria”⁴⁷⁸. Temerile de natură economică ale Bucureștiului au generat refuzul de a găsi o punte de legătură în vederea unei colaborări cu diversele minorități naționale, primordial fiind cazul maghiarilor și evreilor. Ca oameni de afaceri, finanțiști și întreprinzători industriali din Transilvania, alături de sași și secui, aceste grupuri minoritare controlaseră capitalul și viața intelectuală a provinciei. Reprezentau elita socială și economică a căror interese nu convergeau cu cele de la București. „De regulă se credea că ținta maghiarilor dominatori a fost dintotdeauna reîncorporarea Transilvaniei la Ungaria (o țintă chipurile și a sașilor și secuilor) – ceea ce s-ar putea să corespundă adevărului”⁴⁷⁹.

Politician abil, bun profesionist, Martinho de Brederode, deși aflat de puțin timp la București, s-a acomodat ușor cu atribuțiile sale. Obişnuia să citească presa internațională și pe cea locală, în special pe cea editată în limba franceză, cunoscând în felul acesta diverse reacții și interpretări cu privire la evenimentele din România. Scria rapoarte și note zilnice, cărora le atașa dovezi documentare sau articole de presă decupate din ziare. Sensibil la tot ce se întâmpla în jurul său, Martinho de Brederode a descris amănunțit viața politică românească, accentuând jocurile de culise și surprinzând imaginea publică a principalelor personalități politice ale vremii, dintr-o perspectivă personală. Punctul său de vedere, însă, coincidea după propriile-i afirmații, majorității diplomaților aflați în misiune la București, pe care îi întâlnea la întrunirile oficiale, cu prilejul unor dineuri și mese rotunde sau cel mai adesea în celebrele cafenele și restaurante bucureștene: Chateaubriand, Jackey Club etc.

La 28 noiembrie 1919, într-o notă informativă adresată Lisabonei, Martinho de Brederode, analizând critic deciziile politice de la București, care vizau necesitatea demiterii liderului liberal Ion I C Brătianu, decizie aflată în mod subiectiv în asentiment cu opinia sa personală, sublinia în același timp, satisfacția produsă de această hotărâre în cadrul Consiliului Celor Patru și continua cu precizarea că un guvern slab era preferat de factorii de decizie ai lumii⁴⁸⁰. Ceea ce nu spunea Martinho de Brederode este interesul Marilor

⁴⁷⁷ *Ibidem*

⁴⁷⁸ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *op.cit.*, p.116

⁴⁷⁹ Stephen Fischer-Galați, *op.cit.*, p.46

⁴⁸⁰ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 137, Serie A, 28 noiembrie 1919, f.2

Puteri de a determina semnarea tratatului cu Austria, pe orice căi posibile și toate acestea pe fondul apariției în tabăra aliaților a unor elemente de natură să favorizeze politica de rezistență a României. Între acestea menționăm accentuarea contradicțiilor dintre Franța și Anglia în problema Siriei, părăsirea conferinței de către reprezentanții Italiei, precum și rezervele exprimate de Senatul american, la 19 noiembrie 1919, cu prilejul discuției privind ratificarea tratatului de la Versailles. Toate acestea au determinat Consiliul Suprem să intensifice acțiunile politice și diplomatice spre a obține semnătura României pe tratatul cu Austria, neexcluzându-se acceptarea discutării și anulării unora dintre detaliile specialului tratat⁴⁸¹.

Același document trimis Lisabonei cuprindea de asemenea o analiză a știrilor publicate în paginile ziarelor din capitala României, analiză susținută de articole decupate, din care aflăm și despre existența altor probleme potrivnice dorinței acerbe a aliaților de a obține acordul României în semnarea tratatului, de astă dată de natură internă. Iată ce consemna diplomatul portughez: „reprezentanții Antantei susțin că guvernul actual nu îndeplinește criteriile legale care să-i permită semnarea tratatului și că doar Parlamentul are puterea de a se pronunța în acest sens și cereau pentru aceasta stabilirea unui termen limită”⁴⁸². Nici încălcarea constituției României și a prevederilor tratatului de pace de la Paris nu mai puteau împiedica Consiliul celor patru în atingerea obiectivelor propuse.

În plus, temându-se ca exemplul României să nu fie urmat și de alte state, Consiliul Suprem a decis înaintarea unui ultimatum României, la 15 noiembrie 1919. „Termenul limită pentru semnarea tratatului este marțea viitoare pe 2 decembrie, nota Martinho de Brederode, într-o telegramă adresată guvernului portughez, pe 17 noiembrie 1919. Însărcinatul cu afaceri al Angliei [Franz Rattigan] mi-a spus că încă mai speră ca România să cedeze măcar puțin, deși acest lucru cade în fața probabilităților văzute, iar opinia generală este de părere că nu va semna. Decanul este încă și mai pesimist. În acest caz, toate delegațiile aliaților trebuie să renunțe la București”⁴⁸³. Brederode încheie telegrama trimisă Lisabonei cerând „instrucțiuni urgente și expedierea pe cale telegrafică a 200 de lire sterline pentru cheltuieli de călătorie și altele”⁴⁸⁴. Este evident că diplomatul portughez era convins că România nu va semna tratatul cu Austria și în consecință pregătea deja revenirea la Lisabona. Derularea evenimentelor au determinat însă continuarea misiunii sale în capitala României.

⁴⁸¹ *Acțiunea diplomatică a României și modificarea.....*

⁴⁸² *Ibidem*, f.3

⁴⁸³ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 137, Serie Telegramme, nr.10, București, Telegramă expedită de Martinho de Brederode de la Legația Portugaliei din București, spre MAS din Lisabona, 27 noiembrie 1919, f.1

⁴⁸⁴ *Ibidem*

IV.1.1. Guvernul Alexandru Vaida Voevod

Depunându-și demisia *pro forma*⁴⁸⁵ Brătianu nu prevăzuse înfrângerea zdrobitoare care avea să urmeze alegerilor. Bazându-se pe programul său de naționalism militant și de reformă socială, dar și pe eficacitatea procedeelelor verificate deja (aviz influențarea rezultatului votului)⁴⁸⁶, acesta a decis schimbarea tacticii.

Asumarea problemelor cu care România se confrunta a fost preluată temporar (pentru trei luni) de un guvern de coaliție⁴⁸⁷ prezidat de transilvăneanul Alexandru Vaida-Voevod. Acceptându-și cu greu înfrângerea, Brătianu a inițiat un proces de apropiere a tuturor politicienilor din vechiul Regat împotriva dominației radicalilor și străinilor.

Noul guvern a depus jurământul la 1 decembrie 1919 și a decis să autorizeze pe „reprezentanții Alianțelor la București să telegrafieze la Paris că România va semna cele 2 tratate”⁴⁸⁸. Situația o regăsim prezentată de Brederode într-o notă semnată, cu statut confidențial, și înaintată Lisabonei, în care preciza: „Azi, 5 decembrie [1919 – n.n.], s-a constituit noul minister. Miniștrii au depus jurământ Majestății sale. La orele 9 seara, Regele, Vaida-Voevod, președinte al Camerei, Președinte al Consiliului de Miniștri, și Ministru al Afacerilor Străine și Generalul Averescu, Ministrul de Interne s-au întâlnit pentru dezbateri. Noul guvern semnează tratatul [cu Austria – n.n.]. Măine la orele 3 primul Consiliu de Miniștri. Noul termen pentru semnarea tratatului expiră luni, 8 decembrie”⁴⁸⁹. Cu toate acestea, abia „în ziua de 10 decembrie, la orele 18, delegatul României la Conferință, generalul Coandă, își punea semnătura pe tratatul cu Austria, tratatul minorităților și pe cel cu Bulgaria, ultimul fiind condiționat de semnarea primelor două”⁴⁹⁰.

Paginile principalelor cotidiene bucureștene, urmărite îndeaproape de diplomatul portughez (cu unele dintre ele, cum a fost cazul *Universului*, diplomatul a dezvoltat îndelungate relații de colaborare – n.n.) au contribuit la diferențierea coordonatelor evoluției statului și națiunii, într-un context național și internațional complex, punând în lumină și clarificând – de cele mai multe ori – aspecte din demersul politico diplomatic, dar și al imaginii

⁴⁸⁵ Expresia aparține lui Stephen Fischer-Galați, *op.cit.*, p.50

⁴⁸⁶ *Ibidem*

⁴⁸⁷ Blocul parlamentar a fost format din Partidul Național Român din Transilvania, Partidul Țărănesc din Muntenia, Partidul Țărănesc din Basarabia, Partidul Național Democrat, Partidul Democrat al Unirii din Bucovina și gruparea politică a lui N. Lupu. Vezi: *Istoria Românilor*, vol VIII, p.247-248; Stephen Fischer-Galați, *op.cit.*, p.51

⁴⁸⁸ *Acțiunea diplomatică a României și modificarea.....*

⁴⁸⁹ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal. Martinho de Brederode, CX 137, Seria A, nr.6, București, Raport confidențial, Martinho de Brederode, 5 decembrie 1919, f.1

⁴⁹⁰ *Acțiunea diplomatică a României și modificarea.....*

României postbelice⁴⁹¹. Spre exemplu, un articol din ziarul *Universul*, analizat și anexat de ministrul portughez una dintre rapoartele sale, cuprindea imaginea primului for legislativ al României Mari. „Parlamentul votului universal are aspectul cel mai neașteptat. Fracurile și piepturile albe ale cămășilor *vechilor partide* stau alături de sumane și ițari, alături de căciuli ținute sfios în mână”⁴⁹². De altfel, preciza ministrul portughez de la București, „descendenții de origine română, care dominau înainte, descendenți din principii (majoritatea dintre aceștia proveneau din cartierul Fanar, Grecia), din mari proprietari, care au beneficiat de multe libertăți și avantaje, lipsiți de griji, azi sunt câțiva ani de când nu au mai avut vreun rol în politică. (...) Nici Brătianu, nici Marghiloman, nici alții ca ei nu purced din vechea aristocrație. Vaida Voievod era un simplu medic la băile din Carlsbad”⁴⁹³. (...) „Dar această societate, mai veche sau mai recentă, are în definitiv, are și a avut aceleași idei și constituie oligarhia care domină și exploatează această țară”⁴⁹⁴.

În ceea ce privește noul guvern, acesta era „dominat de transilvăneni”, remarca Martinho de Brederode. „Sunt mulți aici care cred că cine ar putea scoate România din aceste șocuri continuu ar putea fi doar transilvănenii, datorită educației primite prin intermediul Austro-Ungariei și experienței în domeniul rezolvării unor probleme delicate cu inteligență și energie. În acest caz, alegerea lui Vaida Voievod în fruntea acestui minister (aproape tot format din transilvăneni) a fost un act bine reflectat și plin de bun-simt al Majestății Sale, Regele Ferdinand”⁴⁹⁵. Acceptat de Marile Puteri, noul guvern a fost cu siguranță bine văzut de diplomații de la București. Dialogul la nivel politico- economic părea de acum posibil.

Două figuri politice ieșeau în evidență în mod deosebit: „președintele, Alexandru Vaida-Voievod, el însuși transilvănean, fost deputat din partea românilor în parlamentul maghiar și generalul Averescu, care se bucura de o popularitate impresionantă în rândul camarazilor din război și al soldaților care îl adoră”⁴⁹⁶, preciza diplomatul portughez. Și totuși, acesta din urmă era convins că generalul Averescu este „pus pe post de punte”, pentru liberali desigur și că „face o politică aproape socialistă”⁴⁹⁷.

⁴⁹¹ Nicolae Tomescu, *Politica externă a României întregite*, Iași, Editura Fides, 2000, p.36-37

⁴⁹² ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 137, Seria A, nr.6, București, Raport confidențial Martinho de Brederode, 5 decembrie 1919, f.2; Ioan Scurtu, *Studii...*, p.9

⁴⁹³ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 137, Seria A, nr.6, București, Raport confidențial Martinho de Brederode, 5 decembrie 1919, f.2

⁴⁹⁴ Ioan Scurtu, *op.cit.*, p.10

⁴⁹⁵ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 137, Seria A, nr.20, București, Raport confidențial, 12 ianuarie 1920, f.1

⁴⁹⁶ *Ibidem*, nr.6, București, Raport confidențial, 5 decembrie 1919, f.2

⁴⁹⁷ *Ibidem*

Considerăm oportun momentul, pentru a preciza, că primul an al demersurilor diplomatice ale lui Martinho de Brederode la București a fost dominat de apropierea diplomatului portughez de reprezentantul Angliei în capitala României, Franz Rattigan. Desele discuții, pe teme politice și economice, între cei doi, au avut menirea familiarizării lui Martinho de Brederode cu viața politică a României, din perspectivă adesea subiectivă, care a constituit însă un preambul al descoperirii realității românești, completată de cele mai multe ori cu surse de altă proveniență, formale sau informale.

În urma discuțiilor avute cu Însărcinatul cu Afaceri al Angliei la București, Brederode raporta guvernului lusitan: „Averescu e un om bun, destul de inteligent, inimă bună, dar foarte afectat de ostracizarea la care a fost supus Partidul Liberal, cel care până acum decidea totul și în toate”.⁴⁹⁸ Importantă această remarcă, devenită profeție. Cei doi diplomați de la București, dar mai cu seamă versatul ministru al Angliei, Rattigan, au intuit la momentul respectiv evenimentele ce urmau să apară pe scena politică românească. Se pare că ministrul londonez, potrivit unui Raport al lui Martinho de Brederode, îl sfătuisese deja pe rege să îl cheme la guvernare pe generalul Averescu, pentru că, „dată fiind popularitatea de care se bucură, și faptul că în prezent se vede contrariat în toate, poate deveni periculos, dacă simte că este foarte puțin recompensat pentru ceea ce a făcut el până azi”⁴⁹⁹, prognostic adevărat ulterior de legătura generalului cu Partidul Liberal. Inițial, acesta a fost perceput ca un adversar al PNL-ului și, în special, al lui Ion I.C. Brătianu. „Generalul era considerat o victimă a liberalilor, care refuzaseră să-i încredințeze comanda Marelui Stat Major și în același timp singurul om capabil să aducă *îndreptarea țării*”⁵⁰⁰. El promitea un regim nou, în care toți oamenii să fie respectați, un regim bazat pe *muncă, cinste, legalitate*. Cunoscând setea țăranilor pentru pământ, generalul promitea împrăștierea fiecărei familii cu 5 ha de teren arabil⁵⁰¹.

Conștient că nu putea ajunge la putere în acel context de vădită ostilitate a opiniei publice față de PNL, Ion I.C. Brătianu a decis că era mai util să folosească popularitatea lui Averescu, „ca pe o punte”, cum se exprimase însuși Brederode, a ieșirii liberalilor din izolarea politică în care se aflau. La 23 ianuarie 1920, diplomatul portughez preciza: „Tocmai m-am despărțit de colegul meu din Anglia, care mi-a citit, confidențial, un raport pe care l-a trimis Foreign Office-ului. În el făcea referire la tentativa de apropiere dintre Brătianu și partidul său liberal și generalul Averescu. Acesta din urmă a cochetat cu liberalii (care în fond doreau doar să profite de

⁴⁹⁸ *Ibidem*, f.3

⁴⁹⁹ *Ibidem*, f.4

⁵⁰⁰ Ioan Scurtu, *Studii.....*, p.6

⁵⁰¹ *Ibidem*; Idem (coord.), *Istoria românilor*, vol. VIII, p.226

popularitatea lui Averescu între țărani și soldați) și atât ei cât și liberalii doreau dizolvarea parlamentului. Dar până acum nu au reușit să se înțeleagă. General Averescu pe de o parte și Brătianu cu partidul său pe de alta sunt în aceeași măsură neîncredători [unii în ceilalți – n.n.]”⁵⁰².

Coaliția guvernamentală formată era, așadar, lipsită de coeziune. Interesat de evoluția politicii românești, Martinho de Brederode a manifestat o atenție specială ascensiunii impresionante pe scena politică a Partidului Țărănesc. Acesta a apărut dintr-o necesitate de exprimare a lumii satelor. În cadrul acestei grupări politice s-a afirmat ca lider Ion Mihalache din Dobrești (Argeș), președintele Asociației Învățătorilor din România. Într-o notă informativă de la finele anului 1919, ministrul Portugaliei la București preciza: „Se pare că deputații țărâniști au refuzat să intre inițial în minister” pentru că doreau numai pentru ei postul de la Ministerul Cultelor și Instrucțiunii Publice, cerere refuzată inițial de Vaida Voevod. Ulterior, la 16 decembrie 1919 a avut loc o remaniere a guvernului în funcțiune. O zi mai târziu, ministrul Portugaliei la București, informa Lisabona despre „modificările din minister”: „atât ministrul agriculturii și domeniilor [Ion Mihalache – n.n.] cât și cel al cultelor și instrucțiunii publice [Ion Borcea – n.n.] aparțin Partidului Țărănesc”⁵⁰³. „Era pentru prima dată când din guvern făcea parte un ministru care se declara țaran și care avea doar Școala Normală. ... Întrebat ce părere are despre ministrul Agriculturii, Alexandru Marghiloman răspundea ironic: a aflat că *știe și să mănânce*”⁵⁰⁴.

Cum era de așteptat, problemele din cadrulul noului guvern nu au fost rezolvate prin aceste schimbări. Alianța dintre Brătianu și Averescu a declanșat o vehementă opoziție din partea diverselor partide politice. Între aceștia, țărâniștii „au venit în masă și toată ziua au protestat în fața rezidenței generalului, refuzând să creadă că el, generalul va accepta să se alieze cu cel care îl considerau ei, drept principalul inamic al acestuia”⁵⁰⁵ [se referă la Brătianu – n.n.]. Acordul dintre cele două grupări politice a eșuat. Se vehicula demisia generalului. La toate aceste frământări politice făcea referire și Brederode într-un Raport al său, în care preciza: „Cererea demisiei generalului Averescu [ministru de Interne – n.n.] era o cauză deja prevăzută de la formarea acestui nou minister [remanierea din 16 decembrie 1919 – n.n.]. ... Persoane de vază de aici [din București – n.n.] susțin că acest nou minister nu va rezista mult timp”⁵⁰⁶. Inevitabilul s-a produs: generalul Averescu a fost

⁵⁰² ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, Serie A, nr.23, București, Raport confidențial și rezervat, 23 ianuarie 1920, f.1

⁵⁰³ *Ibidem*, nr. 17, București, Raport Martinho de Brederode, 17 decembrie 1919, f.1

⁵⁰⁴ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *op.cit.*, p.122-123

⁵⁰⁵ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, Serie A, nr.23, Raport confidențial și rezervat, 23 ianuarie 1920, f.3

⁵⁰⁶ *Ibidem*, 17 decembrie 1919, f.2

demis. Cu toate acestea, Martinho de Brederode era convins că „omul viitorului apropiat va fi probabil tot generalul”⁵⁰⁷.

Examinarea politicii românești și experiența proprie i-au permis ministrului plenipotențiar al Portugaliei să identifice și alte câteva personalități politice, care meritau să fie luate în calcul pentru un rol politic important în viitorul apropiat al României. Remarcăm aici părerea diplomatului cu privire la conservatorul Alexandru Marghiloman, avocat de profesie, cu studiile făcute la Paris, „capul probabil cel mai organizat și mai sclipitor din România, care nu este folosit datorită tratatului [defăimător pentru România, pe care îl semnase – n.n.] la București”⁵⁰⁸.

Omul politic cel mai disprețuit de legația portugheză de la București, considerat cel mai moșic, continua să fie Ion I.C.Brătianu. Pe tot parcursul șederii sale la București, Brederode a cules din orice context informații defăimătoare pentru acesta și pentru liberali. La finele anului 1919, Martinho de Brederode a realizat un bilanț al administrației fostului guvern liberal, material descoperit în corespondența sa diplomatică de la Ministerul Afacerilor Externe din Lisabona: „în interior lipsește pâinea, lipsește combustibilul, criza din domeniul transporturilor, creșterea progresivă a costurilor vieții. La exterior pericolele la frontieră, un nou război în perspectivă (posibil să se fi referit la Ungaria sau la Rusia – n.n.), ruptură de relații cu aliații (comentariu ce viza între altele problema minorităților și implicit semnarea tratatului cu Austria). Inamici în toate părțile și nici o alianță”⁵⁰⁹. Acuza atitudinea lui Ion I.C. Brătianu din vara lui 1919, de la Paris, care a dus țara spre o notă ultimativă, dată de marile puteri aliate, fiind influențat de cercurile politice și diplomatice de la București. Menționa, de

⁵⁰⁷ *Ibidem*, f.3

⁵⁰⁸ *Ibidem*, Serie A, nr.12, București, Raport Martinho de Brederode, 23 decembrie 1919, f.3. Potrivit Tratatul de pace de la București, încheiat la 24 aprilie 1918, Dobrogea era ocupată de Bulgaria, Austro-Ungaria lua partea vestică a Carpaților, Germania institua un monopol asupra țiteiului pe 90 de ani, a comerțului cu cereale, a exploatării și prelucrării lemnului, iar accesul la Marea Neagră era permis numai de-a lungul unui drum comercial până la Constanța. „Cu toate presiunile exercitate asupra sa, regele Ferdinand I a refuzat să semneze Tratatul de Pace, permițând astfel supraviețuirea statului român. Deși semnarea armistițiului din aprilie a permis țării noastre să nu fie ocupată de Puterile Centrale, Alexandru Marghiloman a avut foarte mult de suferit de pe urma deciziei sale. Din acel moment și până la decesul său, va fi considerat de opinia publică un adevărat *trădător de țară*”. Vezi: Arhivele Naționale Istorice Centrale, București, *fond Casa Regală*, dos.70/1918, f.1-2; *Enciclopedia României* online.

Vezi:

http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Alexandru_Marghiloman#Armisti.C5.A3iul_de_la_Bucure.C5.9Fti

⁵⁰⁹ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, Serie A, nr.14, București, Raport confidențial și rezervat, 27 decembrie 1919, f.4-13; Vezi în anexă decupaj din *Adevărul* (București), 26 decembrie 1919

asemenea, că „Partidul liberal – liberal doar cu numele, preciza el – are foarte puțină popularitate în prezent”⁵¹⁰.

Și partidul socialist i-a atras fugitiv atenția. Contextul în care îl menționează este cel al mișcărilor sociale organizate în anii 1918-1920, prilej cu care adepții săi s-au implicat în organizare, obținând și câteva succese. Cu privire la aceste momente, diplomatul portughez menționa un episod care nu aducea nici o măgulire acestui partid. După spusele sale, cu prilejul unei ceremonii culturale, „socialiștii au pornit un scandal împotriva evreilor bogați, care se aflau acolo și care nu vroiau să voteze cu ei”⁵¹¹. Episodul era legat și de alegerile parlamentare din 1920, unde Partidul Socialist a obținut un însemnat succes electoral.

Ideologic vorbind, asemenea tuturor partidelor socialiste și social democrat din Europa, o parte a Partidului Socialist din România s-a plasat spre extrema stângă, adoptând un program radical, vizând lichidarea orânduirii existente, afiliindu-se la Internaționala a III-a și transformându-se în Partidul Comunist din România (mai 1921)⁵¹². Doctrina partidului oferea o alternativă radicală la realitățile existente în România.

Multe dintre informațiile raportate de Martinho de Brederode erau obținute de la ședințele guvernelor și parlamentelor României, ca urmare a exercitării atribuțiilor șefilor de misiuni diplomatice de a participa la astfel de ședințe, în țările în care erau acreditați. Prezența lui Martinho de Brederode în Camera Deputaților cu prilejul ședinței din 23 ianuarie 1920, i-a permis acestuia să cunoască realitățile politicii românești și din interiorul sistemului politic. Observațiile sale trimise Lisabonei, la data respectivă, cuprind informații despre „Brătianu, [care – n.n.] are împotriva sa aproape toată Camera actuală și în principal pe președintele acesteia, profesorul Iorga”⁵¹³. Martinho de Brederode pune în evidență în Raportul său imaginea negativă pe care și-o creaseră liberalii, comentând „atacul deloc diplomatic pe care Brătianu l-a provocat asupra lui Marghiloman”, accentuând în mod excesiv problemele care existau în România. „Marghiloman s-a apărât nemaipomenit de acuzațiile de trădător”⁵¹⁴. În plus, preciza diplomatul portughez, imaginea liderului Partidului Liberal nu este deloc favorabilă acestuia. Brătianu are împotriva sa majoritatea locuitorilor din România, care îl numesc „șeful escadrilei de profitori de la negocierile de război”⁵¹⁵.

În urma discuțiilor purtate cu apropiații săi de la București, Brederode preciza într-un alt Raport, „că cea mai bună variantă pentru România este

⁵¹⁰ *Ibidem*, nr.12, București, Raport Martinho de Brederode, 23 decembrie, f.4

⁵¹¹ *Ibidem*, nr.50, București, Raport, 15 mai 1920, f.7

⁵¹² Ioan Scurtu, *Studii.....*, p.7-8

⁵¹³ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal, Martinho de Brederode, Serie A, nr.24, București, Raport Martinho de Brederode, 23 ianuarie 1920, f.5

⁵¹⁴ *Ibidem*, f.6

⁵¹⁵ *Ibidem*, f.6-7

venirea la putere a lui Marghiloman, negociatorul păcii de la București. Prin urmare în el am speranța pentru ca într-o zi să dețină poate direcția acestei țări”⁵¹⁶. După părerea lui Martinho de Brederode „o mai bună administrare pe plan intern ar fi făcut posibilă, cu ușurință, revenirea economico-financiară a României, datorită bogățiilor pe care le deține”⁵¹⁷. Martinho de Brederode se gândea chiar la cea mai bună variantă de guvern, după el cea mai viabilă. „Un guvern ideal pentru binele țării ar fi, dacă ar fi posibil, o coalitiție între Marghiloman, Take Ionescu, transilvăneni și Averescu. Dar, în momentul de față acest acord pare dificil de imaginat”⁵¹⁸. Diplomatul portughez considera că „vina pentru această situație (se referă la situația politică din România – n.n.) o poartă Brătianu. Actualii miniștri transilvăneni, oameni de bine, bine intenționați, dar în majoritate fără nici o experiență, sunt sabotati în permanență de birocrăția care este în totalitate liberală”⁵¹⁹. Este remarcabilă maniera în care diplomatul portughez a reușit să surprindă lupta politică din România postbelică și cu atât mai mult sunt importante pentru conturarea imaginii României văzută din exterior, sugestiile diplomatului cu privire la cel mai capabil om politic sau la cea mai viabilă remaniere de guvern, mențiuni făcute în diverse momente cheie din istoria românilor.

Criza politică pe care o traversau liberalii, nu i-a împiedicat însă pe aceștia să încerce să redobândească puterea de curând pierdută. Așa se explică numeroasele proteste și atitudinea general ostilă, remarcată și de diplomații aflați în misiune la București. Martinho de Brederode preciza că liberalii „nu au pierdut ocazia de a ridica dificultăți guvernului și președintelui Camerei, domnului Iorga și profită de orice ca să protesteze”⁵²⁰.

Cu câteva zile înainte de 14 februarie, după spusele lui Brederode, au izbucnit din nou rumori în Parlament. De data aceasta împotriva „domnului Stroescu, care toată viața sa a luptat pentru unirea Basarabiei cu România, dar care de data aceasta a criticat aspru greșelile administrației actuale românești”⁵²¹. Împotriva sa s-au ridicat liberalii și alți deputați din parlament. Pe de altă parte, agitațiile erau provocate și de starea de neliniște dată de temerile că Vaida Voevod va reveni „cu mâinile goale de la Londra”, după cum se exprima diplomatul portughez. În plus, era de părere acesta, „mulți din cei de aici consideră că Averescu nu deține calitățile unui om de stat, pentru că este destul de ingenuu și are mult prea puțină răbdare”⁵²².

Faptul că președintele Camerei, Nicolae Iorga, intenționa să păstreze un guvern în care numărul reprezentanților Ligii Poporului era de 7, și prin

⁵¹⁶ *Ibidem*, București, Raport Martinho de Brederode, 23 ianuarie 1920, f.10

⁵¹⁷ *Ibidem*

⁵¹⁸ *Ibidem*, f.11

⁵¹⁹ *Ibidem*, Serie A, nr.24, București, Raport Martinho de Brederode, 9 februarie 1920, f.2

⁵²⁰ *Ibidem*, nr.29, Raport confidențial – politica română, 14 februarie 1920, f.1

⁵²¹ *Ibidem*

⁵²² *Ibidem*, f.2

urmare, Averescu, ca ministru de Interne, nu avea suport politic pentru aplicarea ideilor sale politice, l-a determinat pe acesta din urmă să-și prezinte demisia. Locul său a fost luat de un personaj politic destul de controversat în epocă – Dr. N. Lupu. Prezența acestuia în Cameră a produs numeroase nemulțumiri, notate de diplomatul portughez în Rapoartele sale. Spre exemplu, scria acesta, „în sesiunea de ieri a Camerei Deputaților, atacurile îndreptate contra Dr. Lupu, ministrul de Interne, au fost extrem de violente”⁵²³. Numit „bolșevic”, N. Lupu „a fost acuzat că a favorizat pe socialiști și pe anarhiști și că i-a lăsat liberi să imprime și să difuzeze literatură anarhistă care a produs dezbinare între țărani și concerne și a fost declarat adversar al Marelui Cartel General și de asemenea a fost suspectat de voința de a suprima jandarmeria, pe care, Marghiloman, o crease când fusese la putere”⁵²⁴, în 1918, și care era protejată se pare de liberalii și de conservatorii progresiști. Brederode făcea referire la proiectul de lege privind reorganizarea Jandarmeriei, pe baza căruia se reducea numărul jandarmilor și se diminuau atribuțiile acestora. „Mai ales domnul Cuza, deputat naționalist creștin, între alți oratori, a atacat fără menajamente pe domnul Lupu. A readus în față acuzațiile de bolșevism și l-a acuzat că a lăsat să se imprime și să se circule pamflete cu informații contra armatei. A amestecat în discursul său și chestiunea antisemită, susținând că Dr. Lupu ar fi fost protejat de evrei. A spus de asemenea că el, Cuza, a refuzat voturile evreilor. Deci a fost ales numai de țărani și de creștini. L-a atacat de asemenea și pe președinte, pe domnul Iorga”⁵²⁵. După spusele lui Martinho de Brederode, „domnul Lupu a declarat ca fiind calomniile toate aceste afirmații, considerându-le ca făcând parte din strategia politică a liberalilor de a da jos guvernul din care făcea parte și [implicit – n.n.] blocul. Dr. Lupu, susținea că pamfletele contra armatei au fost inspirate de cei interesați de distrugerea noului guvern, adică de liberali”⁵²⁶. Reacția imediată a fost foarte bine oglindită în jurnalele liberale și cele conservator progresiste, care îl atacau violent pe Dr. Lupu, acuzându-l în continuare de bolșevism. Articole decupate din aceste ziare au fost atașate de Martinho de Brederode notelor sale informative expediate spre Lisabona.

Atitudinea ostilă față de prezența Dr. Lupu, își avea originea în faptele acestuia. Nu ezita să vină în Parlament cu cravată roșie și batistă de aceeași culoare la butonieră și lansase două proiecte de lege, considerate chiar de Rege, „cam bolșevice”⁵²⁷. Măsurile sale erau considerate „destul de radicale”, cum este cazul proiectul de lege privind închirierile, prin care se cerea închirierea obligatorie a spațiului locativ disponibil, ca o modalitate de rezolvare a problemei

⁵²³ *Ibidem*, f.3

⁵²⁴ *Ibidem*

⁵²⁵ *Ibidem*, f.4

⁵²⁶ *Ibidem*, f.5

⁵²⁷ N.Iorga, *Memorii*, vol. II, București, Editura Națională „Ciornei”, p.344

locuințelor. „Potrivit acestei propuneri destul de ciudate, partea de proprietatea de care proprietarul imobilului nu are nevoie, urma să fie închiriată, dar nu oricum ci la prețuri mici, în așa fel încât chiriașul să se simtă ca într-un domiciliu privat, ca un fel de oaspete și această propunere era (potrivit domnului Lupu – n.n.) pentru a atenua criza închirierilor”⁵²⁸.

Contextul agitat de la București a fost agravat de continua existență a stării de asediu și cenzură „deși uneori s-a auzit că domnul Vaida Voevod vrea să pună capăt acestei stări anormale, deoarece războiul s-a terminat și pacea a fost consacrată. Se pare că opoziția vine din partea Marelui Cartier General”⁵²⁹. Și totuși în Raportul său din 12 ianuarie 1920, diplomatul portughez preciza: „astăzi, Majestatea Sa Regele a dat decretul de suspendare a statutului de stare de asediu și cenzură, valabil pentru tot teritoriul Vechiului Regat, cu excepția Dobrogei”⁵³⁰. Inițiativa pare să fi aparținut aceluiași controversat om politic, dr. N. Lupu, ministrul de Interne, care la 14 ianuarie 1920 a ridicat starea de asediu și cenzura și a retras armata din întreprinderi. Ministrul de Interne – cu cravata roșie la gât – a participat la mai multe manifestații ale momentului, ținând discursuri în favoarea satisfacerii dezideratelor muncitorilor⁵³¹.

Nemulțumit de acțiunile și rolul politic al guvernului Alexandru Vaida Voevod, Regele căuta deja soluții noi. Într-un Raport emis la 9 februarie 1920, Martinho de Brederode preciza: „Știu din surse sigure, că acum câteva zile generalul Averescu a cerut și a primit audiență la Majestatea Sa Regele. Regele Ferdinand i-a spus că a sosit momentul să-l cheme să formeze ministerul cu partidul său, să câștige apoi alegerile cu o majoritate covârșitoare”⁵³². Diplomatul portughez era convins de o reușită în acest sens, date fiind comentariile sale ulterioare cu privire la „ultimele alegeri pentru Senat [când Averescu – n.n.] a obținut o pondere importantă, el însuși fiind ales de mai mult de 1700 de voturi, derutând complet candidații țărăniști. S-a cerut așadar imediat demisia ministerului și a guvernului, imediat urmându-le constituirea unui cabinet nou, cu adevărat național, cu reprezentanți din toate partidele, cu partidul lui Take Ionescu, cu liberalii, dar fără Brătianu, cu cel al lui Marghiloman, Conservator Progresist, dar fără Marghiloman”⁵³³.

⁵²⁸ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. Martinho de Brederode, Serie A, nr.30, București, Raport confidențial și rezervat, 22 februarie 1920, f.5

⁵²⁹ *Ibidem*, Raport Martinho de Brederode, 27 decembrie 1919, f.2; Arhiva Națională Istorică Centrală din București, dos. Portugalia, Rola 15, cadrul 133, f.123

⁵³⁰ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 37, Serie A, nr. 20, București, Raport confidențial și rezervat, 12 ianuarie 1920, f.3

⁵³¹ Ion Mamina, Ioan Scurtu, *Guverne și guvernanți 1916-1938*, București, Editura Silex, 1996, p.34

⁵³² *Ibidem*, nr.27, București, Raport confidențial și rezervat, 9 februarie 1920, f.1-2

⁵³³ *Ibidem*, f.3

La curent și cu negocierile ce se purtau pentru formarea noului guvern, la începutul lunii februarie 1920, potrivit informațiilor din Rapoartele lui Martinho de Brederode, Averescu intenționa să numească pentru Ministerul Finanțelor pe Take Ionescu, „considerat cel mai capabil pentru administrarea banilor publici”⁵³⁴, iar la Ministerul Afacerilor Străine, pe Titulescu, „un om încă tânăr, dar care pare să fie extrem de capabil și care a fost ministru de finanțe în Transilvania, în timpul ocupației germane din Valahia [afirmație greșită – n.n.]”⁵³⁵. Se pare că „Averescu considera ca cel mai rău geniu din România pe Ion Brătianu și nu vrea să îl lase să se întoarcă la putere, chiar dacă acceptă să colaboreze cu membrii din Partidul Liberal”⁵³⁶.

Alcăuită dintr-un mozaic de partide, coaliția guvernamentală era lipsită de coeziune. „Opinia mai generală este că acest guvern își are zilele numărate. Nimeni nu avea speranță că Vaida Voevod va reuși să obțină împrumutul extern”⁵³⁷. Criza părea momentan fără rezolvare. Se pare că Regele s-a întors din nou spre cabinetul actual, invitând ieri la cină pe toți miniștrii”⁵³⁸.

Doar câteva zile mai târziu, la 22 februarie 1920, ministrul plenipotențiar al Portugaliei la București informa Lisabona despre o nouă întrevedere a lui Averescu cu Regele, care i-a cerut din nou să preia constituirea guvernului, motivând că „actualul guvern nu a făcut nimic, că nimic nu a evoluat, nu din rea voință, ci din cauza lipsei de experiență și a lipsei de energie pe care a demonstrat-o”⁵³⁹, aviz la oamenii politici transilvăneni.

Cu prilejul noilor încercări, au apărut tot felul de neînțelegeri și discordanțe, aflate de Martinho de Brederode de la o persoană importantă de la București, al cărei nume este păstrat sub anonimat. Iată ce scria Brederode în aportul său: „știu că actualii miniștri (care au probabil legătură cu Brătianu) au cerut să nu se dizolve camerele, (inclusiv Vlad [Aurel – n.n.], care nu este cu Brătianu, dar care cerea demisia Generalului Prezan, șeful Marelui Cartel General și dizolvarea acestuia), inclusiv cei din Basarabia și Bucovina. Averescu nu putea forma guvernul așa, pentru că exista o problemă foarte serioasă de rezolvat, cea agrară. El trebuia să prezinte legea de reglementare a exproprierilor rurale pe bază de 500 de ha. Se pare că suspectează că Brătianu este în aceasta sprijinit de miniștri din Bucovina și Basarabia, tensionând prezentarea așadar a unui proiect probabil mai atractiv pentru țărani, ca să poată să creeze o imagine a lui

⁵³⁴ *Ibidem*, f.3

⁵³⁵ *Ibidem*

⁵³⁶ *Ibidem*, f.4

⁵³⁷ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, Serie A, nr.24, București, Raport Martinho de Brederode, 14 februarie 1920, f.6

⁵³⁸ *Ibidem*, f.7

⁵³⁹ *Ibidem*, Serie A, nr.30, București, Raport confidențial și rezervat, 22 februarie 1920, f.1

Averescu negativă în ochii acestora (Brătianu a prezentat și el un proiect asemănător), care să îl considere reacționar și retrograd”⁵⁴⁰. Brederode consideră că pentru Brătianu singurul său țel politic era acela de a ajunge din nou la putere. Odată aflat acolo, „partidul liberal va găsi mijloacele de a suprima legea promisă a exproprierilor. În plus e clar că propunerea lui Brătianu va fi contra a celei lui Averescu. În felul acesta, spunea persoana care mă informează, criza actuală se va prelungi destule zile. Ceea ce este sigur însă, este că acest guvern nu face nimic și mai mult, acesta începe să provoace deja o reacție a românilor din Vechiul Regat, contra transilvănenilor. Acum câteva zile, aceștia au fost acuzați în Parlament de afaceri suspecte cu vechile note de coroane austriece ștampilate fraudulos, ceea ce, la drept vorbind, a adus statului prejudicii de mai multe milioane. Majestatea Sa, Regele, foarte bine intenționat, dar și foarte neîncrezător, își schimbă frecvent opinia. Înainte i-ar fi dat întreaga țară pe mâna lui Averescu, dar acum ezită”⁵⁴¹.

Și totuși formarea guvernului Averescu s-a înfăptuit. Acțiunea Regelui Ferdinand a fost considerată „o lovitură urâtă”, chiar și de beneficiarii actului său, între care C. Argetoianu⁵⁴². În fapt, Vaida-Voevod a aflat că nu mai este președintele Consiliului de Miniștri în cel mai nerespectuos mod cu putință. Era la Londra, unde încerca să negocieze un împrumut pentru România și a auzit despre căderea guvernului la radioul local⁵⁴³.

Între timp, la București, liberalii își ofereau tot sprijinul rezolvării problemelor Coroanei, pricinuite de firea rebelă a Principelui Carol. Potrivit numeroaselor surse bibliografice românești⁵⁴⁴, dar și raportului lui Martinho de Brederode din 22 februarie 1920, la București s-a decis „plecarea spre Egipt a Alteței Sale, Principele Carol. De aici se va îndrepta spre Japonia, luând pentru Majestatea sa Mikado⁵⁴⁵ o scrisoare. Așa părea definitiv realizată ruptura de soția sa, domnișoara Lambrino, cu care se căsătorise la 31 august 1918, mariajul menținându-se doar până la 8 ianuarie 1919. Se spune că Alteța Sa a acceptat pe moment situația, „așteptând totuși timpuri mai bune”, încheia ministrul portughez⁵⁴⁶.

⁵⁴⁰ *Ibidem*, f.2

⁵⁴¹ *Ibidem*, f.4-5

⁵⁴² *Enciclopedia României* online. Vezi: http://enciclopediaromaniei.ro/wiki/Alexandru_Averescu#cite_note-6, Apud Constantin Argetoianu, *Pentru cei de mâine. Amintiri din vremea celor de ieri*, în Arhivele Naționale Istorice Centrale, Arhiva C.C. al PCR, *fond* 104, dos.8589, f.79-82

⁵⁴³ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *op.cit.*, p.125

⁵⁴⁴ Ioan Scurtu (coord.), *Istoria Românilor*, vol. III, p.235; Keith Hitchins, *România 1866-1947*, București, Editura Humanitas, 1996, p.78-89

⁵⁴⁵ Titlu pentru împăratul Japoniei.

⁵⁴⁶ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, Serie A, nr.24, București, Raport Martinho de Brederode, 22 februarie 1920, f.7; *Istoria românilor*, vol VIII, p.248

IV.1.2. Guvernul Averescu

Între timp, sosit la București, Vaida Voevod încerca să păstreze restul Cabinetului în interiorul normelor constituționale. Omul politic, care l-a înlocuit la președinția Consiliului de Miniștri, Ștefan Cicio Pop, nu a dispus de puterea necesară de a-i controla pe cei doi miniștri, dr. Lupu de la Interne și Mihalache de la Agricultură, ambii provocând numeroase conflicte nu doar cu Coroana, ci cu întreaga opinie publică, care în cele din urmă a acceptat dispozițiile destul de comuniste, cu privire la proiectele de lege deja menționate. Una dintre acestea este *legea exproprierilor teritoriale*, „clar bolșevistă [bolșevică], care a condus la ruina nu doar a marilor proprietari, ci a României în întregime”⁵⁴⁷.

La 14 martie 1920, Brederode scria: „Avem începând cu ieri după masă, ministerul Averescu. Am inclus lista miniștrilor, între care povestesc prietenii, un ministru transilvănean, Mocșoni [Anton Mocsony – ministru de Stat – n.n.]. Situația guvernului [anterior – n.n.] intrase încă de alaltăieri într-o fază care nu putea fi prelungită. După discuțiile interminabile din Cameră, cu privire mai ales la proiectul de lege agrară și la cel cu privire la legea închirierilor, Regele s-a decis să retragă votul său de încredere vechiului guvern și i l-a oferit lui Averescu”⁵⁴⁸.

Interesat de evenimentele politice din România, la 14 martie 1920, într-un Raport, diplomatul portughez comenta: „Acum rămâne să vedem ce va face generalul Averescu, care este foarte respectat și iubit, chiar dacă nu are în noul cabinet, oameni prea experimentați din punct de vedere politic”. Și continuă să analizeze situația: „pericolul pentru generalul Averescu nu vine în mod sigur de la demonstrațiile compromițătoare ale *prietenului* Brătianu și ale liberalilor. Aceștia sunt discreditați politic. Nu pot să îl compromită pe Averescu, chiar dacă ar face orice să revină la putere”⁵⁴⁹.

Părerea general acceptată a cercetătorilor români cu privire la guvernul Averescu susține existența unor acțiuni importante în vederea restabilirii ordinii sociale, îmbinând politica de represiune cu cea a concesiilor.

La 26 martie 1920 Martinho de Brederode expedia spre Lisabona un articol decupat din ziarul românesc, de limbă franceză, *L'Indépendance de la Roumanie*, un articol care cuprindea informații despre situația României la momentul venirii lui Averescu: statutul financiar, politica externă, reforma electorală etc. Nu face comentarii personale în această notă scrisă, abordarea sa fiind una descriptivă, informativă. Cu toate acestea însă în raportul din 27 martie 1920 Martinho de Brederode a prezentat primele decrete ale guvernului Averescu: demobilizarea armatei, dizolvarea camerelor și stabilirea alegerilor pentru luna mai. În privința armatei, „ai cărei ofițeri aparțin cu toții aristocrației

⁵⁴⁷ *Ibidem*

⁵⁴⁸ *Ibidem*, Serie A, nr.34, București, Raport Confidențial, 14 martie 1920, f.1

⁵⁴⁹ *Ibidem*, f.3-4

retrograde, reacționară și antisemită și interesați prin urmare în a conserva și apăra vechiul statut”⁵⁵⁰, erau de asemenea numeroase probleme, neîmpărțite de soldații, care „nu au nici un interes în acest sens”⁵⁵¹, aviz la interesele ofițerilor români.

Simpatia la momentul respectiv pentru generalul Averescu, nu i-a permis diplomatului portughez să observe intrarea generalului sub influența politică dominatoare a lui Ion I. C. Brătianu sau poate că respectul pentru acesta l-a determinat să nu comenteze acest aspect. Ca urmare, o perioadă continuă în notele sale informative să-i aducă cuvinte de laudă generalului și atitudinii sale politice. În acest sens diplomatul preciza: „nu poate fi acuzat generalul Averescu că ar fi fost timid în acțiuni sau că ar fi ezitat. Deciziile au fost cu siguranță o probitate a unui adevărat om de stat. Aceste două decizii se impuneau luate. Demobilizarea a făcut economii statului în valoare de 100 de milioane lei pe luna, care puteau fi investiți în industrie. Pe de altă parte, dizolvarea camerelor era absolut necesară având în vedere că guvernul nu deținea majoritatea”⁵⁵². (...) „Este de așteptat ca guvernul să obțină marea majoritate la alegeri datorită enormei aprecieri față de generalul Averescu. Cum Excelența Voastră observă s-au realizat toate previziunile mele care v-au fost aduse la cunoștință prin telegramele din ianuarie și februarie a.c.”⁵⁵³.

Marile schimbări din politica României impuneau numeroase discuții, uneori sensibile, tratative, negocieri, care s-au dovedit a avea finalități excelente într-un ambient mai puțin formal, relaxat, adesea cu prilejul unor dineuri organizate fie de membrii ai guvernului, fie de cei din opoziție. În cadrul acestor întruniri nu puteau lipsi șefii misiunilor diplomatice de la București, a căror prezență era obligatorie, pe de o parte pentru că erau factori importanți în lansarea unei anumite imagini politice a României pe plan extern, apoi pentru că dialogul cu liderii misiunilor diplomatice de la București era vital pentru dezvoltarea acordurilor de colaborare care puteau satisface interesele ambelor părți. Iată ce aflăm de la Martinho de Brederode în acest sens: „acum vreo 3 zile, am petrecut o seară întreagă în casa domnului Iorga, fostul președinte al Camerei, profesor și istoric notabil, poliglot excelent, care cunoaște destul de bine limba noastră și literatura, dar care m-a asigurat că-și va da (ceea ce a și făcut ulterior) demisia din funcția de Președinte al Camerei, având în vedere chemarea generalului Averescu la putere, o adevărată lovitură de stat, atitudine pe care eu nu o văd justificabilă”⁵⁵⁴. După părerea diplomatului portughez, monarhist convins, „Domnul Iorga, cu toate că nu a mărturisit, evoluează spre republicanismul

⁵⁵⁰ *Ibidem*, nr.20, București, Raport Martinho de Brederode, 12 ianuarie 1920, f.1

⁵⁵¹ *Ibidem*

⁵⁵² *Ibidem*, Serie A, nr.37, București, Raport, 27 martie 1920, f.1

⁵⁵³ *Ibidem*, f.2

⁵⁵⁴ *Ibidem*

radical. Dar aici nu există nici un partid republican. Sunt socialiști și țărâniști, care sunt aproape bolșevici”⁵⁵⁵. În încercarea de a fi imparțial, acesta s-a simțit obligat să facă precizări lămuritoare în raportul său cu privire la liderul politic țărânist al momentului, pe care așa cum reiese din cuvintele sale, îl admira. „Între aceștia [adică între liderii politici] se află un om deosebit, foarte periculos pentru regim și despre care cred că nu și-a spus încă punctul de vedere. Mă refer la domnul Mihalache, fostul Ministru al agriculturii, în prezent profesor, care avea darul (în perioada cât a fost ministru) de a vorbi și de a răspunde cu ironie la toate întreruperile liberalilor sau al celor din partidul lui Averescu. E foarte calm și perfid”⁵⁵⁶. Spre exemplu, „am asistat la ultima sesiune a Camerei, unde el a vorbit (alături de alți țărâniști) și a fost mereu combătut, întrerupt de liberali și de toți cei care nu erau țărâniști. Între ghilimele îl numeau *boyard* – fidalgo, nobil, iar el cu tot calmul le răspundea: *ciocoi*, lovindu-i astfel bine. Are o figură impresionantă și e foarte abil. E detestat la Curte și de toate partidele la ordine. Dar, încă mai are de spus”⁵⁵⁷, încheia Martinho de Brederode.

În acord cu acțiunile politice ale guvernului Averescu, căruia continua să-i acorde credit, diplomatul portughez preciza la 29 martie 1920, într-o notă informativă trimisă guvernului de la Lisabona, câteva amănunte cu privire la evoluția negocierilor ce vizau atât de necesara demobilizare militară, alături de dizolvarea Camerelor. Desigur, „măsurile și atitudinea generalului au atras la scurt timp nemulțumirea majorității transilvănenilor, oameni mai energici și mai activi decât românii din Vechiul Regat, chiar dacă vreo 20-30 dintre ei, în frunte cu Mocșoni [Anton Mocsony – n.n.], au părăsit rândurile Partidului Național Transilvănean și au intrat în Liga Poporului”⁵⁵⁸. Dar situația politică era incertă. Liga poporului reunea politicieni care doreau să conducă, fără un program concret, fără ideologie reală „Sunt persoane care susțin că acest guvern nu va rezista nici măcar două luni. Sunt și alții care susțin că se va menține doi ani și se bazau în afirmațiile lor pe popularitatea generalului Averescu”⁵⁵⁹, considerată și de Brederode insuficientă: „dar, popularitatea se uzează și se uită cu ușurință, în special în aceste momente de după război”⁵⁶⁰.

Antipatia ardelenilor față de generalul Averescu s-a acutizat datorită intenției acestuia de a unifica sistemul electoral din provinciile unite, cu cel din Vechiul Regat. „Ardelenii nu vor să audă de această unificare și în principiu nu sunt de acord cu aceasta”⁵⁶¹. Brederode face aceste afirmații pe baza informațiilor deținute din diverse surse, oficiale sau mai puțin oficiale,

⁵⁵⁵ *Ibidem*, f.3

⁵⁵⁶ *Ibidem*, f.4

⁵⁵⁷ *Ibidem*

⁵⁵⁸ *Ibidem*, Serie A, nr.39, București, Raport confidențial, 30 mai 1920, f.1

⁵⁵⁹ *Ibidem*, f.2

⁵⁶⁰ *Ibidem*

⁵⁶¹ *Ibidem*

care redau părerea lui Vaida Voevod și a lui Iuliu Maniu, liderii Partidului Național din Transilvania, aflați în dezacord cu orice proces de modificare a legii electorale din Transilvania. Cei doi amenințau cu proteste ample în acest sens, susținând că, dacă este nevoie, vor ajunge chiar și în fața Majestății Sale, Regele Ferdinand⁵⁶². Uniformizarea legii electorale ar fi dat câștig de cauză liderilor politici de la București, situație inacceptabilă pentru cei din Transilvania în special, dar și pentru cei din celelalte provincii anexate în urma Marii Uniri de la Alba Iulia.

În timpul guvernării Averescu, o atenție specială a fost acordată sărbătorilor naționale, care par să-l exaspereze pe diplomatul portughez. „A început aici, pe data de 10 [mai 1920 – n.n.] sărbătoarea națională și ca să fiu sincer este a treia sau a patra sărbătoare națională la care asist, dar aceasta pare să aparțină Vechiul Regat și este singura care a inclus și marșul militar. De asemenea a fost și unica festivitate care m-a dezamăgit pentru că luminile [focurile de artificii – n.n.] anunțate au fost un eșec”⁵⁶³. Aderarea tuturor provinciilor românești la Unire a fost doar un prim pas al acțiunii de unificare. Urma procesul de integrare care, asemenea tuturor fenomenelor de acest gen, s-a dovedit a fi destul de anevoios. Așa se explică și numărul sărbătorilor naționale. În schimb, cu felu-i specific arogant, acesta n-a uitat în schimb să menționeze faptul că a privit manifestările de la Tribuna Regală, alături de restul diplomaților invitați, cu excepția „secretarilor de legație [care] nu au fost invitați”⁵⁶⁴. I se pare lipsită de sens participarea la acest eveniment și subliniază efortul personal făcut pentru a lua parte: „chiar dacă am petrecut cele trei zile anterioare în pat cu ceva febră”⁵⁶⁵.

Ziua de 10 mai simboliza urcarea pe tron a lui Carol I și se desfășura cu mult fast pe întreg teritoriul Vechiului Regat. În dimineața zilei, 21 de salve de tun anunțau evenimentul în fiecare centru de județ. Erau nelipsite serbările, spectacolele cu muzică militară, defilarea trupelor și recepțiile din localurile prefecturilor.⁵⁶⁶ Potrivit ministrului Portugaliei, maniera de sărbătorire a acestei zile naționale la București a fost „mult prea grandioasă pentru momentele respective, nepotrivită cu starea de lucruri din România”și drept consecință „sărbătoarea a fost destul de mult ridiculizată”⁵⁶⁷. Spre exemplu jurnalele socialiste deplâneau cu ironie evenimentele: „Ah, dacă noi am fi avut toate acestea în timpul războiului...”⁵⁶⁸, aluzie la spectacolul dat de

⁵⁶² *Ibidem*, f.3; Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *op.cit.*, p.133-135

⁵⁶³ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, Serie A, nr.49, București, Raport, 13 mai 1920, f.2

⁵⁶⁴ *Ibidem*

⁵⁶⁵ *Ibidem*, f.3

⁵⁶⁶ Ioan Scurtu, Ghe. Buzatu, *op.cit.*, p.87

⁵⁶⁷ ADMAE, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, Serie A, nr.49, București, Raport, 13 mai 1920, f.1

⁵⁶⁸ *Ibidem*, f.3

prezența armatei române cu arme, care de asalt, aparate de apărare antiaeriană etc. „Inițiativa guvernului Averescu cu privire la sărbătoarea națională nu a fost cea mai inspirată”⁵⁶⁹, consemna diplomatul portughez.

Un aport important în privința integrării tuturor provinciilor românești în noua formațiune statală la avut și instituția monarhică. În Raportul său din 15 mai 1920, ministrul Portugaliei menționa vizita Majestăților sale în Bucovina, Basarabia și Transilvania. „Majestatea Sa Regele a pornit, Duminică noaptea însoțit de Regina Elisabeta și de toți miniștrii, la Mânăstirea de la Putna, în Bucovina, unde vor asista la o ceremonie solemnă pentru Ștefan cel Mare, fost voievod. De aici vor merge în Basarabia și în Transilvania. Călătoria va dura 8 zile. Miniștrii cu excepția generalului Averescu se vor întoarce luni noaptea spre București. A fost invitat să se alăture călătoriei regale și fostul președinte al Camerei, Nicolae Iorga”⁵⁷⁰, care a refuzat, probabil datorită prezenței lui Averescu.

Ceea ce este extrem de important de observat, este faptul că Partidul poporului nu a fost altceva decât o rampă de lansare a unui om politic, Averescu, care reprezenta supremația Munteniei în conducerea statului român, și care a fabricat o majoritate electorală artificială ce i-a permis conducerea unui guvern slab, ușor de controlat de Rege și de liberali. Orice încercare de reconciliere națională și socială a fost prin aceasta exclusă.

Alegerile din 1920

Perioada „monarhiei luptelor pentru partid”⁵⁷¹, după expresia lui N. Iorga, continua să se manifeste în România și în vara lui 1920, când se pregăteau noi alegeri electorale. Sarcina organizării lor a revenit cabinetului Averescu. Fixate inițial în mai 1920 acestea au fost amânate în cazul Transilvaniei pe 9 iunie pentru Adunarea Deputaților și 6-7 iunie pentru Senat⁵⁷². Aprilie 1920 a fost luna când a început campania electorală. Generalul Averescu și susținătorii săi au încercat să asigure populația, prin toate mijloacele posibile, de faptul că alegerile, vor fi mai libere și mai democratice ca niciodată. Numeroase telegrame emise de Ministerul de Interne, cu același conținut, au fost trimise la prefecturile tuturor județelor din România la 20 martie 1920. Toate erau semnate de premierul Averescu. În acestea se cerea prefecturilor ca „activitatea întregului aparat administrativ să se mărginească numai la interese locale ale județului și generale ale statului. Orice amestec în luptele politice este cu desăvârșire oprit. ... Pe timpul campaniei electorale ce se deschide se va lăsa cea mai întinsă libertate de propagandă tuturor partidelor

⁵⁶⁹ *Ibidem*

⁵⁷⁰ *Ibidem*, nr.50, București, Raport, 15 mai 1920, f.1

⁵⁷¹ Ioan Scurtu, *Contribuții privind viața politică din România*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1988, p.166

⁵⁷² Constantin I.Stan, „Lupta partidelor politice în alegerile din mai-iunie 1920, în zona Buzăului”, în *Mousaios*, III /1981, p. 89-102

politice aflate în lupta electorală, luându-se numai măsurile îngăduite de legi împotriva acelor care, oricare ar fi ei, abuzând de libertățile constituționale, ar ataca prin viu grai sau prin scris ordinea socială și siguranța statului”⁵⁷³.

Cu toate acestea, numeroase incidente localizate în diverse zone din țară, au dovedit contrariul promisiunilor oficiale. Martinho de Brederode detalia în notele sale verbale două dintre aceste evenimente puse la cale de partizani ai guvernului Averescu. „Un astfel de incident a avut loc la Brăila, unde un grup de politicieni din rândul opoziției, aflați în turneu electoral, printre care se afla și profesorul Iorga, adversar al guvernului Averescu, a fost atacat tocmai de susținători ai generalului”⁵⁷⁴. După spusele diplomatului portughez, în acest context s-a atentat la viața profesorului Iorga. Un alt incident asemănător s-a întâmplat, în luna aprilie, la București, când „susținătorii generalului Averescu, întâlnindu-se cu o măruntă înmormântare civilă a unui socialist sărac, potrivit steagului roșu, au atacat cu armele pe cei aflați în cortegiu, rămânând carul mortuar abandonat în mijlocul străzii. Mai multe capete au fost sparte și au existat mai mulți grav răniți”⁵⁷⁵. Incidentul a fost aplanat de intervenția forțelor de ordine. Numeroase articole din presa bucureșteană, în special în limba franceză, le-am găsit anexate Rapoartelor lui Martinho de Brederode, care informează asupra diverselor incidente de acest fel. Multe dintre ele vizează etapele condamnării socialistului și anarhistului Bujor [Mihail Gheorghe Bujor – n.n.], candidat pe listele Partidului Socialist, la alegerile din 1920.⁵⁷⁶

În privința cadrului legal de desfășurare a alegerilor, trebuie menționat că la 29 iunie/12 iulie 1917 fuseseră modificate articolele 57 și 67 ale Constituției din 1866, care stabileau regimul electoral în România. Articolul 57 prevedea: „Adunarea Deputaților se compune din deputați aleși de cetățenii români majori, prin vot universal, egal, direct și obligatoriu și cu scrutin secret pe baza reprezentării proporționale”⁵⁷⁷, iar articolul 67 avea următoarea redactare: „Senatul se compune din senatori aleși și senatori de drept. Legea electorală va fixa compunerea Senatului”⁵⁷⁸. Pe această bază a fost elaborat decretul-lege publicat la 16/29 noiembrie 1918, care stipula la articolele 1 și 2: „Toți cetățenii români majori vor alege prin vot obștesc, obligator, egal, direct și secret, pe baza reprezentării proporționale, un număr de deputați proporțional cu populația.

⁵⁷³ Arhivele Naționale Istorice Centrale, Direcția Județeană Vâlcea, *Fond Prefectura Județului Vâlcea*, Dosar nr.22/1920, f.114, Apud Adrian Simion, *Alegerile parlamentare din anul 1920 în Județul Vâlcea*, online

⁵⁷⁴ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 37, Serie A , nr.49, București, Raport, 13 mai 1920, f.2

⁵⁷⁵ *Ibidem*

⁵⁷⁶ *Ibidem*, Rapoarte elaborate de Martinho de Brederode la 13 mai 1920 și 15 mai 1920

⁵⁷⁷ *Codul General al României, Legi uzuale: 1913-1919*, vol. VIII, București, Editura Librăriei Alcalay & Co., 1920, p. 1140

⁵⁷⁸ *Ibidem*, f.2

Alegerea se va face pe circumscripții electorale. Fiecare județ va forma o circumscripție electorală și va alege câte un deputat la fiecare număr de 30.000 de locuitori și la fracțiunea suplimentară de 20.000 de locuitori,⁵⁷⁹ iar la articolele 3 și 4: “Senatul se va compune din senatorii aleși și senatori de drept. Toți cetățenii români de la vârsta de 40 de ani împliniți vor alege pe circumscripțiile electorale stabilite la art. 2, prin vot obligator, egal, direct și secret câte un senator la fiecare număr de 70.000 de locuitori și la fracțiunea suplimentară superioară numărului de 47.000 de locuitori”⁵⁸⁰. De menționat că vârsta minimă pentru a participa la vot era de 21 de ani pentru Adunarea Deputaților. Nu aveau drept de vot femeile, care constituiau jumătate din populația țării, o parte a tinerilor, cei de până în 21 de ani, precum și militarii și magistrații⁵⁸¹.

În perioada la care ne referim, majoritatea partidelor politice au desfășurat o intensă activitate de propagandă electorală. Numeroase mitinguri au avut loc în diverse locații din România, în cadrul cărora liderii politici de la București și din teritoriu și-au prezentat programul electoral. Amploarea evenimentelor și interesul pentru rezultatul alegerilor l-a atras în vâltoarea evenimentelor și pe Martinho de Brederode, care trimitea frecvent la Lisabona rapoarte parțiale privind evoluția alegerilor. Datele la care Martinho de Brederode trimitea rapoartele cu rezultatele parțiale, demonstrează sistemul greoi de centralizare a rezultatelor scrutinului.

Într-un astfel de document emis la 2 iunie 1920, diplomatul portughez trimitea la Lisabona primele rezultate parțiale ce vizau alegerile pentru Camera Deputaților:

Tabel 4.1. Rezultatele parțiale ale alegerilor emise la 2 iunie 1920

Nr.Crt	PARTIDUL SAU GRUPAREA POLITICĂ	NUMARUL locurilor
1	Guvernul (Partidul Poporului) - PP	147
2	Federația (Socialiștii) ⁵⁸² - F	34
3	Partidul Țărănesc din Basarabia - PȚB	25
4	Partidul Socialist din România - PSR	14
5	Partidul Democrat (Take Ionescu) - PD	12
6	Partidul Național Liberal - PNL	7

⁵⁷⁹ *Ibidem*

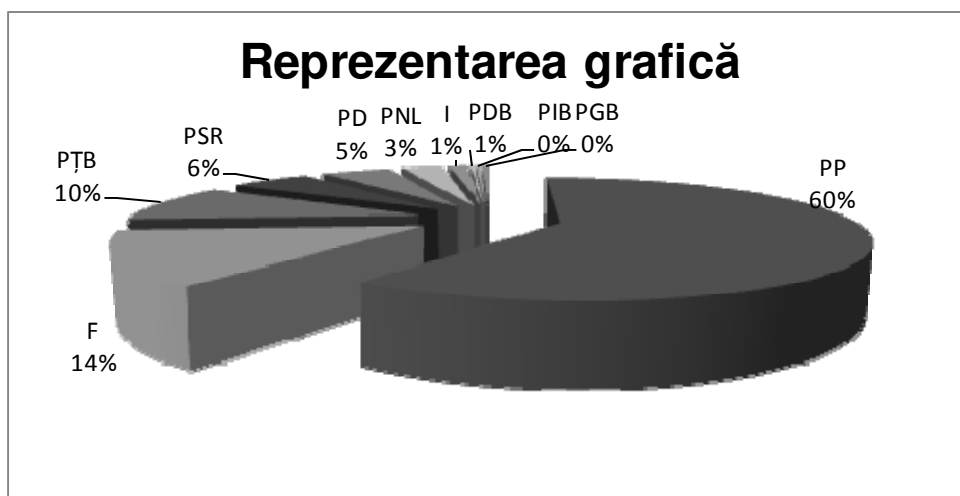
⁵⁸⁰ *Ibidem*, f.3

⁵⁸¹ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *op.cit.*, p.120-121

⁵⁸² În Raportul lui Martinho de Brederode găsim o formulare diferită. El notează: „guvernul – 147 de locuri, federația – 34 etc. Deducem că este vorba de socialiști, chiar dacă o parte dintre militanții acestei orientări politice s-au constituit în *Federația Partidelor Socialiste din România* (Partidul Social Democrat din Bucovina, Partidul Socialist din Banat, Partidul Socialist din Transilvania) abia în iunie 1921. Vezi: ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 37, Serie A, nr. 49, București, Raport, 2 iunie 1920, f.5; Vezi și: Ioan Scurtu (coord.), *Istoria Românilor, România întregită (1918-1940)*, vol. VIII, București, Editura Enciclopedică, 2003, p.236

7	Independenți - I	3
8	Partidul Democrat din Bucovina - PDB	1
9	Partidul Israelit din Bucovina - PIB	1
10	Partidul German din Basarabia - PGB	1

Sursa: ADMAE, Lisabona, *Fond: Legação de Portugal em Bucarest*, Dosar Personal Martinho de Brederode, CX 37, Serie A, nr. 49, București, Raport, 2 iunie 1920
Reprezentarea grafică

Este șocantă am putea spune ascensiunea Partidului Poporului. În scurt timp profilul național al acestei grupări se dezvoltă într-atât încât a devenit o prioritate politică. Încrederea ireală ce i-a fost acordată se vede concret în graficul precedent, prin care observăm că, deși parțiale, rezultatele scrutinului din 1920 înregistrează un procent de 60% pentru acest partid a cărui existență era înregistrată doar din 1918, sub denumirea de Liga Poporului, devenit din 1920 partidul poporului.

Și în privința alegerilor pentru Senat diplomatul portughez a manifestat interes. În acest caz ascensiunea personală a geeneralului Averescu este cu mult mai credibilă, dacă ținem cont de imaginea ce i-a fost creată de succesele din război. În același timp Brederode era interesat și de recunoașterea politică națională a unora dintre prietenii săi, oameni politici de vază la București, candidați pe listele pentru senat.

La 7 iulie 1920 Brederode scria guvernului lusitan: „vă trimit rezultatele alegerilor din Transilvania. Generalul Averescu a fost ales și în Năsăud și Timișoara. Prietenul meu, Ministrul Antonio de Mocșoni nu a reușit

să fie ales, dar probabil că îi va fi retribuit un alt mandat, din acelea ale colegilor aleși de două sau trei ori”⁵⁸³.

Iată rezultatele trimise Lisabonei:

Tabel 4.2. Alegerile pentru Senat pe județe

Nr.Crt.	Candidat	Județ
1	General Averescu	București, Bacău, Turnu Severin
2	Argetoianu	București, Craiova
3	Dr. Lupu	București, Chișinău, Hotin
4	Inculeț	Chișinău, Bălți
5	Vasile Tzantzou	Hotin, Chișinău
6	Chiorescu	Chișinău, Cetatea Albă
7	Mihalache	Râmnicu Sărat, Muscel

Sursa: ADMAE, Lisabona, *Fond: Legação de Portugal em Bucareste*, Serie A, nr.49, București, 2 iunie 1920

Cei șapte lideri politici ce apar în tabelul anterior prezentat erau cei mai mediatizați la data de 2 iunie 1921. Aceștia obținuseră mai multe mandate, din care trebuiau să aleagă unul singur, restul mandatelor urmând să fie distribuite, potrivit legislației în vigoare, politicienilor care ocupau locurile următoare, ca numărului de voturi, pe fiecare județ în parte. „Ne lipsesc încă rezultatele din Transilvania. Nu avem încă certitudinea că generalul Averescu, avea să dețină majoritatea. Oricum, Partidul lui Marghiloman a obținut un procentaj mizerabil de locuri”⁵⁸⁴ Era firesc acest rezultat dacă pornim de la premiza că acest partid făcuse parte din Blocul Parlamentar, în cadrul căruia solidarizase cu liderii politici transilvăneni. „Partidul Democrat al domnului Take Ionescu de asemenea. Domnul Nistor, fostul prefect al Bucovinei nu a reușit să fie ales. A fost mai puțin abil decât vechiul său coleg din Basarabia, domnul Inculeț”⁵⁸⁵, comenta discret Brederode, mașinațiile politice de la București.

Rezultatele finale ale alegerilor, 209 voturi pentru Partidul Poporului, dintr-un total de 369 de mandate⁵⁸⁶, au confirmat câștigul de cauză, preconizat deja, al Partidului Poporului. Liderii partidului își asiguraseră în întreaga țară o largă influență în rândul corpului electoral, declanșând o puternică propagandă care îl prezenta pe generalul Alexandru Averescu, conducătorul partidului, drept izbăvitorul neamului. Remanierea noului cabinet a permis

⁵⁸³ *Ibidem*, nr.69, București, Raport politic, 7 iunie 1920, f.8

⁵⁸⁴ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, Serie A, nr.59, București, Raport, 2 iunie 1920

⁵⁸⁵ *Ibidem*

⁵⁸⁶ Irina Livezeanu, *Cultură și naționalism în România Mare (1918-1930)*, București, Editura Humanitas, 1998, p.35

intrarea în guvern a lui Take Ionescu, Titulescu și Greceanu. „Sunt câteva zile de când e absolut sigură intrarea domnului Take Ionescu ca Ministrul al Afacerilor Străine, a lui Greceanu la Publice și Titulescu la Finanțe”⁵⁸⁷, preciza Martinho de Brederode.

Finalul alegerilor și alianțele politice care i-au urmat au fost comentate, analizate și dezbătute în cadrul unor întâlniri, adesea particulare, organizate de către liderii politici aflați la conducere sau date în onoarea acestora de diverși diplomați aflați în misiune la București, interesați de prietenia noilor lideri politici de la București, pe al căror sprijin se bazau în demersurile lor diplomatice. Este și cazul diplomatului portughez, nelipsit de la dineul organizat de Take Ionescu, și de la cina dată de Mocsony, la restaurantul Capșa din București, unde alături de Martinho de Brederode și de ministrul Japoniei la București, au fost invitați și alți diplomați, simpatizanți ai politicienilor transilvăneni. Mocsony, reușise totuși să obțină un mandat în noul guvern, în ciuda temerilor inițiale ale diplomatului portughez⁵⁸⁸.

Spiritul de bun observator al lui Martinho de Brederode l-a determinat în permanență să se informeze, să analizeze și să compare diverse situații întâlnite pe parcursul carierei sale. „E curios faptul că guvernul român a acceptat oameni – de valoare de altfel – care au fost funcționari superiori, civili și militari în Austro-Ungaria. Același lucru s-a întâmplat și în Polonia postbelică”⁵⁸⁹, preciza la un moment dat diplomatul portughez.

Guvernul Alexandru Averescu a câștigat detașat alegerile, încadrându-se prin aceasta în regula potrivit căreia guvernul care organizează alegerile le și câștigă. S-a adăugat la aceasta starea de spirit a populației care își punea mari speranțe în general.

La 21 iunie 1920 într-o atmosferă solemnă s-a deschis Parlamentul. Alături de cele mai distinse personalități ale politicii românești la eveniment au participat, potrivit etichetei diplomatice, „toți membrii corpului diplomatic, cu excepția ministrului Greciei”⁵⁹⁰, a cărei prezență a fost absolut necesară la Atena, observa diplomatul portughez. Și în noua Cameră incidentele și-au făcut simțită prezența de timpuriu. „Unele dintre ele au fost provocate după spusele lui Brederode, de Duiliu Zamfirescu, fostul Ministru de Externe. Din cauza acestor incidente care s-au terminat după intervenția forțelor militare, opoziția a anunțat retragerea definitivă din Cameră”⁵⁹¹.

„Guvernul Averescu a acționat pentru restabilirea ordinii sociale. În acest scop a îmbinat politica de represiune cu cea a concesiilor”⁵⁹².

⁵⁸⁷ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 37, Serie A nr.69, București, Raport politic, 7 iunie 1920, f.9

⁵⁸⁸ *Ibidem*, f.12

⁵⁸⁹ *Ibidem*, nr.72, București, Raport, 12 iunie 1920, f.1

⁵⁹⁰ *Ibidem*, nr.80, 22 iunie 1920, f.1

⁵⁹¹ *Ibidem*, nr.81, Raport confidențial, 10 iulie 1920, f.1

⁵⁹² Ioan Scurtu (coord.), *Istoria Romanilor*, vol. VIII, p.251

Numeroase reforme au fost adoptate, însă ministrul portughez se arăta preocupat de două dintre ele: problema agrară, care se afla în centrul preocupărilor noului guvern și legea închirierilor.

Potrivit unei tradiții nescrise, așa cum s-a văzut deja în paginile anterioare, fiecare nou guvern atrăgea după sine numeroase momente de socializare, cum era cazul dineurilor, a recepțiilor sau cinelor restrânse, cu interese precise. „În această țară, unde totul este superficial se reușește câteodată mai mult cu asta [se referă la dineuri – n.n.], decât cu o notă bine gândită și scrisă”⁵⁹³, consemna diplomatul portughez. Pentru aceasta, „deși bolnav și cu restricții alimentare, am invitat la Chateaubriand, pe colegii mei din Anglia, Grecia, Serbia și Polonia, diverși funcționari superiori, principii și miniștri de stat”⁵⁹⁴. (...) „În ultima vreme am oferit două cine: una lui Take Ionescu (înainte de a fi Ministrul Afacerilor Străine), pe 6 iunie, și alta, pe 18 iunie, unde au fost 18 invitați, între care Mareșalul Curții, Ministrul Antonio de Mocșoni, Prințesa Ghica etc.”⁵⁹⁵. Preocupat în permanență de problema banilor, Martinho de Brederode preciza: „această ultimă cină a costat 6200 de lei, o sumă fantastică pentru aceste timpuri”⁵⁹⁶. Cheltuielile exagerate ale lui Brederode, „pentru strălucirea și prestigiul țării noastre”, nemulțumeau de bună seamă Lisabona, care refuza adesea să îi deconteze, în ciuda apropourilor voalate sau mai puțin voalate ale ministrului de la București. Notele de genul - „Se cade să ofer categoric, încă o masă lui Take Ionescu, acum ca Ministru al Afacerilor Străine, mai ales că m-a invitat la el la cină, alături de Daeschner, ministrul Franței, Argetoianu, ministrul de interne, doamna Lahovary, soția ministrului României la Roma și alți invitați al căror nume nu-l știu încă” – exasperau Ministerul Afacerilor Străine din capitala portugheză.⁵⁹⁷

Și lista părea să continue la nesfârșit. La 7 septembrie 1920, diplomatul portughez scria: „am oferit ieri un mare dineu diplomatic lui Trăsnea Grecianu, ministrul României la Lisabona și doamnei Grecianu, ministrului Franței, Daeschner etc, care m-a costat 5300 lei”. Un articol favorabil Legației Portugaliei de la București, din ziarul *Independance...* apărut în data de 8 septembrie 1920, descria dineul, invitații, și făcea câteva comentarii de apreciere la adresa ministrului Portugaliei: „le diner fut servi de danse et l'on passa chez le ministre du Portugal une soirée pleine de vive animation et de charme exquis”.⁵⁹⁸

⁵⁹³ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 137, Serie A, nr.70, București, Raport, 19 iunie 1920, f.1

⁵⁹⁴ *Ibidem*

⁵⁹⁵ *Ibidem*, f.2

⁵⁹⁶ *Ibidem*, f.3

⁵⁹⁷ *Ibidem*

⁵⁹⁸ *Ibidem*, f.5

IV.1.3. Ion I.C.Brătianu și politica liberalilor până în preajma crizei economice mondiale

În 1921, considerându-se stăpân pe situație, generalul Averescu a decis promovarea unei politici favorabilă clientelei sale politice, încercând în felul acesta să se sustragă controlului politic al liderului liberal, Ion I.C.Brătianu. Cu toate acestea, imaginea care îl propulsase pe general în fruntea guvernului se deteriorase. Multe din angajamentele pe care și le luase în timpul campaniei electorale nu au fost îndeplinite. Răcirea relațiilor cu Coroana și trădarea unora dintre susținătorii săi, l-au determinat pe Alexandru Averescu să-și depună mandatul.⁵⁹⁹

A fost constituit un nou guvern sub coordonarea lui Take Ionescu. Acesta a rezistat doar o lună de zile și a devenit singurul din istoria României, care a primit vot de blam din partea Parlamentului⁶⁰⁰. I-a urmat guvernul condus de Ion I.C.Brătianu, care a câștigat alegerile cu 260 de mandate⁶⁰¹. Obiectivul politic al liberalilor a fost atins.

Potrivit corespondenței diplomatice a ministrului portughez de la București, aflăm și în acest caz o serie de informații, de culise sau nu, cu privire la alegerile din 1922. Deschiderea oficială a Parlamentului „s-a realizat astăzi, 27 martie 1922. (...) Guvernul liberal – imensă majoritate”⁶⁰². (...) „*Progresul*, ziarul domnului Marghiloman prezintă clar defavorabil situația actuală. Se pare apoi, am auzit de la unii colegi de-ai mei și de la alte persoane în general foarte bine informate, că alegerile nu au fost absolut libere și că s-au comis numeroase calomnii în ideea asigurării unei enorme majorități actualului guvern. Aceasta a nemulțumit profund numeroase persoane din opoziție și mai ales pe ardeleni, oameni din Transilvania, mai energici și mai obișnuiți cu luptele politice încă din perioada guvernului regal. Ei știu exact cât valorează și cât merită”⁶⁰³, încheia diplomatul portughez.

Uneori incisiv și dur cu privire la acțiunile oamenilor politici din România, alteori împăciuitoare și înțeleghător, Martinho de Brederode nu s-a sfiit niciodată să spună lucrurilor pe nume, să spună exact ceea ce gândește, chiar dacă de multe ori s-a dovedit a fi subiectiv. „Se spune că Ion Brătianu șeful Partidului Liberal se află acum în funcția de Președinte al Consiliului de Miniștri și că încearcă acum o înțelegere cu ardelenii. Pare să fie dispus să

⁵⁹⁹ Ioan Scurtu (coord.), *Istoria romanilor*, vol. VIII, p.251; Vasile Pușcaș, Vasile Vese, *Dezvoltare și modernizare în România interbelică (1919-1939). Culegere de studii*, București, Editura Politică, 1988; Ioan Scurtu, „Schimbările de guverne de la sfârșitul anului 1921 și începutul lui 1922”, în *Analele Universității București*, nr.1/1972

⁶⁰⁰ Ioan Scurtu (coord.), *Istoria romanilor* ..., p.253

⁶⁰¹ *Ibidem*

⁶⁰² ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 137, Serie A, nr.5, București, Telegramă confidențial (cifrată), 28 martie 1922, f.1

⁶⁰³ *Ibidem*, f.2

renunțe la anumite posturi, în acest sens, din cabinetul său. Mă îndoiesc că ei vor accepta. E clar că suntem aici în Orient, dar transilvănenii sunt destul de occidentali”⁶⁰⁴, preciza diplomatul portughez. Acțiunile lui Iuliu Maniu, „o figură absolut respectată”, au fost observate de ministrul portughez. Maniu „a trimis scrisori destul de ferme și energice Majestății Sale, protestând contra violențelor comise de Partidul Liberal pe parcursul alegerilor”⁶⁰⁵. Într-o telegramă adresată Regelui, „reprezentantul transilvănenilor” preciza că „ultimele alegeri sunt o rușine națională și un scandal european”. (...) „În privința noastră, noi nu recunoaștem legalitatea și autoritatea morală a unui corp legislativ ales prin aceste mijloace”⁶⁰⁶.

La 26 aprilie 1922, Brederode trimitea la Lisabona, o notă diplomatică însoțită de noua Lege a Închirierilor⁶⁰⁷, votată pe 13 aprilie în Parlamentul României. Cu privire la aceasta, la 15 mai 1922, acesta publica în presa din România un comentariu: „La légation de la République portugaise porte à la connaissance des intérêts que les sujets roumains en Portugal jouissent relativement aux contrats, prolongations et prix des loyers, des mêmes droits que les citoyens portugais et que, par le conséquent, il existe la réciprocité prévue par l'article premier de la loi roumaine sur les loyers du 13 avril dernier, publiée dans le *Monitoire Officiel* du 14 avril 1922”⁶⁰⁸. Și din această perspectivă guvernul liberal și-a atins obiectivele promovate voalat încă din timpul guvernării Vaida Voievod, de către dr. N. Lupu.

Ca de fiecare dată după alegeri parlamentare și de această dată întrunirile mai puțin oficiale, cum era cazul dineurilor, au fost din nou organizate. Astfel, un prim dineu a fost organizat de Brederode în data de 8 mai 1922, la Jockey Club. Dineul a fost oferit în cinstea ministrului Afacerilor Externe. Între invitați s-a aflat: ministrul Palatului, ministrul Spaniei, ministrul Belgiei, ministrul Angliei, Dering, ministrul Cehoslovaciei, ministrul Serbiei, Principele și Principesa Racovitza, atașatul militar al Italiei, colonelul Baffigi și comandantul Ionescu, secretarul Majestății Sale Regele. Doar două zile mai târziu, un eveniment asemănător a fost organizat de Legația Portugaliei pentru ambasadorul Franței la București, Daeschner, unde au fost invitate numeroase personalități din România și din afara granițelor țării. Între invitați menționăm pe: ministrul Elveției, Mareșalul Curții de la București, generalul Anghelescu, Prefectul Poliției, generalul Nicoleanu, ministrul Olandei, atașatul militar al Franței, cu soția, Generalul Petin etc. Doamna Daesner, soția ministrului Franței a avut rolul stăpânei casei, „pentru că eram singur, necăsătorit”⁶⁰⁹. Cu acesta din urmă, și cu familia sa, Martinho de Brederode se cunoscuse la

⁶⁰⁴ *Ibidem*

⁶⁰⁵ *Ibidem*

⁶⁰⁶ *Ibidem*, Telegramă către Regele Carol, 30 martie 1922

⁶⁰⁷ *Ibidem*, Legea Închirierilor

⁶⁰⁸ *Ibidem*, Serie A, nr.15, București, Raport, 15 mai 1922, f.1

⁶⁰⁹ *Ibidem*

Lisabona, în perioada în care Daesner a fost ambasadorul Franței la Lisabona, înainte de București. „Știu sigur că nu i-a plăcut acest [din urmă – n.n.] post și că făcea totul pentru a fi rechemat în Franța”⁶¹⁰.

Revenind la politica internă din România, considerăm oportună menționarea faptului că Partidul Liberal a câștigat alegerile cu o majoritate de 222 de voturi, ceea ce i-a permis adoptarea unei noi legi fundamentale. În urma unor tensionate dezbateri parlamentare, boicotate de naționaliști și țărăniști, noua Constituție a fost adoptată și publicată la 29 martie 1923 în *Monitorul Oficial*⁶¹¹.

Reacția opoziției nu s-a lăsat așteptată. La 22 iunie 1922, în corespondența sa Martinho de Brederode preciza: „patru subiecte preocupă opinia publică din România. În primul rând coaliția opoziției, al cărei scop era calomnierea actualului guvern și a cărei primă reuniune oficială urma să aibă loc în luna următoare la Cluj sau Oradea Mare, în Transilvania. Toate partidele sunt dispuse la un război pe viață și pe moarte contra Partidului Liberal, în prezent lider al guvernului”⁶¹². „Domnii Maniu, Vaida Voevod, Mihai Popovici [Ministrul de finanțe în guvernele ale PNR și PNT – n.n.] din Ardeal, au tot discutat pe această temă și cu oameni politici din Vechiul Regat și cu cei din Basarabia, Bucovina și Banat și se pare că au fixat deja liniile acordului [de colaborare – n.n.]. Prin aceasta ei neagă așadar puterea și valoarea constituanților. Unica umbră în acest tablou este atitudinea dubioasă a domnului Iorga, șeful actual al Partidului Democrat Național, foarte versat, orgolios, perfid. Uneori nu inspiră mare încredere ardelenilor. În orice caz, activitatea coaliției se va vedea abia peste două luni”⁶¹³. Și continua. „La baza opoziției se află chestiunea constituțională. E evident că un singur partid politic nu va putea niciodată să impună țării o nouă constituție, împotriva voinței tuturor partidelor politice, care înseamnă farse, dinamism, inteligență și interese puternice, demne de luat în seamă. Cu atât mai mult cu cât guvernul actual are contra sa toate noile provincii, profund dezgustate și iritate de administrația sus numită. Prin urmare lupta contra guvernului pare să ia forma unei lovituri de stat. În tot cazul este nevoie să nu uităm că suntem în orientul european, unde toate se schimbă extrem de repede”⁶¹⁴. Și totuși, „actualul guvern pare să se bucure de încrederea coroanei și pare în prezent implicat serios în refacerea financiară și economică a României. (...) E bine să nu uităm că aici totul este încă destul de bizantin”⁶¹⁵.

⁶¹⁰ *Ibidem*, Serie A, nr.119, București, Raport, 22 noiembrie 1922, f.2

⁶¹¹ Ioan Scurtu (coord.), *Istoria românilor*, vol. VIII, p.253

⁶¹² ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 137, Serie A, nr.22, București, Raport, 22 iunie 1922, f.1

⁶¹³ *Ibidem*, nr.15, București, Raport confidențial, 3 August 1922, f.2

⁶¹⁴ *Ibidem*, f.4

⁶¹⁵ *Ibidem*, f.6

La 16 august 1922 aflăm din corespondența diplomatului portughez despre circulara lui Iuliu Maniu „adresată tuturor organizațiilor politice din Ardeal, convocate pentru un mare congres la Alba Iulia. Scrisoarea se termină cu cuvintele: „Nous vous prions et que naturellement, doivent constituer une manifestation consciente et energique de la volonte du peuple roumain de Transilvanie et du Banat”⁶¹⁶.

Cu obiectivitate, ministrul portughez încheia comentariile proprii din raportul emis la 3 august 1922, cu câteva precizări vizavi de guvern: „cu toate acestea, nu mă îndoiesc că Partidul Liberal este cel mai bine organizat din punct de vedere politic. În plus el deține și o mare putere financiară, bancară etc., care îi permite să domine aproape tot, iar pe de altă parte este cel mai detestat de oamenii de aici, și mai ales de către oamenii din noile provincii, oameni mai culti și mai conștienți de drepturile lor”⁶¹⁷.

A doua chestiune care a preocupat și afectat România anilor 1922 a fost moartea lui Take Ionescu, „cel mai bun om de stat din România. S-a pierdut în general și a pierdut și Portugalia un foarte bun prieten”⁶¹⁸, preciza Martinho de Brederode. Celelalte două chestiuni menționate țin de politica externă și vor fi dezvoltate în subcapitolul dedicat politicii externe a României Unite.

Susținerea de care se bucura guvernul liberal din partea Coroanei a determinat numeroase reacții de adversitate față de familia regală, din partea partidelor din opoziție. Ministrul portughez vorbea la 21 august 1922 despre un comunicat publicat în Monitorul Oficial, la 12 august 1922, care viza o problemă extrem de gravă: deturnarea de fonduri secrete din România. „Diverse jurnale au îndrăznit să afirme că Majestățile lor și Familia Regală în general s-au folosit de fondurile secrete pentru interesele personale”⁶¹⁹, acuzații deosebit de grave, pe care Ministrul portughez preferă să nu le comenteze.

În România momentului respectiv era absolut necesară organizarea unui eveniment de amploare care să abată atenția opiniei publice de la luptele politice existente. Pentru aceasta și pentru a demonstra că se bucură de încrederea regelui, grație mașinăriei lor politice și confuziei ce domnea în rândul opoziției, unde cele mai importante partide erau Partidul Național și Partidul Țărănesc, guvernul Brătianu a anunțat încoronarea Regelui Ferdinand la Alba Iulia, pentru ziua de 15 octombrie 1922. Evenimentul a fost boicotat de Partidul Național, în ciuda locului unde s-a desfășurat și a simbolisticii acestuia.⁶²⁰

⁶¹⁶ Traducerea noastră: „Vă rugăm să ne informați fără întârziere de măsurile luate și, desigur, trebuie să realizăm o conștientă și energică manifestare după voința poporului român din Transilvania și Banat”. Vezi: *Ibidem*, Serie A, nr.27, București, Raport, 16 august 1922, f.1

⁶¹⁷ *Ibidem*, nr.15, București, Raport confidențial, 3 August 1922, f.2

⁶¹⁸ *Ibidem*, nr.22, București, Raport confidențial, 22 iunie 1922

⁶¹⁹ *Ibidem*, nr.3, 2 august 1922

⁶²⁰ Irina Livezeanu, *op.cit.*, p.36

Cu acest prilej oficialitățile de la București au prevăzut posibile reacții și manifestări ostile ale „Coroanei maghiare”. În consecință, oamenii politici din Transilvania și Banat, sprijiniți de autoritățile de la București au pus la cale organizarea unei întruniri prezidată de M. Popovici. La reuniune au participat generalul Mocsony și Aurel Cosma etc. S-a decis publicarea unui manifest pentru țară, care să avizeze populația asupra unei posibile situații de acest gen⁶²¹.

Frustrările Ungariei, ca efect al pierderilor teritoriale suferite la finalul marii conflagrații mondiale, așa cum era prevăzut, au degenerat în atentate. Încă de la 22 februarie 1920 Brederode preciza într-un Raport al său: „se vorbește aici despre un complot bolșevic”⁶²². Se pare că au fost luați prizonieri câțiva bolșevici maghiari, care se împânziseră în toată România și care intenționau să-l asasineze pe Rege, toată familia regală, pe miniștrii de stat etc. Potrivit spuselor lui Brederode, existau voci care susțineau că, complotul respectiv ar fi fost pus la cale cu acordul poliției. Aceste voci asociau respectiva conspirație, cu demisia directorului de la Securitate, domnul Ghica, impusă de către Ministrul de Interne. Așa se explică și intenția Dr. Lupu de a suprima sau cel puțin de a reduce jandarmeria. Ceea ce este clar, este „că există aici un bolșevism sigur, mai ales în Basarabia”⁶²³.

Apoi, în Raportul său din 3 septembrie 1922 Martinho de Brederode analiza și făcea observații pe tema atentatului pus la cale contra Majestății Sale regele României: „Membrii ai corpului diplomatic care frecventează Jackey Club, pun situația respectivă în relație cu Ungaria. Se pare că un agent român de la Siguranță (nu se precizează cine n.n.), afirma că trei ofițeri unguri, care aveau cu ei exploziv, au încercat să intre în România, forțând garda de la frontieră. În data de 29 august, cei trei au traversat frontiera într-o căruță în apropiere de Oradea Mare. Au fost descoperiți, arestați și la Poliție au mărturisit totul, demascându-și inclusiv complicități, între care contele de Belmont, aflat la momentul respectiv la București”⁶²⁴.

La 14 septembrie 1922, ambasada maghiară de la București „își oferă oficial sprijinul în descoperirea celor care au conspirat contra Majestății Sale”⁶²⁵. Vinovații au recunoscut totul și la 12 noiembrie 1922 „contele Belmont și complicități săi arată comisarului regal unde ar fi așezat mașina infernală, destinată să omoare familia regală. S-a făcut și reconstituirea la Băneasa”⁶²⁶.

La 29 octombrie 1922, Martinho de Brederode preciza: „continuă să se spună despre Partidul Liberal că nu va putea să reziste coaliției partidelor din opoziție la următoarea sesiune parlamentară, care se deschide pe 18 luna

⁶²¹ *Ibidem*, nr.77, București, Raport confidențial și rezervat, 27 octombrie 1922, f.3

⁶²² *Ibidem*, Raport, 22 februarie 1920, f.7-8

⁶²³ *Ibidem*

⁶²⁴ *Ibidem*, nr. 43, Raport, 3 sept 1922, f.1

⁶²⁵ *Ibidem*, nr.49, Raport, 14 septembrie 1922, f.1

⁶²⁶ *Dimineața*, București, Raport, 14 noiembrie 1922, p.2

aceasta”⁶²⁷. În încercarea de a fi imparțial, diplomatul portughez preciza: „Mai sunt încă din cei care cred că totul se poate încă aranja”, dat fiind faptul că „Majestatea Sa Regele nu simpatizează cu partidele politice transilvănene pentru că este regionalist la fel cum nu simpatizează nici cu Partidul Țărănist pentru că este extremist. Dar nu [mai – n.n.] vrea la putere nici partide organizate, cu istorie și tradiție”. Și concluziona: „În aceste condiții este posibil ca acest guvern să nu reziste la putere”⁶²⁸. În acest caz, ministrul portughez, la curent cu punctele de vedere exprimate de politicienii români afirma: „dacă ar fi așa, s-ar putea forma un guvern din Partidul Poporului al generalului Averescu, alături de vechii aderenți ai lui Take Ionescu și poate cu domnul Marghiloman și cu oamenii acestuia”⁶²⁹. Cu privire la acesta din urmă, Brederode este convins că în situația mai sus numită „acest om politic va fi puternic atacat și acuzat de germanofilie, ceea ce în multe cazuri este injust. Acesta este indiscutabil un om de mare valoare”⁶³⁰, aprecia Martinho de Brederode. Și dată fiind problematica gravă a României din perspectivă financiară și economică, „el a fost cel care în 1912 sau 1913, nu-mi amintesc bine anul, a încercat să obțină un împrumut la Paris în valoare de 500 milioane franci. Negocierile nu au prea avut succes având în vedere că, cu greu a reușit să obțină 200 de milioane franci. Sosit la București a înmănat scrisoarea cu stadiul negocierilor Consiliului de Miniștri. Spera să obțină totuși 400 de milioane de franci”⁶³¹. Din păcate scrisoarea cu stadiul negocierilor a fost înmănată ministrului german de însuși Take Ionescu. Ajungând la urechile regelui Carol, Marghiloman a fost invitat să dea socoteală și în cele din urmă negocierile au fost anulate. Brederode a aflat toate acestea din memoriile omului politic Marghiloman pe care le publicase în străinătate. „În prezent acesta își imprimă memoriile în străinătate și se pare că, lucrarea a avut un real succes”⁶³².

La 13 noiembrie 1922, două comunicate de presă ale Partidului Țărănist au fost publicate în diverse ziare din România. Unul dintre ele informa asupra rupturii negocierilor cu Partidul Național, iar celălalt afirma că, cu acordul său, în acest moment relațiile Partidului Țărănist cu Partidul Național pot să fie de prietenie pentru că ambele partide se opun aceluiași guvern și aceluiași parlament și unui partid, cel liberal, dar chiar și așa nu pot lucra împreună⁶³³.

Alianțelor și sciziunilor politice care aveau loc, Martinho de Brederode le-a acordat de asemenea o mare importanță. „Vă informez că principalii membrii ai partidului lui Take Ionescu [Partidul Democrat] au ajuns la o înțelegere completă cu domnii Maniu și Vaida Voievod și au intrat

⁶²⁷ *Ibidem*, nr.80, București, Raport confidențial și rezervat, 29 octombrie 1922, f.1

⁶²⁸ *Ibidem*, f.2

⁶²⁹ *Ibidem*

⁶³⁰ *Ibidem*, f.3

⁶³¹ *Ibidem*

⁶³² *Ibidem*, f.4-5

⁶³³ *Ibidem*, f.6

în Partidul Național Transilvănean. (...) Partidul Național Transilvănean constituie în felul acesta o puternică opoziție actualului guvern. (...) E de notat de asemenea că Partidul Liberal este în general detestat aici de aproape toată lumea, dar este foarte bine organizat, dispune de cei mai importanți oameni și societăți din România și în plus îi tratează foarte bine pe cei afiliați”⁶³⁴. Fuziunea este evident puternic comentată de jurnalele din România. Articolul din *Progresul*, jurnalul opoziției, este categoric defavorabil politicii democratico-reformiste.

Ca o reacție la succesul socialist, dar și la *criza morală* în care trăia societatea românească, în țară s-au declanșat numeroase manifestări ale studenților. O notă diplomatică emisă de ministrul portughez către Lisabona, la 17 decembrie 1922 cuprindea următoarele: „Am onoarea de a vă comunica Excelenței Voastre că de curând au avut loc numeroase perturbații atât la Cluj, Iași cât și în alte orașe din provincie, ca și în capitală de altfel, promovate de studenți contra colegilor lor evrei. Aceste tulburări au început la Cluj, datorită evreilor care au refuzat să intre la cursuri. (...) Rezumând se pare că dreptatea completă nu este nici de o parte, nici de alta. Evreii afirmau că religia lor se opune disecțiilor”⁶³⁵. Martinho de Brederode a surprins în Raportul său momentul de început al formării extremei drepte românești, creată pe fondul luptei antievreiești.

Odată cu formarea guvernului liberal și în urma câștigării alegerilor din 1-11 martie 1922⁶³⁶, a luat sfârșit instabilitatea politică ce marca România la finalul primului război mondial. Cu toate acestea, gestul regelui Ferdinand de încredințare a mandatului de formare a noului guvern lui Ion I.C. Brătianu a fost considerat necugetat de majoritatea partidelor din România. Toate tentativele opoziției de izolare și înlăturare a guvernului liberal au fost soldate eșecului, subliniind prin aceasta puterea incontestabilă a Partidului Liberal, inteligența și rafinamentul politic al liderilor săi.

Datorită acestei stabilități din viața politică internă a României, Martinho de Brederode a făcut referire la această problemă, în notele sale, informative din ce în ce mai rar. Astfel în 1923, făcea câteva observații bazate pe articolele din ziare, cu privire la noua Lege fundamentală a României, publicată în *Monitorul Oficial* la 29 martie 1923. Menționa în acest context criticile vehemente ale partidelor din opoziție, care continuau să ceară dizolvarea parlamentului ales prin „furt și fraudă” și alegeri „libere”⁶³⁷.

Dezamăgit de maniera în care se făcea jurnalism la momentul respectiv, diplomatul mărturisea în 1924: „sunt sătul să văd atâtea inexactități

⁶³⁴ *Ibidem*, nr.116, București, Raport confidențial și rezervat, 20 noiembrie 1922, f.1-4

⁶³⁵ *Ibidem*, nr.129, București, Raport confidențial și rezervat, 17 decembrie 1922, f.1

⁶³⁶ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *op.cit.*, p.135

⁶³⁷ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 38, Serie A, București, Raport, 1 aprilie 1923, f.2

în jurnale despre politica reală din România. (...) Toate acestea sunt balcanisme, chestiuni inventate și exagerate”⁶³⁸, aviz la informațiile pe care guvernul liberal le oferea spre publicare presei de la București.

Permanentizarea liberalilor la conducerea statului, l-a determinat pe Martinho de Brederode să-și concentreze atenția spre politica externă a statului român și mai ales spre cea economico - financiară.

Alte câteva informații despre politica internă din România apar într-un Raport din 1926⁶³⁹, ce viza criza dinastică de la finalul anului 1925. Căderea guvernului Brătianu și formarea unui nou guvern condus de generalul Averescu, la 30 martie 1926, nu se regăsește în rapoartele diplomatului. Organizarea excelentă a arhivelor portugheze ne determină să excludem posibilitatea pierderii documentelor din corespondență din perioada respectivă. Mai degrabă este posibilă aflarea acestora într-un alt dosar neidentificat încă de noi. Pe de altă parte, poate plictisit de sistemul politic românesc, abundent presărat de scandaluri, Brederode și-a manifestat protestul refuzând să mai scrie despre acest subiect.

Un ultim raport, semnat Martinho de Brederodeș și descoperit de noi în dosarele analizate, ce vizează viața politică internă din România, este cel din noiembrie 1927. Aici, diplomatul portughez preciza că situația internă din România a fost agravată de moartea lui Ion I.C.Brătianu. „După părerea mea această situație se va rezolva astfel: s-au guvernul [actual, Vintilă I.C.Brătianu – n.n.] se va menține la putere asociindu-se cu generalul Averescu, sau va prelua conducerea guvernul domnului Maniu, șeful Partidului Național Țărănesc. Această ultimă ipoteză nu mi se pare încă realizabilă. (...) Totul depinde de foarte multe circumstanțe. (...) Dar, factorul cel mai important în noul guvern este Titulescu”⁶⁴⁰.

Nici una din previziuni nu se va adevăra sută la sută. Vintilă Brătianu a preluat conducerea PNL-ului și și-a urmat fratele în fruntea aceluiași guvern liberal, fără să se asocieze la putere cu Averescu. Vremea național-țărăniștilor încă nu sosise. Doar „steaua” lui Nicolae Titulescu, numit ministru de Externe încă la 6 iulie, era în urcare. Succesele sale diplomatice din ultimii ani îl făceau indispensabil țării.

În ultimii ani ai aflării lui Martinho de Brederode la București, în calitate de ministru plenipotențiar, criza economică de supraproducție din anii 1929-1933, a răscolit adânc viața politică a țării. O serie de contradicții atât între partidele și grupările politice cât și în interiorul lor s-au manifestat pregnant pe scena politică românească. Numărul lor a crescut de la 7 în 1928 la 17 în 1932.

⁶³⁸ *Ibidem*, CX 138, Serie A, nr.142, București, Raport, 22 iulie 1924, f.2

⁶³⁹ *Ibidem*, București, Raport, 22 ianuarie 1926, f.1

⁶⁴⁰ *Ibidem*, nr.75, București, Raport confidențial, 26 noiembrie 1927, f.1

IV.2. Politica externă a României în rapoartele diplomatice ale lui Martinho de Brederode

Caracteristica perioadei interbelice, în plan european și chiar mondial, a fost opoziția doctrinară dintre socialism și capitalism, „contradicția dintre primul stat socialist din lume și statele burgheze ce interveniseră pentru a înăbuși revoluția sovietică”⁶⁴¹. Pentru politica externă românească, principala problemă era consolidarea statului național unitar român, prin recunoașterea deciziilor conferințelor de la pace de la finalul primului război mondial.

În acest context, interesul Portugaliei și implicit al lui Martinho de Brederode pentru politica economică a României, au creat premisele acordării unei atenții speciale tuturor sectoarelor vieții politice românești și implicit politicii externe adoptată de România după 1919.

Pe această linie, o serie de probleme extrem de importante nu suportau amânare. Între acestea se afla și problema demobilizării armatei, urmărită cu interes de Martinho de Brederode. El aprecia că „România are sub arme o mare armată, care costă multe milioane de lei și care scoate din agricultură și industrie aproape toate brațele utile. Dar, având în vedere situația incertă de la graniță și îndeosebi din partea Ungariei, sunt unii care cred că nu ar fi prudentă o demobilizare”⁶⁴², viziune împărtășită și de autoritățile de la București.

Ba mai mult, în acord cu opinia generală justificată de problemele, provocate de transformările din sistemul politic internațional, de schimbarea hărții europene și de scăderea securității internaționale, îndeosebi a celei europene, ca urmare a deciziilor din cadrul tratatelor de pace (1919-1920), diplomatul portughez a sesizat că României i se impunea necesitatea organizării unui sistem de securitate eficient. Apelul statului român se îndrepta în special spre statele din Europa Centrală și de Sud-Est, cu un statut internațional asemănător, dar și spre Marile Puteri al căror suport politic era absolut necesar.⁶⁴³ Alături de România, Cehoslovacia, Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, Polonia, Grecia etc. erau interesate în apărarea „ființei lor naționale și unității lor statale, (...) care să le îngăduie o dezvoltare pașnică, într-o atmosferă poluată încă de ideea forței”⁶⁴⁴. Doar că, fiecare dintre aceste state, pe lângă interesul comun erau marcate de obligațiile conjuncturii politice sau teritoriale în care se aflau. Unele dintre aceste chestiuni s-au rezolvat, alte nu.

⁶⁴¹ Eliza Campus, *Din politica externă a României*, București, Editura Politică, 1980, p.248

⁶⁴² ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX. 137, Serie A, nr.129, București, Raport confidențial și rezervat, 17 decembrie 1922, f.5

⁶⁴³ Eliza Campus, *op.cit.*, p.247

⁶⁴⁴ *Ibidem*, p.248

Din prima categorie face parte și litigiul teritorial dintre Cehoslovacia și România, despre care Martinho de Brederode a aflat din presă, din ziarul *L'Orient*. Nu pune mare preț pe informațiile de aici, pe care, fără a le menționa concret în nota sa informativă, le clasifică ca fiind prezentate de partea cehoslovacă „de o așa manieră că nu puteau să fie acceptate” de partea română⁶⁴⁵. Nu pare foarte convins de afirmațiile cuprinse pentru că își încheia comentariul astfel: „Nu știu cât este adevărat din toate acestea. (...) Nu este destul să fii inteligent și muncitor, ci este nevoie de o anumită pregătire pe care numai cariera în diplomatie o poate da”⁶⁴⁶, aluzie la maniera nepotrivită prin care autoritățile cehoslovace au încercat să rezolve litigiul cu România. În fond este vorba despre o serie de negocieri diplomatice purtate între cele două state, care au fost soluționate în cadrul tratatului de la Sèvres, din august 1920.

Încă din 8 august 1919, Consiliul Suprem al Conferinței de Pace de la Paris-Versailles a decis frontiera dintre România și Cehoslovacia⁶⁴⁷, fără a consulta cele două state. Ulterior, în perioada 1921, 1922 și 1923, România și Cehoslovacia au trecut la ratificarea Tratatului de la Sèvres, pe care îl semnaseră la sfârșitul anului 1920. „Astfel, Cehoslovacia a dat României opt comune și o suprafață de 175 km², cu o populație de 10.800 de locuitori, dintre care 7093 români, iar România a dat Cehoslovaciei trei comune cu o suprafață de 60 km² și cu o populație de 3112 locuitori, dintre care 6 români”⁶⁴⁸.

Rezolvarea acestui contencios teritorial a creat premisele începerii unor negocieri în vederea realizării unui proiect care să unească statele din Europa Centrală, de Sud și Sud – Est împotriva statelor revizioniste din zonă. Proiectul, materializat în constituirea Micii Înțelegeri, s-a adresat mai multor state, însă a unit de facto doar România, Cehoslovacia și Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor.

Bunele relații existente între România și acest din urmă tânăr Regat din Balcani, au facilitat tatonările unor bune colaborări de natură economică dintre Portugalia și Iugoslavia: „Însărcinatul cu afaceri al Serbiei mi-a spus acum câteva zile că Serbia în prezent are păduri și cereale mai multe decât România. Toate acestea ne-ar putea servi, dar acest lucru este dificil din cauza situației cu Fiume, care este o problemă de iredentism”⁶⁴⁹, menționa Ministrul

⁶⁴⁵ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX. 137, Serie A, nr.44, București, Raport confidențial însoțit de o anexă din *L'Orient*, 8 mai 1920, f.2

⁶⁴⁶ *Ibidem*, f.3

⁶⁴⁷ AMAE, *fond Convenții*, vol 13, S 2, nota din 8 august 1919 al secretarului general al Conferinței de Pace, semnată Dutasta, către N. Mișu, membru al delegației române, conducătorul delegației după retragerea lui Ion I.C. Brătianu, Apud Eliza Campus, *op.cit.*, p.231

⁶⁴⁸ Eliza Campus, *op.cit.*, p.232

⁶⁴⁹ ADMAE, Lisabona, *fond Legacao de Portugal em Bucareste*, dos. Personal Martinho de Brederode, Serie A, nr.46, București, Raport, 15 mai 1920, f.1

portughez. După precizările acestuia era necesar ca Portugalia să aștepte ca tranzitul prin Fiume să fie cu adevărat liber. „Oricum, niciodată sârbii, croații și slovenii, nu vor accepta ca Fiume să rămână în mâna italienilor. Ei nu vor putea niciodată să accepte să fie în felul acesta sufocați și ștrangulați de Italia. Nu doar ei, pentru că nici Ungaria, Cehoslovacia și Austria nu pot să accepte o atare situație. Dar, actualmente cine moștenește politica imperialistă a fostei Austro-Ungarii, este Italia care este de fiecare dată mai ambiționată și mai lacomă și Polonia care de asemenea urmează aceleași etape ale anticei duble monarhii”⁶⁵⁰, susținea ministrul portughez de la București.

Alături de celălalte state care au decis să fie parte a alianței zonale aflată în curs de constituire (Mica Înțelegere), România a depus eforturi pentru atragerea Poloniei a cărei situație delicată a determinat-o să amâne o vreme răspunsul. Martinho de Brederode justifică în notele sale această atitudine. „Jurnalele de aici vorbesc mult despre ofensiva poloneză și despre Ucraina. Rămâne de știut dacă nu este cumva un foc de paie”⁶⁵¹. Și raportându-se la trecutul istoric al acestui stat, ministrul portughez continua astfel: „Realitatea este că istoric vorbind, cu Polonia niciodată nu se știe. Sunt mulți care cred că, cu o Rusie atât de puternică, aceasta se vede încătușată între Germania și Rusia. Zvonul în privința Ucrainei, îmi face o impresie destul de vagă. De aici nu se știe exact ce se întâmplă în Rusia, dar realitatea este că Republica Sovietică domină în întregime aproape tot vechiul și imensul Imperiu Țarist. Adevărul este că au fost învinse toate fantasmale inițiale, fabricate de Antanta. Și chiar acum au intrat trupele bolșevice în Rostov, iar Georgia și Armenia păreau pe punctul de a urma soarta Azerbaidjanului. Ceea ce contează este că în ciuda tuturor defectelor regimului sovietic, Rusia încă păstrează, posibil inconștient, sentimentul național, conștiința națională, opoziția pentru tot ce este străin. De aceea sunt multe persoane care nu cred în stabilitatea micilor republici Baltice și nici în stabilitatea Ucrainei. Nu pot să cred că regimul sovietic se va conserva doar între granițele în care a fost înfăptuit. Nu cred în restabilirea micii Republici Pakistan, nici a Ucrainei. Și totuși este greu de crezut că regimul sovietic va continua așa cum a fost la început. Oricare ar fi fost regimul instalat în Rusia, aceasta n-ar fi acceptat sub nici o formă mutilarea [statului – n.n.]. Și de aici acest fenomen de reintegrare a membrilor săi separați, aceasta încerca să facă acum Rusia sovieticilor. Este posibil ca acesta să fie motivul suprem al unei existențe, motivul suprem al unei rezistențe victorioase sau efectiv aspirațiile naționale ruse”⁶⁵², conchidea diplomatul portughez.

⁶⁵⁰ *Ibidem*, f.6

⁶⁵¹ ADMAE, Lisabona, *fond Legacao de Portugal em Bucareste*, dos. Personal Martinho de Brederode, Serie A, nr.34, București, Notă primită de la Direcția Politică a Ministerului Afacerilor Externe, 31 octombrie 1922, f.10

⁶⁵² *Ibidem*, f.12

Venirea mareșalului polonez Jozef Klemens Pilsudski, creatorul statului polonez, „excelent observator al realităților geostrategice internaționale”⁶⁵³ de la sfârșitul anului 1919 și începutul anului 1920, la București, a fost prilejul cu care s-a discutat crearea unei federații a statelor din Est, ca o barieră în calea tendințelor revizioniste ale Germaniei și Rusiei bolșevice⁶⁵⁴. Proiectul nu s-a putut materializa, dar cele două state, România și Polonia au încheiat o Convenție de alianță defensivă, la 3 martie 1921. Un an mai târziu, concluzionând relațiile dintre cele două state, Martinho de Brederode preciza: „Cred că Polonia are mai multă afinitate spre Ungaria decât spre Mica Antantă și se pare că până acum nu s-au finalizat acordurile propuse de România [Este vorba de semnarea unor acorduri cu Regatul Sârbocroato-sloven și cu Cehoslovacia – n.n.]. În general se folosește sintagma *Mica Antantă și Polonia*”⁶⁵⁵. Remarcăm din nou finețea cu care diplomatul portughez prezenta în rapoartele sale realitatea din Europa Centrală și de Sud-Est.

Problemele de securitate ale României, făceau ca momentul aplicării dezarmării să fie tot mai mult amânat. Deși benefică din punct de vedere financiar, această soluție era imposibilă datorită în special conflictelor de pe frontiera de vest a României, unde linia de demarcație dintre România și Ungaria se afla încă în litigiu. Aplicarea deciziilor de la Trianon se realiza cu dificultate. Diplomatul portughez preciza în corespondența sa faptul că autoritățile române nu retrăseseră încă trupele românești din Ungaria și nici nu aveau încă de gând să o facă, potrivit discursului ministrului de Război, din timpul sărbătorii naționale a Vechiului Regat, 10 mai 1920. „Arma, Sire, rămâne santinela vigilentă de la frontiera țării”⁶⁵⁶, preciza generalul Ioan Rășcanu. „Această conduită este necesară pentru Majestatea Voastră spre noi victorii”⁶⁵⁷. Ajunse în presă, comentariile făcute în acest sens, în ziua respectivă, au atras nemulțumirea statelor vecine. „Se pare că nici unul dintre vecinii României nu simt pentru această țară o prea mare simpatie”⁶⁵⁸, preciza diplomatul portughez. „România are împotriva sa ura nestrămutată a doi vecini puternici, două țări acum foarte mutilate și maltratate, dar care au mult nerv, Ungaria și Bulgaria. Simpatii

⁶⁵³ Daniel Hrenciuc, „Considerații asupra evoluției relațiilor româno-poloneze în perioada interbelică (1919-1939)”, în *Revista istorică*, nr.5-6, septembrie –decembrie, TOM XV, București, 2004, p.169

⁶⁵⁴ Nicolae Dascălu, *Relații româno-polone în perioada interbelică (1919-1939)*, București, 1991, p.9-10

⁶⁵⁵ ADMAE, Lisabona, *fond Legacao de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, Serie A, nr.34, București, Notă primită de la Direcția politică a Ministerului Afacerilor Externe, 31 octombrie 1922, f.9

⁶⁵⁶ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, Serie A, nr.43, București, Raport, 13 mai 1920, f.1

⁶⁵⁷ *Ibidem*, f.4

⁶⁵⁸ *Ibidem*

pentru România, în acest Orient european, nu cred să existe astăzi până în Polonia”⁶⁵⁹.

Relațiile dintre România și Ungaria continuă foarte tensionate și în 1922. „Vă trimit atașat trei comunicate, cu referire la refuzul vizitei cu pașaport a unor soldați maghiari și români, care sunt destul de importante. Ministrul maghiar continuă să lipsească. (...) Se afla într-un concediu prelungit”⁶⁶⁰.

Problema pașapoartelor devine destul de serioasă. Câteva zile mai târziu, la 31 octombrie 1922, ziarele din București au publicat un comunicat de presă dat de Legația ungară de la București, prin care aceasta anunța „că nu va mai viza pașapoartele supușilor români fiindcă legația română din Budapesta ar fi oprit și ea viza pașapoartelor ungare. Știrea e complet inexactă. Legația română din Budapesta n-a încetat de a acorda viză pașapoartelor supușilor unguri. Măsura Legației ungare este deci lipsită de orice temei și a provocat un demers hotărât al guvernului nostru pe lângă guvernul maghiar”⁶⁶¹.

Problema pașapoartelor a fost dublată de fricțiuni constante de o amploare mai mică sau mai mare pe frontiera de vest. Spre exemplu, și în 1922 grupuri restrânse de maghiari, despre care nu s-a putut stabili cu exactitate dacă aparțineau armatei regulate ungare sau nu, au atacat puncte de frontieră din România, situate în apropierea localităților Toboliu și Chișineu Criș. Legația italiană de la București a clasificat acest incident ca fiind doar una dintre obișnuitele încăierări care aveau loc frecvent, pe frontieră, mai ales noaptea și în zonele împădurite⁶⁶².

Dacă avem în vedere relația de colaborare și susținere care exista între Ungaria și Italia, atitudinea de diminuare a importanței acestor atacuri devine explicabilă. Din cadrul legației Italiei de la București „toate aceste zvonuri burlești, care au fost răspândite intenționat, au alarmat autoritățile române, tulburând calmul sărbătorilor de Crăciun și Anul Nou”⁶⁶³.

Abilitatea diplomatică a ministrului portughez s-a evidențiat, așa cum am văzut deja și în capitolele anterioare, și în relația cu miniștrii Iugoslaviei și Greciei care, prin informațiile pe care i le furnizau despre țara lor, îl ajutau să-și scrie rapoartele pentru a le trimite ulterior la Lisabona. În timpul misiunii sale în Balcani a făcut totul pentru a evita întreprinderea unor vizite anevoioase

⁶⁵⁹ *Ibidem*, f.2-4

⁶⁶⁰ *Ibidem*, nr.84, București, Raport confidențial și rezervat, 24 octombrie 1922, f.1

⁶⁶¹ *Ibidem*, nr.34, București, Notă primită de la Direcția politică a Ministerului Afacerilor Externe, 31 octombrie 1922, f.9

⁶⁶² Apud Archivio Storico del Ministerio degli Affari Esteri Italiani, *Le carte del Gabinetto del Ministri et della segreteria Generale dall 1923 al 1943*. Indici dell Archivio Storico, a cura di Pietro Pastorelli, Istituto Poligrafico, zecca dello stato, Roma, 1999, în Lilian Zamfiroiu, *Relații Diplomatice Româno-Italienne între anii 1918-1940*, teză de doctorat, susținută la Universitatea din Oradea, 2010

⁶⁶³ *Ibidem*

în cele două țări, unde, de asemenea, fusese acreditat, alături de România. Iată ce scria în legătură cu aceasta: „Colegii mei sârbi și greci s-au dovedit buni colegi și amabili. I-am invitat aici de două ori la cină pe Însărcinatul cu Afaceri al Serbiei, cu Ralliche, Însărcinatul cu Afaceri al Angliei la Chateaubriand, după derbiul unde am asistat alături de ei. Joia am luat prânzul la Legația Angliei. Sâmbăta următoare am invitat să cineze cu mine la Chateaubriand toată legația Greciei”⁶⁶⁴.

Nici granița bulgaro-românească nu era încă pacificată în 1920. Martinho de Brederode preciza într-un Raport al său emis la 22 iunie 1920, câteva chestiuni cu privire la răspunsul autorităților de la Sofia, la nota informativă trimisă de București. Documentul reclama incursiunile continui ale bulgarilor în Dobrogea românească. „Acum câteva zile aceștia au invadat câteva sate din Dobrogea masacrând și furând. Se spune că sunt comandanți de ofițeri în uniforme bulgărești”. Ambuscada a apărut ca efect la ideea unei posibile căsătorii, de conveniență politică desigur, între Prințesa Marioara și Regele Boris, căsătorie care ar fi permis o apropiere româno-bulgară în defavoarea Regatului Sârb⁶⁶⁵. Deși nematerializată ideea în sine s-a dovedit a fi de neconceput pentru bulgari. Pacea în Europa atingea un nou punct de gravă instabilitate.

Pe aceeași linie, potrivit corespondenței diplomatice a lui Martinho de Brederode, relațiile diplomatice dintre România și Bulgaria și-au urmat cursul lor firesc. Remarcăm tendințele revizioniste ale Bulgariei ce vizau statul român la scurt timp după semnarea Tratatului de la Neuilly (27 noiembrie 1919). Pierderea sudului Dobrogei, zonă bogată în special în cereale, a determinat numeroase incursiuni armate neoficiale ale comitagiilor bulgari. Masacrele din iunie 1922, menționate deja în paginile anterioare au fost reluate și în iulie 1924. Într-un Raport al său Martinho de Brederode menționa prezența la Brăila a unor bande de tâlhari, formate se pare din bulgari. „Două fete au fost răpite. Proveneau din familii bogate”⁶⁶⁶. În august 1924, diplomatul portughez preciza: „autoritățile bulgare au descoperit de curând în numeroase puncte din țară depozite de armament și muniție, despre care se spune că sunt de proveniență rusească, ceea ce justifică numeroasele explozii care au avut loc în ultima vreme în această țară [Bulgaria – n.n.]”⁶⁶⁷. În opinia diplomatului portughez, atitudinea Bulgariei, în alianță cu URSS, este și o reacție la politica promovată în Balcani de Mica Înțelegere - România, Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor și Cehoslovacia –, al cărei scop primordial era asigurarea securității și a statu-quo-ului teritorial al statelor

⁶⁶⁴ *Ibidem*, f.13

⁶⁶⁵ *Ibidem*, nr.22, București, Raport, 22 iunie 1922

⁶⁶⁶ *Ibidem*, Serie A, nr.142, București, Raport, 22 iulie 1924, f.1

⁶⁶⁷ *Ibidem*, nr.161, București, Raport, 7 august 1924, f.3

membre⁶⁶⁸. Ori această politică contravenea intereselor statelor învinse și ale URSS-ului.

Pe lângă această atitudine agresivă, au existat și încercări de conciliere. La 4 noiembrie 1922 Stambolinski, reprezentantul Bulgariei, a fost primit cu destulă simpatie de guvernul de la București și de către firmele românești. „A produs un efect de om sfânt și bine intenționat, preciza diplomatul portughez, care evident a plătit pentru interesele țării sale, dar care pare să vrea să trăiască bine cu vecinii săi, ceea ce este destul de rar în istoria Bulgariei. Acesta este șeful Partidului Țărănist din Bulgaria, care reprezenta majoritatea națiunii cu atât mai mult cu cât 90% din bulgari sunt țărani și agricultori. El a venit să discute cu guvernul român în privința revendicărilor statului bulgar care par juste”⁶⁶⁹, în opinia lui Martinho de Brederode.

Nici chestiunea intrării Bulgariei în Mica Antantă nu a fost uitată de Martinho de Brederode, care menționa într-o notă diplomatică emisă la 11 noiembrie 1922, căreia i-a atașat mai multe articole decupate din ziare, că „Stambolinski a plecat spre Elveția [la Lausanne]. Înainte de plecare a precizat că a fost foarte bine primit la Belgrad – vizită făcută după București - și că nici o putere nu va mai putea împiedica sinceritatea relațiilor dintre Bulgaria și Iugoslavia”⁶⁷⁰.

În privința relațiilor României cu Marile Puteri ziarele bucureștene, *L'Indépendance de la Roumaine*, *La Mer Noire et les Detroits*, prezentau o stare de nemulțumire crescândă a statului român în relație cu modul în care era tratat de acestea. Analizând unul dintre aceste articole într-o notă scrisă la 9 mai 1920, Brederode preciza: „interesant articolul din punct de vedere istoric și de asemenea pentru că în prezent opinia generală a românilor, reflectată în acest articol, este că România a sacrificat prea mult pentru Marile Puteri și mai ales pentru Statele Unite, care nu se bucură aici, în aceste momente, de o prea mare simpatie. Nici Marea Britanie nu a fost mai menajată”.

Pe această linie a fost prezentat de Ministrul portughez situația creată în jurul planului maghiar pentru o Confederație danubiană, care potrivit autorităților de la București ar fi putut submina suveranitatea națională a românilor și a celorlalte două națiuni din Europa Centrală. Acesta părea să fie bine primit de Londra, după părerea lui Viorel V. Tilea, „cu atât mai mult cu cât Ungaria oferise capitalului englez atât participarea, cât și controlul industriilor și al căilor ferate”⁶⁷¹. Sosirea amiralului britanic Sir Trowbridge la Belgrad, în calitate de comisar al Guvernului Britanic, pentru examinarea noului regim al regiunii Dunării a fost urmată de o interminabilă serie de

⁶⁶⁸ *Ibidem*, f.3-4

⁶⁶⁹ *Ibidem*, nr.90, București, Raport confidențial și rezervat, 4 noiembrie 1922, f.1

⁶⁷⁰ *Dimineața* (București), 1922, nr.311, 11 noiembrie, p.2

⁶⁷¹ AMAE, *fond Convenții*, 9 U.1, dos. Legation de la Roumanie en France, Raportul nr. 2157/8 iunie 1920, semnat D. Ghika, cu mențiunea confidențial, către Take Ionescu. Relatează o discuție cu Aristide Briand, apud Eliza Campus, *op.cit.*, p.221

articole apărute în *L'Indépendance de la Roumaine*, preluate de diplomatul portughez și al căror obiectiv bine determinat a fost să prezinte poziția Angliei cu privire la chestiunea Dunării. „Regimul Mării Negre, al Strâmtorilor și Gurilor Dunării, până ieri făcea parte încă din Chestiunea Orientală”, preciza autorul articolului⁶⁷². Acum, după ce Rusia imperialistă a dispărut, se punea problema „cine va prelua rezolvarea acestor diferende și care sunt statele cele mai interesate de libertatea Mării Negre și a regiunii Strâmtorilor”⁶⁷³. La 10 mai 1920, Martinho de Brederode anunța trimiterea unui articol din *Progresul*, apărut cu două zile în urmă, cu titlul *La question du Danube*: „cred că nu mă înșel mult dacă afirm că a fost în parte inspirat de Legația Britanică. În orice caz, inspirat sau nu este evident un sincer și corect „mise à point”, cu privire la această chestiune”⁶⁷⁴, încheia diplomatul portughez.

România nu putea accepta o astfel de situație și căuta susținători în toată Europa mai ales la Londra și Paris. Ca o reacție la politica engleză, Franța încuraja aspirațiile maghiare, pentru că i se promisese în schimb exploatarea rețelei căilor ferate și reglementarea cursului Dunării și a canalelor Dunăre-Tisa. Cehoslovacia și Iugoslavia se alătură demersurilor României.⁶⁷⁵ După ample dezbateri la nivel internațional statutul definitiv al Dunării a fost stabilit la 23 iulie 1921, iar la 8 august 1921 a apărut în *Monitorul Oficial*. Potrivit documentului emis, „navigația pe fluviu era liberă și deschisă tuturor pavilioanelor”⁶⁷⁶.

În analiza făcută relațiilor României cu vecinii, Martinho de Brederode a avut în vedere și raporturile statului român cu Rusia, pe care le descrie ca fiind destul de rezervate. Într-un Raport scris la 16 noiembrie 1922 și expediat la Lisabona, diplomatul portughez comenta un anunț oficial al guvernului rus, publicat în *Izvestia*, jurnalul oficial al aceluiasi guvern. Articolul fusese publicat în preajma Conferinței de dezarmare de la Moscova „la care s-a referit raportul meu nr.55A, în care Rusia afirma că este dispusă să aibă cu România relații normale, dar că nu admite condiții anticipate cu caracter de ultimatum și că prezența României la conferință e dorită, dar cu excluderea de condiții preliminare”⁶⁷⁷. (...) „Și trebuie să menționez că Rusia sovieticilor păstrează o notă de superioritate a vechiului Imperiu Țarist și vorbește ca o adevărată suverană, care se adresează unei țări de mult vasală. În plus,

⁶⁷² *L'Indépendance de la Roumanie* (București), 1920, nr. 102, 9 mai, articolul lui D.C.Petresco, *La Mer Noire et les Détroits*

⁶⁷³ *Ibidem*

⁶⁷⁴ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, Serie A, nr.46, București, Raport, 10 mai 1920

⁶⁷⁵ Eliza Campus, *op.cit.*, p.220-222

⁶⁷⁶ Ioan Scurtu (coord.), *Istoria Românilor*, p.450

⁶⁷⁷ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, Serie A, nr.109, București, Raport, 16 noiembrie 1922, f.1

participarea României la această conferință este condiționată de rezolvarea chestiunii basarabene.”⁶⁷⁸

Într-un Raport ce data din 29 mai 1923, Martinho de Brederode sublinia în câteva dintre documentele expediate Lisabonei, faptul că a fost numit „Decan al miniștrilor puterilor aliate, din București”⁶⁷⁹. În această calitate a participat la o cină invitat fiind de Legația Japoniei, în București, în cinstea Majestății Sale, Regele României. Dintre diplomații străini, Martinho a fost singurul invitat.

O altă cină fastuoasă a fost dată tot în cinstea familiei regale de Legația Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor, unde Martinho de Brederode nu putea lipsi datorită în special dublei sale calități de Decan al Corpului Diplomatic și în același timp șef al Legației portugheze de la Belgrad⁶⁸⁰.

Urmărind în permanență evenimentele de pe scena politică internațională, unde în perioada interbelică Societatea Națiunilor a jucat un rol însemnat, Martinho de Brederode consemna în Raportul său din 7 august 1924 prezența delegatului Portugaliei, M. Ferreira, la reuniunea comisiei opiumului organizată sub egida Ligii Națiunilor. Evident că a făcut demersurile necesare pentru publicarea acestei informații în presa bucureșteană⁶⁸¹.

Grava situație a relațiilor diplomatice de pe scena politică din Balcani apare consemnată și într-un document emis de Martinho de Brederode la 21 august 1924: „Pericolul pentru Europa este izbucnirea unui război în Balcani, unde situația este mai tensionată ca niciodată. Încă din 1919 am afirmat mereu în Rapoartele mele, că va fi foarte probabil, ca acest Orient european să fie scânteia care va provoca un nou război, cel puțin European. (...) Văzând atitudinea bulgarilor și pe cea a turcilor și ținând cont de faptul că suntem în Balcani, știind de asemenea originea comună rasială, iar în prezent văzând multitudinea intereselor și antipatiilor comune, înclin să cred că aceste tentative de alianță [aviz – negocierile turco-bulgare – n.n.] sunt, dacă nu încă o realitate absolută, cel puțin foarte probabile. Și nu m-ar surprinde de asemenea un oarecare interes în acest sens și din partea Ungariei”⁶⁸².

Atitudinea revizionistă a Bulgariei, așa cum am văzut deja, s-a răsfrânt și asupra Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor. Informat probabil de Ministrul acestui stat la București, diplomatul portughez făcea următoarele comentarii la 21 august 1924. „În noaptea de 17 august, atașatul militar al Iugoslaviei, colonelul Milcovich, întorcându-se dintr-o excursie cu mașina [din afara Sofiei – n.n.] a fost atacat cu focuri de armă. Ambasadorul

⁶⁷⁸ *Ibidem*

⁶⁷⁹ *Ibidem*, nr.37, București, Raport, 29 mai 1923, f.1

⁶⁸⁰ *Ibidem*, Serie D, nr.7, București, Raport, 13 iunie 1923, f.2

⁶⁸¹ *Ibidem*, f.4

⁶⁸² *Ibidem*, nr. 177, București, Raport confidențial, 21 august 1924

Iugoslaviei a protestat inclusiv la președintele [Consiliului de Miniștri – n.n.] bulgar”⁶⁸³.

În perioada mai sus menționată, așa cum știm, politica din această parte a Europei se învârtea în jurul constituirii Micii Înțelegeri și a deciziilor politice pe care această alianță le lua. Prezent la un dineu unde se afla și Ministrul Afacerilor Externe al României, I.G.Duca, Ministrul portughez nota ulterior: „Duca nu are încredere în această combinație [Mica Înțelegere], dacă Polonia nu va adera, cu atât mai mult cu cât Rusia se află în apropiere și nu a fost acceptată în Societatea Națiunilor. (...) L-am întrebat dacă Mica Înțelegere va lua atitudine în cazul unei acțiuni represive a Ungariei [asupra României – n.n.], iar răspunsul său a fost că Iugoslavia și Cehoslovacia, categoric da, mai puțin poate Polonia care tergiversează intrarea în Alianță [Mica Înțelegere – n.n.]”⁶⁸⁴. Prelungirea misiunii sale în Balcani timp de mai mulți ani i-a oferit posibilitatea lui Martinho de Brederode de a se apropia, așa cum am văzut, de diverși lideri politici din România sau din Balcani, cu care adesea a putu lega prietenii. Spre exemplu în iunie 1928, cu prilejul unei recepții dată de Ministerul Afacerilor Străine, la Palat, a participat la o discuție într-un cadru select alături de Titulescu, Benes și Marincovici. Discuția s-a purtat în jurul ideii dezarmării, iar părerea celor trei a fost aproape universal unanimă. Doreau pace, dar trebuiau să fie pregătiți în permanență și pentru un eventual atac. Din Raportul său aflăm că îl cunoștea pe Benes personal, de 7 ani.⁶⁸⁵

Superficialitatea și rărirea notelor informative trimise Lisabonei de Martinho de Brederode, după 1923-1924, pot fi puse pe seama faptului că guvernele liberale au fost mult mai așezate, mai puțin frământate de lupte interne, cu o politică internă și externă coerentă. Pe de altă parte diplomația europeană tinde să se așeze pe principiile securității colective ale Ligii Națiunilor, declanșându-se un proces de apropiere de URSS, de atragere a puternicului stat de la răsărit în concernul politicii externe europene. Pe de altă parte considerăm relevantă în acest caz criza economică izbucnită în 1929 și repercusiunile sale asupra României.

IV.3. Relații politice româno-portugheze

La prima vedere, ideea implicării celor două state, aflate la extremitatea Occidentală și Orientală a Europei, în semnarea unor tratate bilaterale dar și multinaționale, părea o chestiune puțin probabilă. În acest subcapitol încercăm să demonstrăm contrariul. Primul document pe care l-am avut în vedere este scrisoarea de confirmare a Protocolului Adițional al Convenției Internaționale cu privire la transportul aerian. Documentul datează

⁶⁸³ *Ibidem*, nr.178, București, Raport confidențial, 21 august 1924

⁶⁸⁴ *Ibidem*, f.4

⁶⁸⁵ *Ibidem*, 21 iunie 1928, f.2

din 13 octombrie 1919 și a fost semnat la Paris la 1 mai 1920, întrunind în cele din urmă acceptul a 24 de state. Portugalia și România au depus așa numitele *instrumente de ratificare*, împreună, la 7 octombrie 1923, după ce Franța, Belgia, Anglia, Grecia și Regatul Sârbo-Croato-Sloven îl ratificaseră deja în iunie 1922. Ultima care și-a dat acordul în acest sens a fost Italia, la 10 aprilie 1924⁶⁸⁶.

Un document, care a adus din nou Portugalia și România împreună la masa tratatelor, semnat în cadrul Tratatului de Pace de la Saint Germain - en - Laye, la 10 septembrie 1919, a fost *Convenția cu privire la comerțul de arme și muniții*, acceptată de SUA, Belgia, Bolivia, Anglia, China, Cuba, Ecuador, Franța, Grecia, Guatemala, Haiti, Italia, Japonia, Nicaragua, Panama, Peru, Polonia, Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, Cehoslovacia, etc. România a semnat documentul la 31 mai 1920, iar Portugalia la 17 iulie 1922. Originalul a fost depus în Arhivele Republicii Franceze⁶⁸⁷.

Tot în cadrul convențiilor și acordurilor se înscrie și *acordul poștal* oficiat în Madrid la 20 noiembrie 1920 și validat de către Portugalia la 29 martie 1921, dată la care România deja semnase. Acordul prevedea reglementarea taxelor, suprataxelor și a condițiilor generale cu privire la corespondență⁶⁸⁸.

Raporturile diplomatice româno-portugheze luau amploare. La 18 martie 1922, statul român a oferit decorații președintelui Portugaliei, Oscar de Carmona și altor personalități portugheze. Decizia Ministerului Afacerilor Străine de suspendare a mai multor oficii diplomatice și consulare românești din străinătate, în aprilie 1922, pe motivul „realizării de economii”⁶⁸⁹, l-a surprins pe Martinho de Brederode⁶⁹⁰. La 1 aprilie 1922 Legația română de la Lisabona a primit de asemenea hotărârea guvernului României de desființare. Nevoit să accepte decizia guvernului român, Martinho de Brederode a așteptat momentul potrivit reînființării acesteia.

La începutul anului 1926, România s-a arătat interesată de semnarea unui tratat de arbitraj și conciliere cu Elveția⁶⁹¹. Semnat la 3 februarie 1926, la Berna, *Tratatul de conciliațiune, de aranjament judiciar și de arbitraj obligatoriu româno-elvețian*, a intrat în vigoare începând cu data de 27 august 1926⁶⁹². Pe acest model, Martinho de Brederode a întreprins toate demersurile necesare semnării unui tratat asemănător româno-portughez. „Trebuie să vă

⁶⁸⁶ *Diario do Governo* (Lisabona), 1924, nr.90, 10 aprilie, p.1

⁶⁸⁷ *Ibidem*, 1923, nr.118, 17 iulie, p.3

⁶⁸⁸ ADMAE, Lisabona, *fond Tratatate*, dos. Portugalia-internațional, P3, A4, M.209, 1922-1927

⁶⁸⁹ AMAE, București, *fond Portugalia*, București, Telegramă spre Lisabona, 8 februarie 1922, f. 78,

⁶⁹⁰ ADMAE, Lisabona, *fond Tratatate*, dos. Portugalia-internațional, P3, A4, M.209, 1922-1927, Raport Martinho de Brederode, 1 aprilie 1922

⁶⁹¹ *Ibidem*, nr. 17, București, Raport confidențial și rezervat, 6 februarie 1926

⁶⁹² Dinu C. Giurescu, *Istoria României în date*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p.392

spun despre atitudinea de respingere pe care a avut-o Secretarul General al acestui Minister [al Afacerilor Străine – n.n.], Domnul Filodor, pentru a conveni asupra unui tratat similar cu noi, propunându-ne în schimb un tratat sau o convenție de extrădare sau arbitraj”⁶⁹³.

Demersurile ministrului Brederode, nu s-au oprit aici. „Eu cel puțin voi încerca să vorbesc și cu Duca [ministrul Afacerilor Străine – n.n.]”, preciza diplomatul portughez la 6 februarie 1926. Câteva zile mai târziu, ministrul Afacerilor Străine „m-a contactat urgent, cerându-mi să telegrafiez la Lisabona și să obțin un răspuns oficial la dorința Ministerului [MAS, Lisabona – n.n.] nostru de a negocia un tratat de arbitraj cu ei, în condițiile tratatului semnat cu Elveția”⁶⁹⁴. Negocierile au fost întrerupte. Duca lipsea adesea din Capitală, preocupat fiind cu alegerile parlamentare⁶⁹⁵. Rapoartele cercetate și sursele editate studiate nu consemnează finalizarea acestui proiect.

În același an, Martinho de Brederode negocia la București reînființarea Legației României la Lisabona, problemă a cărei soluționare întârzia. Spre sfârșitul anului a aflat despre înființarea a două noi Legații, la Helsinki și la Rio de Janeiro. Consternat, diplomatul portughez a luat legătura din nou cu I.G. Duca și ulterior cu Ion M. Mitileneu, ministrul Afacerilor Externe în guvernul Averescu (martie 1926-iunie 1927). A primit un răspuns abia în noiembrie 1927, după alte demersuri. „La 8 noiembrie, l-am căutat pe Titulescu pentru a discuta despre aceasta [reînființarea Legației României la Lisabona – n.n.] și am aflat că motivele retragerii Legației, în 1922, au fost de natură economică. Titulescu m-a asigurat că situația persistă și în prezent și că Vintilă Brătianu refuză constant înființarea de legații, unde nevoile țării nu le cereau urgent”⁶⁹⁶. Pentru a-și atinge obiectivele personale și naționale, Martinho de Brederode a încercat să-l măgulească pe N. Titulescu: „l-am făcut să înțeleagă că era mai important decât Vintilă Brătianu, fiind un om de stat recunoscut pe plan mondial”⁶⁹⁷. Apoi „l-am făcut să înțeleagă că nu era amabil față de noi să reînființeze Legația de la Helsinki, înainte de cea de la Lisabona, în condițiile în care Helsinki era capitala unei țări a cărei populații este cât jumătate din populația Portugaliei și care își împarte populația în două, jumătate pro germană și jumătate pro bolșevică. Mi-a spus că am perfectă dreptate, dar că era absolut necesar pentru România să aibă legație acolo, pentru că așa era mai aproape de locul de unde se putea veghea asupra manevrelor bolșevice. Am continuat atunci: «și Varșovia? Atunci Varșovia nu servește pentru aceasta?» Ba da, dar e mai bine pentru noi așa”, conchidea Titulescu destul de brutal⁶⁹⁸. A primit explicații și în privința înființării

⁶⁹³ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 138, Serie A, nr. 17, București, Raport confidențial și rezervat, 6 februarie 1926, f.2

⁶⁹⁴ *Ibidem*, f.3

⁶⁹⁵ *Ibidem*

⁶⁹⁶ *Ibidem*, nr.72, București, Raport confidențial și rezervat, 23 noiembrie 1927, f.

⁶⁹⁷ *Ibidem*, f.4

⁶⁹⁸ *Ibidem*, f.5-7

Legăției de la Rio de Janeiro. Numărul mare al românilor de acolo, justifica graba Bucureștiului. Pentru a-l liniști, măcar temporar, Titulescu i-a precizat că Legăția de la Lisabona este aproape inutilă „datorită prezenței și activității dumneavoastră aici”⁶⁹⁹.

Totuși, demersurile au fost continuate și în urma unui memorandum depus la Ministerul Afacerilor Străine, în noiembrie 1927, diplomatul portughez consemna într-un Raport al său: „cred că din februarie anul viitor, Legăția de la Lisabona va funcționa, permanent și separat complet de cea de la Madrid”⁷⁰⁰. În fond, izbucnirea crizei mondiale, de la finalul anilor `30 și începutul anilor `40, a înclinat preocupările diplomatului portughez spre situația economică a României, preocupat fiind în special de evoluția schimburilor comerciale româno-portugheze.

Concluzionând, politica externă a României din perioada interbelică a evoluat în mod constant pe linia generală de orientare a Franței și Angliei, adesea punctul de vedere al său nefiind în acord cu punctul de vedere al celor două puteri europene.

⁶⁹⁹ *Ibidem*, p.8

⁷⁰⁰ *Ibidem*, București, Raport, 5 decembrie 1927

CAPITOLUL V

RAPORTURI ECONOMICE ȘI CULTURALE ROMÂNÔ – PORTUGHEZE ÎN PERIOADA INTERBELICĂ

Condițiile generale ale dezvoltării României purtau, sub toate aspectele, amprenta statelor pe teritoriul cărora avuseseră loc importante acțiuni militare. Unirea tuturor provinciilor românești cu Vechiul Regat, a determinat complicarea procesului de redresare a României. Procesul de integrare a componentelor naționale într-un „mecanism unic, organic și funcțional”⁷⁰¹ va fi analizat în cele ce urmează și din perspectivă socio-economică. Pe acest fond Martinho de Brederode puncta existența a trei factori deosebit de periculoși pentru România: administrația decadentă, situația haotică în privința căilor ferate și a căilor de comunicare în general și activitățile țăranilor.

V.1. Criza postbelică și repercusiunile asupra vieții cotidiene din România în primul an al sosirii lui Martinho de Brederode la București

În perioada interbelică nivelul de trai al românilor a evoluat între tradiționalismul specific satului românesc și modernitatea, care s-a dezvoltat cel mai bine în mediul urban, predispus la receptarea noului.

Prima problemă cu care s-a confruntat diplomatul portughez la București a fost criza locuințelor. „Închirierea unei case atinge sume exorbitante. Nu este ușor să găsești în aceste condiții ca sediu pentru Legație, un simplu, un al doilea sau al treilea etaj al unei case, cu mai puțin de 100 000 până la 200 000 lei pe an. Dar, vreau să vă rezum că principalul motiv al acestei situații este că Bucureștiul, care înainte de război avea o populație de 250 000 de locuitori, acum după câțiva ani are un milion de locuitori. Mulți dintre ei *îmbogățiți de război*, nu se uită la prețuri. Pe de altă parte, companii puternice care s-au format și stabilit în ultima vreme aici, au luat în arendă, la cele mai ridicate prețuri, palate, case și clădiri întregi, pentru a-și instala aici depozitele, birourile sau locuri de cazare pentru numeroșii angajați și funcționari de care dispun. Trebuie menționat că din cauza lipsei mâinii de lucru (acum puțin timp armata era încă mobilizată) și

⁷⁰¹ Ioan Scurtu (coord.), *Istoria românilor*, vol. VIII, *România Întregită (1918-1940)*, București, Editura Enciclopedică, 2003, p.115

a transporturilor, a materialelor și neîndestularea care încă există, în acești ultimi ani, nu s-a construit nimic în București”⁷⁰².

În aceste condiții, găsirea unei case era foarte dificilă. „Oferta este nulă sau aproape nulă. De aici prețul enorm pentru arendarea unei case. Cu toate acestea, văd o țară foarte bogată care urmează să primească de la Germania, despăgubiri de război mult mai importante comparabil cu cele ce trebuie să le primim noi. Leul va urca rapid (sunt voci care prezic că leul va depăși până și francul francez). În acest fel, specialiștii de aici susțin că prețurile la produse vor scădea”⁷⁰³. Totuși, pornind de la experiența crizei portugheze din 1892, când după creșterea valorii monedei portugheze aproape de lira sterlină, se aștepta o scădere a prețurilor, niciodată atinsă, Martinho de Brederode aprecia că prețurile caselor și ale produselor de pe piața românească nu vor scădea. „Se verifică încă odată adevărul absolut al legii cererii și ofertei”⁷⁰⁴.

A găsit cu greu un sediu pentru Legație, care să corespundă cât de cât exigențelor sale. Casa de pe Calea Victoriei, nr. 54, i-a servit ca reședință oficială, dar și personală, reclama un consistent efort din partea sa pentru asigurarea chiriei și a cheltuielilor aferente, într-un oraș pe care îl considera deja prea scump. „Casa în care stau este mică și dincolo de asta plătesc [chirie – n.n.] 2500 de lei pe lună (500 de escudo), mult mai mult decât îmi pot permite. Și în prețul acesta nu intră curentul electric, telefonul, majordomul și polițistul de la ușă, pentru care trebuie să mai plătesc încă 600 lei pe lună”⁷⁰⁵. A încercat să găsească o altă chirie, mai ieftină, dar dezamăgirea nu a întârziat să apară: „Aici este o criză în privința caselor de închiriat..... Când totuși mai găsesc câte una liberă, îmi cer între 100.000 și 200.000 lei chiria pe an”⁷⁰⁶.

În opinia sa, problema locuințelor din România urma să se rezolve doar după câțiva ani, când echilibrarea finanțelor și a economiei țării urma să permită reluarea construcțiilor de locuințe. „Mai repede de 3-4 ani cu siguranță nu vor mai scădea prețurile. Și dacă valoarea leului va crește, așa cum se întâmplă acum, salariul nu-mi va mai ajunge decât pentru a plăti chiria casei modeste și mici care în prezent servește Legației Portugaliei la București, și pentru care plătesc acum 3000 de lei pe lună (600 de escudo)”⁷⁰⁷, consemna Martinho de Brederode în februarie 1920. În doar câteva luni, prețul locației Legației Portugaliei din București a crescut de la 2500 lei/lună la 3000 de lei/lună.

⁷⁰² ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucarereste / fond Legația Portugaliei din București*, Pasta Pessoal / dos. personal Martinho de Brederode, CX 135, Serie A, nr. 4, București, Raport confidențial și rezervat, 23 decembrie 1919, f.1

⁷⁰³ *Ibidem*

⁷⁰⁴ *Ibidem*, f.2

⁷⁰⁵ *Ibidem*, CX 137, Serie A, nr.42, București, Raport confidențial, 3 iunie 1920, f. 2

⁷⁰⁶ *Ibidem*, f.4

⁷⁰⁷ *Ibidem*, Serie A, nr.17, București, notă trimisă de Martinho de Brederode către MAE Lisabona, confidențial, 2 februarie 1920, f.1

Pentru a sublinia această problemă, Martinho de Brederode preciza în cadrul aceluiași Raport, că situația sa era împărtășită și de șefii misiunilor diplomatice ale Belgiei, Spaniei și Suediei. Situația acestora era chiar mai dificilă pentru că „nu au nici măcar casă”. Locuiau și îndeplineau în același timp sarcinile misiunilor lor diplomatice „dintr-o cameră de hotel, pentru că nu au găsit casă”, la un preț accesibil.⁷⁰⁸

Îngrijorat, ministrul portughez cerea ajutorul cercurilor oficiale de la Lisabona în vederea rezolvării „situației dureroase în care mă aflu, situație cu siguranță incompatibilă cu decorul național [portughez – n.n.]. (...) În anul petrecut aici am folosit din buzunarul meu pentru cheltuielile de reprezentare: cine, servicii etc. și de asemenea pentru material de expediere, toate acestea indispensabile, cca 7000 escudo (35 000 lei). Dar nefiind bogat, îmi este imposibil să mai fac aceste sacrificii”⁷⁰⁹, conchidea diplomatul portughez într-un raport din vara lui 1921. De altfel problema aceasta o mai invocase și în anul precedent, într-o scrisoare adresată Secretarului de Stat portughez, de la Direcția Generală a Ministerului Afacerilor Externe din Lisabona după numeroasele transferuri succesive Paris-Roma, Roma-Paris, Roma-București, completate de neajunsurile războiului. Acum, la București, era nevoit să se împrumute de la prieteni.⁷¹⁰

Ziarele vremii, *Universul*, *Le progres*, *L'Indépendance de la Roumanie*, comentau cu acuitate repercusiunile creșterii prețurilor asupra salariilor funcționarilor de stat din România. Numeroasele măsuri promise s-au materializat abia în 1922, potrivit notițelor lui Martinho de Brederode⁷¹¹. Criza postbelică, care a afectat atât de profund România, a degenerat nemulțumiri și în rândul diplomaților aflați în misiune la București. Aceștia din urmă cereau creșteri salariale, absolut necesare, datorită creșterii prețurilor la nivel național, european și chiar mondial. Într-o notă verbală a sa, Brederode vorbea despre un proiect, redactat în acest sens și semnat de toți ambasadorii, cel puțin de cei de la București. „Vorbind propriu-zis despre Legația care mi-a fost încredințată trebuie să spun excelenței Voastre că dotarea actuală a acesteia este categoric inferioară cheltuielilor la care reprezentarea țării noastre aici mă obligă. Viața în București este scumpă, dublu comparabil cu Lisabona”⁷¹².

Îngrijorat și în privința salariului său, *extrem de mic*, care adeseori întârzia să sosească, ministrul portughez scria: „dacă leul va ajunge francul, cum eu am

⁷⁰⁸ *Ibidem*

⁷⁰⁹ *Ibidem*, Serie B, nr.25, Lisabona, Notă emisă de Martinho de Brederode în timpul concediului său de odihnă prelungit din toamna lui 1920 și până la 11 iunie 1921, Confidențial și rezervat, 3 aprilie 1921, f.1

⁷¹⁰ *Ibidem*, Serie A, nr.23, București, Scrisoare adresată Secretarului de Stat portughez, de la Direcția Generală a Ministerului Afacerilor Externe din Lisabona, de către diplomatul portughez, 2 februarie 1920

⁷¹¹ *Ibidem*, nr.40, București, Raport Martinho de Brederode, 25 august 1922, f.1

⁷¹² *Ibidem*

172 de lire pe lună, voi avea cam 4200 lei, prin urmare după plata chiriei, voi mai rămâne cu 1200 lei. Cu informațiile pe care le am, viața aici va deveni încă și mai scumpă. Nu poți lua prânzul la un restaurant cu mai puțin de 100 de lei. Un costum din cele mai ieftine costă 3500 de lei (700 de escudo)”⁷¹³.

Problemele cu care s-a confruntat l-au făcut pe Martinho de Brederode să nu agreeze noua sa misiune diplomatică. Starea de disconfort inițială i-a fost sporită și de temperaturile scăzute, specifice iernilor grele din România, cu care nu era obișnuit.

Primul concediu care i-a oferit posibilitatea de a se întoarce în Portugalia a fost în noiembrie 1920. Diversele probleme personale, lipsurile materiale, drumurile europene și haosul general nu i-au permis întoarcerea în Portugalia decât la începutul anului 1921, în februarie. Planificat pentru două luni, concediul său la Lisabona s-a prelungit. A petrecut alături de familie toată primăvara, propunându-și întoarcerea la București în mai 1921. Plecarea însă spre București prin Paris, stabilită inițial pentru 22 mai 1921, a fost din nou amânată din motive de sănătate⁷¹⁴. S-a întors abia la sfârșitul lui iunie 1921⁷¹⁵.

Revenind la problemele României, după întregirea statului național român în 1918, sectorul transporturilor și comunicațiilor, absolut necesar în reluarea mersului firesc al lucrurilor, s-a dovedit a fi una dintre cele mai spinoase situații cu care se confrunta România, abordată frecvent și de Martinho de Brederode în rapoartele expediate Ministerul Afacerilor Străine de la Lisabona. Acesta scria: „Viața cotidiană a populației din orașe se lovea de dificultăți acute, iar autoritățile municipale bazându-se pe intervențiile făcute la timp pe lângă autoritățile centrale și pe lângă subsecretariatul de stat, sperau să fie luate măsuri serioase, pentru a permite municipalității să aprovizioneze [populația – n.n.] cu făină, legume, cărbuni pentru foc și petrol. Ori, instituția care se ocupă de trenurile care fac naveta, puse la dispoziția populației a făcut și mai grea sarcina autorităților în privința combustibilului și alimentelor, care ar putea duce la o situație de fapt ce ar putea avea consecințe grave pentru țară. S-a ajuns la suspendarea întregii activități în ateliere și industrie, din cauza lipsei de combustibil și a lipsei pâinii”⁷¹⁶.

Toate acestea au dat multă bătaie de cap guvernării Averescu. „Responsabilitatea guvernării actuale este cu atât mai mare cu cât a câștigat o campanie și trebuie să servească interesele profitorilor și speculatorilor”⁷¹⁷, iar

⁷¹³ *Ibidem*, Serie A, nr.6, București, Notă diplomatică, 12 ianuarie 1920

⁷¹⁴ O entorsă la piciorul stâng, dovedită cu certificat medical este cauza reală a imposibilității sale de deplasare până la București. Vezi: *Ibidem*, 21 mai 1921

⁷¹⁵ *Ibidem*, nr. 49, București, Notă emisă de Martinho de Brederode către Ministerul Afacerilor Străine de la Lisabona, 2 iunie 1921, f. 1

⁷¹⁶ Idem, *fond Relações políticas Romenia – Portugal / Relații politice România - Portugalia*, P.3, M 138-139 (1918-1922), Serie A, nr.82, București, Raport, 12 iulie 1920, f.2

⁷¹⁷ Idem, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, CX 134, Serie B, nr.75, București, Raport confidențial, 6 noiembrie 1920, f.3

„interesele imediate ale unei populații pe care iarna o găsește fără pâine, combustibil și petrol”⁷¹⁸, trebuie puse pe planul doi. „Și dacă adăugăm acestui sumbru tablou faptul că odată cu primul frig costul vieții crește, putem ușor să ne dăm seama de criza din cauza căreia toată lumea va suferi în România în anul de grație 1920 sub un regim de ordine, care se bucura de o mare popularitate și care era animat de cea mai înaltă sollicitudine în privința tuturor claselor sociale. Sub regimul marilor reforme și al egalității sociale, vom avea un colegiu unic al privării și al suferinței”⁷¹⁹, consemna diplomatul portughez.

Din rapoartele sale aflăm că făina de grâu lipsea cu desăvârșire la sfârșitul lui decembrie 1919 și se preconiza că până la sfârșitul lui februarie, în cel mai bun caz, situația nu avea să fie remediată⁷²⁰. „Și viața este scumpă și lipsesc de toate, inclusiv lemnele, care aici sunt indispensabile pentru încălzire iarna”. Toate acestea se întâmplau și datorită lipsei transporturilor, „chiar dacă România era bogată în păduri”, contura situația, ministrul Portugaliei. În Bucureștiul aceluși moment lemnele se vindeau cu 400-600 franci tona, prețuri superioare chiar și celor existente la Londra⁷²¹.

Nemulțumirea populației cu privire la situația din România își făcea simțită prezența. „Sunt numeroase greve, între ele și greva tipografilor, nota Brederode. Sunt 10-12 zile de când se imprimă și se vând numai ziare socialiste. S-a ajuns chiar și la conflicte în stradă. Numeroase persoane au fost rănite, însă intervenția poliției a pus capăt situației”⁷²².

La 27 decembrie 1919, ministrul Portugaliei la București, relua problema transporturilor, principala cauză a stagnării evoluției relațiilor comerciale româno-portugheze. Despre acestea, diplomatul portughez spunea că „aici nu funcționează de 15 zile. Este grevă generală. Acum trei zile Compania a încercat să le pună din nou în circulație, dar au izbucnit conflicte armate, soldate cu câțiva răniți și tramvaiele au încetat din nou să mai străbată străzile Bucureștilor”⁷²³. Agitația de pe străzile Capitalei crea impresia izbucnirii unui nou război. „50% din funcționarii de la gaz și electricitate au declarat grevă. (...) Deja era extrem de dificilă viața în București. Acum e și mai grea. Din cauza scumpirii petrolului, lumânările din ceară s-au vândut cu repeziciune și au rămas acestea de proastă calitate, mai mici, care costă (mult, dacă ținem cont de raportul preț – calitate) de la 2 lei și 50 de bani la 3 lei”⁷²⁴. Într-un alt raport scria: „viața aici este mai scumpă sub toate aspectele ei decât la Londra și decât în oricare altă capitală din

⁷¹⁸ *Ibidem*, f.2

⁷¹⁹ *Ibidem*

⁷²⁰ *Ibidem*, Serie A, nr.8, București, Raport, 23 decembrie 1919, f.3

⁷²¹ *Ibidem*, f.3-4

⁷²² *Ibidem*, f.8

⁷²³ *Ibidem*, nr.14, București, Raport, 27 decembrie 1919, f.2; Arhivele Naționale Istorice Centrale, București, dos. Portugalia, Rola 15, cadrul 133, f.15

⁷²⁴ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, Serie A, nr.14, București, Raport, 27 decembrie 1919, f.4

Europa. Birocrația sabotează totul și e controlată aproape în întregime de Partidul Liberal, care este interesat ca noul guvern să nu reușească să pună lucrurile pe drumul lor”⁷²⁵. Prin remarca sa, Martinho de Brederode încerca să realizeze o prezentare cât mai reală a efectelor crizei politice, marcată de repetatele guverne în permanență sabotate de liberalii nepregătiți să accepte o înfrângere politică asemea celei din decembrie 1919, asupra evoluției economice pe plan intern și extern al României.

Interesat în mod special de problema comunicațiilor din România, Martinho de Brederode a subliniat în corespondența sa diplomatică „greva parțială din atelierele căilor ferate, unde în prezent mai lucrează doar 20% din muncitori”⁷²⁶. Poziția și rolul cel mai important în sistemul transporturilor și comunicațiilor aparțineau căilor ferate. Regia Căilor Ferate Române cuprindea, ca proprietate și gestiune de stat, aproape totalitatea drumurilor de fier din țară. De asemenea, statului îi aparținea și ramura de telegrafie, telefonie, poștă și radio, precum și compania de aviație civilă, societățile de navigație fluvială și maritimă, aflate în aceeași situație cu căile ferate. Cu referire la acestea, Martinho de Brederode scria: „Sunt deja 14 zile de când nu primesc nici vești, nici ziare din Portugalia, nici din Franța. E posibil să fie și acolo greve, care împiedică să ajungă informațiile la mine, uneori mai mult de 15 zile până la o lună. Apoi sosesc atât de multe, și cu toate acestea mereu îmi lipsesc cărți și jurnale, care probabil se rătăcesc. Mă simt aici mai departe de Portugalia decât atunci când eram în Pechin, unde primeam mai repede scrisori și ziare din Lisabona, în 16-20 de zile, deși distanța este incomparabil mai mare”⁷²⁷.

În relații apropiate cu conducerea Poștei Române, Martinho de Brederode a mizat adesea pe favorurile personale ale acestora. „Chiar dacă sunt prietenul Domnului Pitulescu, Directorul General al Poștelor, Telegrafului și Telefonului, nu primesc la timp telegramele și uneori deloc”⁷²⁸. Din corespondența sa aflăm: „Deja de trei ori i-am cerut directorului adjunct al poștei [române – n.n.] să deschidă sacul [cu corespondența – n.n.] de la Paris, unde este inclus și sacul cu corespondența din Portugalia. Mi-a promis că va face asta (aici promisiunile nu înseamnă nimic) și apoi s-a scuzat spunând că soldații care trebuie să facă acest serviciu, când văd vreo scrisoare mai voluminoasă o fură imediat, imaginându-și că acolo se află bani sau valori. Așadar, cum PTT s-a dovedit a fi intransigent și cum în soldați nu se poate avea încredere, sacii poștali nu se deschid și stau aici opt zile absolut

⁷²⁵ Idem, *fond Relações políticas Romenia – Portugal*, P.3, M 138-139 (1918-1922), Serie A, nr.9, Raport, 23 ian 1920, f.4.

⁷²⁶ *Ibidem*, f.2

⁷²⁷ *Ibidem*, f.4

⁷²⁸ Idem, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 137, Serie A, nr.75, București, Raport confidențial, 16 iunie 1920

izolați”⁷²⁹. Toate acestea se petreceau în contextul reorganizării serviciilor publice și a centralizării administrației la nivelul României noi. În plus Martinho de Brederode asocia situația din România cu cea care exista la nivel european.

La 15 mai 1920 diplomatul portughez consemna în corespondența sa oficială cu Lisabona problemele existente în serviciul poștal din Europa. „Continuă să existe greve izolate în toată Europa”⁷³⁰. (...) „Acum câteva zile *Smiflon*⁷³¹ a fost atacat de greviști și probabil că acesta este motivul pentru care nu am primit corespondența”⁷³². (...) „Suntem în 16 iulie și nu am primit încă salariul nici pe mai. Presupun că banii au plecat de acolo. Am primit în schimb niște ziare din 4 iunie 1920”⁷³³, informa acesta Lisabona. La curent cu transformările de la nivel european Martinho de Brederode cita din ziarele londoneze obținute prin intermediul diplomaților Angliei la București și franceze, obținute de la Legația Portugaliei de la Paris. De aici a aflat că „în Italia nu este lăsată să treacă corespondența dinspre Franța spre România”⁷³⁴, atitudine explicabilă dacă ținem cont de frustrările Italiei ca urmare ale deciziilor din timpul conferințelor de pace. (...) Ieri mi-a spus Însărcinatul cu Afaceri al Angliei că este foarte indignat de atitudinea noului coleg italian de la București, care manifestă o politică schimbată, favorabilă Germaniei, și care vrea să atragă și România în această direcție”⁷³⁵. Pentru a echilibra situația, ministrul Franței la București a făcut o declarație oficială „care asigura România de simpatia Franței”.⁷³⁶ Și din nou observăm jocul de influență al Marilor Puteri.

Problema căilor de comunicație continuă să fie la fel de stringentă. O nouă grevă a izbucnit la PTT, unde potrivit lui Brederode era „o adevărată anarhie”. (...) „Pitulescu a demisionat”⁷³⁷. La 19 iulie 1920 Ministrul portughez preciza: „Sunt 15 zile de când nu am primit nici vești, nici ziare despre greva de acolo [din Portugalia – n.n.], care probabil nu s-a rezolvat. Sunt complet izolat de țara mea, fără să știu ce trebuie să fac”⁷³⁸. La 20 iulie 1920, a dedus că nu a ajuns o telegramă pe care o trimisese deja de mult timp la Lisabona și la care nu a avea răspuns. A invocat din nou „groaznicul sistem poștal și telegrafic internațional”⁷³⁹, dând exemplul cu scrisoarea fratelui său care fusese oprită la

⁷²⁹ Idem, *Fond Relações políticas Romenia – Portugal* / fond Relații politice România-Portugalia, P.3, M 138-139 (1918-1922), Serie A, nr.9, București, Raport, 23 ian 1920, f.5

⁷³⁰ *Ibidem*, București, Raport, 15 mai 1920

⁷³¹ Deducem din context că este vorba de un servici poștal funcțional la nivel european .

⁷³² ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 137, nr. 25, București, Raport Martinho de Brederode, 15 mai 1920

⁷³³ *Ibidem*

⁷³⁴ *Ibidem*, Serie A, nr.61, București, Raport confidențial și rezervat, 5 iulie 1920, f.2

⁷³⁵ *Ibidem*, f.3

⁷³⁶ *Ibidem*, nr.62, București, Raport, 5 iulie 1920, f.1

⁷³⁷ *Ibidem*, nr.81, București, Raport confidențial, 10 iulie 1920, f.1

⁷³⁸ *Ibidem*, nr.88, București, Raport, 19 iulie 1920, f.1

⁷³⁹ *Ibidem*, nr.90, București, Raport confidențial, 20 iulie 1920, f.1

Budapesta, reexpediată cu greu de unguri și care a mai întârziat încă vreo 9 zile până la București. Problemele politice dintre România și Ungaria făceau de asemenea să întârzie corespondența.

Gazetele apărute în diverse momente și locuri, au constituit recipientul în care au fermentat toate marile idei, dar și mijlocul cel mai potrivit care reflecta numeroasele viziuni existente asupra realității. În primii ani ai misiunii sale de la București, Martinho de Brederode abia se acomoda cu limba română. Vorbitor excelent de franceză, citea în special ziarele bucureștene de limbă franceză. În ianuarie 1920, atașa notei sale informaționale un articol din *Le Progres* care descria haosul economic din România, problema grevelor și a creșterii prețurilor care continua să persiste. „Sous le rapport de la vie chère nous détenons le record parmi tous les pays d'Europe: un record qui est une méritant calamité”⁷⁴⁰.

Complicațiilor din societatea românească li s-au adăugat și pesta (ciuma - n.n.) asiatică, o boală comună Evului Mediu, care a produs panică în rândul populației după spusele diplomatului portughez. Ministerul de Interne a decis interzicerea intrării în România a călătorilor de proveniență turco-asiatică, începând cu data de 4 decembrie 1919, prin portul Constanța.⁷⁴¹ Asemenea tuturor misiunilor diplomatice din capitala României, Legația Portugaliei a primit o notă care avertiza în privința peștei și a faptului că intrarea străinilor prin porturile de la mare, era momentan interzisă. Aceștia trebuiau să rămână în carantină cel puțin 10 zile la Constanța, pentru a nu fi pusă în pericol populația băștinașă⁷⁴². La 7 ianuarie 1920, Brederode informa Ministerul Afacerilor Străine din Lisabona că au fost publicate în *Monitorul Oficial*, „formalitățile solicitate pentru admiterea sau ieșirea străinilor”⁷⁴³. La 12 ianuarie 1920, Martinho de Brederode continua să trimită informații despre apariția ciumei bubonice în România, subliniind interdicția completă de a intra în România pe la frontierele dinspre Bucovina sau Basarabia⁷⁴⁴. „Boala a fost descoperită la Est de Hotin, întoarcerea în Bucovina și Basarabia interzisă. Plecarea spre Polonia este permisă, dar fără drept de întoarcere. Toate repatrierile de prizonieri sunt suspendate, până la noi ordine”⁷⁴⁵.

Din 30 ianuarie 1920, „intrarea în România a călătorilor și negustorilor de la Constantinopol se face doar prin porturile Constanța și Sulina, din cauza ciumei. Vor rămâne aici unde se vor afla sub supraveghere medicală timp de

⁷⁴⁰ *Ibidem*, CX 134, nr.28, anexa Raportului lui Martinho de Brederode din 31 decembrie 1920, ce cuprinde un articol din ziarul *Le Progres*, 29 decembrie 1920, p.3

⁷⁴¹ *Ibidem*, Serie B, nr.1, București, Raport, 13 decembrie 1919, f.2

⁷⁴² *Ibidem*, f.3

⁷⁴³ *Ibidem*, Serie A, nr.19, 7 ianuarie 1920, f.1; *Monitorul Oficial* (București), 1920, 2 ianuarie, p.2, articolul *Controlul străinilor*

⁷⁴⁴ *Ibidem*, Serie B, nr.4, București, Notă diplomatică, 12 ianuarie 1920, f.1

⁷⁴⁵ *Ibidem*, Serie A, nr.34, București, Notă diplomatică, 8 ianuarie 1920, f.1

10 zile. Intrarea oricărui grup de emigranți este categoric interzisă”⁷⁴⁶, preciza Martinho de Brederode.

Chiar dacă criza postbelică i-a sfârșit în 1923-1924, noi ne-am propus în acest prim subcapitol să prezentăm viața cotidiană din România, doar în contextul sosirii aristocratului diplomat Martinho de Brederode, la București. Pentru perioada ulterioară, de până la 1924, criza din România va fi prezentată în contextul situației economico-financiare din subcapitolele următoare.

V.2. Economia românească postbelică în viziunea lui Martinho de Brederode

Marea Unire din decembrie 1918 a marcat intrarea României într-o nouă etapă a evoluției sale economico-sociale, dominată de o creștere a potențialului său economic. S-a înregistrat o dezvoltare importantă a forțelor de producție și a capitalismului în general. Rolul industriei în cadrul economiei naționale a crescut și s-au creat condiții favorabile punerii în valoare a bogățiilor solului și subsolului. În acest context, rolul moșierimii s-a redus considerabil, locul acesteia în sfera socialului fiind luat de burghezia industrială și bancară.⁷⁴⁷ „Acum un sfert de secol se regăseau aici doar două clase sociale, precum în Rusia: clasa de jos și marii latifundieri. Prin declararea gratuită a instrucției s-a format mica burghezie și un proletariat instruit. Dacă prima categorie a dat elementele constituirii Partidului Liberal, cea de-a doua categorie a dat naștere clasei comercianților”⁷⁴⁸, nota diplomatul portughez despre acest fenomen social.

Distrugerile considerabile provocate de războiul mondial și cheltuielile mari pentru campaniile militare au impus cercurilor conducătoare de la București refacerea grabnică a economiei și asanarea situației financiare a țării, prin valorificarea bogățiilor naturale existente. În același timp s-a accentuat și pătrunderea capitalului străin în economia românească cu tot cortegiul de consecințe care au decurs din aceasta. „Relații economice internaționale s-au desfășurat în condițiuni profund diferite față de cele anterioare războiului”⁷⁴⁹. România nouă devenise „o

⁷⁴⁶ *Ibidem*, Serie B, nr.9, București, Raport Martinho de Brederode, 20 februarie 1920, f.1

⁷⁴⁷ Ioan Scurtu, *Din viața politică a României (1926-1947). Studiu critic privind istoria Partidului Național Țărănesc*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1983, p.6

⁷⁴⁸ ADMAE, Lisabona, *fond Relações políticas entre Portugal e diversas peisas Relações políticas între Portugalia și alte diverse țări*, dos. Roménia, P3, M360, A11, București, Raport Martinho de Brederode, 27 decembrie 1920, f.1

⁷⁴⁹ Virgil D. Madgearu, *Evoluția Economiei Românești după războiul mondial*, București, Editura Științifică, 1995, p.22

entitate economică capabilă să tindă și să realizeze o dezvoltare de sine stătătoare, (...) ceea ce consolida poziția sa în concertul statelor lumii”⁷⁵⁰.

În 1919 statul român se confrunta, între altele, cu problema împărțirii capitalului german și austro-ungar din țară. Diferitele grupări monopoliste străine, cu toate incongruențele dintre ele, au desfășurat o puternică ofensivă pentru acapararea întreprinderilor cu capital german și austro-ungar din România, în defavoarea burgheziei naționale.⁷⁵¹

Ponderea mare pe care ajunseseră să o dețină capitalurile străine în economia națională a reprezentat mereu o problemă pentru diferitele partide și grupări politice românești. Deși programul lor politic promova în esență același lucru – restabilirea și progresul economico-financiar al țării –, atingerea obiectivelor s-a realizat pe căi diferite. Deosebirea de concepție a fost determinată de o serie întreagă de factori cum este cazul forțelor sociale diferite pe care se sprijineau ori le reprezentau sau poziția economică deținută⁷⁵². Aceste elemente politice s-au divizat în cele din urmă în două facțiuni: susținătorii politicii „porților deschise” și cei ai politicii „prin noi înșine”. Prima categorie era reprezentată de cea mai mare parte a burgheziei dependentă de creditele din apus și/sau interesată direct de întreprinderile cu capital străin. Pentru această politică militau Partidul Poporului (generalul Averescu), Partidul Național Țărănesc (Iuliu Maniu), Partidul Conservator Democrat (Take Ionescu) și alături de ei Casa Regală. Pivotalul bancar al acestei grupări a fost Banca Marmorosch Blank & Co, strâns legată de Banque de Paris et des Pays-Bas. Cea de-a doua grupare burgheză era reprezentată de combatanții Partidului Liberal, deținătorii majoritari ai puterii economice din România. Pivotalul lor bancar era Banca Națională a României, „care dorea să profite într-o mai mare măsură de pe urma lichidării capitalului german și austro-ungar”⁷⁵³. Aceștia din urmă au lansat problema naționalizării, ceea ce însemna înlocuirea capitalului străin (german și austro-ungar) cu capital național. „Ei sunt cei care au început să se îmbogățească servindu-se de așa numita *naționalizare*, ceea ce în practică înseamnă că ei vor fi cei ce de acum înainte vor dispune de veniturile țării, fără a vărsa capital la rândul lor”⁷⁵⁴, este de părere Martinho de Brederode.

„Acest grup [grupul Brătianu – n.n.] uită că acum jumătate de secol, țara nu era decât o dependență turcă, în care populația rurală se regăsea parțial

⁷⁵⁰ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *Istoria românilor în secolul XX*, București, Editura Paideea, 1999, p.93

⁷⁵¹ Nicolae Sută, Gabriela Drăgan, Maria Mureșan, Sultana Sută-Selejan, *Istoria comerțului exterior românesc. O prezentare sintetică*, București, Editura Eficient, 1996, p.150-152

⁷⁵² Gheorghe Buzatu, *România și trusturile petroliere internaționale până la 1929*, Iași, Editura Junimea, 1981, p.83

⁷⁵³ *Ibidem*, p.152

⁷⁵⁴ ADMAE, Lisabona, *fond Relações políticas entre Portugal e diversas peisas*, dos. Roménia, P3, M360, A11, București, Raport Martinho de Brederode, 27 decembrie 1920, f.2

într-un sclavagism complet, și era condusă de guvernatori greci, care sub titlul de principii domnitori, își cumpărau titlurile de la Sublima Poartă, pentru a se înverșuna asupra claselor rurale, care nu aveau nici un drept și care erau exploatate în voie de către principii și de către marile familii de boieri; drumurile amenajate lipseau, școlile de asemenea, iar la București, capitala, drumurile erau constituite din scânduri care se rezemau direct pe noroi. Oamenii se îmbrăcau încă în stil Oriental. Comparativ cu această stare de fapt, România a făcut progrese imense sub domnia primului său rege Carol, iar liberalii ar trebui să fie mândri de asta. Dar să nu își imagineze că țara poate fi comparabilă cu cele din Vestul Europei, care dețin atâtea secole de dezvoltare în urmă, în timp ce România are abia câțiva zeci de ani de dezvoltare în spate. Scrisul continua încă doar printre cei ce servesc Statul și cu siguranță România nu se distinge pentru cinstea aceasta! 80% din populație este de altfel analfabetă”⁷⁵⁵, preciza cu duritatea dată de ranchiuna față de liberali și de politica „prin noi înșine”.

Interpretate ca fiind doar o chestiune de aroganță, intențiile liberalilor sunt aspru criticate de ministrul Portugaliei la București. Și totuși, în opinia autorităților române, exista o părere unanimă în privința absolutei necesități a capitalului străin. „Dezacordul a intervenit numai în legătură cu rolul și gradul de colaborare ce trebuia admis și regimul care urma să fie aplicat capitalurilor străine”⁷⁵⁶. Politica *prin noi înșine* a exprimat în esență dorința celei mai puternice grupări burgheze românești de a avea un rol primordial în domeniul bancar, industrial sau comercial al țării, care să îi permită controlul capitalului din economia românească.

Trei momente din viața economico-socială a României sunt considerate mai importante și considerăm oportun să le cunoaștem. Este vorba mai întâi de faza reconstrucției economice și a adaptării economiei românești la noile granițe, cuprinsă între 1919-1926. În această perioadă „importul a atins un nivel foarte ridicat în raport cu exportul, care sporea continuu sau lent. Efectul scontat al majorării taxelor vamale în anul 1920 cu de 5 ori este anihilat prin deprecierea leului, superioară acestui coeficient, astfel încât importul atinge în anul 1921 un maximum”⁷⁵⁷. Sporirea producției naționale și introducerea în 1921 a unui tarif vamal mai protecționist, a ameliorat situația, ceea ce s-a văzut în statisticile din 1922. „În tot intervalul 1919-1925, statul urmărind să împiedice deprecierea schimbului leului și urcarea prețurilor interne, cu ținta finală revalorizarea monedei naționale, s-a servit în acest

⁷⁵⁵ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 137, Serie A, nr.11, București, Raport, 20 noiembrie 1919, f.1

⁷⁵⁶ Ștefan Zeletin, „Prin noi înșine... (Istoria unui principiu)”, în *Viața românească*, nr.1, București, 1929, p.118

⁷⁵⁷ Virgil N. Madgearu, *op.cit.*, p.196

scop, de regimul comerțului exterior care a fost astfel supus oscilațiilor situației economice și modificat încontinuu”⁷⁵⁸.

În urmărirea politicii de revalorizare a leului, prin convenția încheiată în anul 1925 de stat cu BNR s-a fixat un plafon al emisiunii de bilete. Cum această măsură deflaționistă corespunde unei conjuncturi de prețuri ridicate, se dă un nou impuls exportului. Dar, în 1926, prețurile mondiale ale produselor românești destinate exportului au scăzut, iar deprecierea leului a determinat o urcare a prețurilor în lei ale mărfurilor importate, cu toată expansiunea exportului și menținerea volumului importului la un nivel relativ scăzut, excedentul balanței comerciale pe anul respectiv s-a redus considerabil.⁷⁵⁹

Faza stabilizării economice românești este reprezentată de anii 1926-1929, când după o perioadă îndelungată de oscilații, leul s-a stabilizat, începând cu anul 1927. „Taxele de export au fost reduse simțitor și un nou tarif vamal ridică gradul de protecție al industriei naționale. În schimb, convenția prin care se plafonase nivelul emisiunii de bilete se menține, constituind un obstacol în calea normalizării economiei naționale”⁷⁶⁰.

În sfârșit ultima fază, pe care Martinho de Brederode o va simți propriu-zis în perioada de final a exercitării misiunii sale diplomatice la București, a fost cea a depresiunii economice mondiale, care a determinat retragerea capitalului străin din România afectând puternic economia națională.

Sute de rapoarte cu informații despre viața economică și socială din România, aceasta însemnând reforme, nivel de trai, comerț, situație financiară, statistici, agricultură etc, au fost trimise de Martinho de Brederode la Lisabona în perioada exercitării funcției sale diplomatice (1919-1933).

Nota scrisă din 23 decembrie 1919 a fost primul document diplomatic substanțial, expediat Ministerului Afacerilor Externe de la Lisabona. Extins pe un număr impresionant de pagini, raportul respectiv ne introduce deja în imaginea vieții economice din România interbelică. Era la curent cu rolul și implicațiile politico-economice ale guvernului Vaida Voevod, la inaugurarea activității căruia participase în chiar primele sale zile petrecute la București. Unul dintre politicienii cu implicații puternice în evoluția economică a statului român, remarcat de diplomatul portughez, a fost ministrul de Finanțe Aurel Vlad⁷⁶¹, „transilvănean de origine”, și care, asemenea majorității

⁷⁵⁸ *Ibidem*, p.197

⁷⁵⁹ *Ibidem*; Nicolae Sută..., *op.cit.*, p.153

⁷⁶⁰ Virgil N. Madgearu, *op.cit.*, p.197

⁷⁶¹ Aurel Vlad – născut la 25 ianuarie 1875, la Turdaș, lângă Orăștie, a fost avocat și doctor în drept. Participând la alegerile parlamentare, Aurel Vlad, a pătruns ca deputat în Parlamentul de la Budapesta, în anul 1903 în urma victoriei asupra candidatului oficial al guvernului, la Dobra. Acesta a jucat un rol deosebit în revoluția din toamna anului 1918, când a fost ales președinte al Consiliului Național Român din Orăștie. În urma Marii Adunări Naționale de la Alba Iulia, din 1 Decembrie 1918, Aurel Vlad a fost ales membru în Consiliul Dirigent, repartizându-i-se resortul Finanțelor. A fost prezent la întrunirea Partidului Național din 12

transilvănenilor, i-a creat o impresie bună diplomatului portughez. Surprinsese în ziarul *Le Progres* un interviu al acestuia, a cărui manieră sinceră, dar și diplomatică, de a prezenta starea financiară a României, a considerat-o demnă de remarcat: „în ciuda notei optimiste a afirmațiilor domnului Vlad, informațiile pe care le prezintă sunt cel mai aproape de realitate [comparabil cu restul discursurilor politice ale momentului – n.n.] și conțin mai puțini termeni laudativi”⁷⁶². În articolul respectiv, Aurel Vlad comenta situația dezastruoasă a drumurilor din România, ca efect direct al războiului și evident, repercusiunile acesteia în privința exportului produselor naționale și a importului. „Și nu doar acestea erau problemele cele mai grave, din punct de vedere economic, continua în același Raport Brederode. (...) Recolta de grâu era așa de slabă, încât producția anului respectiv nu ajungea nici pentru cele necesare poporului. Am văzut țărani cărora le-au fost distribuite terenurile expropriate de la marii proprietari, dar aceștia nu au reușit să le însămânțeze aproape deloc”⁷⁶³, preciza diplomatul portughez. Războiul lăsase urme grele în agricultură, unde inventarul era aproape integral distrus. Suprafețele însămânțate, de la 13,7 milioane de ha între 1911-1915, au scăzut la 8,3 milioane de ha între 1919-1920⁷⁶⁴. „Din țară recunoscută pentru exportul de cereale, în 1914, România a ajuns să importe în anul 1919 aproximativ 230 000 de tone de cereale și peste 18 000 de tone de diverse produse alimentare”⁷⁶⁵.

În 1922 problemele din agricultură încă persistau. A fost necesară rechiziționarea de grâu și alte cereale, pe care proprietarii refuzau să le vândă guvernului. O măsură extrem de dură a fost de asemenea impunerea taxei de export de 30 000 lei pentru fiecare vagon de porumb, ceea ce în realitate echivala cu interzicerea exportului de cereale⁷⁶⁶.

Numeroasele probleme de la frontierele României postbelice au determinat tergiversarea relansării unor importante ramuri economice din țară,

decembrie 1918 de la Oradea, alături de Vasile Goldiș, Ștefan Cicio Pop, Alexandru Vaida Voievod. În 1920 Partidul Național a intrat în opoziție, ceea ce l-a determinat pe Aurel Vlad să demisioneze din Clubul parlamentar ardelean și să părăsească toate funcțiile deținute în partid, activând de acum ca un om politic independent. A fost ministru al Cultelor și Artelor, în guvernul Iuliu Maniu din 1928. A decedat la 2 iulie 1953.

Vezi: Pagina Municipiului Orăștie (design Secui Adrian),

http://www.orastieinfo.ro/personalitati/aurel_vlad/aurel_vlad.html; Vezi și Valentin Orga, Aurel Vlad, *Istorie și destin*, Cluj Napoca, Editura Argonaus, 2001

⁷⁶² ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, Serie A, nr.11, București, Raport, 23 decembrie 1919, f.1

⁷⁶³ *Ibidem*, f.2

⁷⁶⁴ Victor Grecu, *Idealul unității naționale în presa românească*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1996, p.56-58

⁷⁶⁵ Ion Scurtu, Gheorghe Buzatu, *op.cit.*, p.93

⁷⁶⁶ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, Serie A, nr.37, București, Raport, 24 august 1922, f.1

cum era și industria. După părerea ministrului portughez, nu era totul pierdut. De vină însă era administrația existentă la momentul respectiv în România. „Industria, aflată deja într-o stare de degradare, ar fi putut fi remediată, după părerea diplomatului portughez *cu brațele*, adică cu voință. Acest lucru însă a fost împiedicat și de sosirea trupelor bolșevice de la frontiera română cu Basarabia și probabil și din cauza terorii provocată de revendicările ungarilor sprijinite de armata amiralului Horty, dar și din cauza creșterii rolului deținut de gruparea socialistă” din România.⁷⁶⁷ „O pais debate-se num grande mal estar”⁷⁶⁸.

„Prețurile lucrurilor indispensabile și viața în ansamblu se scumpesc de la o zi la alta. Leul, moneda românească decade vertiginos. Azi bursa de la Paris a stabilit 23 de cenți și jumătate franci pentru un leu. Se pare că încă va scădea”⁷⁶⁹. Prin urmare „România este o țară bogată, are de toate: minerale din cele mai diverse între ele, aur în cantități apreciabile, metal prețios deja cunoscut și explorat de români, cărbune, (...), păduri mari și numeroase, petrol din abundență, cereale etc. E lamentabil că din lipsa transporturilor acest stat se află într-o situație drastică. Exporturile sunt imposibil de realizat”⁷⁷⁰.

Lucrurile nu stăteau mai bine nici în cazul agriculturii. Până la înfăptuirea și aplicarea concretă a reformei agrare din 1921, numeroase probleme afectau această ramură a economiei românești. Singurii care produceau legumele și fructele atât de necesare subzistenței erau țăranii, care afectați de „îmbogățirii de pe urma războiului” și de evoluția deloc pozitivă a vieții politico-economice din România, au decis vinderea produselor lor la prețuri „fantastice” așa cum sesiza Brederode. „Țăranii poartă o ură cumplită locuitorilor de la orașe. Și rezultatul este că nu mai vor să trimită aproape nici un produs piețelor din orașe, iar puținul pe care se îndură să-l trimită totuși este exagerat de scump”⁷⁷¹. Lipsa alimentelor din orașe și obligativitatea achiziționării de produse din mediul rural, au creat țăranilor posibilitatea operării unui adevărat șantaj. „Aceștia [orașenii - n.n.] plătesc pe un kg de carne proaspătă de 10-15 ori prețul real”⁷⁷². Și din nou, diplomatul portughez critica cu fervență politica Partidul Liberal, care „are mare vină aici și de asemenea și în cazul grevelor. Nimeni nu respectă pe nimeni. Este necesară prezența unui om de acțiune, energic și inteligent, un adevărat om de stat, cum e cazul lui Marghiloman”⁷⁷³.

Dificultățile de la București erau simțite și comentate și de alți membri ai corpului diplomatic de la București. „Și colegul meu englez crede ca și mine că

⁷⁶⁷ *Ibidem*, Serie A, nr.20, București, Raport confidențial și rezervat, 12 ianuarie 1920, f.1

⁷⁶⁸ „Țara se zbate într-o stare deplorabilă” – traducerea noastră. Vezi: *Ibidem*, f.2

⁷⁶⁹ *Ibidem*

⁷⁷⁰ *Ibidem*

⁷⁷¹ *Ibidem*, Serie A, nr.24, București, Raport, 23 ianuarie 1920, f.8

⁷⁷² *Ibidem*

⁷⁷³ *Ibidem*, f.9

viața aici este tare dificilă”⁷⁷⁴, continua Martinho de Brederode în aceeași notă scrisă. Toate aceste neajunsuri au devenit și mai grave în contextul existenței și altor probleme cel puțin la fel de dificile, cu repercursiuni grave asupra economiei românești, cum era problema minorităților. Dincolo de atitudinile revizioniste ale populației de origine maghiară, statul român întâmpina greutăți în privința celei de-a treia minoritate⁷⁷⁵, din punct de vedere numeric, evreii, chestiune sesizată și analizată de diplomatul portughez. „Din aprilie anul trecut, (...) evreii au toate drepturile politice. Menționez că în ultimii 60 de ani, (...) aceștia s-au dedicat doar comerțului. (...) Cu finețea și ajutorul inteligenței sale în domeniul afacerilor, prin care se distinge rasa sa, evreul a sfârșit prin a se bucura de tot cu o relativă ușurință, atât din punct de vedere politic cât și economic. În rest ce pot spune? Aproape tot comerțul, toate băncile sunt evreiești. Cel puțin cele mai bogate și înfloritoare”⁷⁷⁶. Prin urmare politica antisemitistă putea să aibă urmări grave pentru situația financiară și pentru comerțul României, care în anii 1920 încă stagna. De aici preocuparea diplomatului portughez pentru această chestiune. Interesat în a urmări progresul economic al minorității evreiești din România, Martinho de Brederode a înțeles că „aici evreii nu au fost niciodată persecutați ca în Rusia. Dimpotrivă, mulți, milioane de evrei care trăiesc în România au fugit și s-au refugiat aici în urma persecuțiilor din Polonia și Rusia. Aici au putut să lucreze și să facă comerț liber. Dar niciodată până acum n-au avut drepturi politice și prin urmare funcții publice. Erau oaspeți lăsați, nu stimați, dar tolerați. În societatea bucureșteană nu a intrat nici un evreu până acum, cu excepția lui Aristide Blank, unul dintre potențaii de la Marmorosch Blank, cea mai mare și mai importantă bancă românească”⁷⁷⁷. Orientarea politică a evreilor nu era unitară, însă o mare parte dintre ei erau „activiști ai Partidului Socialist și prin definiție antimonarhici”, ceea ce nu plăcea monarhistului diplomat portughez. Această combinație între „pericolul socialist” și „feudalismul banilor evreiești”⁷⁷⁸, nu era văzută cu ochi buni de Ministrul portughez și nici de autoritățile de la București.

Teribilul impas financiar prin care trecea România putea fi depășit numai printr-un împrumut extern. Însă, realitățile interne ale statului român nu recomandau România nici unui stat european sau mondial. Cel puțin nu fără a oferi „sub formă de garanții, marile sale resurse naturale”. După părerea diplomatului portughez „așa vor putea aranja cu ușurință credite și ajutor, iar moneda națională cu siguranță va crește în valoare”⁷⁷⁹.

⁷⁷⁴ *Ibidem*, nr. 19, București, Raport, 12 ianuarie 1920, f.13

⁷⁷⁵ Ioan Scurtu, Gheorghe Buzatu, *op.cit.*, p.40

⁷⁷⁶ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 134, Serie A, nr.19, București, Raport, 12 ianuarie 1920, f.14

⁷⁷⁷ *Ibidem*

⁷⁷⁸ *Ibidem*, f.15

⁷⁷⁹ *Ibidem*

Folosinduși relațiile pe care le deținea în afara României sau în rândul diplomaților de la București, Brederode menționa într-o notă informativă, trimisă în capitala portugheză la 15 mai 1920, o serie de informații cu privire la problema împrumuturilor în Europa. „Un consorțiu de finanțisti englezi a acordat Poloniei un împrumut de 4 milioane de lire sterline, trei în numerar și unul în materiale și produse. Potrivit *Daily News*, Cehoslovacia a obținut de asemenea un împrumut de 10 milioane de lire sterline, cu 8 % dobândă rambursabilă, în 25 de ani”⁷⁸⁰. Chiar și Portugalia reușise în sfârșit să obțină un credit de 3 milioane de lire sterline, căruia îi va succeda un altul de 7 milioane. Impactul imediat al acestor operațiuni financiare pe piața mondială s-a văzut în cursul dolarului, care a scăzut brusc de la 60 Ecu, la 48.⁷⁸¹

Numeroase demersuri s-au făcut în acest sens și de statul român, care a primit la rândul său mai multe oferte pe care le-a găsit injuste și deci inacceptabile. Iată ce consemna într-un Raport al său, adresat Lisabonei, diplomatul portughez: „Vă informez că, cu două zile înainte de plecarea lui Vaida Voevod la Paris, Ministrul Statelor Unite a oferit guvernului român 600 de milioane de dolari americani, cu o dobândă de 2%, cu condiția ca românii să cedeze Statelor Unite pe o perioadă de 50 de ani toate căile ferate și toate terenurile petrolifere deja aflate în mâna SUA pentru 99 de ani”⁷⁸². Condițiile impuse României erau inacceptabile pentru poporul român.

Cam în aceeași perioadă o ofertă asemănătoare a făcut României și Anglia prin reprezentanții săi la București. „Le-a oferit [românilor – n.n.] mulți bani (n-am putut încă identifica cuantumul, preciza diplomatul), cu condiția să pună sub sechestru toată administrația și finanțele statului român (cu administrație engleză? – se întreba Brederode) pe o perioadă de minim 20 de ani”⁷⁸³, preciza destul de contrariat ministrul portughez.

După părerea lui Brederode, aceste „oferte afectau în primul rând pe români în interesele lor; în al doilea rând ofertele lovesc pe români puternic în amorul propriu, dar ar fi putut, prin urmare, să aibă efecte valutare”, așa cum s-a întâmplat cu măsura analoagă aplicată nu demult în Grecia⁷⁸⁴.

La 24 august 1922, Ministrul portughez a participat la Consiliul de Miniștri ce a avut loc la data respectivă, unde s-a discutat problema indemnizațiilor pe care România le reclama germanilor. S-a pus problema procurării mijloacelor necesare pentru reconstituirea atelierelor feroviare Grivița, distruse de un incendiu. Materialele feroviare necesare erau reclamate

⁷⁸⁰ *Ibidem*, nr.43, București, Raport, 15 mai 1920, f.4

⁷⁸¹ *Ibidem*, f.5

⁷⁸² *Ibidem*, Serie A, nr.26, București, Raport, 5 februarie 1920, f.1-2

⁷⁸³ *Ibidem*

⁷⁸⁴ *Ibidem*, f.3

de România Germaniei (preciza directorul căilor ferate T Constantinescu). Această cerere a fost acceptată în unanimitate. Pe de altă parte, guvernul a decis rechiziționarea și militarizarea societății *Astra*, având în vedere că, grevele care aveau loc acolo erau de orientare politică și nu promovau revendicări muncitorești. În ședința mai sus menționată a fost rezolvată și această chestiune⁷⁸⁵.

Între 1924 și 1929, finanțele publice, comerțul intern și extern, transporturile au traversat o etapă calmă, cu unele realizări, dar și cu neîmpliniri.

Problema împrumutului extern și refuzul guvernului Brătianu de a-l contacta, reapare însă, în 1924. „Despre proasta politică financiară, avangardistă și mincinoasă a domnului Vintilă Brătianu, pot spune că din această cauză România nu poate să obțină împrumutul extern. Și aceasta în condițiile în care Ungaria a obținut împrumutul atât de necesar”⁷⁸⁶, comenta Martinho de Brederode, „sătul” după spuse sale „de această politică brătienistă”⁷⁸⁷.

În 1924, diplomatului portughez, evoca o stare extrem de gravă în România după votarea Legii minelor, în urma căreia a triumfat „politica de dușmănie împotriva capitalului străin”⁷⁸⁸. „Vom spune fără înconjur că situația aceasta mi se pare extrem de gravă. Nu întrebuițăm vorbele acestea la întâmplare, le-am cumpănit și ales special din atâtea câte am fi putut utiliza”⁷⁸⁹. Realitatea începe să se vadă. Agricultura nu ne lasă să murim de foame, dar ea nu va putea încă mulți ani de aici încolo să dea atât încât să putem ieși numai grație ei, din miile de dificultăți în mijlocul cărora ne zbatem. (...) Taxele prea mari și diverșii factori interni și externi, fac ca exportul agricol să nu mai poată avea pentru economia generală a țării valoarea determinantă pe care o putea avea înainte de război. (...) Agricultura fiind baza întregii noastre vieți, este clar că din moment ce nu mai putem conta pe dânsa ca să ne ridicăm *prin noi înșine*, nu mai putem conta pe nimic”⁷⁹⁰. În plus în vara lui 1924 au crescut toate taxele privind exportul de grâu⁷⁹¹, nota diplomatul portughez pe marginea articolelor decupate din *Bursa*.

Toate aceste informații sunt culese din revista *Bursa*, atașată de Martinho de Brederode unui Raport al său. Informațiile de mai sus se află subliniate în text de diplomatul portughez, cu roșu, pe varianta franceză a revistei. Pentru a da și mai mare greutate informațiilor obținute din *Bursa*, Martinho de Brederode preciza: „toate ziarele cu excepția *Viitorului* și a

⁷⁸⁵ *Ibidem*, nr. 56, București, Raport Martinho de Brederode, 24 august 1922, f.1

⁷⁸⁶ *Ibidem*, Serie B, nr.104, București, Raport, 15 iulie 1924, f.1

⁷⁸⁷ *Ibidem*, f.3

⁷⁸⁸ *Bursa*, (București), 1924, nr. 1031, 20 iulie, p.1

⁷⁸⁹ *Ibidem*, f.2

⁷⁹⁰ *Ibidem*

⁷⁹¹ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 138, Serie B, nr. 112, București, Raport, 20 iulie 1924, f.1

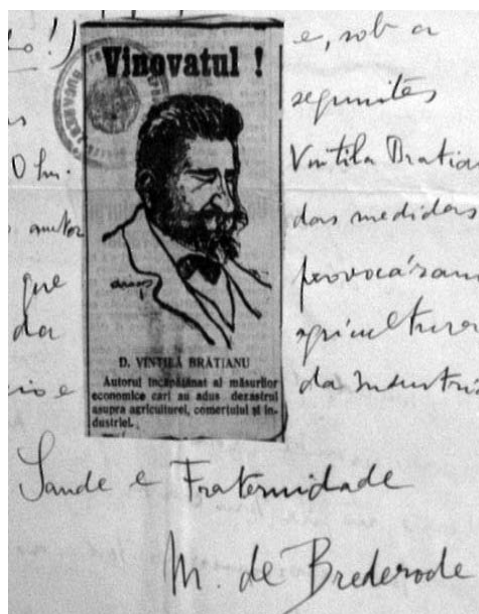
L'Indépendance de la Roumanie, protestează violent împotriva acestei lovituri date întreprinderilor libere”⁷⁹².

Criza românească din agricultură⁷⁹³ a fost agravată și mai mult de abundența recoltelor de cereale din Rusia, America, Iugoslavia, Ungaria etc. „Țara vecină, Iugoslavia, exportă produse agricole de o calitate mult inferioară României, la prețuri evident mult mai avantajoase”⁷⁹⁴, menționa Brederode.

O altă problemă cu care se confrunta România după părerea ministrului portughez era cea a bugetului. „Bugetul nu este echilibrat. E un neadevăr că ar fi creditele suplimentare și extraordinare. Urcările inevitabile ale salariilor, plusurile fatale pentru material etc., toate provenind din neconținută urcare a prețurilor, fac ca bugetele să nu se poată încheia altfel decât în deficit”⁷⁹⁵.

Interesat de evoluția economică a României, diplomatul portughez anexează în toți acești ani de până la ieșirea sa la pensie, numeroase decupaje din revista economică *Bursa*. După 1928 Rapoartele sale sunt succinte, mulțumindu-se să anexeze adesea câte un număr întreg din revista economică *Bursa*, subliniind cu roșu anumite pasaje pentru a atrage atenția asupra lor, autorităților de la Lisabona. Iată un alt exemplu: „Situația este extrem de gravă. Ea nu comportă nici un fel de optimism. Nu vedem nicăieri nici un fel de optimism. Nu vedem nicăieri baza de la care s-ar putea porni pentru o nouă ridicare economică. Nu avem buget, nu avem monedă, nu avem mijloace de comunicație. Industria petrolului se află supusă unor reglementări paralizate. Și în aceste condiții noi venim și spunem lumii că nu voim să primim capital străin decât în condiții inferioare celui autohton și că la urma urmelor ne putem lipsi de dânsul”⁷⁹⁶.

În dezacord cu guvernul Brătianu și politica financiară a lui Vintilă Brătianu, în 1925, Martinho de Brederode considera că: „această țară este

⁷⁹² *Ibidem*, nr. 142, București, Raport, 1 august 1924, f.1

⁷⁹³ Vezi Vasile Bozga, *Criza agrară din România între cele două războaie mondiale*, București, Editura Academiei RSR, 1975

⁷⁹⁴ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 138, Serie B, nr. 131, București, Raport, 4 septembrie 1925, f.1

⁷⁹⁵ *Ibidem*, 20 iulie 1924, f.2

⁷⁹⁶ *Bursa*, (București), 1924, nr. 1031, 20 iulie, p.3

bogată [aluzie la producția minieră – n.n.] dar este prost administrată. Opinia publică este aproape toată contra lui Vintilă Brătianu, pe care ziarele îl acuză că ar fi, potrivit greșelilor din politica economică și financiară și pentru angoasa intransigență din toate problemele, adevăratul actor al crizei pe care această țară o traversează”⁷⁹⁷.

În 1928 revine în notele informative ale diplomatului portughez problema împrumutului extern, în contextul în care „guvernul Brătianu e silit, din considerații politice să încheie un împrumut în orice condiții și pentru aceasta a stocat rentele antebelice cu scopul de a impune, la momentul oportun, forțata lor consolidare”⁷⁹⁸. Fără ezitare „STOCK Exchange a cerut la rândul său consolidarea faimoaselor sale bonuri Schroeder, pentru care grupul englez se arăta, acum câteva luni, dispus să primească 13 milioane de lei pe an, dar pentru care acum reclamă 40 de milioane”⁷⁹⁹.

Alarmat, V. Brătianu i-a cerut lui Tancred Constantinescu [fost ministru al Industriei și Comerțului în guvernul liberal din anii 1922-1926, un apreciat specialist în domeniu – n.n.] soluționarea acestei probleme. Negocierile purtate de acesta la Londra au fost un eșec. Mai mult STOCK Exchange a fost acela care a sugerat Berlinului să adopte o atitudine analogă, ceea ce s-a și întâmplat. „Berlinul are și el azi condiții de formulat”⁸⁰⁰.

Când străinătatea a fost prevenită de faptul că guvernul Brătianu a ajuns la convingerea că România nu mai poate evita apelul la capitalul străin pentru stabilizarea monedei și refacerea economiei naționale, cercurile financiare anglo-americane au sugerat un împrumut prin Societatea Națiunilor, iar un grup francez a propus un împrumut prin Banca Națională a Franței. „Demersurile pentru Banca Franței au fost făcute de însuși ministrul francez de la București, Clichant”⁸⁰¹. Pentru a exclude cealaltă ofertă, grupul francez a propus un împrumut „cu excluderea oricărui control și a oricăror operațiuni financiare lăaturalnice, ca de pildă consolidarea de datorii vechi. După analizarea celor două oferte, grupul francez a avut câștig de cauză. Conducerea acestuia de către Louis Dreyfus, un mai vechi prieten al lui Victor Antonescu, cel ce a negociat pentru România, a avut propria contribuție în decizia finală.”⁸⁰²

Din păcate România a primit o nouă lovitură. După ce s-a asigurat de faptul că guvernul liberal a tăiat toate punțile ce duceau la împrumutul prin Societatea Națiunilor, grupul francez a pus o condiție complet neașteptată:

⁷⁹⁷ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 138, Serie B, nr. 168, București, Raport, 3 octombrie 1925, f.1

⁷⁹⁸ *Ibidem*, Serie B, nr.49, București, Raport, 13 mai 1928, f.2

⁷⁹⁹ *Ibidem*, f.2-3

⁸⁰⁰ *Ibidem*, f.3

⁸⁰¹ *Ibidem*, Anexă ziarul *Cuvântul* (București), 13 mai 1928

⁸⁰² *Ibidem*

„consolidarea în aur a rentelor ante-belice aflătoare în Franța”⁸⁰³, în condițiile în care nu existau [s-a dovedit aceasta prin cercetările ulterioare ale statului român – n.n.]. Încercarea de reînnoare a legăturilor cu Londra a fost un eșec.

Declarația lui Vintilă Brătianu, preciza diplomatul portughez, conchisă în câteva rânduri, conținea promisiunea că această situație nu va rămâne fără consecințe politice internaționale. „De luni de zile guvernul Brătianu declara presei și opiniei publice că împrumutul era ca și făcut. Minciuni”, încheia diplomatul portughez.⁸⁰⁴

La 9 februarie 1929, negociatorii francezi au revenit la București. Ministrul de Finanțe Mihai Popovici preciza: „atmosfera în străinătate este excelentă pentru noi. Sosirea la putere a guvernului Maniu este văzută ca un eveniment extrem de important”⁸⁰⁵. „În sfârșit în România s-a instaurat o situație normală, care a distrus situația artificială”⁸⁰⁶. În discursul său ministrul de Finanțe vorbea despre o consolidare internă a României, în care bugetul echilibrat a făcut o impresie excelentă. În această atmosferă, împrumutul era rediscutat.

În Raportul ce viza această problemă, Martinho de Brederode concluziona: „ministrul de Finanțe a avut două discursuri diferite despre problema finanțelor și împrumutului – unul la Paris, real și altul la București, unde a fost evidentă calitatea de membru militant a cabinetului Maniu”⁸⁰⁷, explica martinho de Brederode politica duplicitară a liderilor politici.

Problema împrumutului nu a fost realmente soluționată decât în 1930, când guvernul român a contactat de la Societatea americană „International Telephone and Telegraph Corporation”, un împrumut de 8 milioane dolari, concesionând noului creditor „Societatea telefoanelor din România”, pe timp de 10 ani⁸⁰⁸.

V.2.1. Raporturi comerciale româno-portugheze

La începutul secolului XX, relațiile diplomatice, în special cele din sfera economicului, dintre România și Portugalia, erau foarte puțin exploatate. Atitudinea de complianță a celor două state față de marile puteri nu le-a permis acestora crearea premiselor necesare dezvoltării unei colaborări comerciale, care ar fi putut aduce avantaje importante de ambele părți. Aceste beneficii au fost sesizate într-o primă fază de România, încă din timpul războiului, când a decis înființarea Legației de la Lisabona, în 1917. Apoi, idea a găsit continuitate în inițiativa guvernului de la Lisabona, care în 1919 a

⁸⁰³ *Ibidem*

⁸⁰⁴ *Ibidem*

⁸⁰⁵ *L independance de la Roumanie* (București), 1929, nr.40, 9 februarie, p.2

⁸⁰⁶ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 138, Serie B, nr.12, București, Raport, 28 noiembrie 1929, f.1

⁸⁰⁷ *Ibidem*, f.2

⁸⁰⁸ Ștefan Pascu, *Istoria românilor* (ediția a III), București, Editura Didactică și Pedagogică, 1974, p.387

decis înființarea unei Legații de a doua clasă în Balcani. Încetarea în această funcție a diplomatului de carieră Martinho Teixeira Homem de Brederode de Cunha pare să fi fost alegerea potrivită pentru interesul portughezilor.

Martinho de Brederode, „în scopul propagandei”, așa cum el însuși menționează, a făcut cunoscut în România articolul din *Diario de Noticias*⁸⁰⁹, care exprimă punctul de vedere al primului ministru francez, Paul Dechanel, cu privire la imaginea portugheză în Franța și la relațiile de amicitie care există între cele două state. Spera ca în acest fel să obțină mai ușor interesul României pentru demersurile sale.

O mai largă deschidere a contactelor româno-portugheze, primordială sub aspect economic, cu consecințe firești în planul vehiculării informațiilor și a imaginilor dinspre Portugalia spre România și viceversa, a fost totuși posibilă în vremea misiunii diplomatice a lui Martinho de Brederode, fiind ilustrată și prin prezența mult mai consecventă a navelor portugheze în portul Brăila.

Concomitent, cu acordul interesat al autorităților românești, lui Brederode i s-a autorizat exercitarea drepturilor consulare nu numai în Brăila, ci și la Galați, Constanța, București și în porturile Regatului Sârbo-Croato-Sloven și Greciei, drepturi în virtutea cărora înscrișese sub propria-i protecție un număr însemnat de persoane de origine portugheză, în genere negustori, aflați cu interese comerciale în România. Toate aceste indicii ale unui progres evident în contactele comerciale directe între Portugalia și România deschideau perspectiva amplificării lor în perioada următoare⁸¹⁰.

Imediat după sosirea la București, Martinho de Brederode s-a arătat interesat de dezvoltarea schimburilor comerciale între țara sa și România. La doar câteva luni de la sosire, își extinsese deja autoritatea și la Brăila⁸¹¹ de unde își informa superiorii că eliberase câteva pașapoarte pentru concetățenii lui, că angajase un voiajor comercial portughez (Oliveira Algrante) în funcția de secretar al Consulatului de aici. În sfârșit dădea asigurări că „produsele portugheze pot fi importate foarte avantajos”⁸¹² de România. Pe de altă parte a propus pentru postul de consul la Belgrad „un negustor de categorie, insistent recomandat Legației, de Regatul Sârbo-Croato-Sloven „și care prin poziția și cunoștințele sale ne-ar putea fi foarte util”⁸¹³. Dacă „până în prezent nu am reușit să atrag curiozitatea comercianților de aici din România”, a cerut la Lisabona trimiterea urgentă la București de informații cu privire la produsele portugheze, destinate exportului și mostre ale acestora (plută, conserve, etc.).

⁸⁰⁹ *Diario de Noticias* (Lisabona), 1920, nr.1123, 14 ianuarie, articolul *Franța și Portugalia*, în *Ibidem*

⁸¹⁰ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 130, Serie A, nr.88, București, Raport, 20 februarie 1920, f.3

⁸¹¹ Idem, *Consulado de Portugal em Brăila (1912-1924)*, CX 773, Serie B, nr.12, Brăila, Raport, 26 februarie 1920

⁸¹² *Ibidem*, f.4

⁸¹³ *Ibidem*, f. 9

La 29 noiembrie 1919 părea să se întrevadă deja posibilitatea unui răspuns pozitiv în materie de comerț. „Dincolo de toate acestea, la sugestia acestei Legații, vice-consulul nostru din București, negustor consacrat, cu capital substanțial, va trimite la Lisabona pe ginerele său, Domnul Camerlengo, să studieze condițiile pieței noastre, în ideea obținerii unor tranzacții cu produsele noastre industriale”⁸¹⁴. Se pare că la momentul respectiv, România avea nevoie de „un șir de vapoare de ale noastre”⁸¹⁵. Ministrul Portugaliei insista pe lângă autoritățile române în ideea realizării acestei tranzacții.

V.2.1.1. Contribuția diplomatului portughez la dezvoltarea comerțului dintre cele două state

Întregirea statală a românilor a determinat și lărgirea pieței interne. „Legăturile economice generate de diviziunea naturală, ca și de cea socială a muncii erau vechi între provinciile istorice românești, îmbrăcând forme dintre cele mai diverse”⁸¹⁶. În anii postbelici aceste legături au putut să se desfășoare în toată plenitudinea lor, „nemaifiind stânjenite de piedicile artificiale reprezentate de stăpânirile străine, de granițele politice care fragmentaseră unitatea firească a spațiului etnic românesc”⁸¹⁷. Și totuși, consecințele firești ale jafului sistematic al ocupanților germani au marcat evoluția ciclurilor economice din România interbelică, care la rândul lor au influențat puternic evoluția comerțului exterior sub toate aspectele lui și în principal sub aspectul volumului valoric și fizic”⁸¹⁸.

Primul război mondial, cu toate consecințele sale, a avut urmări imediate și asupra comerțului exterior al României. În perioada postbelică a scăzut foarte mult ponderea fostelor țări dușmane în război (Germania, Austria și Ungaria) și a crescut importanța țărilor aliate (Anglia, Franța, Italia, SUA). S-a urmărit o organizare statală unitară și la nivel comercial, cel puțin la nivel teoretic.

Transporturile și comunicațiile au avut un rol important din acest punct de vedere. În primele luni de după sosirea sa la București, Martinho de Brederode vorbea despre „necesitatea refacerii străzilor”⁸¹⁹, iar în privința căilor ferate, „pe lângă materialul existent, trebuie cumpărat material nou pentru repararea și construirea acestora, pentru că este evident că o țară, oricât de bogată ar fi și oricâte produse ar avea de exportat, nu poate să exporte dacă nu există căi de comunicație bune și mijloace de transport rapide. Tocmai de aceea, pentru a evita situații mai tragice, românii au nevoie să fie guvernați și

⁸¹⁴ *Ibidem*, f. 34, București, Raport, 26 noiembrie 1919

⁸¹⁵ *Ibidem*, f. 32, București, Raport, 24 noiembrie 1919

⁸¹⁶ Ioan Scurtu (coord.), *Istoria Românilor*, vol. VIII, p. 113

⁸¹⁷ *Ibidem*

⁸¹⁸ Nicolae Sută, *op.cit.*, p. 160

⁸¹⁹ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 130, Serie A, nr. 80, București, Raport, 23 ianuarie 1920, f. 9-10

administrați inteligent”⁸²⁰, scria diplomatul portughez. „Dar, pentru aceasta românii au nevoie și de bani și pentru ai obține, trebuie să ofere garanții”⁸²¹.

Așadar, România anilor 30 avea nevoie și de o bună administrare pentru echilibrarea economiei sale. Imaginea conturată de Martinho de Brederode este cea a unei țări decăzute administrativ: „ținând cont de faptul că este foarte bogată, cu ușurință s-ar fi reconstruit din punct de vedere economic și financiar, dacă ar fi fost bine administrată”⁸²².

Ștefan Pascu, în lucrarea *Istoria Românilor*, vorbind despre primii ani ai perioadei postbelice, menționa „flagelul speculei deșănțate, practică de marii și micii afaceriști”⁸²³. Ori tocmai aceste îndeletniciri neortodoxe, specula și abuzurile din comerț, au afectat dezvoltarea comerțului exterior al României în primii ani de după prima mare conflagrație mondială și a economiei în general. Într-un raport al său, Martinho de Brederode, a cărui misiune diplomatică era direct afectată de această situație, preciza: „nu văd să fie luată nici măcar o măsură pentru reprimarea abuzurilor. Se spune că specula din comerț, strâns legată de scăderea leului, este cu adevărat rușinoasă. Comerțul și comerțanții stabilesc prețurile în funcție de lira sterlină, nu de leu. Prin urmare leul nu are importanță. (...) Dar, cu toate acestea guvernul român nu face nimic. Nu a pus nici o condiție, nici o restricție comercianților. (...) Oamenii din actualul guvern”⁸²⁴ sunt bine intenționați, dar foarte puțin aplicați spre politica afacerilor”⁸²⁵, concluziona ministrul portughez. Ceea ce interpretăm ca fiind un dezacord al diplomatului cu privire la politica economică a României, își găsește justificarea în explicațiile specialiștilor români. Subordonarea economică a României față de capitalul străin a permis marilor monopoluri din țările capitaliste să dicteze atât prețurile la produsele exportate de ele în România, cât și prețurile mărfurilor importate din România⁸²⁶. În aceste condiții este firească decizia comercianților de moneda națională și raportarea la moneda străină.

Încă din 1919, când conturarea unei politici comerciale portugheze față de România a rămas ancorată în sfera discuțiilor și a proiectelor nefinalizate, a rămas un sector în care statul portughez a avut un interes direct și a acționat consecvent. Este vorba de stabilirea unei linii comerciale care să permită schimburile comerciale dintre cele două state. În acest sens, transportul fluvial și maritim dinspre și spre România se afla în permanență în atenția

⁸²⁰ *Ibidem*, p.12

⁸²¹ *Ibidem*

⁸²² *Ibidem*, f.6

⁸²³ Ștefan Pascu, *Istoria Românilor* (ediția III), București, Editura Didactică și Pedagogică, 1974, p.363

⁸²⁴ Diplomatul se referea la guvernul Alexandru Vaida Voevod.

⁸²⁵ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 130, Serie A, nr.80, București, Raport, 23 ianuarie 1920, f. 6

⁸²⁶ Nicolae Sută, *op.cit.*, p.168-169; *Enciclopedia României*, vol. IV, București, 1938, p.487-490

diplomatului portughez. Aceasta în condițiile în care, cea mai mare parte a exportului și importului de produse se realiza pe calea apei, cu nave ale companiilor străine. „Statul român și câteva societăți românești transportau cca 14% din cantitatea de mărfuri vehiculată pe această cale”⁸²⁷. Cele mai importante porturi românești erau Constanța la Marea Neagră și Tulcea, Brăila, Galați la Dunăre, dar și cele din Cadrilater, posesiune a românilor din 1913 și până în 1940. O notă a diplomatului portughez, emisă la 5 ianuarie 1920, se adresa navigatorilor portughezi din Marea Neagră: „farurile din Chabla [Sabla – n.n.] și Kaliakra au reînceput să funcționeze din 20 octombrie anul trecut, aviz primit abia ieri, 3 ianuarie 1920, de la Ministerul Afacerilor Străine de aici”⁸²⁸.

La sfârșitul lunii, eforturile lui Martinho de Brederode privind stabilirea unei rute comerciale între cele două state s-au intensificat. Preluând informații din surse oficiale, dar și din ziare⁸²⁹, acesta menționa existența unui drum comercial maritim, regulat, Brăila – Constanța – Rio de Janeiro. Face cunoscute Lisabonei aceste informații și vine în acest sens cu noi propuneri, „care să aducă mari avantaje financiare, Portugaliei”⁸³⁰. Propunea ca vasele care merg pe drumul comercial menționat să includă în traseul lor și Lisabona sau drumul comercial care făcea deja legătura dintre Portugalia și Grecia (Lisabona – Pireu – Salonic – Smirna), să aibă trecere și prin Constanța. Pentru ca România să prezinte cât mai mult interes pentru Lisabona, diplomatul portughez sublinia bogățiile acestui stat: „Aici este foarte mult lemn de construcții. Cunosc cazul unui om de afaceri, care a achiziționat de curând o pădure pentru 5 milioane [probabil lei, dacă ținem cont de moneda la care se raportează de cele mai multe ori diplomatul portughez - n.n.]. Lipsesc însă transporturile este adevărat, dar sperăm că situația din acest punct de vedere se va îmbunătăți”⁸³¹.

La 19 februarie 1920, Brederode nota: “s-a stabilit drumul navigabil Amsterdam – Constanța. Am discutat cu colegul meu olandez pentru ca aceste vapoare să oprească și în Lisabona, atât la dus cât și la întors”⁸³². În urma discuției cu un reprezentant al companiei, Dr Moller ven Neerudicke, acesta i-a promis că va sta de vorbă în acest sens nu doar cu Directorul companiei, care la momentul respectiv se afla în România, ci va vorbi și la Amsterdam. “Mi-a putut spune deja că este aproape sigur că dorința mea va fi

⁸²⁷ Ioan Scurtu (coord), *op.cit.*, vol. VIII, p.98

⁸²⁸ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 37, Consulate, Serie B, nr.3, București, Raport, 5 ianuarie 1920, f.3

⁸²⁹ *L'Independance de la Roumanie, Universul, Le Progres, etc. Vezi: Ibidem*

⁸³⁰ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 37, Consulate, Serie B, nr.7, București, Raport, 10 ianuarie 1920, f.2

⁸³¹ *Ibidem*, Serie B, nr.10, București, Raport, 27 ianuarie 1920, f.8

⁸³² *Ibidem*, nr.11, București, Raport, 19 februarie 1920

satisfăcută”⁸³³. Răspunsul oficial a venit însă la 27 februarie 1920, prin care îi era confirmat faptul că “vapoarele *Societății Regale Olandeze*, care vor porni din Amsterdam și Rotterdam spre Brăila, în decurs de o lună, vor staționa la Lisabona, atât la dus cât și la întors”⁸³⁴.

Interesat în a cunoaște evoluția comerțului românesc cu statele europene, și de asemenea liniile comerciale stabilite pentru a intra în porturile românești, la 7 iulie 1920, într-o notă scrisă diplomatul portughez nota: „Buletinul Informativ al Oficiului Comercial francez a anunțat acum puțin timp că Compania Fraissinet va organiza un serviciu maritim regulat între Franța și România. A decis că un vapor va porni la fiecare 15 zile de la Marsilia, călătoria propriu-zisă putându-se desfășura în 10 zile. Erau stabilite cu precizie și plecările și sosirile, precum și traseul detaliat pe zile”⁸³⁵. Receptiv la orice informație de acest gen, Martinho de Brederode preciza: “Toate națiunile doresc să stabilească drumuri maritime până la porturile acestei țări bogate, România. Există deja linia olandeză, acum linia franceză, brazilienii și spaniolii”⁸³⁶.

Intenția lui Martinho de Brederode la momentul respectiv era să facă cunoscută negustorilor portughezi piața românească, pe care o considera extrem de avantajoasă pentru viitorul comerțului extern portughez. „Încă nu este momentul încheierii unor tranzacții comerciale cu această țară”⁸³⁷, preciza diplomatul. Și aduce și argumente: „lira sterlină la Lisabona valorează de 4 ori mai mult decât valoarea sa nominală, iar la București, de 7 ori mai mult”. Apoi, „e adevărat că, cu scăderea actuală a leului și cu restricțiile și interdicțiile ieșirii de cereale și de alte produse de genul, care ne-ar interesa mai mult, nu este probabil momentul cel mai favorabil începutului unor tranzacții comerciale cu această țară. Dincolo de asta, știu că aici sunt foarte bine primite conservele de pește și că spaniolii au făcut aici ceva afaceri importante, pe care le voi detalia într-un raport la care lucrez”⁸³⁸.

Interesele economice ale Portugaliei, în România, s-au lovit de privilegiile deținute de Anglia, Franța, Belgia, Olanda etc. Diplomatul portughez a studiat cu mare atenție contactele și interesele de pe piața românească. „Am întâlnit o chestiune curioasă, pe care mi-a relatat-o colegul meu din Olanda. Acesta știe, că înainte de război exista un drum comercial care pornea din Constanța și oprea în diverse porturi până la Rotterdam. Războiul a provocat întreruperea acestui drum naval, ceea ce a instigat la neliniște și pe olandezi”⁸³⁹, care în 1920 intenționau redeschiderea acestei linii comerciale.

⁸³³ *Ibidem*, nr.12, București, Raport, 20 februarie 1920

⁸³⁴ *Ibidem*, nr.15, București, Raport, 27 februarie 1920

⁸³⁵ *Ibidem*, nr.51, București, Raport, 7 iulie 1920

⁸³⁶ *Ibidem*, nr.37, București, Raport, 7 iunie 1920, f.1

⁸³⁷ *Ibidem*, f.2

⁸³⁸ *Ibidem*, f.3

⁸³⁹ *Ibidem*, f.5

Interesele olandeze erau concurate de cele belgiene, care asemenea celor două state din Peninsula Iberică, făceau orice pentru a păstra sau câștiga teren. „Ca să intre în grațiile românilor, colegul belgian a promis acestora că va facilita un împrumut de 100 de milioane [posibil franci sau lei, nu se precizează – n.n.]”. Ministrul Olandei nu avea ce să ofere României. Se pare că dimpotrivă avea de primit de la Banca Germană două milioane și jumătate, „bani pe care românii nu vor să îi restituie cu pretextul că aceștia sunt pradă de război”⁸⁴⁰. Conflictul dintre guvernul român și ministrul olandez era ceva mai vechi. În timpul ocupației germane din România, societatea ORION, în întregime olandeză, a trebuit să trimită fabricii sale din Ploiești suma de 26 mil lei, pentru reparațiile problemelor cauzate de război. „Or, ocupantul german nu permitea nici un transfer de bani fără tranzitul acestora printr-o bancă din Berlin”⁸⁴¹. Procedul era următorul: „Direcția Amsterdam cumpăra deci bilete în valoare de 26 mil lei, pe care îi depunea la Banca Germană din Berlin. Aceasta, dădea ordin în noiembrie filialei sale din București să verse suma societății din Ploiești”⁸⁴². România însă a refuzat să plătească banii respectivi societății olandeze, au pus sechestru pe filiala bancară germană și au considerat că totul era pradă de război. Deși președintele Consiliului de Miniștri a promis achitarea sumei respective, promisiunea nu a fost niciodată executată. Acest fapt a făcut o impresie proastă la nivel internațional. Încrederea în securitatea fondurilor internaționale a fost pierdută, iar „creditul României în exterior a fost păgubit”⁸⁴³.

Impulsionat de succesul comerțului Spaniei cu România, Martinho de Brederode preciza: „O multitudine de produse de origine spaniolă, au mare căutare aici. Prețurile acestor produse nu cred că sunt în prezent definitiv stabilite. Chiar dacă leul a urcat, toate prețurile au crescut de la o zi la alta. De aceea presupun că prețurile pe care le dețin din februarie anul acesta nu mai sunt tocmai cele reale, mai ales că totul a urcat foarte repede. Ne permit fabricile noastre să vindem aici la același preț sau la un preț mai bun produsele noastre similare celor spaniole? Aici nu există nici ananas, nici banane. Importul de fructe nu este interzis. Am văzut că ei importă mari cantități de portocale și mandarine și dincolo de acestea importă alune, curmale etc, din Turcia, Grecia și Italia. Cred cel puțin că bananele și curmalele ar rezista călătoriei din Portugalia la București. Multe dintre acestea lipsesc aici. Se vând de asemenea aici multe conserve de fructe, în principiu de origine americană și spaniolă. Cutia de jumătate de kg se vinde cu 22 de lei bucata. În restaurante este chiar și mai scumpă”⁸⁴⁴.

La 19 mai 1920, ziarul *Argus* din România, scria despre “formarea unei mari societăți cu capital spaniol-român, care presupune și înființarea unei

⁸⁴⁰ *Ibidem*, f.6

⁸⁴¹ *Ibidem*, nr.7, București, Raport, 12 februarie 1920, f.2

⁸⁴² *Ibidem*, f.3

⁸⁴³ *Ibidem*

⁸⁴⁴ *Ibidem*, Serie B, nr.22, București, Raport, 18 mai 1920, f.2

linii directe de navigație, Spania-România, cu intenția de a intensifica comerțul dintre cele două națiuni”⁸⁴⁵. În același ziar, într-un alt articol apărut o săptămână mai târziu, se vorbea despre legătura Barcelona – București – Bilbao⁸⁴⁶.

Sperând să motiveze autoritățile de la Lisabona, dar mai ales pe comercianții portughezi Martinho de Brederode nota: “după război, relațiile comerciale dintre România și Spania s-au dezvoltat într-o măsură importantă. Un număr mare de articole manufacturiere și alimentare sunt astăzi importate de această țară. Un vapor spaniol transportă 8 milioane de mărfuri trimise de Uniunea comercială spaniolă spre porturile din Galați. Aceste mărfuri au fost cumpărate de cooperativele urbane. Putem noi să trimitem aici cu vapoarele noastre aceleași produse? Noi avem cafea cu mult mai bună (și aici se folosește multă), cacao de calitate, vin și ulei de măsline foarte bun. Aici se consumă ulei în special de proveniență grecească, care se vinde la prețuri foarte bune. Sunt foarte mulțumit că în această țară sunt foarte apreciate și conservele noastre de pește (ton, sardine etc). Atunci, noi ce așteptăm? Avem vapoare bune, avem produse bune, de ce nu încercăm experiența cu siguranță de profit? De ce nu încercăm să facem afaceri bune într-o țară bogată unde până și spaniolii câștigă anual milioane?”⁸⁴⁷.

În primii ani postbelici, barierele comerciale mondiale încă deranjau. Principalele țări capitaliste au inițiat în acest sens serie de conferințe internaționale menite să ducă la diminuarea sau la înlăturarea acestora. Inițiativele lor au eșuat datorită intereselor contradictorii ale puterilor capitaliste în lupta pentru piețele de desfacere. În aceea ce privește țările slab dezvoltate din punct de vedere economic, cum este și cazul României, acestea s-au raportat în permanență la interesele puterilor capitaliste în a căror sferă de influență se aflau. Politica lor era menită totuși să apere într-o anumită măsură și interesele burgheziei și moșierimii naționale.

În august 1922 economia României a primit o nouă lovitură. Toate jurnalele vorbeau despre „tornadele de ploaie din ultimele trei săptămâni, care vor afecta în plus culturile de cereale”⁸⁴⁸. Interveneau aproape zilnic, din cauza ploii, noi accidente și dezastru pe căile ferate, care împiedicau exportul și importul, dar mai ales aprovizionarea. Inflația care a urmat situației a declanșat nemulțumirile diverselor clase de exportatori, producători și mai ales speculatori. Creșterea valorii leului „care în general este foarte benefică pentru țară, face să se piardă întreg clanul de intermediari, parveniți și îmbogățiți de pe urma războiului”⁸⁴⁹. Zilnic se produceau noi accidente și

⁸⁴⁵ *Ibidem*, nr.23, București, Raport, 19 mai 1920, f.1

⁸⁴⁶ *Ibidem*, nr.32, București, Raport, 26 mai 1920, f.1

⁸⁴⁷ *Ibidem*, nr.63, București, Raport, 5 august 1920, f.2

⁸⁴⁸ *Ibidem*, nr. 35, București, Raport, 8 august 1922

⁸⁴⁹ *L'Orient* (București), 1922, nr.334, 8 august, p.3

dezastre pe căile ferate, cu pagube importante. Preluând un articol din ziarul *Le Progres*, Ministrul portughez relatează creșterea valorii leului. Nici țărănimea nu s-a arătat mulțumită de modul cum evolua această problemă economică. Specula domina și această pătură a societății. „Acceptau să vândă produse la oraș numai dacă le convenea prețul, altfel amenințau cu înfometarea orașelor”⁸⁵⁰.

La 31 decembrie 1922, Martinho de Brederode atașă notei diplomatice trimisă Lisabonei un document emis de Camera de Comerț și Industrie din București, ai cărei membri precizau că, „comerțul și industria țării, cari se mândresc de a fi furnizat în toate vremurile cele mai mari venituri Statului, sunt și acum hotărâte a lua asupra-le grelele sarcini, pe cari nevoile vremii le impun, cu singura condițiune ca aceste sarcini să nu le copleșească și ucizând întreprinderile lor, să nu distrugă însăși sursele producătoare de venituri pentru Stat, cari trebuie să rămână comerțul și industria țării”⁸⁵¹. Urma să se vadă dacă dările impuse de noile legi votate corespundeau acestor condiții. Situația era extrem de dificilă, ceea ce genera o îngrijorare extinsă asupra tuturor cercurilor comerciale și industriale din țară. Se făcea referire la impozitul impus, „denumit indirect, dar care lovește o singură clasă de cetățeni, pe aceea a industriașilor și comercianților și ca atare este neîndoios directă. (...) E vorba anume de impozitul de 1% asupra cifrei de afaceri, dublat de acela al patentei complimentare, mărită și ea cu zecimile achiziționate, echivalând deci cu alte 1% asupra aceleiași cifre de afaceri”⁸⁵².

La finalul anului 1922, „împrejurările prielnice comerțului și industriei, cari au dăinuit în perioada ce a urmat imediat armistițiului, au încetat de mult a mai exista. Prăbușirea semnului nostru valutar și întârzierea ce s-a pus de a se lua măsuri proteguitoare față de urmările grele ale scumpirii fără precedent a valutelor străine, au impus caselor de comerț și industrie, doritoare de a-și păstra bunul lor renume, sacrificii atât de grele, că foarte multe dintre casele (comerciale n.n.), altă dată așezate pe temelii ce păreau de nezdruccinat, abia își târăsc astăzi existența”⁸⁵³. Potrivit noilor legi, „beneficiul realizat este obținut după ce s-a plătit impozitul pe cifra de afaceri de 1% vărsat lunar”. Noile impozite lovesc comerțul și industria cel mai puternic. Toate aceste impozite indirecte „nu pot fi prestate, căci după ce patronul comerciant și industriaș își va fi plătit dările către Stat, după ce a alimentat prin activitatea lui o sumă de impozite indirecte ca debursări

⁸⁵⁰ *Ibidem*

⁸⁵¹ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 37, Serie B, nr.154, 31 decembrie 1922, Document emis de Camera de Comerț și Industrie din București, la 16 dec.1922, semnat de Președintele Camerei D. Hagi-Teodoraky. Acestui document i-a fost atașat un altul emis de Sfatul Negustoresc la 22 decembrie 1922, f.1

⁸⁵² *Ibidem*

⁸⁵³ *Ibidem*, f.2

vamale, cheltuieli de transport, taxe de timbru și înregistrare, după ce a dat în întreținerea lui unui număr mai mare sau mai mic de oameni, prilejul de a-și câștiga existența, va găsi că beneficiile nete semnalate mai sus, ce i-au rămas după toate aceste scăzăminte abia dacă îi mai dau posibilitatea să-și plătească chiria locuinței sale, și să ducă o existență cât de modestă. Dar oare restul ce-i rămâne disponibil, după scăderea impozitelor reclamate de Stat, constă oare în bani? Acest rest constă în mărfuri supuse mai mult sau mai puțin demodării, stricăciunii sau deprecierei și în creanțe mai mult sau mai puțin dubioase. Unde e rezerva, ce un negustor sau industriaș trebuie neapărat să o păstreze pentru a face față greutăților unui an următor defavorabil, sau unor pierderi valutare, din nefericire atât de frecvente în timpul din urmă”⁸⁵⁴.

În sprijinul industriașilor români a venit Camera de Comerț și Industrie din București care „este de părere și vă roagă respectuos să binevoiți: a suprima cu totul impozitul dela art.42 pentru particulari, și a reduce cel prevăzut la același articol pentru Societățile pe acțiuni la cotele prevăzute în proiectul d-voastră pentru particulari. (...) Cerând de la început comercianților și industriașilor mult prea mult, li se tăia orice posibilitate de existență, susțineau aceștia”⁸⁵⁵.

Tabel 5.1. Evoluția comerțului românesc în perioada interbelică (1922-1928)

Anul	Mii tone		Mil. lei		Sold
	Import	Export	Import	Export	
1922	584	4070	12325	14039	+1714
1923	699	4901	19516	24594	+5078
1924	826	4833	26265	28361	+2096
1925	890	4664	29913	29127	-786
1926	924	6118	37196	38265	+1069
1927	1008	7337	33852	38111	+4259
1928	958	5886	31641	27030	-4611

Sursa: C. Kirițescu, *op.cit.*, p.312

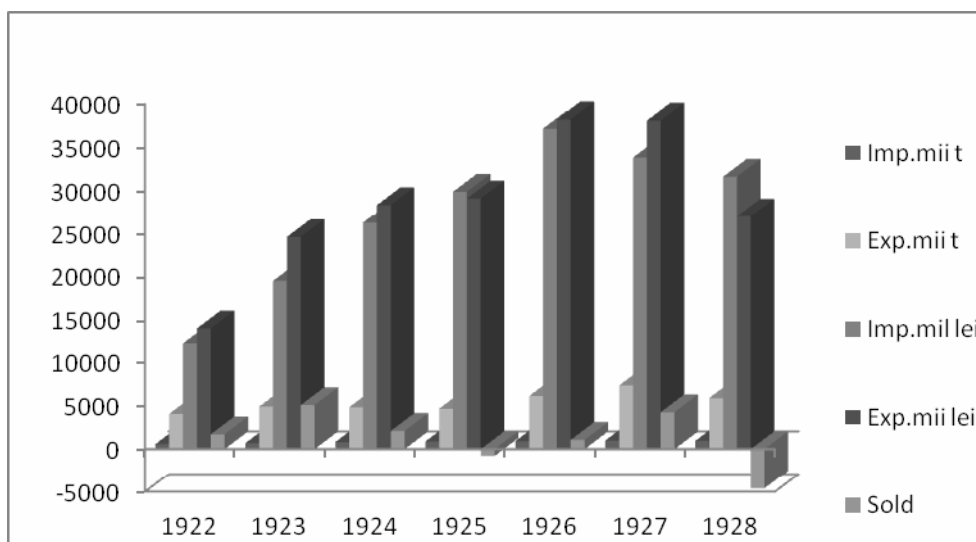
Această dinamică a comerțului românesc exprimă o serie de realități ale economiei noastre din prima jumătate a perioadei interbelice. Astfel, diferențele cantitative între import și export sunt tipice pentru economiile țărilor slab dezvoltate din punct de vedere industrial. „Deprecierea externă a

⁸⁵⁴ *Ibidem*, f.2-3

⁸⁵⁵ *Ibidem*, f.3

leului, își avea însă principala obârșie în soldul valoric al comerțului extern”⁸⁵⁶, soldul fiind fluctuant de la un an la altul.

Importul și exportul românesc între anii 1922-1928

Valoarea exportului românesc a continuat să fie apreciabilă și în cursul anului 1927, ceea ce a determinat scăderea importurilor, pentru ca în 1928 să se înregistreze o nouă scădere a valorilor produselor exportate. „Balanța comerțului exterior al unei țări este imaginea fidelă a politicii economice a partidului care se află la putere”⁸⁵⁷, preciza ministrul portughez.

Problema monopolurilor statului român a fost adusă în discuție de Brederode în Raportul său din 28 noiembrie 1928. Aici diplomatul portughez a accentuat importanța monopolului asupra tutunului, una dintre principalele plante industriale din România⁸⁵⁸. Cu toate acestea, balanța comercială a anului 1928, potrivit cifrelor menționate de el, a înregistrat un deficit de 5 miliarde de lei⁸⁵⁹.

Marea criză economică din 1929-1933 a avut efecte ample în întreaga lume capitalistă, cuprinzând desigur și România. Corespondența lui Martinho de Brederode cu Lisabona continuă. Într-un Raport din decembrie 1928, ministrul portughez trimitea informații cu privire la situația pieței balcanice în privința conservelor de pește. Numeroasele scrisori de recunoștință pentru

⁸⁵⁶ Costin C. Kirițescu, *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. II, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1967, p.312

⁸⁵⁷ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 138, Serie B, nr. 105, București, Raport, 12 noiembrie 1927, f.1

⁸⁵⁸ *Ibidem*, Serie B, nr. 113, București, Raport, 28 noiembrie 1928, f.2

⁸⁵⁹ *Ibidem*, nr.5, București, Raport, 12 ianuarie 1928, f.1

informațiile economico-financiare primite de la București și în general din Balcani, au fost stocate de Martinho de Brederode și ulterior arhivate. Spre exemplu, Asociația Comercială din Porto, mulțumea diplomatului portughez, în ianuarie 1929, pentru „efortul patriotic” depus în ideea dezvoltării relațiilor comerciale dintre România și Portugalia⁸⁶⁰. În septembrie 1933, Martinho de Brederode, în așteptarea soluționării situației sale ce viza ieșirea la pensie, scria într-un Raport comercial despre maniera în care era apreciat vinul de Porto la București, unde o sticlă era vândută cu 85 de lei. În sprijinul afirmațiilor sale, diplomatul portughez atașa Raportului două articole decupate din ziarele românești, *Dimineața* și *Universul*.⁸⁶¹

V.2.1.2. Semnarea unor tratate

Prima ofertă de colaborare româno-portugheză pe plan economic a fost primită de Martinho de Brederode, la 10 august 1920, de la Directorul societății *Asfaltul*. Acesta era interesat de importul de plută din Portugalia. Cu privire la această propunere, Martinho de Brederode afirma: „Cred că producătorii noștri și exportatorii de plută ar avea aici o afacere bună”⁸⁶².

La sfârșitul anului 1922, autoritățile portugheze reprezentate de Barbosa de Magalhães și respectiv de Martinho de Brederode au demarat acțiunea încheierii unui tratat de comerț cu România. Obiectivul portughezilor era acela de a obține o serie de reduceri vamale și tarifarare în special pentru vinuri, lichioruri, conserve de pește și produse coloniale⁸⁶³. În 1924 Camera de Comerț din Lisabona trimitea o adresă Ministerului Afacerilor Străine și respectiv Direcției Generale a Afacerilor Comerciale și Consulare, prin care încerca să afle dacă exista sau nu la acea dată un tratat de comerț cu România, un „modus vivendi” sau orice fel de înțelegere comercială⁸⁶⁴. Aceste întrebări revin frecvent în dosarele din Ministerul Afacerilor Străine din Lisabona, fie din partea firmelor, fie din partea Camerei de Comerț portugheză, ceea ce demonstrează interesul permanent pentru România.

Acest lucru nu înseamnă că autoritățile române nu au făcut nici un demers pe calea apropierei economice dintre cele două state. Din Rapoartele lui Martinho de Brederode avem informații potrivit cărora Vintilă Brătianu i-a cerut relații despre coloniile portugheze și posibilitatea unor schimburi comerciale româno-portugheze⁸⁶⁵.

Cum în 1928 Legația României din Lisabona este reînființată⁸⁶⁶, atribuțiile propagandei comerciale în Portugalia a revenit Însărcinatlui cu

⁸⁶⁰ *Ibidem*, nr. 2, București, Raport, 10 ianuarie 1929, f.1

⁸⁶¹ *Ibidem*, nr. 121, București, Raport, 27 septembrie 1933, f.1

⁸⁶² *Ibidem*, nr.67, București, Raport, 15 august 1920, f.1

⁸⁶³ *Ibidem*, nr.89, București, Raport, 12 noiembrie 1922, f. 6-9

⁸⁶⁴ *Ibidem*, f. 10

⁸⁶⁵ *Ibidem*, Serie A, nr. 30, București, Raport, 14 februarie 1925, f.1

⁸⁶⁶ *Ibidem*, Serie B, nr.89, București, Raport, 12 noiembrie 1922, f.7

Afaceri al României la Lisabona, Alexandru Gurănescu. La 19 iulie 1928, acesta a semnat un aranjament comercial provizoriu între Portugalia și România, în virtutea căruia a fost aplicată clauza națiunii celei mai favorizate⁸⁶⁷. A fost primul acord bilateral între cele două țări. Demersul a fost continuat, și în 1929, de astă dată Alexandru Gurănescu alături de Vespasian Pella, membru în comitetul de experți al Societății Națiunilor (în calitate de delegat expert), a prezentat un *tratat de extindere* a relațiilor dintre cele două țări, în problemele ce interesau ambele părți⁸⁶⁸.

Cu toate că superiorii săi de la Lisabona erau decizi să-l pensioneze, Martinho de Brederode caută toate pârghiile posibile să-și demonstreze utilitatea în funcția sa de la București. Astfel, a pus accentul pe informațiile economice româno-portugheze, indiscutabil de prim interes pentru statul portughez. Deși promotor al semnării unui tratat de comerț româno-portughez, diplomatul portughez iasă la pensie în perioada 1929-1933, înainte de a vedea finalitatea acestuia.

Prin urmare, negocierile lusitano-române în problema unui tratat de comerț au continuat și după 1930. Din statisticile⁸⁶⁹ efectuate pe parcursul a trei ani (1930-1933), rezultă că valoarea exporturilor în Portugalia s-a ridicat la 126 628 miliarde lei și cea a importurilor de produse portugheze la 16.718 miliarde lei. Pentru Portugalia era destul ca România să cumpere doar 4,5 % din produsele sale sau din cele coloniale, pentru ca balanța comercială a statului să fie echilibrată. „Această dezvoltare a exportului nostru cu România depinde de guvernul român, care chiar dacă nu cumpără direct este cel ce menajează și reglează tot comerțul extern”⁸⁷⁰. Practic din acest citat reiese o dată în plus rolul statului în economia națională, la momentul respectiv. Despre economia românească căreia îi consacră cea mai mare parte din raportul expediat la 3 iulie 1930 la Lisabona, Martinho de Brederode nota că Belgia, Olanda și Marea Britanie se constituiau în principalii parteneri comerciali la capitolul importuri, în vreme ce exporturile – efectuate îndeosebi prin porturile Galați și Brăila – erau asigurate de produsele cerealiere (grâu, porumb, orz), lemn, petrol și animale vii, aflate din belșug în această parte a lumii⁸⁷¹. Interesul manifestat de ministrul portughez și de autoritățile de la Lisabona față de potențialul economic românesc era evident.

În 1931 „angajamentul comercial în vigoare între Republica Portugheză și Regatul României” a expirat și în consecință ministrul

⁸⁶⁷ *Diario do Governo* (Lisabona), 1927, nr.222, 8 octombrie, p.544

⁸⁶⁸ ADMAE, Lisabona, *fond Tratate*, dos. România, P2, Serie A, nr.49, M70, Proc. 168/1929, f.1-10 și 6/6 din 1936, f.1-14

⁸⁶⁹ *Ibidem*, Serie A, nr.63, București, Raport, f.1-12

⁸⁷⁰ *Ibidem*, 21 septembrie 1934, f.4

⁸⁷¹ *Bursa*, (București), 1930, nr. 46, p.10

Afacerilor Externe al României, G.G. Mironescu, a propus „prorogarea pentru un răgaz de 3 luni, al zisului angajament”⁸⁷².

În 1934 valabilitatea convenției comerciale româno-portugheze, semnată în 1930 a expirat⁸⁷³. Cu toate acestea, demersurile de validare a unui nou acord erau pe masa tratativelor. Inițiativa a aparținut României. „În conformitate cu scrisoarea mea nr. 780 din 23 noiembrie 1934 – scrie P. Carp ministrului portughez dr. Jose Couceira de Matta - am onoarea de a vă informa pe Excelența voastră conform instrucțiunilor pe care deja le-am primit, potrivit cărora am fost autorizat de Guvernul meu să declar că Banca Națională a României a pus la dispoziția exportatorilor de produse portugheze destinate României devizele necesare până la valoarea de 30% din produsele românești exportate în Portugalia. Sper ca guvernul portughez să accepte semnarea Acordului comercial”⁸⁷⁴.

În același an, o nouă piedică apare în calea relațiilor româno-portugheze: Dunărea a înghețat împiedicând accesul spre porturile Brăila și Galați. Situația neprevăzută a afectat grav comerțul românesc, deja atins de problemele economico-financiare ale momentului. Circa 50% din consumul lusitan de benzină și uleiuri minerale, provenea la acea dată din România. Chiar dacă colaborarea cu România era absolut necesară, Asociația Comercială nu a încurajat exportul spre această țară fără ca în viitorul tratat să se stipuleze existența unui permis de liberă trecere pentru transferul valorilor rezultate. „În prezent plata importurilor românești se face în lei prin Banca Națională a României. Transferul spre țările colaboratoare este precar. Doar industria bumbacului are imobilizați în prezent cca 500 000 escudo, fără posibilitate de transfer curând. Grecia, România și alte țări balcanice aveau nevoie de cumpărare. În prezent sunt complet închise pentru conservele noastre de pește, din cauza drepturilor vamale excesive cu care aceste produse au fost onorate de acele piețe. Produsele exportate în România erau destul de slabe ca și calitate, garantându-se că anumite cantități erau reexportate spre Rusia”⁸⁷⁵.

Drept consecință, la 2 ianuarie 1934, fabrica portugheză *Mundet* a suspendat toate rezervele de plută destinate României, cu excepția granulelor de plută necesare industriei de conglomerate, aflată în stadiul de dezvoltare „în acea țară”. Totuși îngrijorarea guvernului și investitorilor portughezi cu privire la pierderea relațiilor cu România era evidentă. „Nu putem lăsa ca țara vecină Spania să profite de piața de desfacere românească”⁸⁷⁶. Această situație ar fi adus mari prejudicii nu doar exportatorilor portughezi, ci întregii economii portugheze. Firma cerea rezolvarea problemelor cât mai repede cu putință cu privire la

⁸⁷² ADMAE, Lisabona, *fond Tratate*, dos. România, P2, A49, M70, 1931, f.35. Este vorba de documentul înaintat de G.G. Mironescu lui Martinho de Brederode.

⁸⁷³ AMAE, București, *fond Portugalia*, volumul XII, 1920-1934, Raport, 1 decembrie 1934, f.157

⁸⁷⁴ *Ibidem*, Documentul trimis de P. Carp ministrului portughez dr. Jose Couceira de Matta, f. 123

⁸⁷⁵ *Bursa*, 1934, nr.98, 6 noiembrie, p.1309

⁸⁷⁶ AMAE, Lisabona, *fond Tratate*, P3, Negocios (Afaceri) (1930-1940), N.I., A72, M74, f.5

România. Încheierea unui nou tratat de comerț, care să permită exporturile în această țară „este astăzi pentru noi o mare speranță, ba chiar o piață nouă în care s-a intrat și trebuie să folosim cu hotărâre toate cele necesare cuceririi sale”⁸⁷⁷.

Delegația de negociatori a Portugaliei urmărea două obiective. Pe de o parte, doreau ca guvernul român să acorde o garanție pozitivă prin care exportul portughez spre România să fie ameliorat „într-o proporție nu inferioară unui minim determinat”, iar cea de-a doua garanție privea plățile. „România lupta de ani cu grave dificultăți în materie de plăți. În ultima vreme aceste dificultăți s-au agravat până în punctul de a face imposibil comerțul extern fără acord clearing. În ultimii ani România s-a văzut forțată să semneze acorduri de compensații cu Franța, Belgia, Elveția, Italia, ulterior a făcut împrumuturi de la Grecia și Olanda. Mi se pare riscant să semnăm acest tratat cu România, cu toate că ne-au garantat cu valoarea unor tranzacții, negarantându-ne în același timp plata mărfurilor deja exportate”⁸⁷⁸. Portugalia ar fi semnat un acord comercial, dacă toate exporturile sale spre România ar fi fost plătite în escudo într-un cont special pe care Banca Portugheză (Națională, n.n.) urma să îl deschidă cu acceptul Băncii Române (Națională, n.n.)⁸⁷⁹. Cel puțin această a doua garanție cerută era greu de îndeplinit cu situația de atunci a BNR-ului, care ridica serioase probleme și importatorilor români.

Una dintre cele mai dificile probleme era cu ce mijloace importatorii își vor achita datoriile ariate pentru care au depus în timp util contravaloarea în lei la Banca Națională. „Căci e știut, că, deși importatorul depune lei la Banca Națională, el este răspunzător pentru toate diferențele valutare survenite de la data depunerii banilor, până la transferul devizelor”⁸⁸⁰. Cum diferențele sunt în genere în defavoarea importatorului și mai ales ele sunt pe zi ce trece tot mai mari, desigur că importatorul nu se afla într-o situație de invidiat, deoarece își calcula și vindea mărfurile la un anumit curs și dintr-o dată se trezea cu diferențe neprevăzute, dar care totuși trebuiau acoperite. Dat fiind întârzierea cu care se făcea transferul, credem că nu exagerăm când considerăm că la momentul respectiv pe importatori îi păștea ruina, constata revista *Bursa*⁸⁸¹.

Cu toate acestea, în ianuarie 1935 s-au pus bazele unui „modus vivendi” între România pe de o parte și Portugalia și coloniile sale pe de altă parte, ce preceda semnarea unui tratat de comerț definitiv. Durata celui de-al doilea acord bilateral a fost stabilită la 6 luni, la baza sa aflându-se același principiu al națiunii celei mai favorizate. S-a decis ca la 1 aprilie 1935 să reînceapă negocierile în privința semnării unui tratat. O lună mai târziu, la 13

⁸⁷⁷ *Ibidem*, f. 6-7

⁸⁷⁸ *Bursa* (București), 1934, nr.1123, 6 noiembrie, p.1310-1311

⁸⁷⁹ ADMAE, Lisabona, *fond Tratat*, dos. România, P3, Negocios (Afaceri) (1930-1940), N.I., A72, M 74, f.8-9. Șeful delegației României pentru negocieri în această a doua etapă a fost atașatul comercial la Lisabona, Henry Helfant, iar din partea Portugaliei Comte de Tovar

⁸⁸⁰ *Bursa* (București), 1934, nr.98, 6 noiembrie, p.1310

⁸⁸¹ *Ibidem*, p.1311

mai 1935, a fost semnat la Lisabona *Acordul provizoriu de comerț și navigație și Acordul privitor la plata creanțelor comerciale dintre România și Portugalia*, semnate de Armindo Monteiro⁸⁸² și respectiv P. Carp.

În urma semnării acestor contracte preliminare, asociațiile de export din Portugalia sunt tot mai mult interesate să exporte spre România. Menționăm doar câteva dintre firmele componente ale acestora: Mundet (plută), Pintos Calvino (se ocupa cu produse industriale, ulei de masline în special. Cea din urmă anunța printr-o adresă Ministerul Afacerilor Străine din Lisabona, că „Inginerul Cezar Popescu, Director General al Industriilor, a fost delegat din partea guvernului ca să pornească imediat spre Spania pentru a încheia un acord economic și altul de plăți. Spre Portugalia îndreptându-se inginerul Osiceanu, președintele Asociației Industriei Petoliere”⁸⁸³). E clar că deținea aceste informații de la Martinho de Brederode. Menționăm de asemenea fabrica de conserve „Nereida”, Institutul de vin de Porto, M. Carvalho D’Abreu (firmă de import-export), Institutul portughez de conserve de pește, Daniel Saavedra Ruvina (lemn) Rodrigues e Mira (pluta-fabrica)⁸⁸⁴, toate interesate de o evoluție a relațiilor comerciale româno-portugheze. Ce anume exportau firmele portugheze în România reiese și din tabelul prezentat mai jos, unde poate fi urmărită cantitatea de produse portugheze importate de România pe parcursul anului 1926. Cifrele de deținem din notele informative ale Ministrului portughez și este posibil să un fie tocmai exacte, dat fiind faptul că raportul său un include nici un document oficial care să susțină precizările sale.

Tabel 5.2. Importul României de produse din Portugalia și coloni în 1926

PRODUSE	CANTITATE	VALOARE
Cafea verde	3 830 tone	131 566 miliarde lei (1930-1933)
Granule de cacao	1 928 tone	34 671 miliarde lei
Plută	453 tone	17 359 miliarde lei
Pește și conserve	422 tone	18 353 miliarde lei
Fructe verzi	206 tone	7 000 miliarde lei
Fir de cotton de calitatea a II-a	345 tone	10 200 miliarde lei
Ulei de măsline	616 tone	25 067 miliarde lei

Sursa: AMAE, București, *Fond: Portugalia*, dos. probleme Brederode, nr. 71, 23 decembrie 1926, f. 141-144

⁸⁸² Arminho Monteiro, doctor în drept, președinte al delegației portugheze la a XVI Adunare a Societății Națiunilor. Vezi: *Enciclopedia britanica* online

⁸⁸³ AMAE, București, *fond Portugalia*, dos. probleme Brederode, nr. 71, București, Raport, 23 decembrie 1926, f. 135-139

⁸⁸⁴ *Ibidem*, f.140

În schimbul acestor produse, Portugalia manifesta interes pentru cerealele, lemnul, dar mai ales pentru petrolul românesc. Aceste schimburi ridicau considerabil veniturile din comerțul românesc.

Destul de constante, sub forma deja menționată, la nivel oficial, relațiile româno-portugheze au rămas neschimbate până în 1937, când la 27 septembrie România denunță *Acordul de plăți româno-portughez*, iar câteva luni mai târziu, în 1938, a avut loc restrângerea volumului compensațiilor. Dualitatea modalităților de import, contingentarea și compensația a dat naștere mai multor neajunsuri. Cele mai multe defecte le prezintă sistemul compensațiilor. Tot exportul nostru efectuat prin compensație este un export fără interes pentru Banca Națională a României, prea săracă în devize în momentul acela pentru a îngădui mai departe astfel de exporturi mai puțin reprezentative pentru moneda națională.

Schimbările de regim politic care au avut loc în România la sfârșitul primei jumătăți a secolului XX, este vorba mai întâi de venirea la putere a legionarilor, apoi regimul autoritar instaurat de Ion Antonescu, au avut importante repercusiuni și în politica externă a României. Apropierea de dictatorii momentului, deci și de Salazar, este un lucru cert, o spun documentele din arhivele în care am avut prilejul să cercetăm și lucrările editate ale momentului⁸⁸⁵. Această apropiere a fost nu doar politică ci și la nivel economic. Au fost promovate, cu câștig de cauză de astă dată, negocieri la nivel comercial, încheiate la 24 februarie 1942, prin semnarea la București a Tratatului de comerț și navigație româno-portughez. În numele României documentul a fost semnat de Ion Antonescu. Scris în limba franceză, Tratatul cuprindea 6 articole structurate la rândul lor pe subcapitole. Încheiat în două exemplare, a fost contrasemnat și la Lisabona la 1 iulie 1942. De astă dată România a fost reprezentată de Victor Cădere, în calitatea sa de ministru plenipotențiar al României la Lisabona⁸⁸⁶.

Așadar, dialogul dintre cele două țări s-a constituit dintotdeauna într-o necesitate. Numirea lui Martinho de Brederode în calitate de Ministru Plenipotențiar al Portugaliei la București a dus la intensificarea raporturilor diplomatice dintre cele două țări. Lipsa unor informații concrete, editate, cu privire la relațiile economice dintre cele două țări ne poate crea falsa impresie ca aceste raporturi nu au existat, sau au existat în mică măsură. Cercetările noastre dovedesc însă contrariul.

⁸⁸⁵ Mircea Eliade, *Diario portugues - Jurnal portughez (1941-1945)*, Barcelona, Editorial Kairas, 2001; *** *Memorial Antonescu. Le III-e homme de l'Axe*, Paris, Édition de la Couronne, 1950; Mihail Manoilescu, *Memorii*, volumul I, II, București, Editura Enciclopedica, 1993; *Universul* (București), 1934, nr.45, 10 mai, p.2

⁸⁸⁶ ADMAE, Lisabona, *fond Tratat*, dos. România, P3, Negocios (1940-1942), A.70, M.78, f.8-9.

V.2.2. Sistemul financiar bancar românesc

Din perspectivă financiară anii 1919-1923 au fost caracterizați în România printr-o perioadă de haos, inflație și acțiunea acidă a capitalului străin de acaparare a resurselor țării. Situația financiară a statului român era deosebit de precară. Bugetele se încheiau an de an cu deficite, cheltuielile statului depășind cu sume uriașe veniturile bugetare. Potrivit datelor din *Enciclopedia României*, între 1919-1920, cheltuielile au fost de 2,6 ori mai mari decât veniturile statului, pentru ca un an mai târziu ele să întrecă veniturile cu 80%⁸⁸⁷.

„Una din cauzele acestui dezechilibru enorm dintre veniturile și cheltuielile statului era aplicarea unui sistem de impunere învechit, reacționar, care menaja pe cei bogați și apăsa cu tot greul sarcinilor fiscale pe cei nevoiași”⁸⁸⁸. Încă din 1919, odată cu lansarea procesului de reconstrucție și reorganizare a „României Mari” a fost stabilit și obiectivul de restructurare a finanțelor publice din România, ceea ce a implicat adoptarea unei politici de austeritate finalizată cu reforma lui N. Titulescu din 1921. Potrivit spuselor acestuia, „când împrejurările sunt astfel, încât suntem siliți să cerem o jertfă până și locuitorilor celor mai săraci ai țării, justiția socială nu se poate manifesta la noi decât impunând celor bogați dări ridicate până la limitele extreme...”⁸⁸⁹.

Valoarea leului în perioada interbelică

Distrugerile provocate de război și efectele asupra situației economice a statului român, scăderea dezastruoasă a producției, emisiunile masive de bancnote necesare nu numai pentru acoperirea deficitului bugetului public, dar și pentru înlocuirea banilor străini rămași în circulație pe teritoriul României, au determinat o depreciere accelerată a leului. „Astfel, în anul 1919, Bursa din Paris ajunsese să coteze leul la o medie de 37,26 FF = 100 lei, în timp ce, cu 5 ani în urmă, cursul mediu era 100 FF = 98,21 lei. Scăderea cursului leului s-a reflectat și în viața cotidiană”⁸⁹⁰. Potrivit indicelui calculat de ziarul economic *Argus*, citat în repetate rânduri și de Martinho de Brederode, prețurile bunurilor de consum din România au crescut în medie de 22 de ori în perioada 1916-1922 și de 21 de ori prețurile la alimente⁸⁹¹.

⁸⁸⁷ *Enciclopedia României*, vol. IV, p.775-776; Costin C. Kirițescu, *op.cit.*, p.260-261

⁸⁸⁸ Costin C. Kirițescu, *op.cit.*, p.261

⁸⁸⁹ Ministerul Finanțelor, *Proiectul de lege pentru reforma contribuțiilor directe*, prezentat Adunării Deputaților la 22 martie 1921 de N. Titulescu, ministrul Finanțelor, București, 1921, p.134, Apud *Ibidem*, p.261

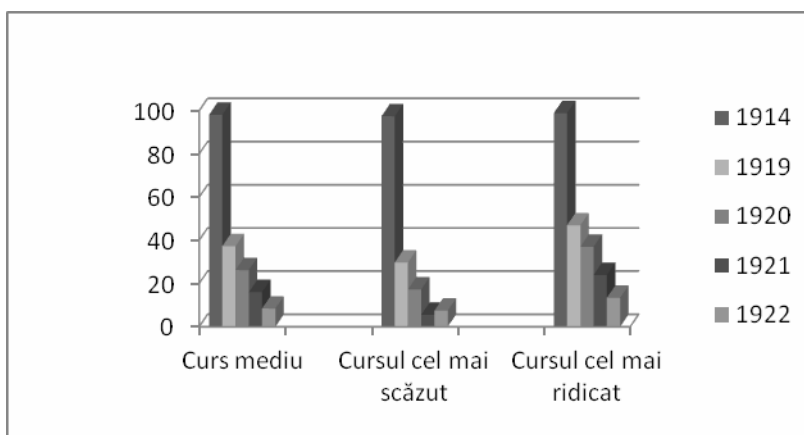
⁸⁹⁰ Site-ul oficial al BNR. Vezi: <http://www.bnr.ro/Perioada-contemporana--1051.aspx>; V. Slăvescu, *Istoricul Băncii Naționale a României (1880-1924)*, București, „Cultura Națională”, 1925, p.310-312; Costin C. Kirițescu, *op.cit.*, p.263

⁸⁹¹ Costin C. Kirițescu, *op.cit.*, p.263

Tabel 5.3. Deprecierea leului în perioada interbelică. Paris (100 lei = 100 fr.)

Anul	Curs mediu	Cursul cel mai scăzut	Cursul cel mai ridicat
1914	98,217	97,500	98,950
1919	37,260	29,750	47,000
1920	26,237	17,250	37,000
1921	16,052	5,562	24,000
1922	8,430	7,437	13,450

Sursa: ADMAE, Lisabona, *Fond: Legação de Portugal em Bucareste*, dos personal Martinho de Brederode, CX 137, Serie A, nr.34, 12 decembrie 1922; Costin C. Kirițescu, *op.cit.*, p.263

O altă problemă de natură economico-financiară cu care s-a confruntat România la începutul deceniului trei al secolului XX a fost necesitatea unificării monetare. Întârzierea acestei operațiuni poate fi justificată nu doar de “interesele speculative ale anumitor cercuri apropiate de guvernării țării”⁸⁹², “legate de cursul de preschimbare, dar și pertractărilor Băncii Naționale, care avea rolul principal în traducerea în viață a unificării monetare”⁸⁹³. Interesele acționarilor BNR au primat în fața intereselor generale ale economiei și populației. Guvernul a dus numeroase tratative cu BNR, însă banca a cerut “obținerea unor avantaje proprii de pe urma operațiunii de preschimbare a banilor străini”⁸⁹⁴, rămași în circulație în noile teritorii românești (coroana austro-ungară, rublele Romanov și Lwow, lei BGR). Acești bani aveau putere circulatorie doar în regiunile desprinse din țările de proveniență ale valurilor. În aceste teritorii

⁸⁹² AMAE, București, *fond Portugalia*, dos. personal Brederode, nr. 12, 14 martie 1922, f.122-125

⁸⁹³ C. Kirițescu, *op.cit.*, p.285

⁸⁹⁴ *Ibidem*

a fost fixat un curs obligatoriu. De exemplu, în teritoriile fostei monarhii austro-ungare a fost fixat un curs oficial de 1 leu pentru 2 coroane, dar salariile funcționarilor au fost plătite la cursul 1 leu = 3 coroane. Pentru a combate fenomenul afluxului de bani străini depreciați, în lunile iunie-august 1919 au fost șampilate bancnotele emise de Banca Austro-Ungară (mai puțin cele de 1 și 2 coroane) și de Banca Generală Română (cu excepția celor de 25, 50 bani și 1 leu)⁸⁹⁵.

“În această privință, în ședința Camerei Deputaților din 31 decembrie 1919, Aurel Vlad, ministrul Finanțelor, a dat în vileag faptul că în cursul tratativelor pe care le ducea pentru obținerea unui împrumut la Banca Națională, destinat unificării monetare, guvernatorul băncii a pretins în schimbul împrumutului monopolul asupra cumpărării întregii cantități de aur de pe teritoriul României și ipotecarea tuturor pădurilor”⁸⁹⁶. Într-o scrisoare de răspuns dată publicității, guvernatorul BNR recunoștea toate aceste chestiuni⁸⁹⁷.

Unificarea monetară a fost realizată în cursul anului 1920, în baza unor împrumuturi pe care statul român le-a contractat de la BNR pentru acoperirea bancnotelor străine retrase din circulație. “Preschimbarea coroanelor a început la 1 septembrie la cursul 1 coroană = 0,50 lei. Pentru ruble, a început la 28 septembrie, însă au fost stabilite cursuri diferite, în funcție de suma prezentată la schimb (pentru primele 5 000 ruble, 1 leu = 1,35 ruble Romanov = 1 rublă Lwow; peste 60 000 ruble, 1 leu = 1,10 ruble Romanov = 0,30 ruble Lwow). Bancnotele BGR au început să fi preschimbate la paritate cu leul BNR, începând cu 1 noiembrie. Preschimbarea valurilor străine nu a fost lipsită de speculații financiare, mai ales în ceea ce privește coroana austro-ungară, a cărei cotație la bursă era de doar 0,20 lei, față de cursul oficial de 0,50 lei”⁸⁹⁸.

Pentru a da o imagine cât mai clară cercurilor interesate de la Lisabona, cu privire la situația economico-financiară a României și a statelor vecine, cu care Portugalia avea deja legături sau intenționa inițializarea acestora, Martinho de Brederode a realizat în notele sale informative o comparație între valoarea monedelor statelor avizate și România. Astfel, *dinarul sârb*, care la finalul anului 1919 valora 1 leu și 5 bani, la începutul anului 1920 valora 1 leu și 10 bani, în timp ce *leva bulgară* valorase la finalul anului 1919, 80-90 bani, la începutul anului

⁸⁹⁵ Site-ul oficial al BNR. Vezi: <http://www.bnr.ro/Perioada-contemporana--1051.aspx>; V. Slăvescu, *op.cit.*, p.310-312

⁸⁹⁶ C. Kirițescu, *op.cit.*, p.263

⁸⁹⁷ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, Serie B, București, Raport, 2 ianuarie 1919, anexa cu articole decupate din *L'Oriente* (nu apar titlurile articolelor)

⁸⁹⁸ Site-ul oficial al BNR. Vezi: <http://www.bnr.ro/Perioada-contemporana--1051.aspx>

1920 valora 1 leu și 3 bani.⁸⁹⁹ Diplomatul portughez a realizat această comparație, după spusele sale, pentru a se vedea că Serbia, deși nu este o țară bogată, este foarte bine administrată, iar Bulgaria, deși săracă comparativ cu România, este de asemenea condusă de „oameni muncitori care distribuie cu inteligență toate importurile de lux”. Nu uită însă să precizeze maniera prin care bulgarii înțeleg să stopeze anarhia și corupția din țară: „în Bulgaria din când în când, sunt lichidați și unii miniștri, când aduc prejudicii pentru țară. Acum două luni, spre exemplu, se pare că au lichidat trei polițiști”⁹⁰⁰, preciza Ministrul portughez.

Căderea leului a determinat o importantă achiziție de acțiuni la companii, în principal la cele care prelucrează petrolul, bine cotate la Paris. Acțiuni la societăți ca *Steaua*, *Astra* etc., care valorau de la 400 la 500 de lei și care „au fost vândute ultima dată, preciza Martinho de Brederode, cu 10 000, 12 000 și 13 000 de lei fiecare. Există afaceri de speculă rapidă, dar nu neapărat pentru vânzarea acțiunilor, ci mai ales pentru păstrarea lor având în vedere faptul că dividendele au ajuns la prețuri enorme, exagerate, mai ales în ultimul timp”⁹⁰¹, nota ministrul portughez.

Acesta s-a arătat în permanență interesat, nu doar de articolele din presa românească, care vizau situația din România, ci și de cele ce apăreau în cotidienele de referință din Europa sau din lume. Un astfel de articol a apărut în *Temps*, la 25 aprilie 1920. A trimis un exemplar la Lisabona pentru că articolul i s-a părut important. Cuprindea părerea renumitului capitalist Aristide Blank, „un om extrem de competent și foarte respectat și ascultat aici”, nota Brederode, cu privire la „prezentul și viitorul acestei țări”⁹⁰².

Tendențele sale de a se învârti în cele mai selecte cercuri de la București au făcut posibilă apropierea ministrului portughez de acționarii principali ai celor mai de renume bănci din România. În felul acesta l-a cunoscut personal pe „Domnul Berkovitz, unul dintre cei mai bogați bancheri din București. (...) Sunt trei frați și se spune că fiecare deține mai mult de 20 de milioane de lei”⁹⁰³. De la directorul Băncii Berkovitz, a cărui origine sârbă era bine cunoscută, a aflat diplomatul portughez date concrete cu privire la evoluția dinarului. „L-am întrebat acum câteva zile cât a crescut dinarul și mi-a spus că paritatea este de 2500 lei/1000 dinari. Mi-a spus că, creșterea dinarului se datorează politicii bune sârbești, care a captat interesul aliaților și în principal al Statelor Unite”⁹⁰⁴.

⁸⁹⁹ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. Martinho de Brederode, CX 38, Serie A, nr.19, București, Raport, 23 ianuarie 1920, f.9

⁹⁰⁰ *Ibidem*, f.10

⁹⁰¹ *Ibidem*

⁹⁰² *Le Temps* (Paris), 1920, 25 aprilie, p.4, articolul „România economică azi și mâine”

⁹⁰³ *Ibidem*, Serie A, nr.80, București, Raport confidențial și rezervat, 29 octombrie 1922, f.2

⁹⁰⁴ *Ibidem*, f.3-4

Tabel 5.4. Paritatea leu/dinar

Anul	Paritatea
1919	1 dinar = 1 leu și 5 bani
1920	1 dinar = 1 leu și 10 bani
1922	1 dinar = 2 lei și 50 bani

Sursa: ADMAE, Lisabona, *Fond: Legação de Portugal em Bucareste*, Pasta Pessoal Martinho de Brederode, CX 137, Serie A, nr.34, 12 decembrie 1922

După alegerile parlamentare din 1922, din punct de vedere financiar, „România a ajuns la un deficit de 40 bilioane de lei, reprezentate în bonuri de tezaur, ceea ce a atras neîncrederea băncilor străine și încetarea împrumuturilor vitale în aceste momente pentru această țară, ceea ce a provocat o vertiginoasă cădere a leului. În mare parte, „erodissima politica financeira”⁹⁰⁵, cum o denumea Martinho de Brederode, adâncită de numeroasele guverne succedate, părea fără ieșire. „Pentru a remedia situația, actualul Ministru de Finanțe, Domnul Vintilă Brătianu a fost în Franța și în Anglia pentru a căuta să-și consolideze cu ajutorul unui consorțiu de bănci străine aceste datorii, care cântăresc foarte mult asupra reputației și solvabilității acestei țări. Consorțiul străin era destul de neîncrezător, pentru că România avea încă datorii neplătite și drept consecință avea nevoie de garanții, legi speciale votate de parlament”⁹⁰⁶, ori guvernul liberal se arăta categoric împotriva unei astfel de soluții.

Realizând o comparație cu Portugalia, Martinho de Brederode nota: „Și Portugalia are 940 000 de escudo, în bonuri de tezaur”⁹⁰⁷.

⁹⁰⁵ „Decadenta politică financiară” – traducerea noastră. Vezi: *Ibidem*, Serie A, nr.87, București, Raport, 3 noiembrie 1922, f.1

⁹⁰⁶ *Ibidem*

⁹⁰⁷ *Ibidem*

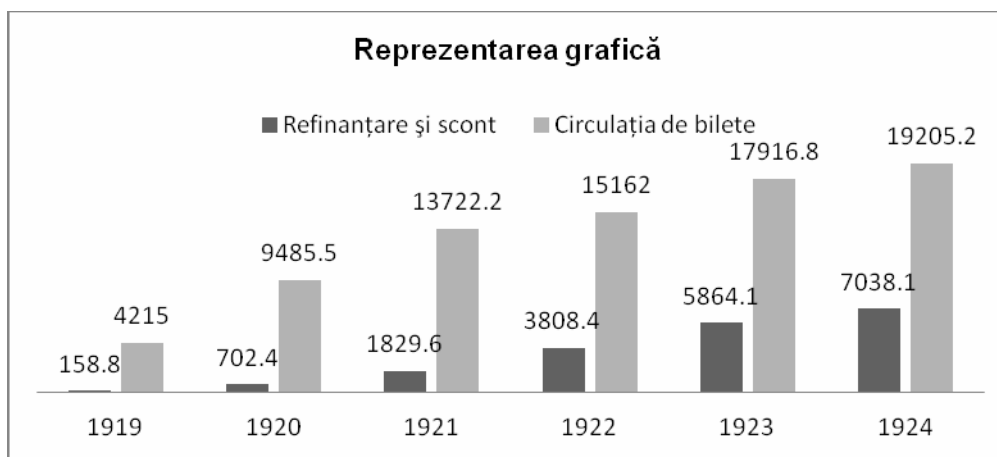

Sursa: ADMAE, Lisabona, *Fond: Legação de Portugal na Bucaresta*, Pasta Martinho de Brederode, CX 38, Serie A, nr.87, 3 noiembrie 1922, f.1

Tabel 5.5. Politica financiară a BNR (1919-1924)

Anul	Refinanțare și scont	Circulația de bilete
1919	158,8	4215,0
1920	702,4	9485,5
1921	1829,6	13722,2
1922	3808,4	15162,0
1923	5864,1	17916,8
1924	7038,1	19205,2

Sursa: Costin Kirițescu, *op.cit.*, p.237

În orice caz, până la deschiderea Parlamentului nu s-a putut întrezări ceea ce urma să se întâmple cu economia românească. Împrumuturile externe continuau să fie vitale, iar negocierile cu principalele puteri europene de asemenea. În octombrie 1922 se vehicula venirea la București a unui personaj care a stârnit un interes deosebit în rândul diplomaților. Iată ce nota diplomatul portughez: „Continuă să se vorbească mult de venirea domnului Vasile Zaharov, protejatul acestui guvern și invitatul Regelui la Sinaia. Se spune că vine pentru a negocia un împrumut. Dar cu ce garanții? Nimeni nu poate împrumuta fără garanții. Ori Partidul Liberal a demonstrat frecvent că se opune concesiunilor petrolifere, ale căilor ferate și a altor concesiuni de acest gen. Fără concesiuni și fără ipoteci asupra oricăror bogății ale României, pare imposibil ca acest guvern să obțină banii de care are nevoie urgent. Vintilă Brătianu vorbea jurnaliștilor cu care s-a întâlnit de o sumă de 660 milioane. Ba mai mult, susținea că putea să obțină de la Banca Marmorosch Blank un bilion de lei”⁹⁰⁸.

Vizita omului de afaceri Vasile Zaharov a fost de scurtă durată, ceea ce l-a determinat pe ministrul portughez să considere că negocierile cu guvernul român n-au atins rezultatul scontat, chiar dacă anumite cercuri de afaceri considerau că „negocierile între acest om de afaceri și guvernul român au urmat un curs satisfăcător”⁹⁰⁹. Martinho de Brederode s-a străduit să depisteze firul principal al vizitei acestuia la București. Existau mai multe zvonuri care susțineau că V. Zaharov intenționa „crearea sau transferarea unei bănci engleze la București și consolidarea bonurilor de tezaur. (...) Această bancă se spune că ar avea mai vechi colaborări cu Banca Română și cu Casa Seligman din Londra. Aceasta din urmă se pare că a realizat o afacere nemaipomenită de curând, în Cehoslovacia, cu industria de prelucrare prin așchiere. Pe de altă parte se spune că Vasile Zaharov a venit pentru a discuta cu guvernul român un mare

⁹⁰⁸ *Ibidem*, Serie A, nr.80, București, Raport confidențial și rezervat, 29 octombrie 1922, f.1

⁹⁰⁹ *Ibidem*

împrumut extern dar și pentru dezvoltarea uzinelor de cale ferată din Reșița. Prin urmare, *L'Oriente*, ziar editat de comunitatea evreilor din România, neagă că domnul Zaharov s-ar fi interesat de uzinele de la Reșița. Poate că așa o fi. Toate acestea sunt în aer și nimic nu este precis. Împrumutul continuă să fie îndoielnic fără garanții. Dar, acest partid care se află la guvernare s-a demonstrat a fi mereu adversarul acestui mod de abordare a problemei economice din România. Și totuși guvernul are nevoie urgentă de bani”⁹¹⁰.

La 1 noiembrie 1922, ministrul portughez preciza: „îmi lipsesc încă informații despre Zaharov, dar cred că nu s-a ajuns la nici un final în legătură cu împrumutul de care are nevoie România”⁹¹¹. Continuă investigațiile și află câteva lucruri interesante de la colegul său grec, „cu care am stat de vorbă în această după amiază, preciza Brederode. Zice că nu știe nimic despre ce face aici Vasile Zaharov, dar înclină să creadă că s-a finalizat de o manieră pozitivă motivul vizitei acestuia, având în vedere faptul că a rămas atât de puțin și că a fost atât de bine primit în țară. În plus i-a fost oferită și lui decorația, care ne-a fost oferită și nouă [diplomaților – n.n.], cu ocazia sărbătorilor coroanei, distincția cea mai înaltă care poate fi oferită unui străin. Mi-a mai spus că nu se mai admite nici o operațiune cu privire la uzinele Reșița, cu atât mai mult cu cât am crezut că Zaharov era unul dintre principalii săi acționari. Dar acest guvern are nevoie urgentă de bani. Cu siguranță am fost foarte surprins când mi-a spus că este evreu și că știe de mai mulți ani că este de origine greacă, din Constantinopol. L-a cunoscut cu câțiva ani în urmă în Rusia și își amintea că în perioada respectivă nu avea prea mulți bani”⁹¹².

La momentul respectiv, aflăm din notițele diplomatului portughez, relațiile dintre România și Grecia se aflau într-un moment de impas. Tulburările din Grecia au determinat autoritățile de la București să „interzică într-un mod sistematic și absolut intrarea tuturor grecilor [în România – n.n.], fie refugiați din Asia Mică, fie comercianți sau simpli turiști”. Și toate acestea cu aplicabilitate mai stringentă ”mai ales de la momentul sărbătorilor regale”, se confesase ministrul grec, lui Martinho de Brederode, care comenta într-un Raport al său „antipatia și neîncrederea îmbinată cu un soi de ranchiună față de greci. Eliminarea regimului monarhic din Grecia, era probabil cauza acestor interdicții, pentru că un astfel de exemplu poate deveni contagios”⁹¹³.

Tema Vasile Zaharov a constituit subiect de discuție provocat de Martinho de Brederode și în cadrul unei întâlniri a diplomatului cu ministrul Regatului Sârbilor, Croaților și Slovenilor, aflat în misiune la București. „Azi am stat de vorbă cu colegul meu sârb care mi-a spus că știe că Vasile Zaharov a abordat la București, trei puncte principale: *consolidarea bonurilor de*

⁹¹⁰ *Ibidem*, f.2

⁹¹¹ *Ibidem*, nr.81, București, Raport, 1 noiembrie 1922, f.1

⁹¹² *Ibidem*, nr.87, București, Raport, 3 noiembrie 1922, f.1

⁹¹³ *Ibidem*

tezaur, în acest sens au fost probabil menționate și *revendicările engleze*, despre care nu știa nimic, doar că trebuie să fi fost foarte importante. Era o afacere bună pentru Vasile Zaharov și pentru englezi, nu pentru România, sublinia diplomatul portughez; *uzinele Reșița*, întreprindere foarte bine așezată și importantă cu domenii proprii, cu minereuri: cărbune, ulei, cărbune de lemn și combustibil ieftin, care au fost foarte bine organizate de ungurii din Banat, dar care în mâinile românilor a decăzut, din cauza lipsei de ordine, a lipsei unei bune administrații și a lipsei de onestitate în toate”⁹¹⁴.

După discuțiile cu acesta, ministrul portughez credea că este posibil ca Zaharov, important acționar la *Vickers*, să fi devenit de asemenea un important acționar și la întreprinderile Reșița. Considera însă, că acest lucru nu este benefic pentru statul român, cu atât mai mult cu cât este foarte probabil ca omul de afaceri să aștepte o compensație importantă din partea statului român și anume o operație de concesiune petroliferă. De aceea era convins că finalitatea negocierilor era negativă, dacă „ținem cont de ireductibilitatea bine cunoscută în această privință a Partidului Liberal și în principal a lui Brătianu”⁹¹⁵. După părerea ministrului sârb „în tot ceea ce înseamnă finanțe, omul de afaceri englez este acum doar un instrument de obținere a unor concesiuni petrolifere de către englezi, în defavoarea altor grupuri naționale, în special în defavoarea americanilor”⁹¹⁶.

Și un comentariu personal al diplomatului portughez: „cred că dacă noi am fi avut norocul de a descoperi mâine câmpuri petrolifere în coloniile noastre, am fi găsit cu ușurință bani”⁹¹⁷.

Neîncrederea existentă în corectitudinea și onestitatea oficialităților de la București, atât de frecvent comentată și de Martinho de Brederode în Rapoartele sale, s-a dovedit cauza pentru care „Domnul Vasile Zaharov le-a și impus o importantă condiție potrivit căreia toată documentația necesară semnării acordurilor stabilite să fie făcută în Anglia”⁹¹⁸. Și tot din însemnările diplomatului portughez aflăm că „pentru a-l convinge pe acest Vasile Zaharov, autoritățile române i-au furnizat date false, ce au fost descoperite, cu privire la situația agricolă, financiară și economică a acestei țări. Se pare că el, înainte de a veni aici cunoștea mai bine toate aceste chestiuni, mai bine chiar decât Guvernul însuși”⁹¹⁹, conchidea Martinho de Brederode. „Extrem de perspicace, colegul meu a înțeles cine a lucrat în special pentru venirea aici a lui Vasile Zaharov. Au fost cu siguranță creditorii englezi și el însuși, pentru că, dacă toate acestea se confirmă, a făcut o afacere excelentă cu Reșița. În această privință dacă românii vor reuși să obțină împrumutul, ar fi bine, dar

⁹¹⁴ *Ibidem*, nr.89, București, Raport, 4 noiembrie 1922, f.1

⁹¹⁵ *Ibidem*, f.2

⁹¹⁶ *Ibidem*, f.3

⁹¹⁷ *Ibidem*, f.5

⁹¹⁸ *Ibidem*, nr.89, București, Raport, 4 noiembrie 1922, f.1

⁹¹⁹ *Ibidem*

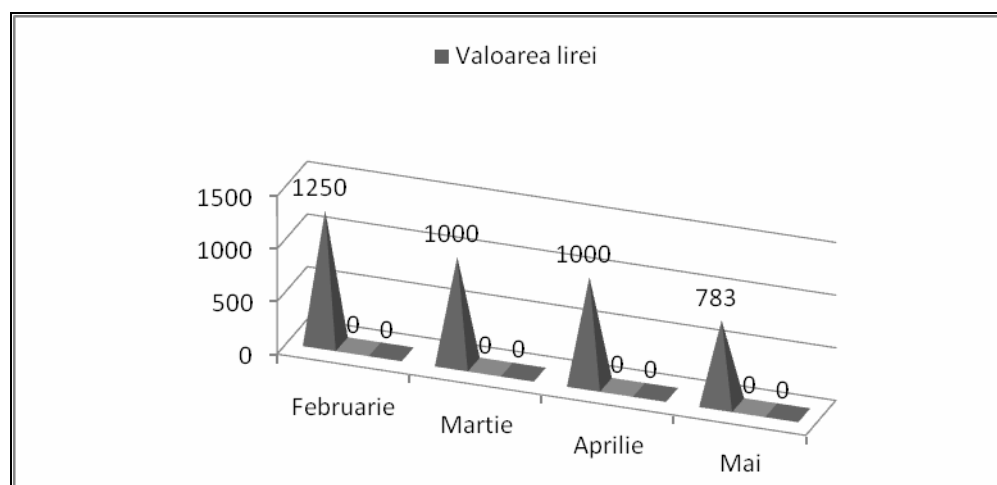
majoritatea colegilor mei sunt reticenți. Chiar și cu obținerea împrumutului e adevărat că în mâinile guvernului actual ar fi oricum dezastre zilnice”⁹²⁰.

În 1923, datele problemelor economice din România se modifică într-o oarecare măsură, însă problemele nu sunt rezolvate. „Lira sterlina a fost cotate ... în ultimele luni și a ajuns ca ieri să fie cotate la 783 de lei. Acum trei luni a atins valoarea de 1250 de lei pentru câteva zile, menținându-se apoi timp de o lună la 1000 de lei. Creșterea leului depinde de producția de grâu de anul acesta, susținea Brederode, care poate fi exportat. Creșterea leului de la 6,5 procente la 8,5 procente a produs imediat un rezultat curios, aceasta este o prelungire completă a vânzării și exportării de porumb și alte cereale disponibile. Costurile vieții cresc de fiecare dată mai mult. Prețurile la hoteluri au crescut exagerat. La un hotel decent, camera pe noapte costa 20 000 de lei iar un prânz decent 300 de lei. Leul continuă să crească, dar prețurile nu scad”⁹²¹.

Tabel 5.6. Valoarea lirei sterline în lei în 1923

Luna	Valoarea lirei în lei
Februarie	1250
Martie	1000
Aprilie	1000
Mai	783

Sursa: ADMAE, Lisabona, *Fond: Legação de Portugal em Bucareste*, Pasta Pessoal Martinho de Brederode, CX. 38, Serie B, nr.58, București, 28 mai 1923, f.1

⁹²⁰ *Ibidem*, f.3

⁹²¹ *Ibidem*, Serie B, nr.58, București, 28 mai 1923, f.1

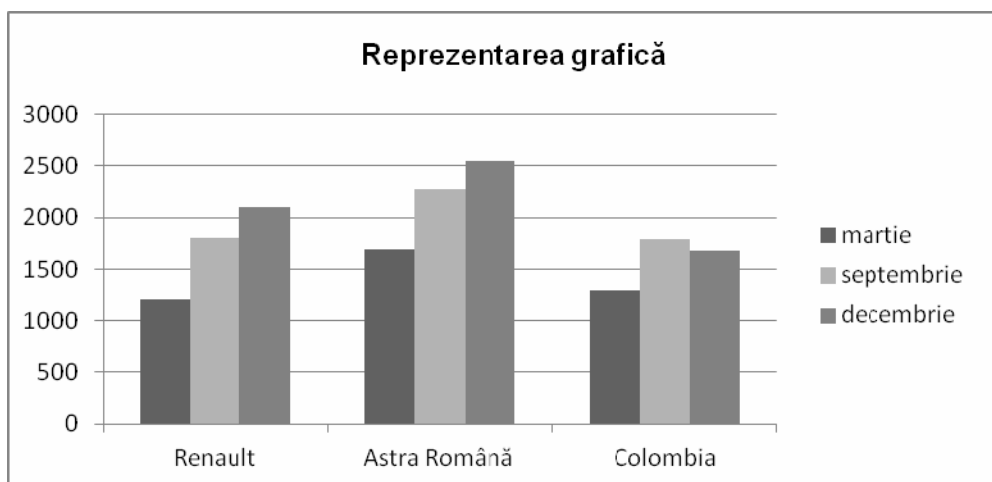
La 1 aprilie 1925, într-un Raport, diplomatul portughez a atins din nou problema deprecierei leului. „Această ultimă cădere a monedei românești dezmente categoric declarațiile lui Vintilă Brătianu cu privire la pretinsa stabilizare a leului. Această politică categoric decadentă a actualului guvern, face ca totul să devină din rău în mai rău. România deja nu mai produce grâu, nici cât să ajungă pentru propria populație. Nici un guvern din lume nu va accepta să împrumute bani actualului guvern român, condus și dominat de Vintilă Brătianu”⁹²². Martinho de Brederode accentua faptul că afirmațiile sale îl vizează pe ministrul Finanțelor din guvernul liberal și nu generalizează asupra tuturor membrilor guvernului.

Ațiunile la bursă cresc. Iată care este evoluția celor mai importante trei companii din România, exemplificată de trei luni ale anului 1919, la scurt timp după război:

Tabel 5.7. Anul 1919

	Martie	Septembrie	Decembrie
Renault	1205	1805	2100
Astra Română	1688	2275	2550
Colombia	1300	1795	1680

Sursa: ADMAE, Lisabona, *Fond: Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX. 38, Serie A, nr. 14, București, Raport, 27 decembrie 1919, f.1

⁹²² *Ibidem*, Serie B, nr.44, București, Raport, 1 aprilie 1925, f.1

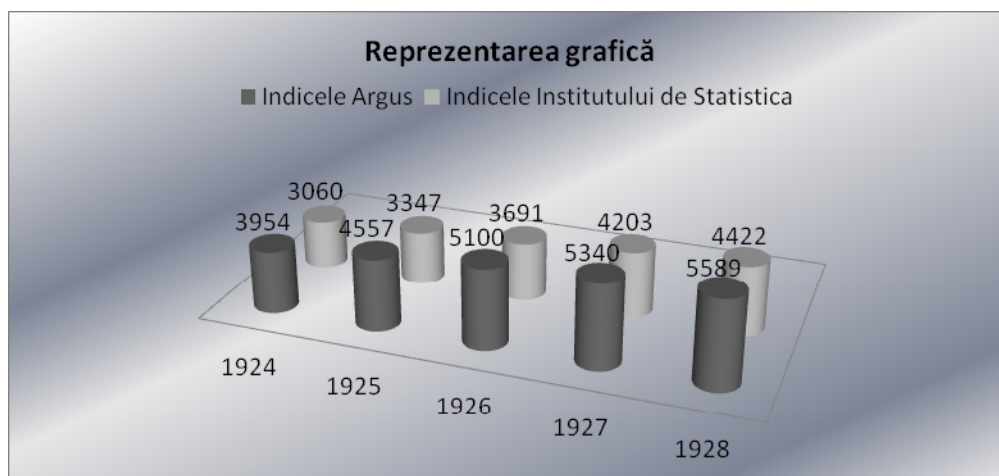
Situația prezentată mai sus e justificată de faptul că „toate aceste companii au în mare parte capital străin, belgian, olandez, francez, etc., iar administrația este toată sau aproape toată străină”⁹²³.

După 1923 prețurile din România au fost departe de a avea o tendință de scădere sau măcar de stabilizare. Dimpotrivă au continuat să crească. Tabele alăturate cuprind informații cu privire la evoluția prețurilor până în perioada marii crize economice.

Tabel 5.8. Evoluția prețurilor din România după 1923

Anul	Indicele Argus	Indicele Institutului de Statistică
1924	3954	3060
1925	4557	3347
1926	5100	3691
1927	5340	4203
1928	5589	4422

Sursa: Costin Kirițescu, *op.cit.* p.311

Observăm o diferență importantă între datele oficiale și datele susținute de Martinho de Brederode și culese din ziarul *Argus*. Diferența este dată de tendința autorităților de a denatura realitatea pentru a păstra aparențele unei evoluții financiare.

În 1925, politica financiară a lui Vintilă Brătianu este în continuare sub lupa diplomatului portughez. „Sunt ca întotdeauna fără valoare, fără

⁹²³ *Ibidem*, Serie A, nr. 14, București, Raport, 27 decembrie 1919

sinceritate [declarațiile ministrului de Finanțe – n.n.]. Continuă mereu să spună că poate obține un împrumut, dar care trebuie să îi convină”⁹²⁴. Martinho de Brederode făcea referire la declarațiile de presă ale lui Vintilă Brătianu, date la întoarcerea lui de la Conferința miniștrilor interaliați de la Paris și în urma rezultatelor călătoriilor sale, din aceeași perioadă, de la Paris și Londra, ce vizau problema împrumutului.

Odată rezolvată chestiunea împrumutului, în 1929, diplomatul portughez menționa într-un alt Raport noile informații obținute în legătură cu noua strategie a Băncii Naționale a României: focalizarea pe organizarea creditelor, legea pentru organizarea cooperației, evoluția marilor bănci în România și comerțul exterior al României.

În 1930-1931 diplomatul portughez manifestă interes pentru taxa de scont și dobânzile curente. În puținele Rapoarte găsite pentru această perioadă apar informații și cu privire la a doua tranșă a împrumutului de stabilizare⁹²⁵, iar în privința agriculturii se făceau în continuare demersuri pentru susținerea prețurilor scăzute, în special în cazul cerealelor panificabile⁹²⁶.

În privința dezvoltării comerțului româno-portughez, un Raport datat 4 iulie 1931 este dovada activității lui Martinho de Brederode, care trimitea în continuare informații firmelor portugheze care vor să comercializeze vin în România, deși diplomatul știa că urma să fie pensionat oficial pentru limită de vârstă.

V.2.3. Petrolul românesc

În ciuda vicisitudinilor pe care le-a traversat industria „aurului negru” din România între anii 1918-1924, ea a început să prezinte importanță pentru capitalurile autohtone și a continuat să constituie un punct de atracție pentru capitalurile străine, care dețineau deja poziții importante în România. Înfrângerea Germaniei și Austro-Ungariei a determinat pierderea capitalului deținut de aceste state în România, și preluarea acestuia de puterile Antantei.

În perioada respectivă, capitalul anglo-olandez deținea primul loc în privința investițiilor din domeniul petrolier. Originea nobilă, pasiunea pentru literatură și orientarea sa politică promonarhistă i-au permis lui Martinho de Brederode să se numere printre apropiații Reginei Maria, cunoscând în felul acesta *lumea bună* de la București, devenind un obișnuit al saloanelor mondene, un nelipsit de la evenimentele oficiale. Era cea mai bună variantă de cunoaștere a realităților și posibilităților economice românești, de obținere a tot felul de informații extrem de importante la care nu putea avea acces oricine. Astfel a fost prezent la dineul care a avut loc

⁹²⁴ *Ibidem*, Serie B, nr. 131, București, Raport, 12 septembrie 1925, f.1

⁹²⁵ *Ibidem*, nr.77, București, Raport, 3 martie 1930, f.1

⁹²⁶ *Ibidem*, nr.24, București, Raport, 8 februarie 1931, .1

în casa Prințesei Mavrocordat, „unde s-a vorbit mult despre devalorizarea leului și despre bogăția de petrol românesc. Păcat că nu putea fi exportat sau vândut”⁹²⁷, nota diplomatul portughez. S-au adus acuze în acest sens dezastrelor cauzate de război domeniului transporturilor, adăugând la lista problemelor și lipsa materialelor speciale pentru extragerea țițeiului. „La ieșire, preciza Martinho de Brederode, l-am însoțit pe ministrul Olandei, care mi-a permis să aflu câteva chestiuni, confidențial, [despre petrolul din România – n.n.]: industria petroliferă, cum se numește aici, este o chestiune relativ recentă în România. În 1904, regele Carol I a sugerat actualului ministru al Olandei ideea de a-i lansa pe compatrioții săi în această industrie. I-a preferat pe olandezi, marilor puteri, pentru că aceștia n-au venit aici cu idei politice sau imperialiste, și dincolo de toate acestea dispuneau de o mare experiență [explorarea Indiilor Olandeze – n.n.] și de capitalul necesar. În consecință s-au format mai multe societăți olandeze care au dat Olandei primul loc în România”⁹²⁸, din această perspectivă. Originea olandeză a familiei sale a permis probabil diplomatului portughez o apropiere specială de ambasada olandeză de la București, ceea ce i-a adus între altele o colaborare comercială importantă pentru relațiile româno-portugheze și anume folosirea vaselor olandeze pentru comerțul dintre cele două state, aspect precizat deja în subcapitolul dedicat comerțului.

Principal punct de investiție al capitalului anglo-olandez a fost societatea *Astra Română*, filiala puternicului trust *Royal Dutch – Shell*⁹²⁹. Întreprinderea se număra printre cele mai puternice din țară. Iată ce nota Martinho de Brederode cu privire la această chestiune: „Cea mai importantă societate din România, “ASTRA ROMÂNĂ” are un capital de 67.5 mil. lei”⁹³⁰ în 1920, pentru ca în anul următor capitalul să se dubleze la 135 mil. lei, ajungând la 225 de mil. lei în 1922, pentru ca în 1924 să aibă un capital de 675 mil. lei”⁹³¹. Din acest capital 62,68% se află în mâinile unei societăți olandeze din Haga (Genconsolidserde Hollnadsche Petroleum Cie)”, restul fiind distribuit între ceilalți acționari: „6.85% în posesia societății Regale Olandeze din Haga, 4.57% în mâinile Angliei și 25,90% în posesia publicului. Din acești 25,90%, România posedă doar 0.90%, în timp ce 10% sunt deținute de către Olandezi, 13% în Franța și 2%, înaintea războiului, de Germania, procent care în prezent a intrat în posesia Englezilor și Francezilor”⁹³².

⁹²⁷ *Ibidem*, nr. 131, București, Raport, 12 septembrie 1925, f.2

⁹²⁸ *Ibidem*, nr.7, București, Raport, 12 februarie 1920, f. 2-3

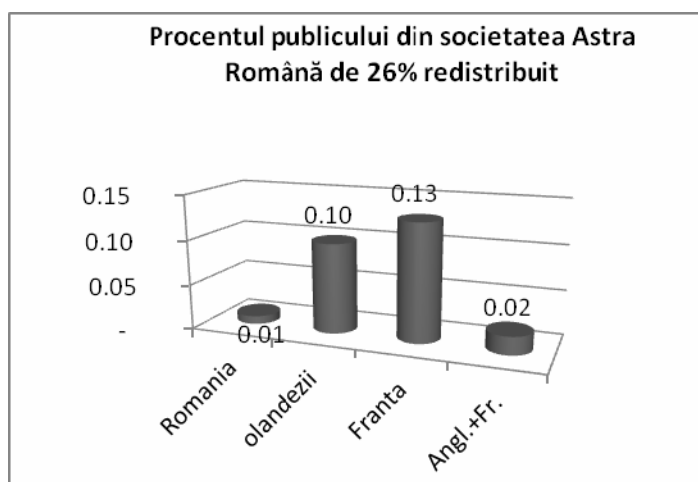
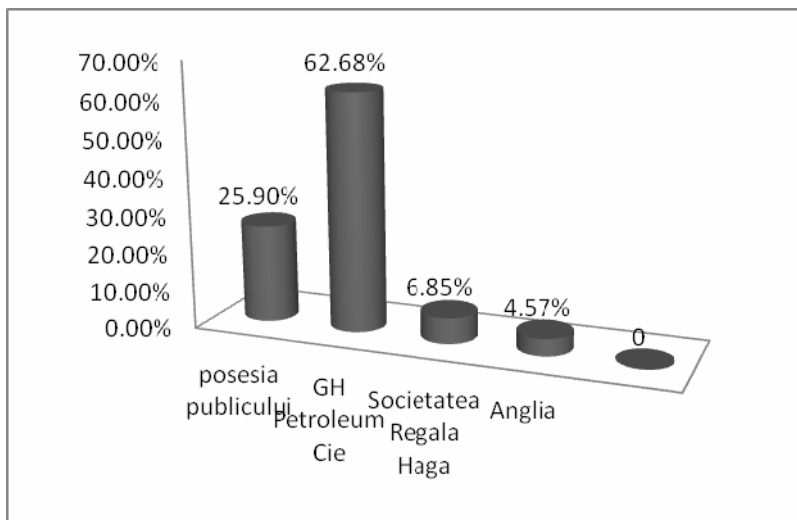
⁹²⁹ Gheorghe Buzatu, *România și trusturile petroliere internaționale până la 1929*, Iași, Junimea, 1981, p.78

⁹³⁰ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 38, Serie A, nr.19, București, Raport, 12 februarie 1920, f.2

⁹³¹ Gheorghe Buzatu, *op.cit.*, p.78

⁹³² *Ibidem*

Reprezentare grafică a acționarilor de la *Astra Română*

Sursa: Gheorghe Buzatu, *România și trusturile petroliere internaționale până la 1929*, Junimea, Iași, 1981; ADMAE, Lisabona, *Fond: Legação de Portugal na Bucareste*, Pasta Martinho de Brederode, CX 38, Serie A, nr.19, 12 februarie 1920

Dividendele la *Astra* pe an au fost următoarele:

Tabel 5.9. Dividendele la *Astra*

Anul	Procente
1912	5%
1913	10%
1914	20%
1915	37%
1916	Nimic
1917	Nimic
1918	Nimic
1919	necunoscut

Sursa: ADMAE, Lisabona, *Fond: Legação de Portugal na Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 38, Serie A, nr.19, București, Raport, 12 februarie 1920, f.2-3

„Aceste date demonstrează că întreprinderile petrolifere din România nu sunt foarte remunerate deoarece a fost dovedit că ASTRA ROMÂNĂ este cea mai bine condusă dintre toate”⁹³³. Diplomatul portughez a analizat în cele mai mici detalii *Astra Română*. „Componenta Consiliului său de Administrație arată modul de organizare al societăților străine în România. Format din 5 membri români, printre care și Președintele, din Consiliu mai făceau parte 3 englezi, 3 francezi și 5 olandezi”⁹³⁴, cifre care așa cum am văzut în graficele și tabelele de mai sus, nu corespund deloc cu repartitia capitalului menționat. „Directorul este momentan un englez care își primește ordinele din Haga. (...) Societatea posedă 6 terenuri în exploatare, în total 2300 ha, în afara considerabilelor suprafețe închiriate în avans pentru a servi [intereselor societății – n.n.] în viitor”⁹³⁵.

Tabel 5. 10. Producția societății, măsurată în tone (1914-1917)

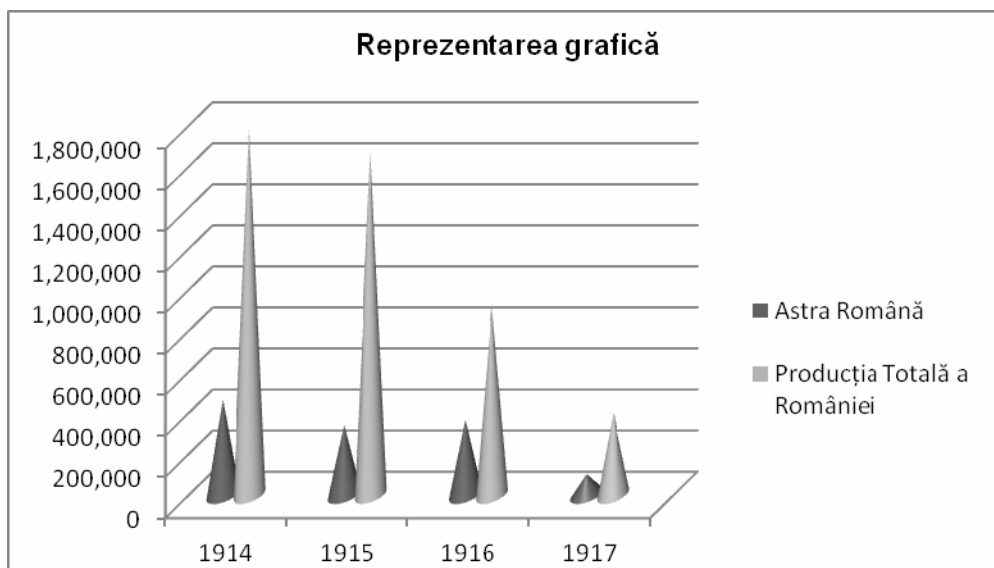
An	Astra română	Producția totală a româniei
1914	465.850	1.783.947
1915	341.531	1.673.145
1916	365.846	932.172
1917	101.870	400.000

Sursa: ADMAE, Lisabona, *Fond: Legação de Portugal na Bucareste*, Pasta Martinho de Brederode, CX 38, Serie A, nr.49, 5 august 1920

⁹³³ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal na Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 38, Serie A, nr.19, București, Raport, 12 decembrie 1920, f.1

⁹³⁴ *Ibidem*

⁹³⁵ *Ibidem*, f.2-3

ASTRA deține deci un sfert din producția totală a României. Scăderea producției după “noiembrie 1916 s-a datorat devastării puțurilor și instalațiilor în momentul apropierii trupelor germane, la ordinal Românilor și Englezilor, chiar de către societăți, pentru ca nemții să nu se servească de ele, iar de atunci daunele au fost relativ puțin recuperate”⁹³⁶.

După 1919, burghezia liberală bazându-se pe pozițiile economico-financiare, pe puterea politică deținută în repetate rânduri și pe disputele grupurilor monopoliste internaționale, a încercat, așa cum am precizat și în paginile anterioare, să promoveze o politică, care să se emancipeze de sub dominația capitalului străin - politica “prin noi înșine”. Potrivit *teoreticianului incontestabil*⁹³⁷ al acestei teorii, Vintilă Brătianu, “România trebuia să tindă să ajungă o țară industrială de export”⁹³⁸. Pentru a-și justifica punctul de vedere, politicianul român a subliniat că în urma Unirii din 1918, se modificaseră complet condițiile dezvoltării României, devenită de acum o entitate politică a cărei libertate de acțiune, din toate punctele de vedere, nu mai putea fi îngrădită [aluzie la atitudinea Marilor Puteri de dinainte și din timpul Marelui Război – n.n.]⁹³⁹.

⁹³⁶ *Ibidem*

⁹³⁷ Expresia aparține lui C. Kirițescu.

⁹³⁸ Vintilă Brătianu, „Situția economică creată României noui după război”, în *Politica externă a României*, București, 1925, p.170

⁹³⁹ Idem, „Economia națională a României”, în *Democrația*, nr. 4-5, București, 1919, p.195, Apud *Trusturile....*, p.85

“Politica economică propovăduită de Vintilă Brătianu și colaboratorii săi a fost respinsă de către adversarii lor politici și nu a convenit de fel capitaliștilor străini. Ea a fost calificată ca ținând de domeniul *naționalismului economic agresiv*⁹⁴⁰. Pentru a corespunde acestor principii, “Societățile străine de petrol poartă, în general, nume românești și dețin sediul oficial în România, pentru a satisface aspirațiile naționaliste ale liberalilor, chiar dacă capitalul acestora este aproape în întregime străin (90%) și de asemenea și directorii și personalul principal. De altfel, în ciuda faptului că mulți români au făcut studii tehnice în străinătate, cu precădere în Franța, totuși sunt puțini la număr, au experiență puțină și le lipsesc anumite calități pentru ca acționariatul străin să le încredințeze coordonarea și gestionarea marilor lor interese în țară”⁹⁴¹, nota diplomatul portughez. „Refuzul străinilor, de mai bine de 12 ani, de a ceda presiunilor Partidului Liberal manifestate verbal și coordonate de M. Vintilă Brătianu, care dorea ca străinii să încredințeze interesele lor directorilor și inginerilor români, a fost una din cauzele majore ale opresiunilor și persecuțiilor tuturor acțiunilor acestuia din urmă”⁹⁴².

Politica promovată de V. Brătianu urmărea descurajarea capitaliștilor străini în achiziționarea bunurilor românești. Numeroase legi au fost date în acest scop care asigurau un important protecționism capitaliștilor români, impunând în schimb sarcini grele celor străini. Opozant al teoriei *prin noi înșine*, Martinho de Brederode a criticat în repetate rânduri politica promovată de liberali, argumentând că ar fi nefavorabilă situației momentului din România. În sprijinul afirmațiilor sale antiliberales, notei sale diplomatice din 19 iulie 1923, Martinho de Brederode i-a atașat în anexă caricatura din imaginea alăturată, decupată din *Adevărul*.

Caricatura apăruse cu prilejul întoarcerii lui V. Brătianu la București și este însoțită de două fraze: „Vameșul: Aveți ceva de declarat? D. Vintilă Brătianu: Da. Declar, că politica prin noi înșine e extrem de proastă”⁹⁴³.

⁹⁴⁰ Virgil Madgearu, *Bazele noiei politici economice*, București, 1929, p.5-6

⁹⁴¹ *Ibidem*, p.7

⁹⁴² *Ibidem*

Un exemplu concret al decăderii industriei de extragere a petrolului românesc și al efectelor legislației liberale a fost consemnat de Martinho de Brederode în noiembrie 1920 și viza „rafinăria din Ploiești ce poate rafina 1500 tone/zi și care acum lucrează la o treime din capacitate”⁹⁴⁴.

Tabel 5.11. Cifrele producției de petrol a României înainte de război, în tone:

Societate/An	1912	1913	1914	1915
STEAUA ROMÂNĂ (condusă, înainte de război, de Deutsche Bank)	411.752	402.357	368.395	367.565
ASTRA ROMÂNĂ (olandeză)	447.790	444.025	465.850	341.530
ROMÂNĂ AMERICANĂ (STANDARD –OIL Pitsburg)	206.147	333.228	420.531	375.914
CONCORDIA (Disconto-Gesell-schaft din Berlin)	140.068	83.127	81.965	77.889
COLOMBIA	209.630	226.770	26.080	34.710
INTERNAȚIONALĂ (olandeză)	74.665	41.451	50.382	75.296
ORION (olandeză)	74.152	75.274	77.483	56.358
CĂMPURI PETROLIERE ROMÂNEȘTI (engleză)	37.475	69.699	74.383	92.583
CÎMPURILE PETROLIERE ROMÂNEȘTI TRAIAN	19.010	22.637	15.893	10.106
ALFA	16.402	27.888	14.973	34.626
AQUILA FRANCO-ROMÂNĂ (franceză)	15.959	17.700	21.008	56.969
NAPHTA	14.372	23.609	35.745	25.760
PETROL ANGLO-ROMÂN	12.309	12.974	13.585	13.202
Celelalte sub 10.000 tone	42.740	111.880	118.915	110.637
TOTAL	1.722.471	1.885.619	1.785.192	1.673.145

Sursa: ADMAE, Lisabona, *Fond: Legação de Portugal na Bucareste*, Pasta Martinho de Brederode, CX 38, Serie B, nr. 9, 12 februarie 1920, f.9

⁹⁴³ *Adevărul* (București), 1923, 18 iulie, p.5, Apud ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 38, Serie B, nr.111, București, Notă, 19 iulie 1923, f.1

⁹⁴⁴ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 38, Serie B, nr.7, București, Raport, 12 februarie 1920, f.4

Potrivit informațiilor obținute din arhivele portugheze, “transportul pe coastă [Constanța – n.n.] se face printr-o conductă de Stat care a fost construită de către CAS Stokvie de Rotterdam și a costat 18 milioane de franci. Statul solicită o redevență companiilor care o folosesc. Această linie a fost parțial distrusă în timpul războiului și ar putea fi reparată cu un milion de franci, dar Statul [român – n.n.] nu a întreprins nimic în acest sens. Locomotivele și vagoanele cu petrol se află într-o stare jalnică și au făcut turul Europei în timpul războiului. Nu prea se știe unde se află majoritatea în prezent. Toate aceste vagoane constituie proprietatea companiilor”,⁹⁴⁵.

În Rapoartele economice ale ministrului Portugaliei la București apar referiri și la alte două firme concurente Astrei. Este vorba de *Standard Oil*, firmă româno-americană, care în decembrie 1922 dispunea de un capital de 500 mil lei, și deținea locul doi după Astra și *Steaua Română*, întreprindere ce aparținuse germanilor și care după 1919, fusese naționalizată de români⁹⁴⁶.

Tabel 5.12. Producția de petrol din România (1912-1919)

Anul	Producția în tone
1912	1 722 471
1913	1 885 619
1914	1 785 192
1915	1 673 145
1916	1 344 093
1917	517 491
1918	1 214 219
1919	917 276

Sursa: ADMAE, Lisabona, *Fond: Legação de Portugal na Bucareste*, Pasta Martinho de Brederode, CX 38, Serie A, nr.19, 23 ianuarie 1920, f.7

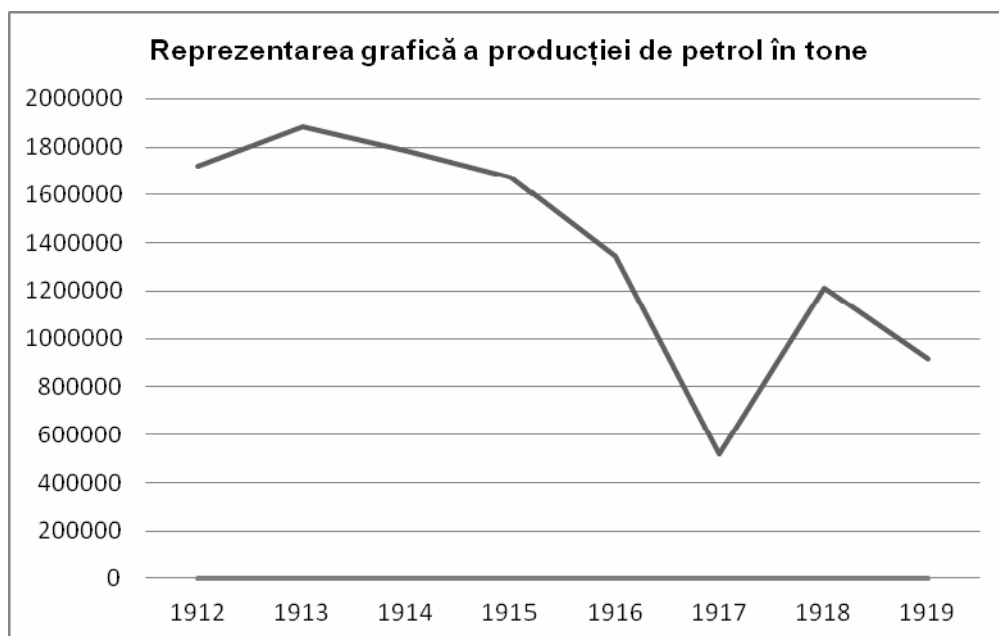
Este important să precizăm că petrolul a fost unul din mijloacele principale de câștigare a războiului. Compania olandeză a pus întreaga sa producție în serviciul Antantei. Reprezentantul Franței în Comisia aliaților de război pentru petrol, dl. Remy Beranger, se exprima după cum urmează: “Victoria nu ar fi putut fi câștigată fără petrol. Onoare către Standard Oil, onoare către Royal Dutch. În numele Guvernului Francez declar în mod solemn recunoștința noastră, în mod special d-lui. Deterding și asociaților săi din grupul Royal Dutch pentru sprijinul acordat începând cu octombrie 1914 pentru apărarea patriei noastre, punându-ne la dispoziție prețioasele

⁹⁴⁵ *Ibidem*, f.5

⁹⁴⁶ *Ibidem*, nr.89, București, Raport, 19 decembrie 1922, f.1

substanțe din Borneo și Sumatra. Dl. Deterding este unul din cei mai puternici colaboratori industriali în apărarea de la Verdun și în cele 2 victorii din Champagne!”⁹⁴⁷

După 1919, importanța petrolului din România a fost restrânsă datorită cantității extrase în perioada respectivă, adică 1% din producția totală mondială. Martinho de Brederode a făcut tot felul de clasificări și statistici pe baza datelor, uneori incomplete, pe care le deținea. Astfel, cantitatea de petrol produsă de România s-a înjumătățit din 1914 și până în 1919⁹⁴⁸.

În opinia diplomatului portughez “e posibil ca și în Transilvania să existe petrol, dar până în prezent toate puțurile se regăsesc în județul Prahova și împrejurimi”⁹⁴⁹.

Dacă la începutul utilizării sale “petrolul servea în principal pentru iluminat, în prezent benzina a devenit mai importantă pentru Europa, și nu am încetat să ne folosim de ea și pentru iluminat, mai ales în afara Europei. În cele din urmă, de câțiva ani, diversele uleiuri au întrebuințări multiple, mai ales consecutiv extinderii utilizării motoarelor Diesel”⁹⁵⁰.

Potrivit legislației din România subsolul era declarat proprietate de stat. “Concesionarea terenurilor virgine este una din principalele bogății

⁹⁴⁷ *Ibidem*, Serie A, nr.19, București, Raport, 23 ianuarie 1920, f.7

⁹⁴⁸ *Ibidem*

⁹⁴⁹ *Ibidem*, Serie A, nr.39, București, Raport, 22 mai 1924, f.1

⁹⁵⁰ *Ibidem*, f.2

ale Trezoreriei, dat fiind că România nu dispune în afară de petrol decât de 3 articole pentru export: sarea, lemnul și cerealele. Exportul de sare se efectuează către țările vecine Bulgaria și Serbia și în cantități considerabil reduse, deoarece acest articol provenit din munți necesită sute de vagoane, actualmente nedisponibile, iar contravaloarea era foarte redusă”⁹⁵¹.

Nici în privința cerealelor situația din România nu se prezenta mai bine, susținea diplomatul portughez. Producția anuală uneori nu era suficientă nici populației românești. Deseori, așa cum am văzut se importau cantități importante. Factorii declanșatori ai acestei situații sunt multipli. Martinho de Brederode menționa cazul țăranilor care “nu mai acordau interes acestei munci. (...) Țăranii nu mai lucrează devreme ce câștigaseră bine sub ocupația germană, iar după război câștigau rezonabil din transportul de lemn și de mărfuri cu carele cu boi, în condițiile în care căile ferate nu mai funcționează aproape deloc”⁹⁵².

„În cele ce privește lemnul, exportul abia a început după căderea liberalilor, dar lipsa de mijloace de transport intern a îngreunat și acest export, care ar fi putut atinge cifre importante”⁹⁵³.

Politica protecționistă și naționalistă a liberalilor nu a permis cedarea concesiunii căilor ferate. Liderii liberali amenințau cu o revoluție dacă această concesiune nu le va fi rezervată. Politicile liberale, combătute de opoziție și mai ales de investitorii străini, au declanșat după părerea diplomatului portughez adâncirea crizei din România. Inevitabilele lovituri din partea străinilor nu au întârziat să apară. Aceștia „refuzau să mai furnizeze necesarul [României – n.n.] fără plată, iar țara nu mai exportă nimic de când cu războiul. America a oferit un împrumut contra concesiunii terenurilor virgine și abandonul pentru un număr de ani a căilor ferate. Un credit fără garanție, precum solicita România nu a putut fi obținut nicăieri”⁹⁵⁴.

În această situație, “în general, proprietarii și țăranii își închiriază terenurile petrolifere pentru un număr de ani, 20 în general. La expirarea contractului semnat, rareori termenul de folosință a terenului era prelungit. Proprietarii speculau. Potrivit legislației în vigoare, toate construcțiile de pe pământurile respective deveneau proprietatea lor. Această condiție a fost nefastă pentru societăți, deoarece - în ultimii ani - Guvernul le-a împiedicat pe cât posibil în activitățile lor, în scopul de a le slăbi și a le determina să se predea monopolului de Stat”⁹⁵⁵.

⁹⁵¹ *Ibidem*

⁹⁵² *Ibidem*, f.3

⁹⁵³ *Ibidem*, f.5

⁹⁵⁴ *Ibidem*, Serie A, nr.7, București, Raport, 21 ianuarie 1922, f.1

⁹⁵⁵ *Ibidem*, Serie B, nr.23, București, Raport, 12 aprilie 1926, f.2

Tabel 5.13. Producția de petrol a României în perioada războiului în context mondial, exprimată în barili americani (1 baril=140 kg/l)

	1913	1914	1915	1916	1917	1918
SUA	248.446.230	265.762.535	281.104.104	300.767.158	335.315.601	354.896.000
Rusia	62.834.356	67.020.522	68.548.062	72.801.110	69.000.000	82.097.439
Mexic	25.902.439	21.188.427	32.910.508	39.817.402	55.292.770	64.605.422
România	13.554.768	12.826.579	12.029.913	10.298.208	281.870	8.499.533
Indiile Olandeze	11.178.894	11.834.429	12.386.808	13.174.399	12.928.955	-
Indiile Britanice	7.930.149	7.409.792	8.202.674	8.228.571	8.500.000	-
Galicia	7.818.130	5.033.350	4.158.889	6.461.708	5.965.447	-
Peru	2.133.261	1.917.802	2.487.251	2.550.645	2.533.407	-
Japonia & Formoza	1.942.009	2.738.378	3.118.464	2.997.178	2.898.654	-
Germania	995.764	995.764	995.764	995.764	995.764	820.310
Trinidad	503.616	613.533	750.000	1.000.000	1.599.458	-
Egipt	94.685	777.038	221.768	411.000	1.008.750	1.939.280
Persia	-	-	-	-	6.856.063	-
Alte țări	425.896	550.154	781.142	1.136.266	1.750.403	-
TOTAL	383.753.547	396.698.366	427.695.347	460.639.407	507.517.149	448.199.034

Sursa: ADMAE, Lisabona, *Fond: Legação de Portugal na Bucareste*, Pasta Martinho de Brederode, CX 38, Serie A, nr.12, 12 februarie 1920, f.9

Potrivit datelor din tabelul de mai sus, România ocupa locul IV mondial la producția de petrol. În februarie 1920, Martinho de Brederode nota „viitorul petrolului în România depinde de lupta electorală. Dacă liberalii revin la putere, străinătatea va fi pe cât posibil combătută și eliminată, iar regresul industriei petrolifere va continua. (...) Celelalte partide sunt dispuse să conlucreze cu străinătatea și probabil această cale va fi urmată”⁹⁵⁶.

Potrivit notițelor ministrului portughez, “producția totală pentru anul 1919, încă nu a fost publicată”⁹⁵⁷.

De ce acest interes arătat de Martinho de Brederode petrolului românesc? Răspunsul este conținut tot în Rapoartele sale. “Acest subiect al petrolului poate avea pentru noi, spunea diplomatul portughez, o deosebită importanță dacă condițiile acestei țări se vor îmbunătăți. Cu linia de vapoare deschisă Amsterdam-Lisabona-Brăila și poate cu vapoarele braziliene, Rio de

⁹⁵⁶ *Ibidem*, București, Raport, 12 februarie 1920, f.12

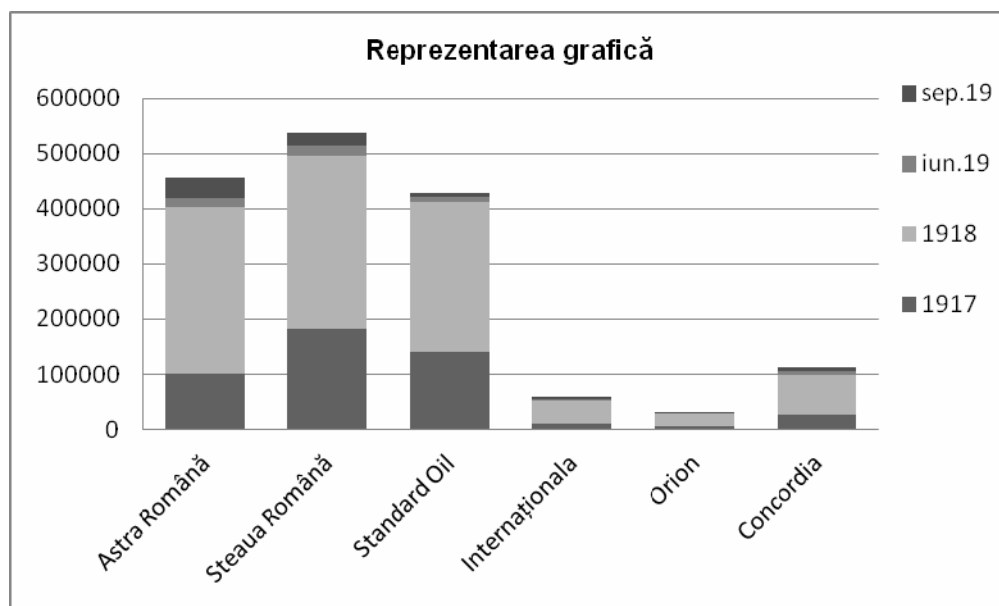
⁹⁵⁷ *Ibidem*, f.13

Janeiro – Brăila – Constanța și cu vapoarele care merg spre Grecia, am putea probabil importa petrol, benzină etc., în bune condiții spre Portugalia”⁹⁵⁸.

Tabel 5.14. Producția de petrol românesc la finalul războiului în tone:

SOCIETATEA	1917	1918	1919	
			iunie	septembrie
ASTRA ROMÂNĂ	101 871	300 138	17 934	35 530
STEAUA ROMÂNĂ	182 456	313 701	17 031	23 824
STANDARD OIL	140 372	270 822	9 934	6 614
INTERNAȚIONALĂ	11 082	40 275	4 003	4 028
ORION	6 620	22 463	-	2 994
CONCORDIA GERMANĂ)	26 822	72 274	6 021	7 607
<i>TOTAL</i>	<i>469 223</i>	<i>1 019 673</i>	<i>54 923</i>	<i>80 597</i>

Sursa: ADMAE, Lisabona, *Fond: Legação de Portugal na Bucaresta*, Pasta Martinho de Brederode, CX 38, Serie A, nr.12, 12 februarie 1920, f.11

Din graficul precedent reiese cu claritate avansul societății Steaua Română spre finele războiului, în 1917, urmat de Astra și Standard Oil. În anul următor, evoluția celor trei firme este aproape identică, o diferență importantă înregistrându-se abia în septembrie 1919, când Steaua Română este devansată de Astra, în timp ce Standard Oil, continuă să dețină locul trei.

⁹⁵⁸ *Ibidem*, Serie B, nr.11, București, Raport, 11 martie 1920, f.1

În clasamentul realizat, celor trei firme le urmează Concordia, Internaționala și Orion.

Problema petrolului românesc este comentată de Martinho de Brederode și în 1924, în contextul apariției legii minelor: „e sigur că noua lege [a minelor – n.n.] are un caracter național, scopul său principal fiind de a atrage către industria petrolului capitalurile românești. Același ziar consideră că dorința guvernului român pare irealizabilă. Situația financiară a României nu permitea acestuia să contribuie cu succes la dezvoltarea industriei petrolifere”⁹⁵⁹.

Respingerea capitalului străin îi pare lui Brederode cea mai proastă politică financiară, pornind de la situația financiară a României și de la impasul economic prin care trecea. Industria petrolului românesc „se afla supusă unor reglementări paralizate”⁹⁶⁰, iar atât de așteptatul împrumut extern, continua să se lase așteptat. „Dar, cum Domnul V. Brătianu este extrem de cunoscut în străinătate, atâta timp cât acest ministru se va menține la putere – sperăm că pentru puțin timp – capitalul străin nu se va arăta interesat de vreo cooperare”⁹⁶¹.

În 1928, Osiceanu, președintele Consiliului de administrație al societății petrolifere Steaua Română, caracteriza în cadrul unei conferințe, la care Martinho de Brederode a fost prezent⁹⁶², situația economică a României cu privire la industria petrolului: „azi mai evoluată decât în perioada antebelică, insuficientă pentru satisfacerea trebuințelor de prelucrare a rafinăriilor existente și printr-o comercializare foarte dificilă a produselor, în special a celor de mare valoare, ca benzina care aproape nu găsea utilizare. La un moment dat rafinăriile au fost silit să importe țiței din Galiția, țară cu o situație mult mai înfloritoare în acea epocă decât astăzi”⁹⁶³.

Prin politica economică dusă în perioada crizei din anii 30, cercurile guvernante au diminuat venitul național cu peste 30% din 1928 și până în 1932⁹⁶⁴.

Comentariile foarte dure ale lui Brederode la adresa politicii economice liberale „Prin noi înșine” se încadrează în optica politicianilor vest europeni. Liberalii nu-și propuneau frânarea penetrării capitalului străin în țară, din singurul motiv că cel de sorginte internă era insuficient. Doreau doar ca investițiile străine să fie controlate de ei, pentru ca o cât mai mare parte din profituri să rămână în țară, prin reinvestirea lor în economia națională. Aparținând totuși unui vechi Imperiu colonial, care a cultivat propriilor

⁹⁵⁹ *Ibidem*, nr.34, București, Raport, 28 iulie 1924, f.1

⁹⁶⁰ *Ibidem*

⁹⁶¹ *Ibidem*, nr. 121, București, Raport, 7 august 1924, f.3

⁹⁶² *Ibidem*, nr.22, București, Notă, 22 iulie 1928, f.2

⁹⁶³ *Bursa* (București), 1928, nr.1390, 20 iulie, p.12

⁹⁶⁴ Ștefan Pascu, *Istoria românilor* (ediția a III), București, Editura Didactică și Pedagogică, 1974, p.387

cetățeni o mentalitate de mare putere, diplomatul portughez exagerează în aprecieri.

V.3. Evoluția relațiilor culturale româno-portugheze între cele două conflagrații mondiale

În perioada interbelică, cultura a fost adesea folosită ca instrument politic. Prin urmare, preocuparea în privința integrării aspectului cultural în analizele de politică externă, aduce o dimensiune în plus legăturii dintre state. Politica culturală este unul din instrumentele cele mai adecvate și eficiente pentru realizarea și implementarea planurilor politice. Sarcina de a promova în exterior o imagine pozitivă a țării revine în principiu diplomației culturale, paralelă sau alternativă diplomației politice sau economice. Cultura se constituie astfel într-un instrument de acțiune în exterior, de afirmare și influență.⁹⁶⁵

În viziunea specialiștilor, *diplomația culturală* este acel domeniu al diplomației care are drept obiectiv stabilirea, dezvoltarea și susținerea relațiilor cu celelalte state prin cultură, artă, educație și știință. Activitatea de diplomație culturală este un proces al proiectării în exterior a sistemului de valori culturale ale unui stat și a promovării acestuia la nivelul relațiilor bi- și multilaterale (MAE).

Pentru perioada interbelică, corespondentul *diplomației culturale* este *propaganda culturală*. În accepțiunea cercetătorilor, diplomația culturală presupune „complementaritatea a două elemente – politica și cultura, potențate de un al treilea – propaganda. În această ecuație, cultura este învelișul atractiv al politicii, iar propaganda este instrumentul care le asigură coeziunea. Granița dintre ele devine labilă și tributară preschimbărilor survenite într-un context, care determină continua lor adaptare”⁹⁶⁶. În acest context se dezvoltă relațiile cultural-politice româno-portugheze în prima jumătate a secolului al XX-lea.

Primul text edit despre Portugalia, intitulat *Lisboa, capital de Portugal* (*Lisabona, capitala Portugaliei*), a apărut într-o revistă de literatură din Iași, în 1865⁹⁶⁷.

Ulterior, relațiile culturale dintre România și Portugalia au cunoscut o evoluție ascendentă, mai ales după deschiderea primei Legații Portugheze la București, în 1919, sub conducerea diplomatului de carieră Martinho de Brederode. Inteligent, dar și perdif, obișnuit să exploateze

⁹⁶⁵ Carmen Burcea, *Diplomație culturală – Prezențe românești în Italia interbelică*, București, Editura Institutului Cultural Român, 2005, p.10-11

⁹⁶⁶ *Ibidem*, p.11

⁹⁶⁷ Mihaela Ghițescu, *Cultura luso-brasileira na Romenia*.

Vezi: http://www.geocities.com/ail_br/culturalusobrasileiranaromenia.html

orice contact în interesul său, Martinho de Brederode, datorită șarmului personal a ajuns repede să cunoască membrii celor mai importante cercuri literare de la București (Regina Maria, Tudor Arghezi, Lucian Blaga, Mircea Eliade, Mircea Vulcănescu, Duiliu Zamfirescu și Matei Caragiale), iar datorită calității sale de diplomat a cunoscut reprezentanții celor mai importante Legații din capitala României (Franz Rattigan - Anglia).

Pe Mateiu Caragiale la cunoscut în anul sosirii la București, în 1919. "Cei doi intră o vreme într-o strânsă relație, care înseamnă de fapt folosirea lui Mateiu de către diplomat în rezolvarea celor mai diverse probleme ale misiunii, de la paza sediului acesteia, la activități protocolare"⁹⁶⁸. În 1923, Brederode a moștenit titlul de conte da Cunha și drept urmare era necesară o remaniere a blazonului său. Cel care la ajutat în această privință a fost Mateiu Caragiale, căruia i-a promis în schimb medalierea cu *Marea Cruce a lui Christos*, importantă decorație a Portugaliei, oferită adesea diplomaților aflați în misiune în capitala lusitană. „Aristocratul plenipotențiar, neîntrecut în lăudăroșenie, nu se ține însă de vorbă. Mai mult, se dovedește a fi excesiv de arogant, impulsiv și bădăran”⁹⁶⁹.

Știm deja că scriitorul român, heraldistul și genealogistul diletant Mateiu Caragiale, a contribuit, cu sugestii și talentul său de desenator de blazoane, la machetarea acestei steme, după canoanele heraldicii, pentru regalistul ministru al Republicii Portugheze la București.

Apoi, Mateiu Caragiale l-a ajutat în repetate rânduri pe Martinho de Brederode să publice în *Universul* o serie de articole despre sine sau despre Portugalia. În corespondența diplomatică și familiară din arhivele portugheze consultate de noi, nu am găsit din păcate nici o mențiune din partea diplomatului portughez privitoare la fiul marelui dramaturg român. Și totuși, fără să precizeze numele, într-un Raport al său datat 21 octombrie 1925, Martinho de Brederode vorbea despre articolul cu Vasco da Gama, a cărui traducere și publicare în limba română a costat 7800 lei, sumă exagerată probabil, dacă ținem cont de precizarea făcută de Matei cu privire la același articol, adică 5000 lei. Ceea ce este important, însă, este faptul că diplomatul portughez menționează sprijinul primit de la un prieten în acest sens. Este foarte probabil să se fi referit la Matei Caragiale⁹⁷⁰.

⁹⁶⁸ Ion Iovan, „Index la ultimele însemnări ale lui Mateiu Caragiale”, în *România literară*, nr. 1, București, ianuarie 2007, p.1.

Vezi:

http://www.romlit.ro/index_la_ultimele_nsemnari_ale_lui_mateiu_caragiale?makePrintable=1

⁹⁶⁹ *Ibidem*, p.2

⁹⁷⁰ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, Cx 37, Serie D, nr.22, București, Raport, 11 octombrie 1925, f.2

În schimb, cele câteva însemnări extrase de Perpessicius din Jurnalul lui Mateiu Caragiale (1923-1935)⁹⁷¹, care a ars odată cu Biblioteca Rosseti din București în timpul bombardamentelor din 1944, dovedesc existența unei colaborări mai ample între cei doi. „7 ianuarie. *Universul*. Articolul despre Vasco da Gama și fotografie. 5000 lei, 17 ianuarie, Brederode. *Universul*, 19 ianuarie. Foarte neplăcută întâmplare a lui Brederode. Cel puțin în privința acestuia nu m-am înșelat. 20 ianuarie (foarfece). *Universul*. Iau chitanță de la Brederode”⁹⁷². Se pare că cel care a tradus articolul în limba franceză a fost Brederode, iar lui Matei Caragiale îi revine meritul traducerii în limba română, în care a lăsat amprenta vocabularului său meșteșugit, fără a se îndepărta nici măcar puțin de original⁹⁷³.

În ianuarie 1924, Portugalia sărbătorea cel de-al patrulea centenar de la moartea lui Vasco da Gama⁹⁷⁴. Cu acest prilej, academicianul Henrique Lopes de Mendoca, autorul imnului actual al Portugaliei, a fost însărcinat de Guvernul Republicii Portugheze cu redactarea unei broșuri despre Vasco da Gama, care a fost trimisă la legațiile portugheze din țările aliate și prietene, cu indicația de a fi traduse în respectivele limbi naționale și publicate în presă spre a se populariza numele lui Vasco da Gama – simbol al gintei maritime portugheze, nemuritorul erou al epopeii lui Camões, *Lusiada*.

Ruptura dintre cei doi a fost provocată de incidentul care a avut loc la sediul ziarului *Universul*, în 1925. Martinho de Brederode a intrat în conflict cu Stelian Popescu, directorul cotidianului, cu prilejul publicării în nr. 16 al ziarului din 25 ianuarie 1925 a articolului aniversar Vasco da Gama. “Zgârcindu-se la preț, vine în redacție și se comportă ca un scandalagiu dâmbovițean. Mateiu, implicat în dispută prin prelucrarea textului, datorat academicianului lusitan Henrique Lopes de Mendonça, rupe relația cu el”⁹⁷⁵. Probabil, după publicarea articolului comandat de Brederode, acesta a refuzat să-l mai plătească, sau dorea să plătească mai puțin, punându-l pe Matei, cel care l-a introdus la ziar, într-o lumină extrem de proastă.

S-au reîntalnit 10 ani mai tarziu. Mateiu îl menționează în continuare în jurnalul său, chiar dacă o face într-o manieră deloc favorabilă: „Întâlnesc în capul Podului pe Brederode; fanfaronul e în ținută, dar miroase ca o damă ieftină. Mă îmbrățișează afabil, însă îl cunosc bine, e un parșiv. Zice că vrea să combinăm din nou împreună, îl ascult, dar sunt convins: il me met dans une sale affaire. Într-adevăr, în câteva minute mă ia părtaș într-o speculare a leului pe piața europeană și îmi vinde pontul cu acțiunile Concordiei, care vor sări précisement săptămâna viitoare de la 2225 la cel puțin 2400 lei. Mă asigură de

⁹⁷¹ Daniel Perdigão, Mihai Zamfir, „Un portret Matein: Vasco da Gama”, în revista *Amfiteatru*, nr.2, București, 1998, p.4

⁹⁷² *Ibidem*

⁹⁷³ *Ibidem*, p.6

⁹⁷⁴ *Ibidem*, p.5

⁹⁷⁵ *Ibidem*

bunăvoința și prietenia lui, ignorând toate încurcăturile în care m-a băgat! nu sunt nici zece ani de la scandalul din redacția Universului iscat de evocarea lui Mendonça; m-am răcit cu Stelică pentru o chitanță! Nu meritam asta. Nici eu, nici Vasco da Gama." Semnează Mateiu⁹⁷⁶.

Privind dincolo de aceste altercații, Martinho de Brederode a mijlocit numeroase legături cultural-științifice între cele două state. Personalități politice și culturale marcante din România au avut intense legături cu oamenii de cultură portughezi. „Tocmai am primit de la Ministerul învățământului în legătură cu Transilvania, invitații pentru rectorii Universităților din Coimbra, Lisabona și Porto, ca să asiste la 1 februarie anul curent, la solemna inaugurare a Universității *Dacia Superior*, din Cluj. Vă rog pe d-voastră să le transmiteți urgent invitația. Trenul special pleacă din București pentru Cluj, în 29 ianuarie a c. Am fost invitat și eu de asemenea”⁹⁷⁷, preciza diplomatul portughez.

În 1925, o altă invitație era adresată Legației Portugaliei de la București și ministrului acesteia, Martinho de Brederode. Invitația viza participarea la o Conferință Internațională de Chimie, care urma să aibă loc în 21-27 iunie la București. „Delegațiile oficiale ale țărilor vor adera la Uniunea Internațională de Chimie”⁹⁷⁸. Aceeași invitație fusese adresată și Societății de Chimie din Portugalia, care întârzia încă cu răspunsul. Analiza documentelor ulterioare, care vizează această situație, demonstrează lipsa, în cele din urmă, a Portugaliei de la conferința respectivă.

În 1926 controlul politic în Portugalia a fost preluat de Oliveira Salazar și de regimul dictatorial de orientare fascistă. Nu întâmplător în același an a avut loc prima vizită în Portugalia a profesorului universitar Mihail Manoilescu, în vederea susținerii unor conferințe despre corporatism, la universitățile din Lisabona și Coimbra⁹⁷⁹. În anii următori Manoilescu s-a întors în repetate rânduri în Portugalia unde a reușit să îl cunoască pe Salazar, în 1936.

Menționăm apoi pe poetul Lucian Blaga, ambasadorul României la Lisabona, care spunea: „mie mi s-a dat onoarea de a-l întâlni de două ori pe acest om de stat. Aceeași onoare i-a fost acordată și lui Manoilescu în timpul vizitei sale ca oaspete al Guvernului Portughez. Ambasadorii săi fuseseră cele două lucrări *Teoria Protecționismului* și *Secolul Corporatist*”⁹⁸⁰. La întoarcerea la București, a ținut o conferință despre Portugalia și despre

⁹⁷⁶ Din jurnalul lui Mateiu Caragiale, 24 ianuarie, 10 ani după publicarea articolului cu Vasco da Gama, Apud Ion Iovan, *op.cit.*, p.1

⁹⁷⁷ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, Serie B, nr.11, București, Telegramă Martinho de Brederode, 10 ianuarie 1920, f.1

⁹⁷⁸ *Ibidem*, Serie D, nr.4, București, Raport, 19 mai 1925, f.1

⁹⁷⁹ AMAE, București, *fond. Portugalia*, volumul XII, 1920-1934, f.137-138

⁹⁸⁰ *Ibidem*, f.123, vol I, p.220

regimul politic al lui Salazar, conferință publicată ulterior sub formă de broșură în limba română, în 1940⁹⁸¹.

În 1928 istoricul Nicolae Iorga a vizitat Portugalia l-a invitația Societății de Geografie. La scurt timp a apărut lucrarea sa *O país latino mais afastado na Europa: Portugal* (*Țara latină cea mai îndepărtată de Europa: Portugalia*), în care a propus între altele fondarea în Coimbra a unei „școli de latinitate integrală”, ca „simbol, declarație și providență pentru viitor”⁹⁸².

Anul 1929, perioadă în care la Lisabona ambasadorul României era Alexandru Gurănescu, a fost unul productiv în privința relațiilor culturale dintre cele două state. Potrivit Raportului din 31 iulie 1929, la Universitatea din Coimbra a luat ființă prima bibliotecă românească din Portugalia, cu sala de lectură aferentă⁹⁸³. Anul 1929 este și anul vizitei la Lisabona a lui Nicolae Titulescu, unul dintre cei mai prestigioși oameni politici și diplomați români, de talie internațională, alături de Vespasian Pella. Pășind pe pământ portughez, Titulescu spunea: „Portugalia este, pentru noi românii, o țară iubită și apreciată pentru că lucrăm împreună în sânul Societății Națiunilor și niciodată nu am avut divergențe”⁹⁸⁴. Este momentul soluționării „procesului optanților”, definitivat de Conferința de la Haga și semnat la Paris în aprilie 1930. Creanțele Portugaliei, asemenea celor din Anglia, Franța, Italia, Japonia și Belgia, pe care le aveau asupra reparațiilor datorate de Ungaria, au fost cedate „fondului agrar” creat la Paris, pentru plata optanților unguri⁹⁸⁵.

Așadar, diplomatul portughez a acordat o importanță deosebită relațiilor de cooperare în plan academic și științific, o colaborare strânsă având loc, așa cum am văzut mai sus, la nivelul instituțiilor de învățământ superior. Departamentele educaționale din cele două țări au dezvoltat programe de schimburi de studenți, cu acordarea de burse de studiu, astfel încât tot mai mulți tineri români beneficiau anual de burse la universități și instituții de prestigiu portugheze, cum ar fi la Lisabona, Coimbra, Porto, dar și viceversa, la București sau Cluj⁹⁸⁶.

Eforturile depuse de Brederode în planul apropierii culturale româno-lusitane, au dat roade remarcabile după pensionarea sa⁹⁸⁷, mai ales după ce în 1935 Alexandru Duiliu Zamfirescu a fost numit ambasadorul României la Lisabona. Într-un Raport din 10 iunie 1936, acesta nota: „sosind aici am fost nevoit să instalez mai întâi Cancelaria, să organizez arhiva și lucrările curente.

⁹⁸¹ Mihail Manoilescu, *Portugalia lui Salazar*, București, Biblioteca Lumea Nouă, 1936

⁹⁸² N. Iorga, *Țara latină cea mai îndepărtată de Europa: Portugalia*. Note de drum și conferințe, București, Editura Casei Școlare, 1928, p.12-15

⁹⁸³ AMAE, București, *fond. Portugalia*, volumul XII, 1920-1934, f.59-61

⁹⁸⁴ Mihaela Ghițescu, *op.cit.*

⁹⁸⁵ Ion M. Oprea, *Nicolae Titulescu*, București, Editura Științifică, 1966, p.151

⁹⁸⁶ ADMAE, Lisabona, *fond Relações com a Roménia / fond Relații cu România* 1925-1931, dos. Cultură, P2, A.16

⁹⁸⁷ S-a pensionat în 1933, dar a rămas la București până în 1952, când a decedat.

Acum însă a venit vremea îndeletnicirilor culturale și de propagandă. ... S-au strâns în decursul ultimelor luni o serie de cereri de la instituțiile portugheze de stat, de la personalitățile din mediul universitar și de la așezămintele particulare, având drept scop obținerea de material informativ despre România. Pe lângă cele de mai sus și cu prilejul admirabilei conferințe ținute de Elena Văcărescu la Universitatea din Coimbra, decanul Facultății de Litere, Eugenio de Castro, poet de renume mondial, mi-a cerut materialul necesar înființării unui Institut Românesc, pe lângă cel francez, german, spaniol, italian, englez, deja astăzi în ființă și adăpostite în superbe săli din aripa nouă [a Universității, n.n.]”⁹⁸⁸.

Legătura Elenei Văcărescu cu Portugalia a fost mult mai profundă și are ca fundament prezența română și portugheză în Liga Națiunilor. Aici s-au întâlnit scriitoarea și poeta de origine română Elena Văcărescu și portughezul Júlio Dantas. Acesta din urmă manifesta deja un interes deosebit pentru România, judecând după numărul mare de cărți românești pe care le deținea. A cunoscut-o și a admirat-o pe Elena Văcărescu și chiar a scris mai multe articole despre ea, între care putem menționa *Tres mulheres celebras (Trei femei celebre)*, lucrare în care a situat-o pe Elena Văcărescu alături de Marie Curie⁹⁸⁹.

Într-un Raport al său datat 21 iulie 1937, Mihail Comăreșescu preciza: „Până acum în Portugalia nu a apărut lucrare în limba portugheză despre România. Pentru împlinirea acestei lacune am socotit util să iau inițiativa elaborării unei broșuri în care să se redea cititorilor portughezi și celor din America Latină, în special Brazilia, o imagine a României, reliefând posibilitățile sale culturale, artistice și de turism”⁹⁹⁰.

Până în 1938, potrivit raporturilor aflate în Arhiva Ministerului Afacerilor Externe din București, personalitatea lui Oliveira Salazar era destul de bine cunoscută în România, datorită nu puținelor articole ce i-au fost dedicate în ziarele și revistele vremii, dar mai ales unui amplu portret publicat de Sterie Diamandi⁹⁹¹.

Nu a lipsit din paleta colaborărilor româno-portugheze nici expozițiile de artă. Cea mai relevantă a fost expoziția din 1940, de la Lisabona, „Expansiunea Portugaliei în lume”. Ministerul Propagandei de la București⁹⁹² „a dispus Legațiunii, înfăptuirea tabloului care să evoce întâlnirea dintre voievodul Dan al Munteniei și Principele Portughez Dom Pedro, Duce de Coimbra”, pentru „organizarea unui colț românesc la

⁹⁸⁸ AMAE, București, *fond Portugalia*, f. 234

⁹⁸⁹ Mihaela Ghițescu, *op.cit.*

⁹⁹⁰ AMAE, București, *fond Portugalia*, F. 236

⁹⁹¹ Sterie Diamandi, „Oliveira Salazar”, în *Galeria Dictatorilor*, București, Editura Cugetarea, 1938, p.54-75

⁹⁹² AMAE, București, *Fond Portugalia*, f. 256

expoziție”⁹⁹³. În același an, România a fost prezentă la Serbările Centenarilor Portugheze [800 de ani de la crearea statului portughez – n.n.] și la expoziția realizată cu această ocazie, „Lumea Portugheză”⁹⁹⁴.

Atașat cultural al României la Lisabona în 1940-1944, Mircea Eliade a scris mult despre această țară. A ajuns să îl îndrăgească pe Camões, poetul național al Portugaliei. Camões îl fascina cu *Lusiadele* sale, în vreme ce Eminescu, și poezia sa, a constituit în permanență pentru Eliade – emigrantul – legătura directă de acces la propriile rădăcini, la identitatea sa și la dezvoltarea creativității sale⁹⁹⁵. Interesul său s-a concretizat în articolul intitulat *Camões e Eminescu*, apărut în revista *Acção*⁹⁹⁶, la Lisabona. Pe lângă aceste studii despre Camões și Eminescu, Eliade a tradus în Portugalia operele unor importante personalități de cultură română ca Alexandru Popescu Telega (în *A voz sau Vocea*, 6 februarie 1943), Nicolae Iorga (în *Acção* sau *Ação*, 24 februarie 1944), Liviu Rebreanu (în *Acção*, 26 august 1942)⁹⁹⁷, etc. În 1942 apare la Editura Gordian, lucrarea *Salazar și revoluția în Portugalia*. Creațiile sale continuă în perioada 1942-1943, când Eliade a elaborat o introducere la istoria culturii române, *Os Romenos, Latinos do Oriente*. În jurnal portughez am găsit câteva referiri despre redactarea acestei cărți. În octombrie, Eliade nota: „scriu cartea despre România și am completat-o folosind numeroase documente. Chiar dacă nu sunt istoric, nu doresc să par un amator”⁹⁹⁸. La începutul lui decembrie 1942, cartea era gata și avea 120 de pagini⁹⁹⁹, scrise de mână. La 8 martie, cu o zi înainte de a împlini 36 de ani, același jurnal ne stă mărturie mulțumirii simțite de autor la apariția acestei „broșuri” cum o numește la un moment dat. Fusese bine primită de critici și de publicul cititor¹⁰⁰⁰. Cartea a fost scrisă în limba franceză și tradusă în portugheză cu ajutorul prietenului său de origine portugheză, Eugenio de Navarro. În această lucrare, Eliade vorbește despre misiunea trainică a poporului român de a menține liber comerțul pe Dunăre pentru Europa. „O oitavo mar de Europa, o Danúbio, sempre tem desempenhado e continuará a desempenhar, com efeito, um considerável papel geopolítico. A liberdade e o regime europeu dêste rio só têm sido garantidos com um Estado romeno forte, independente, ao abrigo

⁹⁹³ *Ibidem*, nr. 426, Lisabona, 31 martie 1941, f. 63-70

⁹⁹⁴ *Ibidem*

⁹⁹⁵ Albert von Brunn, „Mircea Eliade em Portugal”, în revista *ICALP*, vol.20, iulie-octombrie 1990, p.40.

⁹⁹⁶ *Acção* (Lisabona), 1942, nr.121, 3 septembrie, articol scris de Mircea Eliade, *Camões e Eminescu*

⁹⁹⁷ Toate aceste ziare pot fi găsite în depozitul de documente al Bibliotecii Municipale din Coimbra, Portugalia.

⁹⁹⁸ *Ibidem*, p.49.

⁹⁹⁹ *Ibidem*, p.62

¹⁰⁰⁰ Mircea Eliade, *Diario Portugues(1941-1945)*, traducere din română de Joaquin Garrigos, Barcelona, Editura Kairos, 2000, p.86.

das ameaças imperialistas providas da estepe euro-asiática”¹⁰⁰¹. Românii, popor pionier la marginea Europei, au deținut această misiune timp de secole, mai întâi în lupta contra turcilor și apoi mai târziu contra Rusiei bolșevice. Situația precară a acestui popor de frontieră s-a manifestat după Eliade în două mituri centrale: Legenda Meșterului Manole și Balada Miorița. Cele două au în comun: sacrificiul ca centru al acțiunii¹⁰⁰².

În prefața lucrării sale Eliade spunea: ”nu este ușor să scrii istoria unui popor în puține pagini, în special când ai în același timp în minte, ideea de a trasa profilul său spiritual, de a vorbi despre suflet, de a evoca creațiile sale artistice, de a analiza miturile sale. Aceasta pentru că lucrarea este mai mult decât o introducere generală de studiu despre locul ocupat de români în istoria universală, mai mult decât un rezumat al civilizației sale, decât un rezumat al istoriei sale”¹⁰⁰³.

Prin această carte, Eliade a dorit să facă cunoscută portughezilor istoria fraților latini dela celălalt capăt al lumii, găsind numeroase puncte comune. ”Și unii alții am luptat de-a lungul secolelor contra islamului; și unii și alții am participat în cadrul misiunilor creștine și europene [cruciadele – n.n.]”. A promis în același timp portughezilor o revanșă, adică o lucrare despre Portugalia și locul acesteia în istoria lumii. „Întru-cât am redactat această broșură, niciodată nu vom renunța să ne gândim la a scrie o alta, în limba română și pentru români, despre istoria și cultura portugheză, despre misiunea poporului portughez în istorie”¹⁰⁰⁴. Și această idee rămâne la stadiul de proiect, dacă ar fi să ignorăm lucrarea deja scrisă despre istoria Portugaliei, *Salazar și revoluția din Portugalia*.

În anul sosirii la Lisabona a lui Mircea Eliade, în urma discuțiilor dintre Mihai Antonescu și Ministrul Propagandei de la București și omologii lor de la Lisabona, cu privire la relațiile româno-portugheze, au fost invitați doi ziariști portughezi, într-un schimb de experiență, în România. Din considerente proprii, Salazar a amânat momentul¹⁰⁰⁵.

Paralel cu toate aceste evenimente, de-a lungul deceniului trei al secolului al-XX-lea s-au purtat tratative în privința semnării unui acord cultural luso-român. Intențiile în această privință au evoluat în anii 1938-1939 când ambasador la Lisabona, era prietenul și omul de încredere al lui Carol II,

¹⁰⁰¹ Mircea Eliade, *Os Romenos Latinos de Oriente*, Lisabona, Livraria Classica Editora, A.M. Teixeira & C. (Filhos), 1943, p.9. (lucrare obținută din Arhiva Facultății de Litere din Coimbra, sala Ferreira Lima, nr. 5657). Traducere în limba Română: „Cea de-a opta mare a Europei, Dunărea, mereu a avut un considerabil rol geografic. Libertatea și regimul european legat de acest râu, pot fi garantate doar de un stat român puternic, independent, aflat în afara amenințărilor imperialiste ale provinciilor din stepele euro-asiatice”.

¹⁰⁰² Albert von Brunn, *op.cit.*, p.41-42.

¹⁰⁰³ Mircea Eliade, *Os Romenos Latinos de Oriente*, p.7.

¹⁰⁰⁴ *Ibidem*, p.8.

¹⁰⁰⁵ *Ibidem*, f.17

Lucian Blaga. Pe lângă consolidarea relațiilor dintre cele două state pe plan economic, Blaga a contribuit la întărirea punților de legătură prin schimburile de „cinematografie” (filme, n.n.), teatru etc.¹⁰⁰⁶. În plus, poetul român a contribuit la cultura româno-portugheză prin „ciclul portughez”, din care fac parte aproximativ 11 poeme¹⁰⁰⁷.

La nivelul raporturilor diplomatice culturale româno – portugheze, primul acord a fost semnat abia la 25 septembrie 1942, în perioada când la Lisabona, atașat pe probleme culturale și de propagandă era Mircea Eliade¹⁰⁰⁸.

În concluzie, promovarea imaginii statului pe plan extern a fost și în perioada interbelică, ca și acum, o activitate lucrativă, un business de succes pentru cei care fie știau cum să-l exploateze, fie aveau legăturile necesare.

¹⁰⁰⁶ *Ibidem*, f.125

¹⁰⁰⁷ Mihaela Ghițescu, *op.cit.*

¹⁰⁰⁸ AMAE, București, *fond Portugalia*, 1939, f.38; Mircea Eliade, *Memorii*, București, Editura Humanitas, 2000, p.256

CAPITOLUL VI

**MARTINHO TEIXEIRA HOMEM DE BREDERODE DE CUNHA, UN
DIPLOMAT PORTUGHEZ ADOPTAT DE ROMÂNIA**

VI.1. Imaginea diplomatului portughez – perspectivă românească și portugheză

În afara cunoștințelor sau prieteniiilor de circumstanță, Martinho de Brederode încercase o apropiere și o colaborare cu câțiva negustori evrei. Doi dintre ei, frații Algrante, erau portughezi, stabiliți de mulți ani în România, după ce petrecuseră un timp și la Istanbul. Se ocupau de industria și exportul produselor forestiere. În repetate rânduri l-au ajutat pe Martinho de Brederode cu informații pentru redactarea rapoartelor economice și rectificarea informațiilor culese din surse diverse, uneori mai puțin oficiale. În schimb, diplomatul portughez le-a promis ridicarea la rangul de Consuli Onorifici, promisiune care s-a dovedit deșartă. În urma unor dispute de interese, Martinho de Brederode a trecut la represalii împotriva acestora, refuzându-le în repetate rânduri, eliberarea de vize, absolut necesare afacerilor acestei familii. Rupând relațiile cu familia Algrante, Brederode s-a orientat către negustorul Maurice Fain, evreu de asemenea, de naționalitate română.¹⁰⁰⁹

Președinte (mason¹⁰¹⁰) al Sfatului Negustoresc, membru al Camerei de Comerț, negustorul Fain avea relații însemnate cu Portugalia. Majoritatea schimburilor comerciale româno-portugheze se făceau prin intermediul și de cele mai multe ori la inițiativa acestuia. Diplomatul portughez i-a promis conducerea unui consulat al Portugaliei în România, de data acesta a consulatului de la București, numindu-l numaidecât Vice-consul¹⁰¹¹. Colaborarea nu a fost de lungă durată. Temperamentul vulcanic al lui Martinho de Brederode l-a împins spre un comportament neadecvat cu angajații negustorului Fain. Ca urmare, acesta a trimis, în repetate rânduri, Ministerului de Afaceri Străine de la București și șefilor masoneriei portugheze, numeroase memorii negative la adresa demnitarului lusitan, care, după spusele acestuia, îi datora sume impresionante de bani: „Venerabile Domn și dragă frate. Subsemnatul, Maurice Fain, fratele venerabilei loje 18 din România, Președinte al Asociației Comercianților din România, Comandant în Armata Romană în rezervă, funcționând timp de aproape 9 ani

¹⁰⁰⁹ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste / Legația Portugaliei din București*, Pasta Pessoal / dos. personal Martinho de Brederode, CX 38, Serie B, Consulate, 1923

¹⁰¹⁰ După propriile afirmații ale acestuia.

¹⁰¹¹ AMAE, București, *fond Portugalia*, dos. Martinho de Brederode, nr.77, f.87

ca și Consul al Portugaliei în România, semnalează fraților masoni portughezi un inamic al masoneriei (frășiiilor masonice portugheze) care nu încetează să insulte confreria noastră și care face eforturi pentru a combate prestigiul și bunul renume portughez în Europa. Memoriul alăturat este concludent, iar masonii din România v-ar fi recunoscători dacă i-ați scăpa de acest escroc și nebun care a ajuns de răsul întregului corp diplomatic. Dl Humberto dos Passos Tratos, locuind momentan la Hotelul Berger din Lisabona, care a petrecut un an în România, va putea să vă furnizeze informații relevante despre Domnul de Brederode, nefericitul reprezentant al Portugaliei și despre subsemnatul, care rămâne la dispoziția dumneavoastră pentru orice serviciu și efort în interesul Masoneriei și al Portugaliei. Al Dumneavoastră, cel mai devotat”¹⁰¹². Semnează Maurice Fain.

Veștile proaste despre Brederode continuă în pamfletul intitulat *Balburdias de Bucureste*¹⁰¹³ (*Nebuniile din București* – n.n.) al jurnalistului și scriitorului Rocha Martins¹⁰¹⁴. Textul trata o serie de incidente al căror protagonist era tot Martinho de Brederode, în perioada șederii sale la București, în calitate de ambasador al Portugaliei. Acesta și-a agresat propriul sergent de pază de la poarta sediului Legației Portugheze din București. În plus, în centrul conflictelor, apare și o aventură cu fiica proprietarei clădirii unde se afla sediul Legației. Aceste aventuri, redată cu lux de amănunte de Rocha Martins, reprezentau un afront adus Portugaliei. Cu toate acestea scopul primordial al pamfletului era de natură politică și viza lezarea de către monarhistul Rocha Martins, ministrului republican al Marinei Portugheze, Fernando de Brederode, fratele mai mic al lui Martinho, acuzat că ar fi uzat de funcția și influența sa politică pentru a-l proteja pe acesta din urmă, scoțându-l din tot felul de încurcături.¹⁰¹⁵

Aceste informații sunt confirmate și de alte documente descoperite de noi în arhivele portugheze ale Ministerului de Externe. Este vorba de existența unei corespondențe destul de regulată între cei doi frați Brederode, din care reiese clar sprijinul pe care Fernando de Brederode l-a acordat fratelui său mai mare¹⁰¹⁶, nu doar în perioada cât a fost Ministru al Marinei Portugheze. Tot din aceste documente desprindem disperarea lui Brederode de a lua legătura

¹⁰¹² *Ibidem*, f.98

¹⁰¹³ Rocha Martins, *Balburdias de Bucureste*, Apud Daniel Perdigão, “Un portret matein. Vasco da Gama”, în *Revista Amfiteatru*, nr.34, București, 1985, p.10

¹⁰¹⁴ Francisco José da Rocha Martins (1879-1952) a fost un jurnalist care a devenit celebru în epoca sa datorită talentului său notabil. Flexibil din punct de vedere ideologic, s-a identificat în timpul ultimilor ani ai monarhiei cu Partidul Regenerator Liberal al lui João Franco, oscilând în ultimii ani între un republicanism moderat și un monarhism liberal. Vezi: <http://zasilva-rochamartins.blogspot.com/2008/06/rocha-martins-o-governo-provisrio-da.html>

¹⁰¹⁵ Daniel Perdigão, *op.cit.*, p.11

¹⁰¹⁶ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucureste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 38, Serie A, nr.34, București, Scrisoare adresată de Martinho de Brederode fratelui său, 15 iunie 1920

cu fratele său, cu prilejul unor „momente critice”. Redăm aici doar un fragment dintr-o telegramă: “Am onoarea de a ruga cu respect pe Excelența Voastră să-i spună și să îi dea această telegramă fratelui meu Fernando de Brederode, Director al Companiei de Asigurări Naționale, situată pe strada Libertății, numărul 14, Lisabona”¹⁰¹⁷.

Aptitudinile sale pentru literatură l-au determinat să pătrundă în cercurile literale de la București. Din păcate impresia lăsată nu a fost deloc pozitivă. La cunoscut pe Mateiu Caragiale în anul sosirii la București, în 1919. “Cei doi intră o vreme într-o strânsă relație, care înseamnă de fapt folosirea lui Mateiu de către diplomat în rezolvarea celor mai diverse probleme ale misiunii, de la paza sediului acesteia, la activități protocolare”¹⁰¹⁸. Așa cum știm, în 1923, Brederode a moștenit titlul de conte da Cunha și drept urmare era necesară o remaniere a blazonului său. Cel care l-a ajutat în această privință a fost Mateiu Caragiale, căruia i-a promis în schimb medalierea cu *Marea Cruce a lui Christos*, importantă decorație a Portugaliei, oferită adesea diplomaților aflați în misiune în capitala lusitană. „Aristocratul plenipotențiar, neîntrecut în laudăroșenie, nu se ține însă de vorbă. Mai mult, se dovedește a fi excesiv de arogant, impulsiv și bădăran”¹⁰¹⁹.

Știm deja că scriitorul român, heraldistul și genealogistul diletant Mateiu Caragiale, a contribuit, cu sugestii și talentul său de desenator de blazoane, la machetarea acestei steme, după canoanele heraldicii, pentru regalistul ministru al Republicii Portugheze la București.

Punctele de legătură dintre cele două personalități sunt inevitabil de remarcat. Poeți parcimonioși, cu câte un singur roman scris într-o manieră asemănătoare, Mateiu Caragiale și Martinho de Brederode se aseamănă incontestabil în privința manierei literare. *Craii de Curtea Veche* și *Moartea din dragoste*, sunt romane scurte, cu patru personaje masculine, ce-și trăiesc spleenul într-o atmosferă de dandism și de boemă cosmopolită în Bucureștiul și Lisabona sfârșitului de secol XIX și începutului de secol XX¹⁰²⁰.

Regalist convins ca și Mateiu, Brederode era însă, spre deosebire de român, moștenitorul titlului de Conte da Cunha, de mare prestigiu în rândurile aristocrației lusitane, ceea ce nu l-a împiedicat să fie un hidalgo [nobil – n.n.] scăpătat, împins de nevoi bănești, să accepte un post remunerat de înalt funcționar al statului¹⁰²¹. Proclamarea Republicii în 1910 nu l-a afectat totuși în cariera diplomatică, deoarece era fratele mai mare al fruntașului republican

¹⁰¹⁷ *Ibidem*, CX 137, București, Raport, 23 iulie 1920

¹⁰¹⁸ Ion Iovan, „Index la ultimele însemnări ale lui Mateiu Caragiale”, în *România literară*, nr. 1, București, ianuarie 2007, p.1.

Vezi: http://www.romlit.ro/index_la_ultimele_nsemnari_ale_lui_mateiu_caragiale?makePrintable=1

¹⁰¹⁹ *Ibidem*, p.2

¹⁰²⁰ Daniel Perdigao, *op.cit.*, p.7

¹⁰²¹ *Ibidem*

Fernando de Brederode, de trei ori ministru în diferite guverne ale Primei Republici Portugheze (1910 – 1926). De altfel numirea sa în funcția de Ministru Plenipotențiar la București a survenit în timpul ministeriatului fratelui mezin la portofoliul Marinei. Relația dintre monarhistul Martinho de Brederode și republicanul său frate, amintește complicata relație dintre monarhicul Mateiu și republicanul său tată, Ion Luca Caragiale. În ambele cazuri observăm că este vorba despre o divergență ideologică și în același timp despre o protecție familială pe un fundal psihologic complex, modelator de comportamente și ambiguități.

Din aceste date biografice și asemănări, putem deduce că relația dintre cei doi bărbați a fost mai profundă decât ne lasă s-o bănuim cele câteva mențiuni despre Brederode, din agendele lui Mateiu. Din păcate, în corespondența diplomatică și familială din arhivele portugheze, consultată de noi până acum, nu am găsit nici o mențiune directă a lui Brederode cu privire la Mateiu Caragiale.

Prin urmare, este posibil ca pentru Brederode, Mateiu să fi fost doar o altă persoană „exploatăată” în interes personal, mai apoi alungată din viața sa imediat ce nu îi mai era de folos. Mateiu îl menționează totuși în jurnalul său, chiar dacă o face într-o manieră deloc favorabilă: „Întâlnesc în capul Podului pe Brederode; fanfaronul e în ținută, dar miroase ca o damă ieftină. Mă îmbrățișează afabil, însă îl cunosc bine, e un parșiv. Zice că vrea să combinăm din nou împreună, îl ascult, dar sunt convins: îl me met dans une sale affaire. Într-adevăr, în câteva minute mă ia părtaș într-o speculare a leului pe piața europeană și îmi vinde pontul cu acțiunile Concordiei, care vor sări *précisément* săptămâna viitoare de la 2225 la cel puțin 2400 lei. Mă asigură de bunăvoința și prietenia lui, ignorând toate încurcăturile în care m-a băgat! nu sunt nici zece ani de la scandalul din redacția Universului iscat de evocarea lui Mendonça; m-am răcit cu Stelică pentru o chitanță! Nu meritam asta. Nici eu, nici Vasco da Gama.” Semnează Mateiu¹⁰²².

Incidentul menționat anterior a avut loc la sediul ziarului *Universul*, în 1925. Martinho de Brederode a intrat în conflict cu Stelian Popescu, directorul cotidianului, cu prilejul publicării în nr. 16 al ziarului din 25 ianuarie 1925 a articolului aniversar Vasco da Gama. “Zgârcindu-se la preț, vine în redacție și se comportă ca un scandalagiu dâmbovițean. Mateiu, implicat în dispută prin prelucrarea textului, datorat academicianului lusitan Henrique Lopes de Mendonça, rupe relația cu el”¹⁰²³. Probabil, după publicarea articolului comandat de Brederode, acesta a refuzat să-l mai plătească, sau dorea să plătească mai puțin, punându-l pe Mateiu, cel care l-a introdus la ziar, într-o lumină extrem de proastă.

¹⁰²² Din jurnalul lui Mateiu Caragiale, 24 ianuarie, 10 ani după publicarea articolului cu Vasco da Gama, Apud Ion Iovan, *op.cit.*, p.1

¹⁰²³ *Ibidem*

Reclamațiile aduse Ministerului Afacerilor Externe de la Lisabona, la adresa ministrului portughez de la București, au continuat să curgă pe toată perioada șederii sale în capitala României. Era recunoscut pentru violența de care dădea dovadă. Iată ce transmitea un document din decembrie 1926: „Astăzi de dimineață, la orele 7 a sosit automobilul Directorului General, Inginer Osiceanu de la Steaua Română în Strada General Berthelot, 61, pentru a lua pe domnul Inginer Kurz, Directorul Societății noastre”¹⁰²⁴. Șoferul din greșală a sunat la nr. 63, unde se afla Legația Portugaliei. Sergentul postat la Legație l-a îndrumat pe șofer spre nr.61. „După trecerea a câtorva minute domnul Ministru al Portugaliei a venit după șofer în coridorul casei nr.61 și aici l-a lovit pe șofer cu un baston foarte greu”¹⁰²⁵. Reclamația se încheia cu o precizare pertinentă: „Acest procedeu fiind absolut nepermis după lege, chiar comis de o persoană fie ea cât de sus pusă”¹⁰²⁶. Se cerea luarea măsurilor corespunzătoare pentru atitudinea ministrului.

O altă escapadă a lui Brederode din 1928 l-a adus în fața Prefecturii Capitalei, cu un dosar deja consistent. Șoferul său la un colț de stradă „fără să dea semnalul de claxon” era să dea peste un anume domn Oscar C. Rădulescu, care preciza în declarația dată Poliției Capitalei: „din puțin am scăpat să nu fiu lovit cu aripa. Am avut vreme însă să bat cu degetele în capota mașinii laterale și să strig șoferului *mai încet*”. Afectat de gestul pietonului șoferul a oprit reclamându-i pietonului gestul de atingere a mașinii. „I-am ripostat că-l voi reclama la circulație, domnului Inspector Cuziu. În acel moment a descins din mașină un domn în vârstă, care a cerut sergentului [aflat în apropiere – n.n.] să mă aresteze. Cum mi se părea foarte neobișnuită pretențiunea domnului, i-am dat cartea mea de vizită pentru a ști cine sunt și eventual să depună o plângere contra mea. Aflu că domnul este Ministrul Portugaliei și sunt foarte mirat că a intervenit în conflictul dintre mine și șofer, ba chiar mai mult, se simte ofensat”¹⁰²⁷. Dosarul cercetat de noi cuprinde și declarațiile șoferului și pe cele ale lui Martinho de Brederode care evident incriminează pe pietonul „neatent” implicat în conflict.

Probabil un alt incident, neidentificat încă de noi, în care a fost implicat Brederode a avut loc în vara lui 1932. Aflăm aceasta dintr-o notă, semnată de Grigore Gafencu, adjunctul Ministrului Afacerilor Externe, în guvernul Maniu, în care se preciza: „puteți arăta guvernului portughez că guvernul României nu dă nici o importanță incidentului dintre Ministrul Portugaliei la București, despre care vorbesc *Curentul* și alte câteva ziare din străinătate”¹⁰²⁸. Comentariul autorităților române era absolut necesar, dat fiind

¹⁰²⁴ AMAE București, *fond 77*, dos. personal, Martinho de Brederode, Seria Probleme Brederode, 15 Repr. B. 1, București, 23 decembrie 1926, f.123

¹⁰²⁵ *Ibidem*

¹⁰²⁶ *Ibidem*

¹⁰²⁷ *Ibidem*, Prefectura Poliției Capitalei, nr.1566, declarația din 28 ianuarie 1928, f.1

¹⁰²⁸ *Ibidem*, Notă emisă de MAE București, nr.37525, 14 iulie 1932, f.1

faptul că în anii respectivi se negocia un tratat de comerț între România și Portugalia.

VI.2. Sfârșitul carierei sale de diplomat

Prin decretul lege nr. 16. 563, din 2 martie 1929, Martinho de Brederode a fost pensionat¹⁰²⁹. La 11 mai 1933 a primit decizia oficială de la MAE și scrisorile de suspendare din funcție, care trebuiau prezentate MAE București¹⁰³⁰. Împlinind vârsta de pensionare în 1933, diplomatul portughez refuză să accepte adevărul și face toate demersurile posibile și imposibile pentru prelungirea misiunii sale diplomatice la București. „Am onoarea de a vă trimite certificatul medical cu privire la care și-au dat acordul trei medici din București și care a fost legalizat de MAE, de Prefectură și de Poliția acestei capitale și care atestă faptul că sunt perfect sănătos psihic și intelectual. Mereu am lucrat în aceste condiții și pot încă să lucrez și să nu fiu obligat să-mi închei cariera cu pretextul limitei de vârstă”, nota Martinho de Brederode¹⁰³¹. Argumentele sale sunt că „înainte vârsta pensionării nu era stabilită prin ani, ci prin valoarea pozitivă sau negativă a muncii depuse, prin evaluarea facultăților mentale și fizice, cerebrale, musculare și arteriale. Sunt oameni ca mine, care la cei 67 de ani sunt sănătoși și viguroși. Cui folosește să fie puși deoparte? De ce un ministru plenipotențiar nu poate să-și continue activitatea după 67 de ani, în vreme ce un suveran sau președinte de republică poate?”¹⁰³². Martinho de Brederode făcea referire la António Óscar de Fragoso Carmona¹⁰³³, președintele Portugaliei, la Masaryk, care la 90 de ani continua să lucreze, și la fel mareșalul Hindenburg și Roosevelt etc.¹⁰³⁴. Și continuă în același mod: „Prin decretul dat de d-voastră eu am fost singurul șef de misiune atins. Având în vedere că viconte d'Alte a împlinit deja 70 de ani la 1 iunie 1933 și că generalul Garcia Rosado a împlinit în martie 69 de ani, înseamnă că decretul l-a care mă refer a fost îndreptat

¹⁰²⁹ ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal na Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 37, Serie A, nr.162, Lisabona, Raport, 27 mai 1933, f.1

¹⁰³⁰ *Ibidem*, Lisabona, Raport, 11 mai 1933, f.1

¹⁰³¹ Idem, *fond GSG*, dos. personal Martinho de Brederode - limite de idade (limită de vârstă), București, Documentul este adresat Ministrului Afacerilor Străine de la Lisabona, Dr. Caciro da Matta, 2 martie 1934, f.2

¹⁰³² *Ibidem*

¹⁰³³ António Óscar de Fragoso Carmona, s-a născut la 24 noiembrie 1869 la Lisabona și a murit tot aici la 18 aprilie 1951. Om politic și militar portughez, a fost al zecelea președinte al Republicii Portugheze și primul președinte din perioada Statului Nou (16 noiembrie 1926). A condus Portugalia până în momentul trecerii sale în neînvie. În 1947 a fost numit mareșal al armatei portugheze.

Vezi: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/96218/Antonio-Oscar-de-Fragoso-Carmona>

¹⁰³⁴ ADMAE, Lisabona, *fond GSG*, dos. personal Martinho de Brederode - limite de idade (limită de vârstă – n.n.), București, 20 martie 1934, f.2

împotriva mea. (...) Acest decret a fost inspirat ca să îmi ruineze cariera, de prieteni falși și de inamicii din acest minister. (...) Mă consider așadar domnule Ministru victima unei mari injustiții”¹⁰³⁵.

La 29 aprilie 1934, ziarul *Neamul Românesc* publica un articol despre aceste evenimente: „Măria Sa Regele a reținut la dejun pe distinsul prieten al României. – și articolul continuă – Marele număr de prieteni ai domniei sale și ai țării sale, pe care domnia sa ia cunoscut în România, regretă din toată inima că domnul Brederode nu a continuat să reprezinte la București țara prietenă, Portugalia. Plecarea domniei sale pe care o dorim cât mai îndepărtată, ne oferă o singură consolare, că domnul Martinho de Brederode va purta României aceeași simpatie și iubire pe care ne-a dovedit-o un deceniu și jumătate”. La 10 mai 1934, ziarul *Dimineața* preciza: „Domnul Nicolae Titulescu a oferit ieri un dejun în cinstea domnului de Brederode, fost ministru al Portugaliei la București. La șampanie domnul Titulescu a rostit un toast în care a făcut elogiul ministrului care ne părăsește. Nicolae Titulescu a început prin a arăta situația pe care domnul de Brederode a știut să și-o creeze în România, atât prin calitățile sale de diplomat cât și prin dragostea nețărmurită față de țara noastră, care nu s-a dezmințit o singură clipă.

Aceasta autoriza pe domnul Titulescu să spună că prin calitățile domniei sale eminente latine și prin hotărârea ce anunță de a nu părăsi țara deși nu mai este în post, domnul de Brederode ocolind formele legale de încetățenire a dobândit sufletește calitatea de român”¹⁰³⁶.

În perioada respectivă, Martinho de Brederode a fost sprijinit în demersul său de „un prieten de la Paris (nu-i dă numele), de la care a primit o scrisoare prin care îl asigura că a discutat cu domnul Titulescu, „om de stat cu reputație mondială”, aprecia Brederode, la Londra, despre situația lui, și că acesta din urmă la asigurat că va face totul pentru ca Martinho de Brederode să rămână la București. Au apărut și articole în presă¹⁰³⁷ în ajutorul său, însă totul a fost în zadar. Potrivit deciziei autorităților de la Lisabona, „începând de ieri 4 aprilie 1934 nu mă mai ocup de afacerile statului portughez, pe care sunt mândru că l-am servit întotdeauna cu conștiinciozitate, cu mult zel și inteligență, timp de 45 de ani”¹⁰³⁸. La 8 aprilie 1934 printr-o telegramă, Martinho de Brederode informa Lisabona asupra faptului că este urgentă trimiterea unui succesor, dat fiind faptul că

¹⁰³⁵ *Ibidem*

¹⁰³⁶ *Ibidem*.

¹⁰³⁷ *Journal* (București), 1934, nr.15070 20 ianuarie, p.3, articolul „L'enigme de la veillesse”; *Diario de Noticias* (București), 1934, nr.24458, 8 martie, articolul lui L. Mano, *Novos e velhos*

¹⁰³⁸ ADMAE, Lisabona, *fond GSG*, dos. personal Martinho de Brederode - limite de idade (limită de vârstă), București, 5 aprilie 1934, f.1

până la 25 aprilie trebuia să predea casa proprietarilor, iar Legația ar fi rămas fără sediu¹⁰³⁹.

La începutul lui 1934, a sosit la București succesorul său, Justino de Montalvão Coelho. Acesta nota: „m-am întâlnit cu domnul Martinho de Brederode, care m-a primit cu o cordialitate perfectă”¹⁰⁴⁰.

După cel de-al doilea război mondial, viața politică din România a fost dominată „la început de partide aflate în stânga spectrului politic, iar mai apoi doar de Partidul Muncitoresc Român”¹⁰⁴¹. Intelectualul devenise sinonim cu burghezul, cu exploatatorul clasei muncitoare și evident cu susținătorul regimului anterior războiului. O politică dură de exterminare a fost aplicată acestora¹⁰⁴². Intrată în sfera de influență a Uniunii Sovietice, România a fost *protejată* de imixtiunea statelor democratice occidentale, în treburile sale interne sau externe.

Într-un asemenea climat, diplomația trecea printr-o etapă de regenerare. Pe lângă obiectivul schimbărilor de personal, care căuta să se alinieze ideii de marginalizare a celor ce au cooperat cu regimul Antonescu, exista și o tendință de retrasare a strategiilor politicii externe românești. În perioada 1945-1946 se constata o reactivare accelerată a reprezentanțelor politice românești din Europa și o acțiune masivă de transformare a lor în ambasade și legații¹⁰⁴³.

Din corespondența diplomatică româno-portugheză consultată aflăm că după 1944 sistemul comunicațiilor în Europa, „chiar și telegraful”¹⁰⁴⁴ treceau din nou printr-o perioadă extrem de dificilă. Din această cauză Martinho de Brederode primea cu întârziere pensia¹⁰⁴⁵, iar „atestatul de viață”, pe care trebuia să îl trimită periodic pentru a demonstra că încă trăiește, ajungea de asemenea cu greu la Lisabona¹⁰⁴⁶. La 2 octombrie 1947, Prof. ing. D. Germani, fostul ambasador al României la Lisabona, în perioada interbelică, transmitea de la București pe unde Brederode trecuse cu câteva luni înainte, că acesta din urmă locuia la Hotel Aro, din Brașov¹⁰⁴⁷.

¹⁰³⁹ *Ibidem*, nr.13, București, Telegramă Martinho de Brederode, 8 aprilie 1934

¹⁰⁴⁰ *Ibidem*, nr.11, București, 5 aprilie 1934, f.1

¹⁰⁴¹ Sorin Șipoș, *Silviu Dragomir – istoric*, Oradea, Editura Universității din Oradea, Chișinău, Cartdidact Chișinău, 2009, p.338

¹⁰⁴² *Ibidem*

¹⁰⁴³ Paul Nistor, „Diplomația românească la începutul Războiului Rece”, în *Rost*, nr.29, București, iulie 2005, p.3. Vezi: <http://www.rostonline.org/rost/iul2005/diplomatia.shtml>

¹⁰⁴⁴ ADMAE, Lisabona, *fond GSG*, dos. personal Martinho de Brederode - limite de idade (limită de vârstă), Lisabona, 13 octombrie 1944, f.1

¹⁰⁴⁵ Idem, *fond Relații Politice*, CX. PEA, M.299, nr.29, Lisabona, Raport, 22 iunie 1944, f.1

¹⁰⁴⁶ *Ibidem*, Telegramă expediată de MAE Lisabona, Legației Portugaliei de la Ankara, în care se cerea confirmarea faptului că „Martinho de Brederode, este încă în viață pentru a se continua trimiterea pensiei”, 28 octombrie 1944, f.2

¹⁰⁴⁷ *Ibidem*, București, 2 octombrie 1947; *Ibidem*, Serie A, nr.137, Genova, Raport, 12 noiembrie 1947, f.2

La 11 iunie 1948 fostul diplomat portughez transmitea Lisabonei următoarea telegramă: „I am still a live”¹⁰⁴⁸. În 1949 a intenționat să meargă în Portugalia prin Genova și în acest sens a împrumutat suma de 5750 de franci elvețieni, ce urma să-i primească prin Banca de Paris et de Pays Bas, în decembrie 1948¹⁰⁴⁹. În ianuarie 1949 anunța Legația din Genova că se află în imposibilitatea de a se deplasa în Portugalia, din motive de sănătate¹⁰⁵⁰. „Cred că după folosirea remediilor indicate aici, în câteva săptămâni voi fi pregătit de drum, pentru că nu concep sub nici o formă să-mi las oasele mele aici. Am iubit mult această țară. Dar acum totul s-a schimbat radical. Viața foarte scumpă, lipsa celor mai indispensabile lucruri, confuzia...mă determină să-mi doresc să mă întorc la Lisabona”¹⁰⁵¹.

Dacă inițial putea să ia vaporul din Constanța și de aici să se îndrepte spre Istanbul și Pireu, Haifa, apoi Genova, ulterior Genova a fost schimbat ca destinație cu Neapole sau Marsilia. De la Constanța la Genova nu mai circulau decât vapoarele cu marfă. „Mie îmi este indiferent, dar acest mijloc de transport nu este potrivit unei doamne. Prin urmare trebuie să merg pe uscat”¹⁰⁵². Ulterior, o altă problemă cu care s-a confruntat a fost obținerea unui pașaport [cel diplomatic expirase – n.n.] valid pentru sine și pentru soție. Moartea consulului portughez de la București a înrăutățit situația. Comunicarea oficială cu Lisabona era din nou îngreunată¹⁰⁵³. Singura posibilitate de a se întoarce în Portugalia a fost aceea de a fi declarat *Repatriat*, ceea ce nu i-ar mai fi permis revenirea curând la București. S-a căsătorit la 31 ianuarie 1948 la Brașov¹⁰⁵⁴, și probabil intenționa să-și prezinte soția¹⁰⁵⁵ familiei, la Lisabona. Mai primise bani pentru a pune să se repatrieze și în 1933, dar și în 1952. Sperase, potrivit propriei sale mărturisiri să fie la Lisabona de Crăciunul anului 1948.

¹⁰⁴⁸ *Ibidem*, București, Telegramă, 11 iunie 1948, f.1

¹⁰⁴⁹ *Ibidem*, Geneva, Telegramă trimisă de Antonio Leito Cruz, prim secretar de Legație din Geneva în 1949, 30 decembrie 1948, f.1

¹⁰⁵⁰ Suferea, potrivit certificatelor medicale emise, de hipertrofie de prostată, gradul II, retenție urinară incompletă, cistite cronice purulente și calcuri veziculare și avea nevoie de un tratament medical urgent, care putea să dureze până la 5 luni, după părerea medicului său personal de la Brașov, Paul Schapira, evreu de origine. O nouă intervenție chirurgicală a determinat din nou amânarea plecării. *Ibidem*, Brașov, 15 aprilie 1950

¹⁰⁵¹ ADMAE, Lisabona, *fond GSG*, dos. personal Martinho de Brederode - limite de idade (limită de vârstă), Geneva, 15 iunie 1949. În anexa documentului se afla scrisoarea lui Martinho de Brederode, datată, Brașov, Aro Palace, luni, 6 iunie 1949, f.2

¹⁰⁵² *Ibidem*, f.4

¹⁰⁵³ *Ibidem*, București, Raport, 6 martie 1949, f.1

¹⁰⁵⁴ *Ibidem*. Certificat de căsătorie nr. 10 000, înregistrat în registrul stării civile la nr. 73 din 31 ianuarie 1948

¹⁰⁵⁵ Martinho de Brederode s-a căsătorit la 82 de ani, cu asistenta sa Cornelia Herța, română din Brașov.

Probabil dificultățile de comunicare de la Brașov în mod special, l-au determinat pe Martinho de Brederode să se restabilească în București¹⁰⁵⁶. La 1 mai 1952, reprezentantul MAE din Lisabona, Soares Martins răspundea la cererea Legației din Berna: „Cu referire la telegrama d-voastră nr.14 [vă anunț – n.n.] că este imposibil să obținem noi fonduri pentru Ministrul Brederode, care a primit deja de două ori fonduri (în 33 și 48 – n.n.) pentru călătoria spre Lisabona, fără să ajungă la Lisabona”¹⁰⁵⁷. Și totuși, o telegramă primită la sediul Ambasadei Portugaliei de la Berna, autoriza plecarea lui Martinho de Brederode și a soției sale spre Lisabona. Telegrama îi fusese atașată suma de 2000 de franci elvețieni¹⁰⁵⁸. A decedat la 27 august 1952, înainte de a reuși să se întoarcă în Portugalia.

La 4 februarie 1953, Legația Portugaliei din Berna informa MAE cu privire la moartea ministrului Martinho de Brederode și cu faptul că sus numita Legație a împrumutat văduvei acestuia suma de 2500 lei¹⁰⁵⁹, bani necesari pentru înmormântare¹⁰⁶⁰. Se încerca recuperarea banilor împrumutați din pensia restantă, pe care văduva acestuia urma să o primească. Numeroase documente diplomatice, în special telegrame¹⁰⁶¹ demonstrează inițiativa autorităților portugheze de a stabili ultima lună în care Brederode a primit pensia. Banca portugheză Caixa Geral de Deposito, care furniza pensia diplomatului emitea la 22 noiembrie 1952 un răspuns la această problemă: „Am onoarea de a vă informa că ultima pensie plătită lui Martinho de Brederode a fost cea din luna septembrie 1952, în data de 22”¹⁰⁶². Dat fiind faptul că murise în 27 august 1952, pensia pe luna septembrie trebuia returnată. Potrivit certificatului său de deces, cauza morții fusese *senilitatea*¹⁰⁶³. Ultimul domiciliu al său a fost Brașov (Orașul lui Stalin), Str. Brâncoveanu, nr.18.

„Situația doamnei Brederode era extrem de precară. A rămas cu o datorie de 10 054 lei, din care 1000 lei la Legația din Berna, împrumutați pentru a plăti ultimele intervenții medicale, (...), alți 2500 pentru revenirea în Portugalia etc.”¹⁰⁶⁴.

¹⁰⁵⁶ *Ibidem*, nr.35, Lisabona, Notă oficială semnată de Antonio Miranda, Director General în Ministerul Afacerilor Externe din Lisabona, 31 martie 1951, f.1

¹⁰⁵⁷ *Idem*, PEA,P.2, M103, A 32, Raport, 1 mai 1952, f.3

¹⁰⁵⁸ *Ibidem*, Telegrama emisă de Ministrul Afacerilor Externe Antonio Ferro, Ambasadei Portugaliei din Berna, cu destinația România, 28 aprilie 1952, f.2

¹⁰⁵⁹ *Ibidem*, nr.296, Telegramă Berna adresată ministrului Afacerilor Străine de la Lisabona, Antonio Ferro, apropiatul lui Salazar, 6 august 1953, f.1

¹⁰⁶⁰ *Ibidem*, Serie A, nr.296, Berna, Telegramă, 6 august 1953

¹⁰⁶¹ *Ibidem*, nr.2, 3 ianuarie 1953; nr.139, 15 noiembrie 1952; nr.147, 22 noiembrie 1952

¹⁰⁶² *Ibidem*, Lisabona, Telegramă Caixa Geral de Depositos, 22 noiembrie 1952

¹⁰⁶³ *Ibidem*, Decesul acestuia a fost trecut în registrul Stării Civile din Orașul lui Stalin, la nr.653 din 29 august 1952. Certificatul deține nr. 8853

¹⁰⁶⁴ *Ibidem*, Berna, Departamentul Politic Federal, 23 octombrie 1952, f.1-2

La 22 decembrie 1952, Legația Portugaliei din Berna e emis un document care cuprindea toate datoriile diplomatului portughez detaliate:

„Décompte reçu de la Légation de Suisse à Bucarest
Dans l'affaire de Brederode
Frais encore à payer pas Mme de Brederode :
Fraise de médecin et de pharmacie 4595 lei
Cercueil et accessoires, transport du cercueil.....3168, 66
Service religieux200
Garde du cercueil et enterrement.....590, 85
8554, 51 lei

Avance faite à Mme de Brederode par la Légation de Suisse à Bucarest
pour autres frais encourus lors des décès de son mari1500 lei

Final10054, 51

Avance faite à M de Brederode par ladite Légation cet été, suivant
téléphone de la Légation du Portugal au Département Politique Fédéral en
date du 17 mai 1952.....1000
lei”¹⁰⁶⁵

Cele patru scrisori lăsate de Martinho de Brederode, alături de actul de deces și alte documente medicale justificative au fost trimise de văduva acestuia la Lisabona, tot prin intermediul Legației din Berna. S-a încercat depistarea existenței unor conturi bancare și evident a posibilelor solduri existente. Spre exemplu MAE din Lisabona cerea la 3 ianuarie 1953 Băncii Fonsecas, Rua de Comercio, Lisboa, informații dacă fostul ministru plenipotențiar Martinho de Brederode avea în această bancă vreun depozit bancar și în caz afirmativ să se comunice care era soldul la 22 septembrie 1952 și dacă după această dată a suferit vreo modificare¹⁰⁶⁶. Întreaga datorie a fost suportată în cele din urmă de MAE, Lisabona¹⁰⁶⁷.

În urma morții sale, a rămas familiei un tablou, se pare destul de valoros, dacă avem în vedere faptul că se discuta soarta acestuia. La 5 februarie 1953, Serviciul Administrativ din cadrul Direcției Generale a Afacerilor Politice și de Administrație internă, al MAE, cerea Însărcinatului cu Afaceri Ad-interim de la București, Balbino Gomes da Silva Canhote Navarro, ca răspuns la scrisoarea întrebare a acestuia din 4 ianuarie 1953, că i-ar fi recunoscător dacă i-ar face favoarea de a nu dispune de tablourile decedatului ministru, Martinho de Brederode, până la noi ordine. Între aceste tablouri, deducem din corespondența diplomatică investigată, exista unul, „cu o valoare deosebită”. Pentru rezolvarea acestei probleme, „am reușit să mă

¹⁰⁶⁵ *Ibidem*, nr. 443, Berna, Raport Martinho de Brederode, 23 decembrie 1952, f.1

¹⁰⁶⁶ *Ibidem*, nr.2, Lisabona, Raport, 3 ianuarie 1953, f.2

¹⁰⁶⁷ *Ibidem*, Lisabona, Notă, 6 noiembrie 1952, f.1

interesez, preciza ministrul Antonio Ferro, care sunt succesorii decedatului Martinho de Brederode:

Julia Brederode Rodrigues dos Santos
Fernanda Brederode Sacadura Falcão
Geraldo Rodrigues Brederode
Maria Brégide Brederode de Sousa Lima
Antonio Annonimo”¹⁰⁶⁸.

Primii doi moștenitori au precizat că „suntem de acord cu predarea tabloului către MAE și acceptăm în avans, ca bună, orice soluție care în ultimă instanță, Excelența Voastră o va lua cu privire la această temă. (...) Am discutat de asemenea și cu avocatul Gonçalo Casimiro, reprezentantul doamnei Maria Brégide Brederode de Sousa Lima, care mi-a declarat că, aceea doamnă aflându-se în dificultăți financiare, nu poate să renunțe pur și simplu la tablou și cerea ca acesta să fie evaluat de un specialist competent ales de ministrul de Externe portughez. Ultimul succesor, Antonio Annonimo, declara același avocat, că cedează partea sa indiferent de cât îi va reveni verișoarei sale Maria Brégide Brederode de Sousa Lima”¹⁰⁶⁹.

¹⁰⁶⁸ *Ibidem*, Datoriile fostului ministru al Portugaliei în București, Martinho de Brederode, Raport, 25 martie 1953, f.2

¹⁰⁶⁹ *Ibidem*

CONCLUZII

Studiul temeinic al evoluției relațiilor internaționale în general, nu poate fi conceput în afara cunoașterii și aprofundării dinamicii raporturilor bilaterale statornicite între societățile și popoarele lumii, pe dubla axă a timpului și a spațiului. Desigur, ponderea acestora din urmă, ca segmente analitice constitutive ale celor dintâi, nu a fost, nu este și nu va fi niciodată uniformă. Stările conflictuale majore, ca și perioadele de destindere și pace au fost generate și întreținute prin voința aproape exclusivă a puterilor vremii, statelor mici revenindu-le cel mai adesea rolul de pionieri, de făuritori de pretexte, de monedă de schimb sau chiar numai de simple elemente de decor.

Prin urmare, conceptul de relații internaționale cuprinde mulțimea legăturilor bilaterale dintre state, stabilite în mod oficial sau neoficial. Fiecare relație sau fiecare colaborare are posibilitatea de a dispune diferențiat de propria-i capacitate de înrâurire a ansamblului.

Un exemplu în acest sens este evoluția raporturilor dintre România și Portugalia. Din perspectiva *marii politici*, numind astfel evoluția relațiilor internaționale cu cele mai reprezentative momente și mai sugestive forme de expresie de până la debutul primului război mondial, raporturile bilaterale româno-portugheze nu au fost definitorii pentru niciuna dintre cele două părți. Până în 1919, contactele dintre cele două state au fost lacunare, sporadice, prezente de cele mai multe ori cu prilejul unor evenimente majore europene sau naționale. După primul război mondial, transformările care s-au impus în Europa, apariția unor noi state, reorganizarea rolurilor politico-economice ale statelor europene, reîmpărțirea sferelor de influență și a piețelor de desfacere, au generat intensificarea raporturilor diplomatice, mai ales la nivelul statelor de rangul doi. În acest context, în căutare de noi piețe de desfacere pentru produsele lor exportabile, portughezii și-au îndreptat atenția spre Balcani, unde România devenise un pilon economico-politic important, alături de Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor.

Existente încă din antichitate, oficializate abia la jumătatea secolului al XIX-lea, prin înființarea primului consulat onorific la București, relațiile dintre România și Portugalia au cunoscut cea mai consistentă fază de dezvoltare odată cu înființarea primei Legații portugheze la București, aflată sub egida diplomatului Martinho de Brederode.

Mergând pe urmele unei reprezentative personalități a diplomației portugheze, Martinho Teixeira Homem de Brederode de Cunha, am încercat să surprindem câteva dintre momentele importante ale diplomației europene

de la sfârșitul secolului XIX și începutul secolului XX. La sfârșitul secolului XIX, guvernul portughez acorda o importanță particulară Belgiei și intereselor acestui stat în Africa, în vreme ce Belgia era interesată de o colaborare cu Portugalia, posesoarea Angolei și Mozambicului. A fost șansa lui Martinho de Brederode de a se afla în misiune diplomatică la Bruxelles, în timpul Conferinței internaționale din capitala belgiană, ce viza „lupta pentru Africa”. În acest context s-a format ca diplomat. Documentele pe care le-a întocmit ne transpun cu ușurință în lumea de atunci, prin descrierea unor mișcări politice, cum este cazul mișcării boulangiste din Franța, care a fost pe punctul de a pune în pericol relațiile diplomatice dintre Belgia și Franța, prin refugiul generalului Boulanger la Bruxelles, dar și a mișcărilor greviste, care au avut rezonanță în parlamentul belgian.

Cunoștințele deprinse aici, i-au fost de mare folos câțiva ani mai târziu în Maroc, la Tanger, unde se confruntau interesele Franței, Spaniei și Germaniei. De astă dată, în calitate de Șef de Misiune, Martinho de Brederode a lăsat posterității numeroase dosare cu corespondență oficială și personală, articole din ziare și fotografii. Am găsit aici informații interesante cu privire la Conferința de la Algesiras, la rolul jucat de Italia în aceste momente, la războiul diplomatic mai mult sau mai puțin tacit dintre Franța și Germania, la situația internă din teritoriul marocan. Interesante sunt impresiile personale ale tânărului diplomat cu privire la oamenii locului, la raporturile pe care le-a avut cu aceștia, dar și cu colegii săi de la celelalte misiuni diplomatice. O dovadă a profesionalismului și calităților sale de fin observator este multitudinea rapoartelor cu privire la comerțul Portugaliei cu Marocul, redată până la cele mai mici amănunte, precum și sugestiile făcute guvernului de la Lisabona, în privința extinderii exportului spre Maroc. Pe baza acestor note informative am reușit să realizăm o analiză cantitativă a importului și exportului portughez în Maroc.

Trimiterea sa în China ultimilor ani ai Imperiului, în 1906, i-a adus, pe lângă greutatea comunicării cu autoritățile locale, o experiență nouă, diferită de ceea ce trăise până atunci. Revoluția rusă din 1905 avusese un răsunet puternic în China. Apoi gândirea egocentrică a acestui stat a creat noi dificultăți. Portugalia avea interese deosebite aici: portul Macao și hinterlandul din jurul său, pe care se străduia să le păstreze, în ciuda numeroaselor dovezi că nu-i aparțin. Pentru aceasta, prin intermediul lui Martinho de Brederode și a celorlaltor funcționari portughezi de aici, s-a inițiat o politică economică, care să creeze o anumită dependență a mandarinilor de metropola portugheză.

În 1912 a revenit în Europa și la scurt timp a fost trimis în misiune la Paris, ulterior la Roma și în cele din urmă în Balcani. Din cauza războiului sistemul de comunicare era complet dezorganizat. Informațiile și documentele circulau cu dificultate dintr-o parte în alta a Europei, iar cazurile de pierdere a documentelor erau frecvente. Posibil ca acesta să fie

unul din motivele care fac ca în fondurile cercetate de noi documentele cu privire la Martinho de Brederode, perioada franceză și italiană, să lipsească aproape cu desăvârșire.

În momentul deciziei guvernului de la Lisabona de înființare a unei legații în Balcani, între Portugalia, Serbia și Grecia existau deja legături oficiale. Din acest motiv ca sediu inițial al Legației a fost ales Belgradul, însă situația internă a noului Regat a determinat refuzarea ofertei, ceea ce a condus la alegerea Bucureștiului ca sediu. România și Portugalia aveau numeroase puncte comune. Țări latine, aliate în timpul primului război mondial, asemănătoare ca statut politic internațional, acestea au împărtășit aceeași soartă. Reîntregite la finalul mării conflagrații mondiale, învingătoare, cel puțin teoretic, cele două state au avut mult de îndurat de pe urma crizelor economice. Preocupate de a-și rezolva propria situație internă, marile puteri se dezic de acestea. În plus nu au nici un interes să scoată din decăderea economică micile state aliate, piețe de desfacere pentru propriile lor produse economice.

Atent la toate transformările survenite în România, Martinho de Brederode a fost mereu interesat în special de o colaborare pe plan economic și cultural, fără să negligeze politicul însă, cel puțin în prima parte a misiunii sale de la București. Analiza vieții politice din România s-a dovedit destul de minuțioasă, chiar dacă adesea subiectivă. Martinho de Brederode a surprins un peisaj instabil, demonstrat de frecventele schimbări de guvern, facționalismul partidelor, trecerea oamenilor politici de la un partid la altul. Diplomatul portughez a remarcat puterea deținută de rege în numirea guvernelor, care organizau apoi alegeri parlamentare, explicându-se în felul acesta regularitatea cu care cei chemați să formeze cabinetul reușeau să obțină majoritatea legislativă. Această trăsătură a mecanismului politic a fost întărită în 1926, când Partidul Liberal, pentru a-și asigura controlul politic, a votat o lege potrivit căreia partidul învingător cu cel puțin 40% din voturi – de regulă partidul care organiza alegerile – obținea o „primă” de 50% din mandate, la care se adăuga o proporție ponderată din mandatele rămase. Prin urmare, România interbelică a cunoscut o formă de democrație parlamentară „dirijată”. Remarcăm de asemenea simpatia pe care Ministrul portughez a manifesta-o în cei cincisprezece ani de mandat la București, față de oamenii politici din Transilvania, singurii capabili, după părerea sa, să scoată România din impasul în care se afla.

Și politicii externe românești, Martinho de Brederode i-a acordat atenția cuvenită. A remarcat că viitorul României urma să fie influențat de felul în care reușea să se protejeze de atitudinea revizionistă a statelor vecine. A avut în vedere raporturile statului român cu Rusia, Polonia, Cehoslovacia, Iugoslavia, Grecia, Marea Britanie, SUA, Belgia, Olanda etc. Remarcăm în mod special calitatea sa de diplomat în privința negocierilor purtate pentru semnarea unui tratat de arbitraj și negociere, româno-portughez, pe modelul celui semnat de România cu Elveția. Apoi trebuie menționată activitatea sa de

pe lângă autoritățile de la București, în privința reînființării Legației române de la Lisabona, desființată în 1922, din motive economice.

Diplomatul portughez a manifestat un interes special pentru implicațiile politicului în chestiunile de natură economică, care puteau influența relațiile României cu exteriorul, inclusiv cu Portugalia. Disprețuia pe liberali și aprecia gândirea politico-economică a transilvănenilor. Combătea politica „prin noi înșine”, a celor dintâi, încadrându-se prin aceasta, cum era și firesc, în rândul politicianilor vest europeni.

În notele sale informative remarcăm în mod deosebit interesul acordat spre exemplu problemei împrumutului extern, cu care s-a confruntat România până în 1930; apoi situației comerțului românesc, insistând asupra descoperirii unei posibilități de a transporta produse portugheze spre România și invers, ceea ce a reușit cu sprijin olandez; fluctuației leului, evoluției prețurilor etc. Industria petrolului românesc i-a trezit un interes special, pentru că, „dacă condițiile acestei țări [României – n.n.] se vor îmbunătăți” (făcea referire la lipsa transportului în special), diplomatul era interesat să mijlocească achiziționarea acestui produs pentru țara sa. Pentru o colaborare cât mai eficientă cu România, Martinho de Brederode a înființat mai multe consulate, la București, Galați, Brăila etc., a creat legături importante între negustorii români și cei portughezi, a negociat un tratat de comerț și navigație, finalizat ulterior ieșirii sale la pensie etc.

Pe plan cultural, Martinho de Brederode a facilitat vizita în Portugalia a unor importante personalități românești, a mediat semnarea unor acorduri de colaborare între universități, a făcut cunoscută românilor literatura portugheză și viceversa.

Personalitate controversată, invidios din fire, înfumurat, orgolios și impulsiv, caracteristici specifice clasei din care făcea parte și manierei în care fusese crescut, Martinho de Brederode a fost ținta mai multor antipatii, atât în cercurile intelectuale și politice din Portugalia cât și din România.

În funcție de materialul documentar găsit în arhivele și presa timpului, lucrarea de față a încercat să realizeze o prezentare cât se poate de detaliată și comprehensivă a legăturilor diplomatice româno-portugheze, într-o perioadă atât de bogată în evenimente politice. Tema nu a fost până în prezent studiată din punct de vedere științific de cercetătorii de specialitate. Abordarea sa are menirea de a servi la o mai bună cunoaștere reciprocă, sperând ca prin investigarea raporturilor româno-portugheze din trecut să contribuim la dezvoltarea bunelor relații din prezent. Imaginea, pe care diplomatul portughez a creat-o României și oamenilor politici de la București, o considerăm importantă pentru cunoașterea mentalității diplomatului portughez în raport cu comunitatea românească, până în 1919 necunoscută lui. Proiectarea aspirațiilor și căutărilor proprii s-a dovedit mai puternică decât dorința de a cunoaște pe „celălalt”.

Prin rapoartele sale, Martinho de Brederode a încercat să descrie și să explice o țară, România, care l-a adoptat până spre finalul vieții. Realitatea însă este multiplă și inepuizabilă, iar reprezentarea ei și în acest caz nu poate fi decât limitată, simplificată și inevitabil subiectivă. Istoria este una singură. Dar câte interpretări și viziuni există asupra ei? Nici o imagine nu are cum să fie identică cu subiectul reprezentat. Fără cuvinte nu putem reconstitui nimic, dar tot cuvintele obligă realitatea să intre în anumite mentale prestabilite.

Prin urmare, am încercat să tratăm subiectul cu obiectivitate, fără să dăm crezare comentariilor diplomatului portughez, atunci când acestea s-au dovedit subiective. Nici nu am intenționat urcarea pe un pedestal a diplomatului portughez, ci dimpotrivă am urmărit să-l prezentăm așa cum ni-l înfățișează documentele și sursele editate consultate. Demersul nostru se dorește a fi un nou pas, cu sensul de continuare, de completare, dar mai ales un prim pas științific în studierea relațiilor româno-portugheze din perioada interbelică.

RESUMO

A problemática das relações internacionais tornou-se um domínio de actualidade e de interesse para a historiografia europeia, baseando-se no conhecimento das interligações entre Estados, sejam elas de teor político, económico, cultural, militar, religioso, etc. Tem-se verificado, nos últimos anos, na Roménia, um prodigioso desenvolvimento das investigações que dizem respeito às relações diplomáticas entre o Estado Romeno e outros Estados da Europa ou do mundo. Têm surgido desta forma um número significativo de trabalhos de especialidade, elaborados por investigadores consagrados ou jovens doutorandos, ainda em busca do inédito, interessados em olhar para além das fronteiras do seu próprio país.

A mudança do regime político na Roménia, após 1989, permitiu aos estudantes e intelectuais romenos o afastamento do bloco soviético e a natural integração na Europa de tradição ocidental. Os programas europeus¹⁰⁷⁰, através de bolsas, têm vindo a criar um quadro propício ao estudo na Europa para alunos com possibilidades materiais mais modestas. Em 2003 beneficiei duma dessas oportunidades e escolhi como destino a Universidade de Coimbra, Portugal. Foi lá que encontrei pessoas invulgares, colegas extraordinários, professores abertos ao diálogo e dispostos a apoiar os jovens investigadores. O sistema universitário igualmente exigente com todos os alunos, independente da sua nacionalidade, levou à apresentação de projectos baseados em documentos inéditos de arquivo. Foi assim que me foi proporcionado o meu primeiro contacto com os Arquivos Diplomáticos do Ministério dos Negócios Estrangeiros, em Lisboa. E foi assim que surgiu a ideia do presente trabalho, de facto a minha tese de doutoramento.

Foi assim que, na minha investigação, comecei a seguir os passos do diplomata português Martinho de Brederode, tentado descortinar, deste modo, as relações romeno-portuguesas e, implicitamente, a imagem da política romena na visão das autoridades de Lisboa naqueles tempos. Senti-me motivada a incluir na tese a abordagem de um importante domínio da história das relações diplomáticas, história das relações bilaterais, e o papel da diplomacia na divulgação dos ideais que animaram, em certo momento, os povos europeus.

O trabalho foi concebido partindo do pressuposto que, na abordagem de qualquer assunto histórico, para que este seja devidamente entendido,

¹⁰⁷⁰ Socrates-Erasmus, Leonardo da Vinci, Tempus, etc.

devemos utilizar métodos específicos. Contudo, no início das minhas investigações, decidi afastar-me de qualquer esquema metodológico até concluir a leitura de todo o material documentário e da bibliografia específica. Posteriormente, o método surgiu por si. Tive em consideração o uso dominante da análise diacrónica e outros métodos como: a análise comparativa, a análise documental e o estudo de caso. Tentei também conferir-lhe um carácter interdisciplinar, utilizando técnicas que pertencem à Heráldica, Genealogia, Sociologia das Relações Internacionais, Economia, às Ciências Políticas, etc.

Para além de todos estes métodos devemos acrescentar a imagiologia histórica, método que utilizámos em destacar a imagem da Roménia entre as Duas Guerras aos olhos do diplomata português. Estive particularmente interessada num certo tipo de imagem analisado com base num certo tipo de fonte, num determinado meio referencial e num espaço limitado de tempo. O resultado, obtido com peculiar prudência, é, certamente, uma análise imagiológica parcial.

Na selecção das fontes bibliográficas dei uma particular importância aos documentos descobertos nos arquivos e bibliotecas portuguesas e romenas. Cito, neste sentido, a correspondência de Martinho de Brederode com instituições portuguesas, com várias personalidades culturais do seu país, mas, sobretudo, com personalidades romenas. É importante salientar que a maioria dos documentos inéditos estudados, para além da correspondência – telegramas, cartas, notas –, foram relatórios diplomáticos. Devido à época e à falta de fundos necessários para a modernização da Legação, os relatórios do diplomata português são escritos à mão, pouco legíveis às vezes, mas com uma linguagem dentro dos padrões diplomáticos. A leitura desses relatórios foi às vezes dificultada pelas expressões idiomáticas do português, específicas à primeira metade do século XX. Nos dossiers percursos, a maioria dos documentos encontravam-se em original, outras vezes junto com cópias. Às vezes, os documentos recebidos por Martinho de Brederode, com base nos quais redigia parte dos seus relatórios, são ilegivelmente assinados. Por conseguinte, estive na impossibilidade de poder identificar os seus autores.

Por outro lado, não podemos omitir os periódicos da Roménia ou Portugal, em francês, português ou romeno, em que se encontram para além dos artigos sobre o diplomata português, artigos publicados por iniciativa sua, em diversas ocasiões ou aludindo a momentos importantes para o seu país, tal como apareciam na imprensa lisboeta, ou artigos relacionados com acontecimentos que visavam ambos os Estados. Devo mencionar, neste contexto, o facto de ter verificado que, muitas vezes, a imprensa romena não reflectia verdadeiramente a realidade política e económica da Roménia daqueles tempos, pactuando constantemente com o regime político ou com um determinado partido político. As informações recolhidas destas fontes permitem afirmar que os jornalistas de entre as Duas Guerras baseavam-se

frequentemente na intuição ou informações truncadas, prejudicando desta forma o Estado Romeno.

Foram consultados arquivos *online*, *sites* oficiais de certas instituições nacionais portuguesas e romenas, de institutos de investigação, etc. Foi igualmente útil na redacção da tese a consulta de bases de dados internacionais: EBSCO, Books Google, tal como enciclopédias, dicionários, documentos, éditos.

Para além de toda esta base documental, a experiência vivida durante as investigações, bem como as competências adquiridas constituíram um verdadeiro suporte na elaboração deste trabalho. Com base neste projecto, foi possível contactar com instituições e personalidades distintas, interessadas directa ou tangencialmente neste assunto, e que me apoiaram na evolução da minha investigação. Foi-me também permitido o acesso a uma vasta fonte documental inédita, que me obrigou a uma análise responsável do seu conteúdo. Menciono também algumas dificuldades quanto ao acesso aos documentos, designadamente nos Arquivos Nacionais Históricos Centrais de Bucareste.

Dito isto, a minha proposta na presente tese foi a de apresentar uma análise numa tripla perspectiva. Primeiro, uma ampla apresentação da personagem principal da investigação. A sua actividade diplomática, e a forma como este homem político soube moldar uma parte das relações internacionais do sudeste do continente europeu em prol da paz e da cooperação, constitui uma segunda abordagem. Em terceiro lugar, foi investigada a imagem que o diplomata português conseguiu transmitir aos seus contemporâneos com base nos relatórios elaborados durante as suas missões e na correspondência pessoal. Foi o meu objectivo complementar as análises realizadas com a descrição dos contextos históricos em que Portugal e a Roménia interagiram no plano das relações internacionais.

No Capítulo I da minha tese, *A Família Brederode na História de Portugal*, iniciei a exposição com a tentativa de revelar o maior número possível de elementos ligados à vida e à actividade diplomática de Martinho Maria Teixeira Homem de Brederode de Cunha. Considerei necessária, neste sentido, a realização de um estudo genealógico e heráldico da sua família, tanto quanto as fontes me possibilitaram. Não se trata de uma investigação exaustiva, trata-se sim de completar as informações descobertas nos arquivos portugueses e romenos, que permitirá compreender melhor o perfil moral e ético do diplomata português e, implicitamente, o seu ponto de vista quanto às realidades político-económicas romenas.

Na apresentação do passado genealógico de Martinho de Brederode, utilizei o método analítico, isto é, a elaboração da tabela dos ascendentes familiares partindo da primeira abonação do nome *de Brederode*, no século XIII, até ao nascimento do diplomata português. Com base na análise genealógica, conhecendo a descendência do diplomata português, foi-me

possível estabelecer o lugar que este ocupou na sociedade portuguesa do ponto de vista político, social, cultural, etc.

A origem da família Brederode foi fixada, tal como mencionei, algures no início do século XIII, no sudoeste da Holanda. Uma das mais nobres famílias neerlandesas, ligada à família real holandesa, a família Brederode dominou ao longo de muitos séculos a província Holanda do Sul (em neerlandês *Zuid-Holland*), que incluía Roterdão, Vianen e Haarlem.

No século XVIII o nome Brederode aparece pela primeira vez em Portugal, através de um nobre holandês, oficial de marinha, capitão de navio, ao serviço do rei de Portugal. Trata-se de Lodewijk Pieter van Brederode, lorde de Bolswaert e Aarlanderveen, cavaleiro da “Ordem Militar de Cristo”, filho de Hendrik Maximilian, casado em Lisboa, a 5 de Novembro de 1732, com Margarita Ursula van Zeller, de origem portuguesa. Apreciado pelas suas qualidades de bom navegador, Lodewijk permaneceu ao serviço da coroa portuguesa, como capitão de navio até a sua morte, a 28 de Novembro de 1739.

A segunda parte deste capítulo inclui alguns elementos biográficos do diplomata. Nasceu a 15 de Abril de 1866, na residência da família Brederode, em Lisboa. Órfão de pai, antes de completar dois anos de idade, com uma mãe gravemente doente e incapaz de tratar dos seus dois filhos, Martinho e o seu irmão Fernando foram criados pela avó materna, no Palácio Mateus de Vila Real; mas quem verdadeiramente se dedicou à educação dos rapazes foi a sua tia materna, D. Isabel, futura condessa de Paraty.

Os dados sobre a escola e sua infância são bastante lacunares. A falta de um diário ou de notas pessoais deixa desconhecidos momentos importantes da vida do diplomata português.

A última parte do capítulo descreve os brasões de armas das famílias Teixeira, Homem, Brederode e de Cunha, e termina com uma descrição do brasão do diplomata, que inclui, basicamente, todos os brasões das famílias adiante referidas, agrupados segundo a importância que Martinho lhes conferiu e colocado no mote *Peut-être*, pelo famoso heraldista e escritor romeno, Mateiu Caragiale. Esta análise serve para completar as informações sobre Martinho Maria Teixeira Homem de Brederode de Cunha. Tendo em contas tais premissas, considero que o esforço de interpretar a mensagem transmitidas pelas composições heráldicas confere ao investigador a satisfação de desvendar os segredos do passado nos seus múltiplos aspectos.

Os brasões patenteiam através de cores vivas as mentalidades das gerações passadas, falam, às vezes de forma discreta, outras vezes com insistência, dos seus donos, caracterizando-os, sublinhando as preocupações quotidianas, as propriedades e as ligações com os grandes acontecimentos históricos nos quais estiveram presentes. As armas transmitem, igualmente, informações sobre a história de certas famílias.

O Capítulo II, *Os Começos da Carreira de Diplomata*, é um suporte para a compreensão da forma como o brilhante diplomata agiu nas suas

missões balcânicas. São também identificadas e analisadas aqui os domínios que apresentaram um real interesse para Portugal.

Brederode iniciou a sua carreira diplomática aos 23 anos. Acreditado nos principais países da Europa (Bélgica, França, Itália), ele chegou a servir os interesses portugueses em África (Marrocos) e Ásia (China), estabelecendo contactos e aprofundando a política interna e externa de alguns dos mais importantes países do mundo.

A 20 de Abril de 1889, recebeu a sua primeira missão diplomática, a de adido na Legação de Portugal em Bruxelas, no período em que o conde de Milvas era ministro plenipotenciário naquela cidade. Esta etapa significou, para Brederode, uma de mudança radical no seu modo de vida. O jovem diplomata, habituado a passar os tempos livres a seu bel-prazer, teve de se transformar num funcionário competente do Ministério dos Negócios Estrangeiros de Lisboa. Esta nova profissão trouxe ao escritor Martinho de Brederode inúmeras satisfações. A partir de então, teve a oportunidade única de viajar, de conhecer outros países, ambientes, pessoas, costumes, etc.

Mas afinal porque a Bélgica? Com o objectivo de reactivar os interesses e as disputas coloniais africanos, o governo português concedeu uma importância particular à Bélgica e aos interesses deste país em África, num contexto em que Portugal não queria ficar fora das decisões das grandes potências colónias. Por outro lado, a Bélgica era, por sua vez, interessada numa colaboração activa com Portugal, que dominava uma parte de Angola desde 1417.

Devido aos seus conhecimentos linguísticos, o jovem de apenas 23 anos, tornou-se indispensável à Legação, participando em todos os eventos diplomáticos. Consegui, desta forma, conhecer, em primeira mão, os acontecimentos políticos da capital belga. Para além disso, lia atenciosamente os periódicos portugueses e belgas, e seguia com minúcia o desenvolvimento dos factos ligados aos assuntos internos portugueses e belgas, também como os acontecimentos da cena política internacional.

Durante a sua estadia em Bruxelas, participou, por exemplo, nas conversações ligadas à Conferência de Berlim de 1885, que visavam a abolição da escravatura, assunto de máximo interesse para Portugal e a Bélgica. Encontrava-se também na capital belga durante a Convenção de 25 de Maio de 1891, assinada em Bruxelas, entre Portugal, implicado directamente neste assunto, e o Estado Independente do Congo.

A 14 de Fevereiro 1901, Martinho de Brederode avançou para secretário de legação, após um concurso organizado pelo Ministério dos Negócios Estrangeiros, em Lisboa. Devia continuar ainda cinco anos na capital portuguesa, na Direcção Política do Secretariado de Estado Português (23 de Novembro de 1890), direcção que pertencia ao mesmo ministério. Ficou ao serviço desta instituição até 1906, sendo, gradualmente, promovido a

escriba (1893), depois a segundo oficial (1901) antes de ser, finalmente, nomeado segundo secretário de legação.

A 8 de Janeiro de 1906, Martinho de Brederode foi enviado para a Legação de Tânger como encarregado de negócios, provisoriamente, chefe de missão.

Nos primeiros anos de século XX, as rivalidades entre as grandes potências da Europa fizeram com que o palco de acção se mudasse para fora do continente. A terra africana tornou-se o novo objecto das disputas diplomáticas. Poucos territórios africanos tinham ficado fora do domínio colonial. Uma situação a parte tinha Marrocos, berço de uma civilização milenária, um território na confluência de grandes civilizações que se sucederam e interpenetraram rapidamente no mundo árabo-berbere do Magreb.

Nas páginas deste trabalho, apresentei a questão das colónias e o interesse das grandes potências: França, Inglaterra, Alemanha, Itália, Espanha, etc. no norte africano, insistindo sobre as duas crises marroquinas que têm no centro a Conferência de Algeciras. Nesse período, Martinho de Brederode encontrava-se em Tânger, onde uma série de assassinios entre os diplomatas com missão em Marrocos chegaram a chocar a população autóctone e estrangeira, determinando assim a invasão militar das grandes potências.

Os seus relatórios abundam em informações quanto às decisões tomadas em Algeciras e às suas repercussões. Brederode sublinhou a importância dos líderes italianos na conferência, apresentando detalhadamente as suas intervenções diplomáticas. Na maioria dos seus relatórios, o diplomata português falou do encontro de Fez (momentos antes da Conferência de Algeciras, 1905) que declarava imprescindível, uma vez que o sultão tinha perdido o controlo sobre o norte africano.

As minhas investigações demonstraram que a realização de uma maior abertura nos contactos luso-marroquinos, sobretudo sob aspectos económico-comerciais, foi obra do jovem diplomata português, Martinho de Brederode. Começou por dirigir questões simples ao seu governo, mas continuou em busca de soluções e respostas. Na verdade, é agora que a sua carreira diplomática começa. Pouco tempo depois, foi enviado para “o outro fim do mundo”, como costumava dizer, para a China.

Nos anos antes da Grande Guerra, encontra-se em Pequim. Nomeado primeiro secretário, após um concurso organizado pela Direcção Geral do Ministério dos Negócios Estrangeiros, Martinho de Brederode, foi enviado para a Legação de Pequim segundo o real decreto de 14 de Março de 1907. Nessa altura, a sua experiência no que respeita os interesses portugueses no norte da África, em Tânger e Cádiz, era ainda necessária ao governo em Tânger e Cádiz. Com a ordem de 19 de Junho de 1907, foi enviado para continuar, provisoriamente, em Tânger. Nesta qualidade foi designado fazer parte da missão especial de Portugal nas festas comemorativas do centenário

das Cortes, da Constituição e do Círculo de Cádiz. Era um dos mais importantes acontecimentos comerciais de 1907, no golfo de Cádiz, em Espanha. A presença de Brederode na comitiva portuguesa sublinha o apreço pelas suas qualidades e conhecimentos no domínio comercial.

Só no Outono de 1907, começou a trabalhar na capital chinesa. Chegou nos últimos anos da China Imperial, pouco tempo depois da Revolução Russa de 1905, que teve um enorme eco na China. Preocupado com tudo o que acontece no país onde desempenhava as suas funções, Martinho de Brederode descrevia, nos seus relatórios, a política do Estado chinês, a mentalidade, a vida quotidiana, etc.

Neste contexto, dediquei um espaço especial a Macau, como zona de conflito e ao seu estatuto. Tentei apresentar, com base nos relatórios do diplomata português, o estatuto jurídico deste território e as fricções existentes que levaram à perda do controlo português na zona.

Na primeira década do século XX, a *questão das dependências* da província de Macau acaba por criar um abismo entre as duas nações. Se até à data a China não reagira contra a extensão da influência portuguesa nas ilhas à volta de Macau, agora, com base nos movimentos republicanos e, sobretudo, na reafirmação do nacionalismo, a reacção começou a surgir. Um grande golpe para os interesses económicos portugueses.

Na sua qualidade de membro da missão diplomática na China, Martinho de Brederode implicou-se directamente nesses assuntos, exprimindo abertamente, como era já habitual, o seu ponto de vista. Preocupado principalmente com a manutenção de relações favoráveis para a continuação do domínio português em Macau, alegando que a nação portuguesa foi a única que teve possessões na China, mas que nunca teve um conflito armado com este Estado, ele tentou, nas negociações com as autoridades de Pequim, encontrar soluções de compromisso que determinaram os chineses a aceitar indolgentemente a existência da colónia portuguesa.

A 14 de Maio de 1908, ainda em Pequim, Brederode foi nomeado governador interino, por pouco tempo, na ausência do governador chamado urgentemente a Lisboa. Neste período, recebeu a decisão do governo da metrópole de proibir o comércio com armas, sobretudo as de contrabando, como um perigo que podia ameaçar a colónia portuguesa.

A partir de Junho de 1908, Martinho de Brederode começou a tratar das tarefas de Cantão. Conhecia já os problemas com que Portugal se debatia nesta região. Receber tal missão, num momento especial, era sinal do apreço que o Ministério dos Negócios Estrangeiros tinha por ele. Tratou das suas missões com a habilidade de um diplomata que sabe o que deve fazer.

A questão sino-portuguesa referente a Macau e ao território aferente devia ter, urgentemente, uma solução. Neste sentido, o governo português tinha avançado a proposta, a 26 de Abril de 1908, de formar uma comissão mista cuja finalidade era estabelecer com clareza a zona de jurisdição da coroa

portuguesa, mas Marinho de Brederode mostrava-se céptico quanto à solução da situação.

Após o período diplomático passado na China, a 21 de Setembro de 1912, Brederode foi incluído de novo na comitiva portuguesa para as celebrações de Cádiz. A 5 de Março de 1913 passou a integrar a legação portuguesa em Paris, até o Verão de 1915. Era o seu sonho de juventude. Excelente conhecedor da língua e cultura francesas, Marinho de Brederode dedicou-se com paixão à actividade diplomática. Em todo este lapso de tempo, desempenhou os cargos de conselheiro de legação e, intermitentemente, o de encarregado de negócios *ad interim*. Em Paris, o ministro plenipotenciário de primeira classe era João Chagas, jornalista de profissão e republicano convicto. Infelizmente, os dois diplomatas não tiveram as melhores relações. A origem de cada um, as divergências de natureza política (Brederode era monárquico), e as diferenças de personalidade colocaram os dois políticos em planos opostos.

Por causa da Grande Guerra, o sistema de comunicações estava completamente desorganizado. As informações e os documentos circulavam com dificuldade na Europa, sendo frequentes os casos de perda de documentos. Talvez seja por isso que nos fundos investigados faltem quase por completo os documentos referentes ao período italiano.

No Capítulo III, *Nos Balcãs. O Apogeu da Carreira Diplomática de Marinho de Brederode*, foi dedicado à nomeação do protagonista como diplomata nos Balcãs.

Numa situação de pós-guerra bastante semelhante, a Roménia e Portugal decidiram estreitar os laços. A iniciativa pertenceu os lusitanos. Conscientes do facto de que não se podiam basear no apoio das grandes potências, decidiram concentrar os seus interesses nas próprias mãos. Necessitavam assim de uma política hábil e inteligente, que visava, entre outros assuntos, os Balcãs. A transformação deste espaço num mercado aberto aos produtos lusos, que não se encontravam na zona, podia ajudar o Estado português a recuperar uma grande parte das perdas matérias sofridas, saindo desta forma da crise em que se encontrava.

É neste contexto que o governo da República Portuguesa, segundo a legislação em vigor, decidiu a criação de uma legação consular de segunda classe na península balcânica, cuja sede administrativa foi, inicialmente, fixada em Belgrado, porque este já tinha representação diplomática em Madrid para Espanha e Portugal. Devido a problemas internos, o jovem Reino dos Servos, Croatas e Eslovenos foi obrigado a recusar a proposta portuguesa, obrigando assim Portugal a reorientar a sua opção para Bucareste.

Nesta situação, graças ao decreto de 10 de Maio de 1919, nasceu a primeira Legação de Portugal nos Balcãs, acreditada para a Roménia, Grécia e o Reino dos Servos, Croatas e Eslovenos, na altura já reconhecido pelos

tratados de paz posteriores à Grande Guerra, legação com sede permanente em Bucareste.

O presente capítulo abrange três grandes subcapítulos em que tratei, por ordem, as relações diplomáticas estabelecidas por Martinho de Brederode, primeiro com o Reino dos Servos, Croatas e Eslovenos, depois com a Grécia e, finalmente, com a Roménia.

No capítulo IV, *A Política do Pós-Guerra na Visão do Diplomata Português*, reconstitui o início do seu novo cargo diplomático que não se consumiu nos melhores auspícios para Marinho de Brederode. Ele não estava nada encantado com a ideia de abandonar Roma, para servir os interesses de Portugal na Europa Central e de Sudeste. Este foi o motivo devido ao qual o diplomata português chegou alguns meses após a sua nomeação na capital romena. Frustrações pessoais não resolvidas, misturadas com problemas oficiais, envoltos em incertezas, criaram-lhe um longo estado de desconforto. A Bucareste do pós-guerra encontrava-se num período de reconstrução após a pilhagem e as destruições provocados pelos anos da ocupação alemã-austro-húngara.

As mudanças radicais que aconteceram na Roménia no início da terceira década do século XX foram brilhantemente evocadas nos seus relatórios. Martinho de Brederode notava que o sistema partidário se apresentava bastante mais complexo. Da alternância governamental tinha-se passado ao multipartidarismo. Tinham surgido assim líderes com visões políticas diferentes, dominados por orgulhos ideológicos e ambições pessoais. Os antigos partidos, o Partido Liberal e o Partido Conservador começavam a perder da habitual importância política. Os termos “liberal” ou “conservador” passaram a significar, na consciência da opinião pública, “reaccionário”, “desonesto”, “novo-rico”. Os Conservadores que tinham servido os interesses dos latifundiários foram eliminados da vida política, e os Liberais, expoentes da burguesia industrial e bancária, confrontaram-se com a mais humilhante derrota política de toda a sua história, originada por uma grave crise de popularidade, nas primeiras eleições da Roménia do pós-guerra. Os Romenos estavam empenhados na construção de um Estado diferente, moderno. Este facto significava também mudanças radicais entre as quais a aparição de novos partidos, com uma maior base social. Entre os partidos mais notáveis na vida política, destacam-se a Liga do Povo (Abril de 1918), o Partido Nacional Camponês (Dezembro de 1918), o Partido Conservador Democrata, o Partido Socialista, etc. A nova visão da política interna romena implicava, frequentemente, a união ou a fragmentação de inúmeros partidos políticos. Era, basicamente, a situação dos partidos das províncias unidas que passaram a fundir-se com os partidos do Antigo Reino (i.e. a Roménia antes da União). A última fusão aconteceu em Janeiro de 1923, quando o Partido Camponês da

Bessarábia, representado por Ion Inculeț, e o Partido Democrata da União, da Bucovina, cujo líder era Ion Nistor, fusionaram com o Partido Nacional Liberal.

As observações do diplomata português sobre a política interna dos anos 1919-1934 são particularmente interessantes. Encontram-se nelas uma série de pormenores, alguns mesmo pitorescos, sobre vários líderes políticos da época (Alexandru Vaida Voevod, o general Alexandru Averescu, a família Brătianu, etc.). Martinho de Brederode manifesta um peculiar apreço pelos líderes políticos de Ardeal (Transilvânia). Ele destaca a sua sobriedade e capacidade organizativa, com raízes na cultura e mentalidade alemã, por oposição ao “fanariotismo” (mentalidade crepuscular, de cariz turco-balcânico), as oscilações, sejam elas hábeis ou espectaculares, característicos aos políticos do Antigo Reino. Nos seus relatórios, Brederode manifestou uma atitude bastante desfavorável em relação à família Brătianu e à política liberal “Por nós próprios”. Na base desta maneira de pensar estavam os interesses que servia em Bucareste, as suas convicções monárquicas, mas também a imprensa daquele tempo e as opiniões dos embaixadores das grandes potências, sobretudo as do embaixador britânico. Considero porém as suas críticas demasiado ácidas, tributárias à sua ascendência nobre e ao facto de pertencer a uma nação que, apesar de pequena do ponto de vista demográfico e territorial, ainda possuía um vasto império colonial.

Na verdade, toda a política romena foi minuciosamente descrita, analisada e interpretada pelo diplomata português.

No que respeita a política externa, característica ao período entre as Duas Guerras, a nível europeu e mundial, manifestava-se a oposição doutrinária entre socialismo e capitalismo, “a contradição entre o primeiro Estado socialista do mundo e os Estados burgueses que intervieram para esmagar a revolução soviética”. Para a política externa romena, a principal questão era a consolidação de um Estado nacional unitário, pelo reconhecimento das decisões das conferências de paz, subsequentes ao final da Grande Guerra.

Neste contexto, o interesse de Portugal e, implicitamente, de Martinho de Brederode pela política económica da Roménia levou-o a um olhar bastante atento a todos os sectores da vida política romena depois de 1919. No que respeita a política externa romena, durante o período da sua acreditação em Bucareste, Marinho de Brederode mostra um finíssimo e realista sentido de análise, para além do discurso público dos chefes de Estado e de governos com que o nosso país travava relações. Apesar disso, devo chamar a atenção que, às vezes, os seus relatórios enviados de para o governo de Lisboa, estavam influenciados por preconceitos e estereótipos acerca dos países balcânicos. Veja-se, neste sentido, uma ideia do diplomata: “Parece que nenhum dos vizinhos da Roménia não sente para este País uma grande simpatia”. As cambiantes extraídas dos relatórios diplomáticos de Martinho de

Brederode, têm informações relativas à Roménia e os seus vizinhos, sejam eles aliados (Jugoslávia), sejam revisionistas (Bulgária, Hungria, Rússia). Os comentários e as informações suculentas, recolhidos nos bastidores da cena política, sobre as relações externas da Roménia, apresentam um Brederode hábil e bom diplomata.

No que respeita as relações diplomáticas romeno-portuguesas, sob aspecto político, não descobri nenhum facto impressionante; contudo, as minhas expectativas foram superadas se levamos em conta a implicação dos dois Estados, situados nos extremos ocidental e oriental da Europa, na assinatura de tratados multinacionais, mas sobretudo bilaterais, que pareciam um acontecimento pouco provável. O primeiro documento que tive em vista foi a carta de confirmação do *Protocolo Adicional da Convenção Internacional* referente ao transporte aéreo. O documento data de 13 de Outubro de 1919, e foi assinado em Paris a 1 de Maio de 1920, reunindo afinal a aceitação de vinte e quatro países. Portugal e a Roménia apresentaram, conjuntamente, os assim chamados *instrumentos de ratificação*, a 7 de Outubro de 1923, depois de a França, Bélgica, Grécia e o Reino Servo-Croata-Esloveno o terem já ratificado em Junho de 1922. O último país a ratificá-lo foi a Itália, a 10 Abril de 1924.

Um outro documento que levou de novo Portugal e a Roménia à mesa das conversações assinado no quadro do Tratado de Paz de Saint Germain-en-Laye, a 10 de Setembro de 1919, foi a *Convenção sobre o Comércio com Armas e Munições*, aceite pelos EUA, Bélgica, Bolívia, Inglaterra, China, Cuba, Equador, França, Grécia, Guatemala, Haiti, Itália, Japão, Nicarágua, Panamá, Peru, Polónia, Reino dos Sérvios, Croatas e Eslovenos, Checoslováquia, etc. A Roménia assinou este documento a 31 de Maio de 1920, e Portugal a 17 de Julho de 1922. O original foi deposto nos Arquivos da República Francesa.

Igualmente, no quadro das convenções e dos acordos, inscreve-se o *acordo dos correios*, celebrado em Madrid a 20 de Novembro de 1920, e convalidado por Portugal a 29 de Março de 1921, data em que a Roménia já o tinha assinado. Este acordo previa a regulamentação das taxas, suprataxas e das condições gerais com vista à correspondência.

As relações diplomáticas romeno-portuguesas estavam em vias de desenvolvimento. A 18 de Março de 1922, o Estado romeno condecorou o presidente de Portugal, Óscar de Carmona e outras personalidades portuguesas. Não obstante, a decisão do Ministério de Negócios Estrangeiros de suspender várias representações diplomáticas e consulares romenas no estrangeiro, em Abril de 1922, por motivo de “fazer economias”, surpreendeu Marinho de Brederode. A 1 de Abril de 1922, a Legação romena em Lisboa recebeu a decisão de fechar. Obrigado a aceitar a decisão do governo romeno, Martinho de Brederode esperou pelo momento propício para a sua reabertura.

No início de 1926, a Roménia mostrou-se interessada em assinar um tratado de arbitragem e conciliação com a Suíça. Assinado a 3 de Fevereiro 1926 em Berna, o *Tratado de Conciliação, de Regulação Judiciária e de Arbitragem Obrigatória Romeno-Suíço*, entrou em vigor a partir de 27 de Agosto de 1926. Com base neste modelo, Martinho de Brederode militou pela assinatura de um tratado semelhante romeno-português.

As acções do ministro Brederode não se ficaram por aqui. As negociações foram, infelizmente, interrompidas. O primeiro-ministro I. G. Duca não se encontrava na capital, preocupado com as eleições parlamentares. Os relatórios investigados e as fontes éditas não registam a concretização deste projecto.

No mesmo ano, Martinho de Brederode negociava em Bucareste a reabertura da Legação romena em Lisboa, questão cuja solução tardava em aparecer. No final do ano, recebeu a notícia da abertura de duas novas legações, em Helsínquia e Rio de Janeiro. Consternado, o diplomata português entrou de novo em contacto com I. G. Duca e com Ion M. Mitileneu, ministro dos Negócios Estrangeiros no governo Averescu (Março de 1926 – Junho de 1927). Recebeu uma resposta apenas em Novembro de 1927, depois de tantas diligências. Na sequência de um memorando entregue ao Ministério dos Negócios Estrangeiros, em Novembro de 1927, o diplomata português, notava num dos seus relatórios: “acredito que em Fevereiro do próximo ano, a Legação de Lisboa vai funcionar, permanente e completamente separada de a de Madrid”. Na verdade, a existência da crise no final dos anos 30 até ao começo dos 40, fez com que as preocupações do diplomata português inclinassem para a situação económica da Roménia, preocupado em particular com os intercâmbios comerciais romeno-portugueses.

Concluindo, a política externa da Roménia no período entre as Duas Guerras evoluiu de modo constante na direcção geral de orientação para a França e a Inglaterra, mesmo se às vezes o seu ponto de vista não coincidia com o das duas grandes potências.

No Capítulo V, *Relatórios Económicos e Culturais Romeno-Portugueses no Período entre as Duas Guerras*, foram apresentadas e analisadas questões de natureza económica, também como o seu impacto na configuração política e social do país.

As condições gerais do desenvolvimento da Roménia tinham, sob todos os aspectos, o marco dos Estados em cujo território houvesse importantes acções militares. A união de todas as províncias romenas com o Antigo Reino complicou o processo de recuperação da Roménia. O processo de integração das componentes nacionais num “mecanismo único, orgânico e funcional”, é analisado neste capítulo também na sua perspectiva socioeconómica. Neste contexto, Martinho de Brederode salientava a existência de três factores bastante perigosos para a Roménia: a administração

decadente, a situação caótica no que respeitava as vias-férreas e as vias de comunicação em geral, e a situação dos camponeses.

No período entre as Duas Guerras, o nível de vida do Romenos evoluiu entre o tradicionalismo específico ao mundo rural romeno e a modernidade, que se desenvolveu melhor no ambiente urbano, aberto à recepção das novas tendências.

A primeira questão com se deparou o diplomata português em Bucareste foi a crise das habitações, que devia ser solucionada, na sua opinião, apenas em alguns anos. Depois, o que o impressiona é o baixo nível de vida, dos ordenados, o aumento dos preços, etc. A crise do pós-guerra foi apresentada no mais ínfimos pormenores.

As consideráveis destruições provocadas pela Grande Guerra e as enormes despesas com as campanhas militares, impuseram aos dirigentes de Bucareste a necessidade de uma rápida revigoração da economia e da situação financeira do país, através da valorização das riquezas naturais existentes. Ao mesmo tempo, tentou-se imperioso travar a intrusão do capital estrangeiro na economia romena, com todas as consequências decorrentes de uma tal situação. “As relações internacionais desenrolaram-se em condições profundamente diferentes daquelas anteriores à Guerra”, anotava Martinho de Brederode. E continuava: a nova Roménia transformava-se em “uma entidade económica capaz a tender e realizar um desenvolvimento auto-suficiente (...) o que consolida a sua posição no concerto dos Estados do mundo”.

O diplomata seguiu de perto a evolução do *leu* face a outras moedas europeias, a questão do transporte e do comércio, do petróleo, dos principais intercâmbios comerciais da Roménia, tentando sempre apontar nestes contextos os interesses de Portugal. Tentou, por todas as vias possíveis, melhorar as relações económicas com a Roménia, iniciando neste sentido várias negociações com vista a celebração de um acordo comercial, finalizado porém após a sua reforma.

Informações úteis encontram-se nos relatórios de Martinho de Brederode sobre a evolução das relações culturais entre os dois Estados. O diplomata compreendeu o específico da cultura romena que apreciava mais do que a política promovida pelas autoridades romenas no período em que se encontrou em Bucareste. Na vertente cultural, Marinho de Brederode facilitou a visita a Portugal de inúmeros intelectuais romenos, iniciativa bastante apreciada para aqueles tempos, mediando a assinatura de acordos de colaboração entre universidades, apresentando aos Romenos a literatura portuguesa e inversamente. Alguns exemplos concretos: a presença dos reitores das universidades de Coimbra, Lisboa e Porto na inauguração solene da Universidade romena de Cluj, em Fevereiro de 1920, ou os convites dirigidos a alguns professores universitários para participar em várias conferências de interesse internacional, em Bucareste. A nomeação, posterior

à sua reforma, de Lucian Blaga e Mircea Eliade como diplomatas em Lisboa, testemunha a continuidade e a consistência das relações culturais.

As suas preocupações de escritor, o seu temperamento vulcânico, a sua inclinação para atitudes e manifestações não conformistas aproximaram-no do mundo boémio romeno. As relações com este mundo oscilaram entre amizade, amor, estimulação mútua, até hostilidade, quebra de pontes de ligação, acusações vulgares surpreendentes.

No último capítulo da tese, tentei seguir a permanência de Martinho de Brederode na Roménia, após a sua reforma, em 1933, até a sua morte, em 1952. A primeira parte contém a imagem particular do diplomata, tanto entre Romenos, como entre Portugueses, de onde ressalta o seu temperamento violento e a antipatia que conseguia despertar, como pessoa, nos que viviam em seu redor. Os dois pontos de vista dos quais é olhado e percebido convergem em grande parte. O sólido dossier que lhe foi elaborado pela prefeitura da capital romena, as queixas dirigidas ao Ministério dos Negócios Estrangeiros, ajudaram a compreender a sua complexa personalidade. O fim da sua carreira diplomática mostrou-se bastante tenso, devido às suas insistências de continuar a missão, embora tivesse chagado a 67 anos de idade, o que significava a obrigatoriedade da reforma.

A última parte foi dedicada ao final da sua carreira de diplomata, ao casamento com a romena Cornelia Herția, em 1948, aos 82 anos, e ao facto de nunca mais conseguir regressar a Lisboa, apesar de algumas tentativas.

* * *

Em consequência, o estudo sólido da evolução das relações internacionais em geral não pode ser concebido fora do conhecimento aprofundado da dinâmica das relações bilaterais entre as sociedades e os povos do mundo, num duplo eixo: no tempo e no espaço. Evidentemente, o peso destes últimos, como segmentos analíticos constitutivos dos primeiros, não foi, não é e nunca será uniforme. As grandes situações conflituais, tal como os períodos de distensão e paz, foram geridos e mantidos pela vontade quase exclusiva das grandes potências daqueles tempos, os pequenos Estados tendo, quase sempre, um papel de pião, de meros pretextos, de moeda de câmbio, ou de simples elementos de cenário.

Em função do material documentário encontrado nos arquivos e na imprensa da época, este tese tentou realizar uma apresentação suficientemente detalhada e compreensiva das ligações diplomáticas romeno-portuguesas, num lapso de tempo riquíssimo em acontecimentos políticos. A temática nunca foi até a data abordada cientificamente pelos investigadores de especialidade. O objectivo deste trabalho é o de servir para um melhor conhecimento mútuo,

esperando que, pela investigação das relações romeno-portuguesas do passado, se possa contribuir ao desenvolvimento das boas relações na actualidade. A imagem, que o diplomata português criou à Roménia e aos seus políticos de Bucareste, é um testemunho importante para o conhecimento da mentalidade portuguesa em relação à comunidade romena, até 1919 por ele desconhecida. A projecção das suas aspirações e das próprias buscas foi mais forte do que o desejo de conhecer o “outro”.

Por fim, tentei tratar o assunto com objectividade, sem fazer demasiada fé nos comentários de Martinho de Brederode, quando estes se mostraram excessivamente subjectivos. Também não tentei erguer uma estátua ao diplomata português, tentado, pelo contrário, apresentando-o tal como dele falam os documentos e as fontes éditas consultadas. A minha abordagem deseja-se um novo passo, a continuar e completar naturalmente, mas sobretudo um primeiro passo científico no estudo das relações bilaterais entre os dois Estados, num período limitado em tempo: o período entre as Duas Guerras.

BIBLIOGRAFIE

Izvoare arhivistice inedite

- ADMAE, Lisabona, Portugalia, *Fond Legação de Portugal em Pequim / Legația Portugaliei din Pechin*, Cx 69, 137, 198-201
- Idem, *Fond: Consulado de Portugal em Cantão / Consulatul Portugaliei în Canton*, CX.98
- Idem, *Fond: Missão de Portugal na China / Fond: Misiunea Portugaliei în China*, Pechin
- Idem, *Fond: Martinho Teixeira Homem de Brederode*, CX 137, Dosar secțiunea Politică
- Idem, *Fond: Legação de Portugal em Tanger / Legația Portugaliei din Tanger*, 1906-1907, CX 153-158, M.6,
- Idem, *Fond: Legação de Portugal em Bruxellas / Legația Portugaliei din Bruxelles*, (1883-1891), CX 20-36, 130, 131
- Idem, *Fond: Procesos Individuais*, Martinho de Brederode
- Idem, *Fond: Legação do Portugal em Roma / Legația Portugaliei din Roma (1915-1918)*, CX 234-243
- Idem, *Fond: Legação de Portugal em Paris / Legația Portugaliei din Paris*, CX.190, 191
- Idem, *Fond: Legação de Portugal em Bucareste / Legația Portugaliei din București*, Dosar personal Martinho de Brederode, CX 37, 38, 130, 135, 138
- Idem, *Fond: Legações de diversas republicas em Lisboa / Fond: Legațiile diferitelor republici în Lisabona*, dos. Regato dos Servos, Croatos e Slovenos / Regatul Sârbilor, Croaților și Slovenilor, CX 475
- Idem, *Fond: Relações políticas Romenia – Portugal / Relații politice România Portugalia*, P.3, M 138-139 (1918-1922)
- Idem, *Fond: Relações políticas entre Portugal e diversas peisas / Relații politice între Portugalia și diverse alte state*, Pasta Roménia / Dosar România, P3, M360
- Idem, *Fond: Tratate*, Dosar: Portugalia-internațional, P3, A4, M.209, 1922-1927; Dosar: România, P2, A49, M70, Proc. 168/1929; P3, Negocios (Afaceri) (1930-1940), N.I., A72, M74
- Idem, *Fond: Relações com a Roménia 1925-1931*, Pasta Cultura / Dosar cultură, P2, A.16

- Idem, *Fond: GSG, (1933-1934)* Dosar personal, Martinho de Brederode - limite de idade (limită de vârstă)
- Idem, *Fond: PEA*, 1951
- Idem, *Fond : Consulados Cadiz / Consulate Cadiz (1912-1913)*, CX.589-593
- Idem, *Fond : Consulado de Portugal em Brăila, Romenia / Consulatul Portugaliei din Brăila, România (1912-1924)*, CX 773
- AUC, *Fond Philosophia / Fond Filozofie*, a - 2^ocadeira, 1883 – 1884, D – LV – 2 – 23 Martinho de Brederode
- Idem, *Fond Mathematica / Fond Matematica*, 1^oano, 1884 – 1885. n.º21, A 6 I, D – LIV – 3 – 29
- AMAE, Bucureşti, *Fond: Microfilme Anglia*, r.392, c.208
- Idem, *Fond 71, Portugalia relații cu România*, (1920 – 1944)
- Idem, *Fond: Microfilme Portugalia*, Dosar: Relații cu România, rola 15, 1919-1923
- Idem, *Fond Casa Regală*, dos.70/1918
- Idem, *Fond 77*, Dosare personale, Martinho de Brederode
- Idem, *Fond: Portugalia*, nr.77
- Arhivele Naționale Istorice Centrale, Bucureşti, *Dosar Portugalia*, Rola 15, cadrul 133
- Idem, *Fond:104*, dos.8589

Izvoare arhivistice edite și online

- Arhiva *Genea de Portugal*, Guarda – Mor, Edições de Publicações Multimedia Lda, *Fond: Martinho de Brederode*.
- Vezi:<http://www.geneall.net/P/fontes.php?sigla=BRED>
- [AZORES-L] *Portugal/Azores, Netherlands records/Brederode*, 07 Jul 1999 22:39:32. Vezi: <http://archiver.rootsweb.com/th/read/AZORES/1999-07/0931401572>
- Geneall*. Date arhivistice online de genealogie portugheză, Arquivo Nacional da Torre da Tombo.
- Vezi: http://www.geneall.net/P/per_search.php?start=30&idx=0&s=Brederode
- Livro Branca* (Cartea Albă), 1891
- Nova Coleção dos Tratados, Convençoes*, Tomo VIII, 1888-1889

Periodice

- Acção / Acțiune* (Lisabona), 1942
- A voz / Vocea* (Lisabona), 1943
- Bursa*, (Bucureşti), 1920-1934
- Diario de Noticias / Ziarul Guvernului* (Lisabona), 1892, 1919-1922, 1924, 1931-1934
- Dimineața* (Bucureşti), 1922, 1925-1928, 1931

Echo de Paris (Paris), 1906
El Ario (Tanger), 1906
Gazeta de Vest (Oradea), 1931
L'Orient (București), 1919-1931
L'indépendance du Belge (Bruxelles), 1889
Le Progres (București), 1920-1931
Monitorul Oficial (București), 1919-1932
The Times (Londra), 1906
Universul (București), 1922, 1925, 1928, 1934
Realitatea (Cluj), 1927 - 1928
Tribuna (Oradea), 1927
Universul (București), 1922-1925, 1932
Viitorul (București), 1930

Enciclopedii și dicționare

Atlas de Historia do Mundo (Atlas de istorie mondială), Editura Geoffrei Parker FBA, Lisabona, 2001
Bărbulescu, Petre (coord.), *Dicționar diplomatic*, București, Editura Politică, 1979
Chiciudean, Ion, Halic, Bogdan Alexandru, *Imagologie. Imagologie istorică*, București, Editura Comunicare.ro, 2008
Codul General al României, volumul VIII, *Legi uzuale: 1913-1919*, Editura Librăriei Alcalay & Co., București
Comte de Renesse, *Dictionnaire des figures héraldiques*, 7 vol., Bruxelles, 1893-1903
Dicionário Prático Ilustrado, Novo Dicionário Enciclopédico Luso – Brasileiro publicado sob a Direcção de Jaime / *Dicționar Practic și Ilustrat*, Noul Dicționar Enciclopedic Luso-Brazilian), Lello & Irmão – Editóres, Porto, 1964
Dictionarul Explicativ al Limbii Române, online. Vezi: <http://dexonline.ro/>
Enciclopedia Britanica online. Vezi: <http://www.britannica.com/EBchecked/topic/78677/Hendrik-van-Brederode>
Gal, Ionel (coord.), *Dicționar al științelor speciale ale istoriei*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1982
Gert, Oswald, *Lexikon der Heraldik*, VEB Bibliographisches Institut Leipzig, 1984
Larousse, Pierre, *Grand dictionnaire universel du XIX-e siècle*, vol 8, Paris, 1868
România și tratatele internaționale. Culegere de texte din tratate, convenții și acorduri internaționale privind relațiile politico-militare dintre state, București, Editura Politică, 1975

Lucrări generale

- *** *Memorial Antonesco. Le III-e homme de l'Axe*, Parias, Édition de la Couronne, 1950
- Acțiunea diplomatică a României și modificarea textelor de pace cu Austria.*
 Vezi: <http://www.scrivube.com/istorie/ACTIUNEA-DIPLOMATICA-A-ROMANIE25152284.php> target="_blank" title="ACTIUNEA DIPLOMATICA A ROMANIEI SI MODIFICAREA TEXTELOR TRATATULUI DE PACE CU AUSTRIA"
- Aricescu, C.D., *Correspondență secretă și acte inedite ale capilor revoluțiunii române de la 1848 și ale administrațiunii de la Balta-Liman*, 1, București, 1873
- Aureliu, Alexandru, *Principii ale relațiilor dintre state*, București, Editura Politică, 1966
- Baumer, Franklin, *O pensamento europeu moderno / Gândirea modernă europeană*, Lisabona, Editura 70, 1990
- Berindei, Dan (coord.), *Istoria Românilor. Constituirea României moderne (1821-1878)*, București, Editura Enciclopedică, 2003
- Bozga, Vasile, *Criza agrară din România între cele două războaie mondiale*, București, Editura Academiei RSR, 1975
- Brătianu, Vintilă, "Situația economică creată României noi după război", în *Politica externă a României*, București, 1925
- Idem, „Economia națională a României”, în *Democrația*, București, nr. 4-5, 1919
- Bricard, Isabelle, *Dinastiile domnitoare ale Europei*, în românește de Sanda Pop, București, Editura Vivaldi, 2004
- Brunet, Jean – Paul, Launay, Michel, *Histoire contemporaine, d'une guerre à l'autre 1914 – 1945*, Paris, Hachette, 1974
- Burcea, Carmen, *Diplomație culturală. Prezențe românești în Italia interbelică*, București, Institutul Cultural Român, 2005
- Buzatu, Gheorghe, *România și trusturile petroliere internaționale până la 1929*, Iași, Editura Junimea, 1981
- Calafeteanu, Ion, *Politică și interes național în România interbelică*, București, Editura Enciclopedică, 1997
- Idem (coord.), *Istoria Politicii externe românești în date*, București, Editura Enciclopedică, 2003
- Calafeteanu, Ion, Popișteanu, Cristian, *Politica Externă a României. Dicționar Cronologic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1986
- Campus, Eliza, *Din politica externă a României*, București, Editura Politică, 1980
- Cândea, Virgil, Turcu, Constantin I., *România și America Latină*, București, Editura Politică, 1970
- Carvalho, Romulo de, *Historia do ensino em Portugal. Desde a fundacao da nacionalidade ate ao fim do regime de Salazar-Caetano / Istoria*

- învățămintului în Portugalia. De la fondarea națiunii până la finalul regimului Salazar - Caetano*, Lisabona, Fundação Colouste Gulbenkian, 1986
- Castro, Armando de, *A economia portuguesa do século XX / Economia portugheză în secolul XX (1900-1925)*, Lisabona, Ediçõis 70, 1979
- Cernovodeanu, Dan, *Știința și arta heraldică în România*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977
- Chagas, João, *Diario II / Jurnal II*, Lisabona, Ediçõis Rolim, 1987
- Chouchas, Michael, *Propaganda Comes of Age*, Washington, D.C., 1965
- Valentin Ciorbea, *Din istoria secolului XX, 1918-1939*, Constanța, Ex Ponto, 2006, p.305
- Craig Calhorm, Frederick Cooper, Kevin W. Moore, (editori), *Lessons of empire*, New York, New Press, 2006
- Cunha, Pedro Ary Ferreira da, *Brevíssima História Política de Portugal / Din istoria politică a Portugaliei*, în *Revista Internacional d'Humanitats 14 CEMOrOc-Feusp / Núcleo Humanidades-ESDC / Univ. Autónoma de Barcelona*, 2008
- Dascălu, Nicolae, *Relații româno-polone în perioada interbelică (1919-1939)*, București, 1991
- Idem, *Propaganda externă a României Mari (1918-1940)*, București, Editura Alternative, 1998
- Diamandi, Sterie, "Oliveira Salazar", în *Galeria Dictatorilor*, București, Editura Cugetarea, 1938
- Drecin, Mihai, (a cura di), *Istorie financiar-bancară. Studii asupra băncilor românești din Transilvania (1867 - 1918)*, vol. I, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 1996
- Idem, *Banca Albina din Sibiu. Instituție națională a românilor transilvăneni (1817 - 1918)*, Editura Dacia, Cluj-Napoca 1982
- Duculescu, Victor, *Diplomația păcii*, București, Albatros, 1985
- Eliade, Mircea, *Diario portugues / Jurnal portughez (1941-1945)*, Barcelona, Editorial Kairas, 2001
- Idem, *Jurnalul portughez și alte scrieri*, vol. II, București, Humanitas, 2006
- Idem, *Salazar și revoluția din Portugalia*, Editura Gordian, București, 1942
- Falcão, Conde, *Imagens da I Guerra Mundial / Imagini din timpul primului război mondial*, Lisabona, Estado Maior do Exército, 1998
- Grissner, G., *Heraldik*, Berlin, 1912
- Gaillard, Jean-Michel, Rowley, Anthony, *Histoire du continent Européen (de 1850 à la fin XX siècle)*, Paris, Editions du Seuil, 1998
- Galați Fischer Stephen, *România în secolul al XX-lea*, Institutul European, Iași, 1995
- Georgescu, Titu, *România în istoria Europei secolului XX. 1945-1990*, București, Editura Hyperion XXI, 1992

- Georgescu, Vlad, *Istoria românilor. De la origini până în zilele noastre* (ediția a III-a), București, Humanitas, 1992
- Gevaert, *L'héraldique*, Bruxelles, 1923
- Gheorghe, Gheorghe, *Tratatetele internaționale ale României*, vol. II, 1921-1939, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1980
- Gheorghe, Zaharia, „Considerații asupra politicii externe a României 1919-1929”, în *Probleme de politică externă a României 1919-1939. Culegere de Studii*, vol. I, București, Editura Militară, 1971
- Glaser, Edwin, *Regulile de interpretare a tratatelor internaționale*, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1968
- Gogeanu, Paul, *Dunărea în relațiile internaționale*, București, Editura Politică, 1970
- Grecescu, Ion, *Nicolae Titulescu. Concepție juridică și diplomație*, Craiova, Scrisul românesc, 1982
- Grecu, Victor, *Idealul unității naționale în presa românească*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1996
- Idem, *Idealul unității naționale în presa românească*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1996
- Guy Gauthier, *Acvile și lei. O istorie a monarhiilor balcanice*, București, Editura Humanitas, 2004
- Graham, Evans, *Dicționar de relații internaționale*, Traducere de Anca Irina Ionescu, București, Editura Universal Dalsi, 2001
- Iorga, N., *Memorii*, vol. II, București, Editura Națională „Ciornei”, 1989
- Idem, *Țara latină cea mai îndepărtată de Europa: Portugalia*. Note de drum și conferințe, București, Editura Casei Școlare, 1928
- Idem, *O viață de om. Așa cum a fost*, București, Editura Minerva, 1976
- Iovan, Ion, “Index la ultimele însemnări ale lui Mateiu Caragiale”, în *România literară*, nr. 1, ianuarie 2007
- Hâciu, Anastase N., *Evreii în Țările Românești*, cu o prefață de profesor S. Mehedinți, București, Tip “Cartea Românească” SA, 1943
- Hlihor, Constantin, *Istoria secolului XX*.
- Vezi: <http://www.scribd.com/doc/3046171/C-Hlihor-Istoria-sec-XX>
- Hlihor, Constantin, Căpățîna, Ecaterina, *Comunicare în conflictele și crizele internaționale (secolul al XX-lea și începutul secolului XXI)*, București, 2007. Vezi: <http://www.scribd.com/doc/12204148/conflicte-si-comunicare-in-secolul-xx>
- Hobsbawn, Eric, *Age of Extremes. The Short Twentieth Century, 1919-1991*, London, M. Joseph, 1994
- Hrenciuc, Daniel, „Considerații asupra evoluției relațiilor româno-poloneze în perioada interbelică (1919-1939)”, în *Revista istorică*, nr.5-6, septembrie –decembrie, TOM XV, București, 2004
- Ianculescu, A., *La Roumanie nouvelle et ses richesses minières*, Paris, 1928
- Ignat, Dan, *Transporturile de ieri și azi*, București, 1989

- Ivănescu, Fulger, *Acte internaționale cu caracter economico-financiar*, București, Forum, 1993
- Jelavich, Barbara, *Istoria Balcanilor*, vol II (secolul al XX-lea), Iași, Institutul European, 2000
- Jelavich, Charles și Barbara, *Formarea Statelor Naționale Balcanice (1804-1920)*, Cluj-Napoca, Editura Dacia, 2006
- Kedourie, Elie, *Nacionalismo / Naționalismul*, lucrare apărută sub tutela Centro de estudios constitucionales / Centrului de studii constituționale, Barcellona, Editura Casa del Libro, 2002
- Kolarz, Walter, *Mituri și realități în Europa de est*, Iași, Polirom, 2003
- Lazăr, Dan, „România și Iugoslavia în context sud est european“ (1919-1929), în *Studii de istorie a românilor și a relațiilor internaționale* (Editori: Lucian Leușteanu, Petronel Zahariuc, Dan Constantin Măță), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”, 2007
- L'Histoire du Monde. De 1789 a 1918: Afrique – Ameriques – Europe – Extreme Orient – Oceania*, Paris, Larousse, 1995
- Livezeanu, Irina, *Cultură și naționalism în România Mare (1918-1930)*, București, Editura Humanitas, 1998
- Madaule, Jacques, *Istoria Franței*, vol. II, București, Editura Politică, 1973
- Madgearu, Virgil, *Bazele noiei politici economice*, București, 1929
- Magalhaes, José Calvet de, *Manualo diplomatico. Direito diplomatico. Practica diplomatica / Manual de diplomație. Drept diplomatic. Practică diplomatică*, Lisabona, Editura Bizancio, 2001
- Mamina, Ion, Scurtu, Ioan, *Guverne și guvernanți 1916-1938*, București, Editura Silex, 1996
- Manciur, Emilian, *Protocol instituțional*, București, Editura Comunicare.ro, 2002
- Manoilescu, Mihail, *Memorii*, volumul I, II, București, Editura Enciclopedica, 1993
- Idem, *Portugalia lui Salazar*, București, Biblioteca Lumea Nouă, 1936
- Meneses, D. Fernando de, *Historia de Tanger / Istoria Tangerului*, Lisboa, 1872
- Mihai Berza, “Genealogia – disciplină auxiliară a istoriei”, în *Hrisovul*, IV, 1944
- Mihai Sorin Rădulescu, *Genealogii*, București, Albatros, 1999
- Mihaiu, Virgil, „Frânturi lusitane - Un studiu comparatist portughezo-române”, în *România Literară*, nr.6, 2008
- Milza, Pierre, Berstein, Serge, *Istoria secolului XX 1900-1945*, București, Editura BIG-ALL, 1998
- Morell, Jordi Canal i, *Banderas blancas, boinas rojas: una historia política del carlismo / Steaguri albe, berete roșii: o istorie politică a carlismului, 1876-1939*, Madrid, Editura Marcial Pons, 2006

- Muşat, Mircea, Ardeleanu, Ion, *Political life in Romania (1918-1921)*, Bucureşti, Editura Academiei RSR, 1982
- Nichifor Crainic, *Zile albe. Zile negre. Memorii*, vol. I, Bucureşti, Editura Gândirea, 1991
- Oprea, Ion M., *Nicolae Titulescu*, Bucureşti, Editura Ştiinţifică, 1966
- Orga, Valentin, Vlad, Aurel, *Istorie şi destin*, Cluj-Napoca, Editura Argonaus, 2001
- Pascu, Ştefan, *Istoria Românilor*, Ediţia III, Bucureşti, Editura Didactică şi Pedagogică, 1974
- Pereira, Parceria Antonio Maria, *Diario de João Chagas. 1914*, Lisabona, Livraria Editora, 1930
- Popescu, Dumitra, *Principii şi forme juridice ale cooperării economice internaţionale. Studii de drept internaţional*, Bucureşti, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1979
- Idem, *Schiţă istorică relativă la înfiinţarea şi organizarea Ministerului Afacerilor Străine de la înfiinţarea sa şi până astăzi*, Bucureşti, 1890
- Puşcaş, Vasile, Vese, Vasile, *Dezvoltare şi modernizare în România interbelică (1919-1939)*. Culegere de studii, Bucureşti, Editura Politică, 1988
- Ramos, Rui, *História de Portugal / Istoria Portugaliei*, Direcção de José Mattoso, vol. 6, Lisabona, Editorial Estampa, 1994
- Regina Maria, *Povestea vieţii mele*, vol I, Bucureşti, Editura Albatros, 1996
- Rego, da Silva A., *História da colonização moderna*, Lisabona, Gabinete de Estudos Coloniais do Centro Universitario, Mocidade Portuguesa, 1951
- Relaţii consulare ale României. Culegere de tratate, convenţii şi acorduri*, Bucureşti, Editura Politică, 1975
- Renouvin, Pierre, *Introduction a l'histoire des relations internationales*, Paris, Librairie Armand Colin, 1964
- Revultas y revoluciones en la historia: Primeiras Jornadas de Estudios Historicos*, Universidade de Salamanca, 1990
- Rodrigues, António Simões (coord.), *História de Portugal em Dados / Istoria Portugaliei în date*, a III-a ediţie, Lisabona, Editura Temas & Debates, 2000
- Saffroy, G., *Bibliographie généalogique, héraldique et nobiliaire de la France*, Paris, 1968
- Saraiva Cardeal, *Memoria sobre a expedição de Tanger*, în OC, vol. III, Lisabona, 1874
- Scurtu, Ioan (coord.), *Istoria Românilor. România întregită (1918-1940)*, vol. VIII, Bucureşti, Editura Enciclopedică, 2003
- Idem, "Schimbările de guverne de la sfârşitul anului 1921 şi începutul lui 1922", în *Analele Universităţii Bucureşti*, nr.1, 1972
- Idem, *Contribuţii privind viaţa politică din România*, Editura Ştiinţifică şi Enciclopedică, Bucureşti, 1988

- Idem, *Din viața politică a României (1926-1947). Studiu critic privind istoria Partidului Național Țărănesc*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983
- Idem, *Din viața politică a României (1926-1947). Studiu critic privind istoria Partidului Național Țărănesc*, Editura Științifică și Enciclopedică, București, 1983
- Idem, *Studii de Istorie*, București, Ars Docendi, 2002
- Scurtu, Ioan, Buzatu, Gheorghe, *Istoria românilor în secolul XX*, București, Paideea, 1999
- Slăvescu, Victor, *Istoricul Băncii Naționale a României (1880-1924)*, București, „Cultura Națională”, 1925
- Smith, Anthony, *Nacionalismo y Modernidad / Naționalism și modernitate. Colección Ciencia Política (Colecția de științe politice)*, Madrid, Editura Istmo, S.A., 2000
- Studii de istorie a românilor și relații internaționale* (Editori: Lucian Leuștean, Petronel Zahariuc, Dan Constantin Măță), Iași, Editura Universității „Alexandru Ioan Cuza”
- Șipoș, Sorin, *Silviu Dragomir – istoric*, Oradea, Editura Universității din Oradea, Cartdidact Chișinău, 2009
- Ștefan S. Gorovei, „Cu privire la metodeologia cercetărilor de genealogie medievală moldovenească”, în *Revista Arhivelor*, nr.1, 1973
- Vezi:http://www.romlit.ro/index_la_ultimele_nsemnri_ale_lui_mateiu_caragi_ale?makePrintable=1
- Teodorescu, Răzvan, *Specificul politic și cultural al Europei de Sud-Est*, București, Editura Fundația României de Măine, 2004
- Todorova Maria, *Balkanii și Balcanismul*, traducere de Mihaela Constantinescu și Sofia Oprescu, București, Humanitas, 2000
- Turcu, C-tin, *Lucian Blaga sau fascinația diplomației*, București, Editura Enciclopedică, 1995
- Vaida, Mircea, *Pe urmele lui Lucian Blaga*, București, Editura Sport-Turism, 1982
- Vesa, Vasile, *România și Franța la începutul secolului XX (1900-1916). Pagini de istorie diplomatică*, Cluj Napoca, Editura Dacia, 1975
- Zub, Alexandru, *Istorie și istorici în România interbelică*, Iași, Editura Junimea, 1989
- Wriston, Henry M, *Diplomacy in a democracy*, New York, Harper et Bros, 1956

Lucrări speciale

- Anuario Diplomatico e Consular Portugues / Anuarul diplomatic și Consular Portughez*, 1910-1913, Imprensa Nacional, Lisboa, 1915
- Ibidem*, 1918-1919), Lisboa, Imprensa Nacional, 1920
- Ibidem*, 1918 – 1919, Lisboa, Imprensa Nacional, 1957

- Berza, Mihai, „Lecția de deschidere a cursului de genealogie de la Școala de Arhivistică”, ținută în decembrie 1944 - publicată în *Hrisovul*, IV, București, 1944; Vezi: <http://ebooks.unibuc.ro/istorie/arhivistica/lcuprins.htm>
- Blaga, Lucian, *Din activitatea diplomatică: rapoarte, articole, scrisori, cereri, telegrame*, 1937-1938, București, Editura Eminescu, 1995
- Bockenbergh, Pieter Cornelis van, Jacobsyoon, Jan, *Historia et genealogia Brederodiorum, illustrissimae gentis Hollandie*, Paris, 1587
- Cernovodeanu, Dan, *Știința și arta heraldicii în România*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1977
- Constraint on trial: Dirck Volckertsz Coornhert and religious freedom*, Sixteenth Centurz essays & Studies, 2000
- Cruz, Antonio, *Os Portucalenses nas jornadas do Norte de Africa / Portughezii în expedițiile din Nordul Africii*, în *O Porto nas Navegação / Porto în timpul navigațiilor*, Lisabona, ICLP, 1983
- Cunha, Carlos Guimarães da, *A «Janeirinha» e o Partido Reformista. Da Revolução de Janeiro de 1868 ao Pacto da Granja*, Lisabona, Edições Colibri, 2003
- Dek, A.W.E., *Os primeiros nove senhores de Brederode*, Haarlem, 1956
- Idem, *Genealogie der Heren van Brederode –Dutch*, Amsterdam, 1979
- Din, Petre, *Mitul bunului împărat în sensibilitatea colectivă a românilor din transilvania în secolul al XVIII-lea*, Cluj, Editura Cluj Napoca, 2003
- Dogaru, Maria, *Din heraldica României*, Brașov, Editura Jif, 1994
- Idem, „Sigiliul, izvor istoric și factor cultural”, în *Analele Universității București*, Seria: Istorie, XXIX, 1980
- Drăghicescu, Adina Berciu, *Arhivistica și documentaristica*, Universitatea din București, 2002
- Duculescu, Victor, *Ipostaze ale diplomației: deschisă, conferențiară, secretă*, București, Editura Militară, 1986
- Gelder, A. H. Enno van, *Bailleul, Bronkhorst, Brederode*, De Gids, C, 1936
- Ghițescu, Mihaela, *Cultura luso-brasileira na Romenia*. Vezi: http://www.geocities.com/ail_br/culturalusobrasileiranaromenia.html
- Kirițescu, Costin C., *Sistemul bănesc al leului și precursorii lui*, vol. II, București, Editura Academiei Republicii Socialiste România, 1967
- Lubite, A., *Traité élémentaire du blason*, Paris, 1893
- Lynch, Michael, *China: de la Imperiu la Republica Populară 1900-1949*, București, Editura BIC-ALL, 2004
- Madeira, Lina Alves, *Alberto da Veiga Simões. Esboço Bibliográfico*, Coimbra, Editura Quarteto, 2002
- Madgearu, Virgil D., *Evoluția Economiei Românești după războiul mondial*, București, Editura Științifică, 1995
- Marques, A. H. de Oliveira, *Historia dos portugueses no Extremo Oriente / Istoria portughezilor în Extremul Orient*, vol. III, Lisabona, Fundação Oriente, 2000

- Mocanu, Pavel, *Martinho de Brederode. Povestea unui ambasador portughez îndrăgostit de România*, București, Meteor Press, 2009
- Idem, *Documente diplomatice portugheze din secolele al XVIII-lea și al XIX-lea privitoare la Tarile Române*, București, Meteor Press, 2003
- Nierop, De Henk F. K. van, *Beeldenstorm en burgerlijk verzet in Amsterdam (1566-1567)*, Nijmegen, 1978
- Idem, *The nobility of Holland: from knights to regents, 1500-1650*, Maarten Ultee, 1993.
- Vezi: http://books.google.ro/books?id=r0YVMbmbnk4C&pg=PA186&lpg=PA186&dq=brederode+family&source=bl&ots=S6FPW1chns&sig=6HKlDs2UfAQCWBGy1C90oVu08GU&hl=ro&ei=Kt1mStOTF4eRsAapoIHXBg&sa=X&oi=book_result&ct=result&resnum=2
- Novais, Noemia Malva, *João Chagas. A Diplomacia e a Guerra / João Chagas. Diplomația și Războiul (1914-1918)*, Coimbra, Minerva, 2006
- Oliveira, Eduardo Fernandes de, Santos, Fernando Brederode, *Brederode da Holanda em Portugal. Oito seculos de historia de uma familia europeia*, Lisabona, 2002
- Pastoureau, Michel, *Les armoires*, Bruxelles, Editions Brepols, 1976
- Perdigão, Daniel, „Un portret matein. Vasco da Gama”, în *Amfiteatru*, București, nr.34, 1985
- Idem, „Craii de Curtea Veche. Un prototip portughez al lui Pantazi” în *Revista Literară*, București, nr. 47, 1998
- Pollmann, Judith, *Religions choice in the Dutch Republic. The reformation of Arnoldus Buchelius (1565-1641)*, Manchestern University Press, 1623
- Prinet, M., „De l'origine orientale des armoires européennes”, în *Archives héraldiques suisses*, Geneve, nr. 26, 1912
- Rêgo, João de Figueirôa, „Family genealogical records: cleansing and social reception (Portugal - 16th to 18th century)”, în *Journal of Portuguese History*, vol.6, nr.1, Summer 2008,
- Vezi: http://www.brown.edu/Departments/Portuguese_Brazilian_Studies/ejph/html/issue11/pdf/jrego.pdf
- Rodríguez, Bustos, Manuel. *Cádiz en el sistema atlántico. La ciudad, sus comerciantes y la actividad mercantil (1650-1830)* UCA, 1995
- Săucești, Marcel Sturza, *Haraldica. Tratat tehnic*, București, Editura Științifică și Enciclopedică, 1974
- Sherman, Spectos, David, *Romania at the Paris Peace Conference. A study of the Diplomacy of Ion I.C.Brătianu*, Iași, The Center for Romanian Studies, The Romanian Cultural Fondation, 1995
- Scurtă istorie a Chinei*, Pagini de Istorie Universală, București, Editura Tineretului, 1959
- Stoica, Alina, „Diplomatic Portuguese-Yugoslavian Relations after the great world conflagration”, în *Analele Universității din Oradea, Fascicola*

- Relații Internaționale și Studii Europene*, TOM I, Oradea, Editura Universității din Oradea, 2009, p.17-24
- Stoica, Alina, „Portuguese – Moroccan diplomatic relations at the end of the 19th century and the beginning of the 20th century”, în *Analele Universitatii din Oradea Fascicola Istorie-Arheologie*, Oradea, Editura Universitatii din Oradea, 2008, p.177-189
- Stoica, Alina, „Romanian Portuguese Economic Relationships between the to World Wars”, în *Challenges and Perspectives in the Regional and Euroregional Issues in the New Europe*, editori: Ioan Horga, Suli-Zakar Istvan, Oradea University Press, Institute for Euroregional Studies Oradea-Debrecen, Editura Universității din Oradea, 2006, p.50-60
- Stoica, Alina, „Martinho de Brederode - diplomat portughez în România (1919/1933)”, în *Analele Universității din Oradea, Istorie-Arheologie*, TOM XIV, Oradea, Editura Universității din Oradea, 2004
- Sută, Nicolae, Drăgan, Gabriela, Maria Mureșan, Sultana Sută-Selejan, *Istoria comerțului exterior românesc. O prezentare sintetică*, București, Editura Eficient, 1996
- Valahu, Mugur, *Angola: Chave de Africa*, Parceria A. M. Pereira, LDA. 1968
- Venancio, Jose Carlos, *Colonialismo, antropologia e lusofonias (Colonialismul, antropologia și lusofonia)*, Lisabona, Editura Vega, 1996
- Vezi:http://books.google.ro/books?id=WIVbAAAAQAAJ&printsec=frontcover&source=gbs_navlinks_s
- Gerrit Voogt, *Constraint on trial: Dirck Volckertsz Coornhert and religious freedom*, Missouri, Truman State University Press, Kirksville, 2000
- Zainea, Ion, *The World War II and Europe s destiny in the notes of the journal from Portugal of Mircea Eliade (1941-1945)*, în *Estudos do Seculo XX*, nr.7, Coimbra University Press, 2007, p.289-307
- Zainea, Ion, Stoica, Alina, „The revolution in Portugal and Salazar’s Regime in the Romanian press and publications”, în *Revista da História das Ideias*, vol.29, Coimbra, Portugalia, 2008, p.583-615
- Zbucea, Gheorghe, *Istoria Iugoslaviei*, București, Editura Corint, 2000
- Zeletin, Ștefan, „Prin noi înșine... (Istoria unui principiu)”, în *Viața românească*, Iași, nr.1, 1929

Surse web

http://www.moneyexpress.ro/articol_16116
<http://www.bnr.ro/Perioada-contemporana--1051.aspx>;
<http://media.maps.com/magellan/Images/ANGOLA-W1.gif>
<http://tangier.free.fr/Histoire/f18.html>
<http://users.erols.com/mwhite28/chin1910.htm>
http://www.orastieinfo.ro/personalitati/aurel_vlad/aurel_vlad.html

<http://www.princeradublog.ro/jurnal/maria-a-romaniei/>

<http://www.roportal.ro/articole/401.htm>

<http://www.visitalgarve.pt/visitalgarve/vEN/>

<http://www.castles.nl/brede/brede.html>

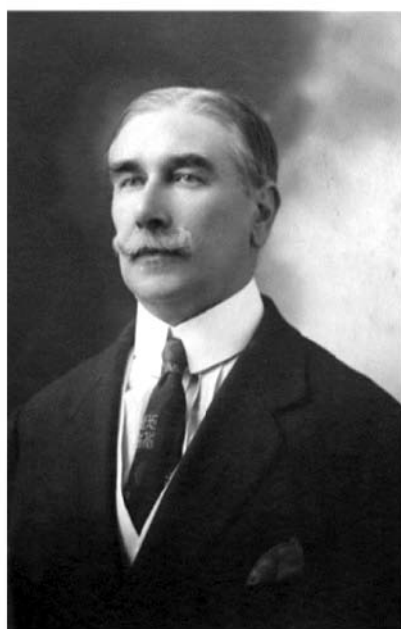
<http://www.cm-mirandela.pt/index.php?oid=6853>

http://www.worldstatesmen.org/China_Foreign_colonies.html#Macau

http://www.romlit.ro/frnturi_lusitane_- in_studiu_comparatist_portughezo-romn

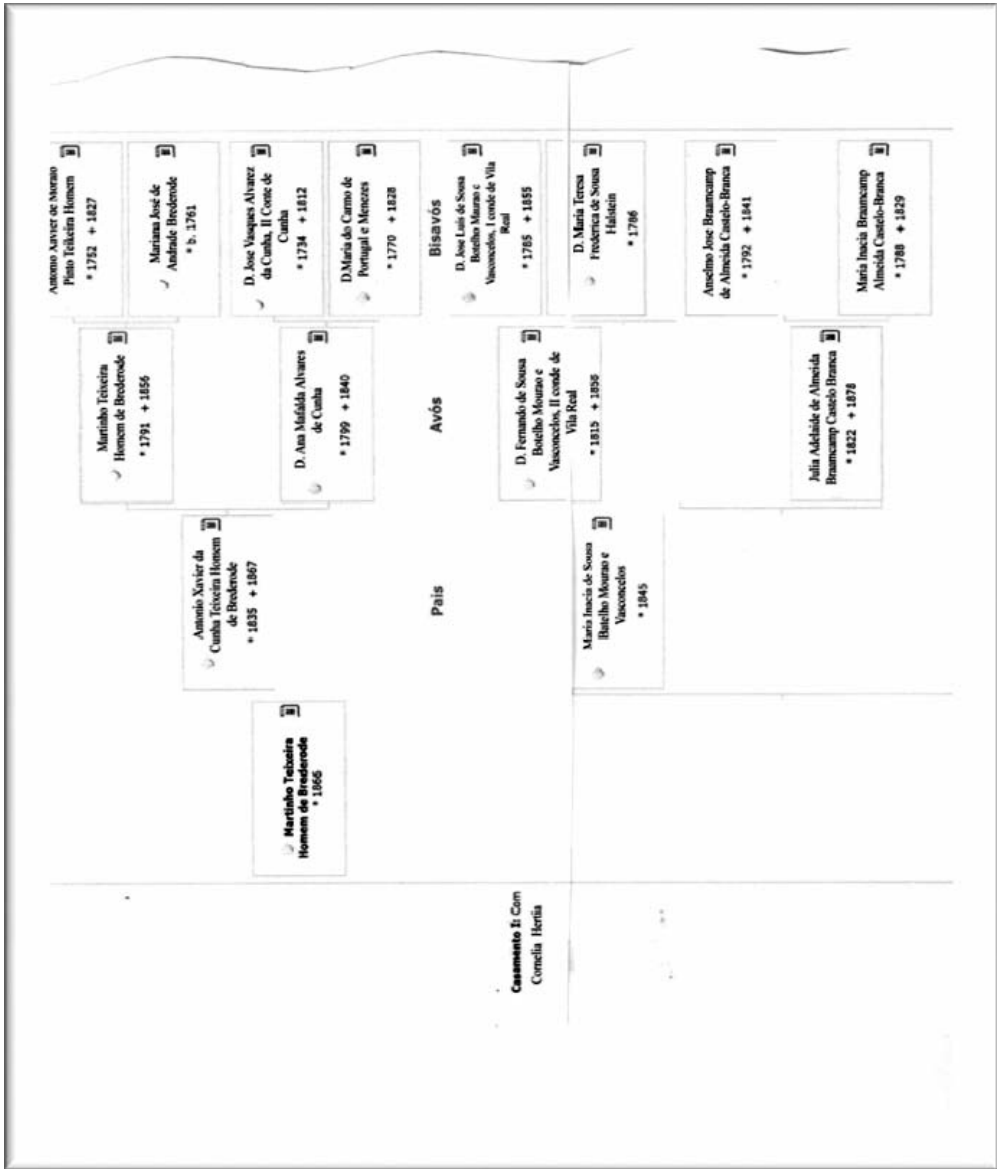
ANEXE

Martinho de Brederode
Fotografii realizate în București

SURSA: ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*,
dos. personale Martinho de Brederode, CX 38, Serie A

Arborele genealogic al lui Martinho Teixeira Homem de Brederode de Cunha

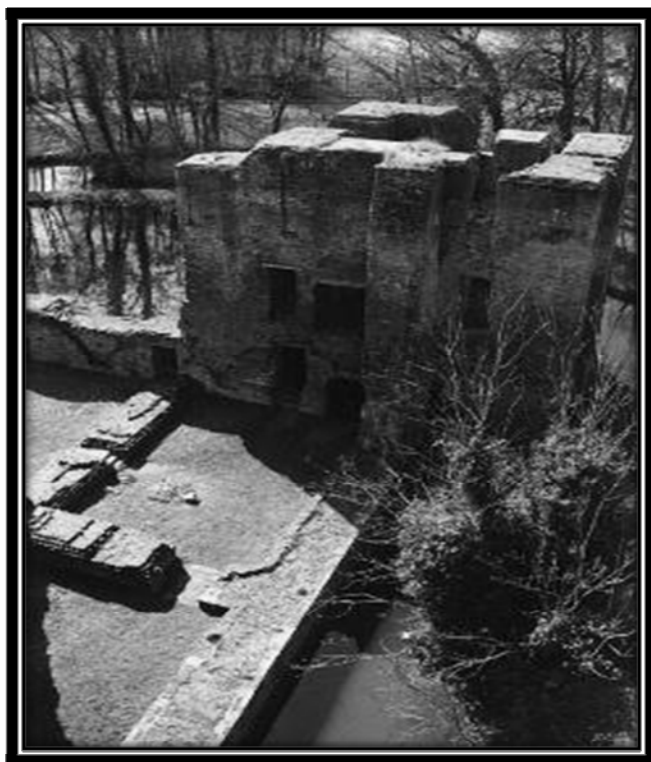
Imagini cu castelul Brederode (Santpoort, Olanda) – 1-4

1

2

3

4

Localizarea regiunii dominate de Familia Brederode în Olanda

Harta Olandei

Provincia Olanda de Sud

Steagul provinciei Olanda de Sud, care se regăsește și pe blazonul familiei Brederode

SURSA: <http://www.familieteeling.nl/brederode.html>

**Biserica unde a fost botezat Martinho de Brederode și
Palatul Mateus unde a crescut**

Palatul Mateos
Villa Real, Portugalia

Palatul Mateos, Villa Real, Portugalia

SURSA: <http://ro.tixik.com/image-175359.htm>;
http://www.pbase.com/bauer/palacio_mateus

Remanierea heraldică a diplomatului portughez

*a) Blazonul familiei
Teixeira*

*b) Blazonul familiei
Homem*

*c) Blazonul familiei
de Cuhna*

d)

*Blazonul familiei
Brederode*

e)

**Documente electorale selectate de Brederode și
trimise la Lisabona (1920)**

VOTAȚI
IN ALEGERILE PENTRU CAMERA
LISTA PARTIDULUI SOCIALIST

Cu semnul
Două ciocane
încrucișate

Cu semnul
Două ciocane
încrucișate

1. M. Gh. Bujor
2. N. Bogdan
3. Ilie Moscovici
4. Gh. Cristescu
5. C. Popovici
6. Al. Pătruțescu
7. Rudolf Maier
8. Gh. Teodorescu
9. Al. Oprescu
10. Toma Dragu
11. D. Popp
12. D. Gănescu
13. Th. Iordăchescu
14. Radu Șelaru
15. I. Mirescu
16. Lazăr Măgășu
17. I. Katz
18. Gh. M. Petrescu (Grupul)

**Singurii candidați cari vor apăra
libertățile și interesele muncitorilor
dela sate și orașe.**

SURSA: ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 37 (1919-1922), Serie A, nr. 49, anexă, 13 mai 1920; *Le Progres* (București), an II, 1920, nr.373, 19 mai, p.4

Inginerul Alexandru Solomon

Semnul listei e „TUNUL“

Toți alegătorii conștienți care voesc să troneze dreptatea, binele și viața eternă în România Mare, sa dea votul lor

LISTEI „PRIETENII POPORULUI“

unde candidează la **SENAT**

Inginerul ALEXANDRU SOLOMON

Invalid din Război

care nu are altă deviză de cât a apăra pe cei **mici**, care găsesc ușile închise pretutindeni.

Pe lista **10** este „**TUNUL**“ semnul distinctiv, votați-l deci.

Un consortium de financiers anglais a accordé à la Pologne un emprunt de 4 millions de livres, dont 3 en numéraire et 1 en bons de Trésor. Le Portugal a enfin réussi à obtenir un crédit de 3 millions de livres, lequel succéderait un autre de même montant. L'insuccès biennal de cette dernière opération a été immédiatement manifesté sur le marché où le cours du dollar est brusquement tombé de 60 fous à 48.

Le cabinet Averesco se compose comme suit :
Général Averesco, président du conseil et ministre de l'intérieur ;
Général Ruzano, ministre de la guerre ;
M. C. Argeliano, ministre des finances et par intérim de la justice ;
M. C. Cudalba, ministre de l'agriculture ;
M. C. Zambresco, ministre des affaires étrangères ;
M. P. Negulesco, ministre de l'instruction publique ;
M. O. Yalacano, ministre de l'industrie et du commerce.
MM. Iulian, Inculete, Trancușanu, A. Mocionyi, ministres d'Etat sans portefeuille.

VOTAȚI LISTA CANDIDAȚILOR INDEPENDENȚI CU DRAPELUL PENTRU CÂMERĂ	
Radu B. Rasetti	Maior George Agabekian
I. Mironescu	Vasile Ardeleanu
George Lăzărescu	Constantin Cîrșă
N. Băneș	George Filip
Alin, Mironescu	I. Răduț
Constantin Andrei	C. B. Căstă-Pere
Constantin Spiridon	Spiridon Arin
Constantin Gheorghe	Inginer C. M. Yalacano

Communiqué officiel

L'exportation du pétrole
Etant donné que les céréales et le pétrole, les deux produits les plus importants de la production nationale, sont presque tous exportés par le pays, le gouvernement a décidé de fonder son commerce extérieur, l'exportation de ces produits se fera d'Etat à Etat et par voie de compensation.
Les particuliers seront autorisés à exporter leurs produits pétroliers, après avoir obtenu l'autorisation préalable d'une commission, conformément au décret-loi en vigueur.
Cette commission aura à se prononcer sur les difficultés demandées d'exportation. Elle devra également examiner les demandes d'autorisation et les autoriser ou leur refuser la commission.

2006/07/18

SURSA: ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos. personal Martinho de Brederode, CX 37 (1919-1922), Serie A, nr. 49, anexă, 13 mai 1920; *Le Progres* (București), an II, 1920, nr.373, 19 mai, p.5

Excursie regală în Bucovina, în scop electoral
 SURSA: *Le Progres* (București), an II, 1920, nr.373, 19 mai, p.2

Imagini din Tanger, din preajma Conferinței de la Algeciras (delegația care se îndrepta spre conferință. Martinho de Brederode era doar observator)

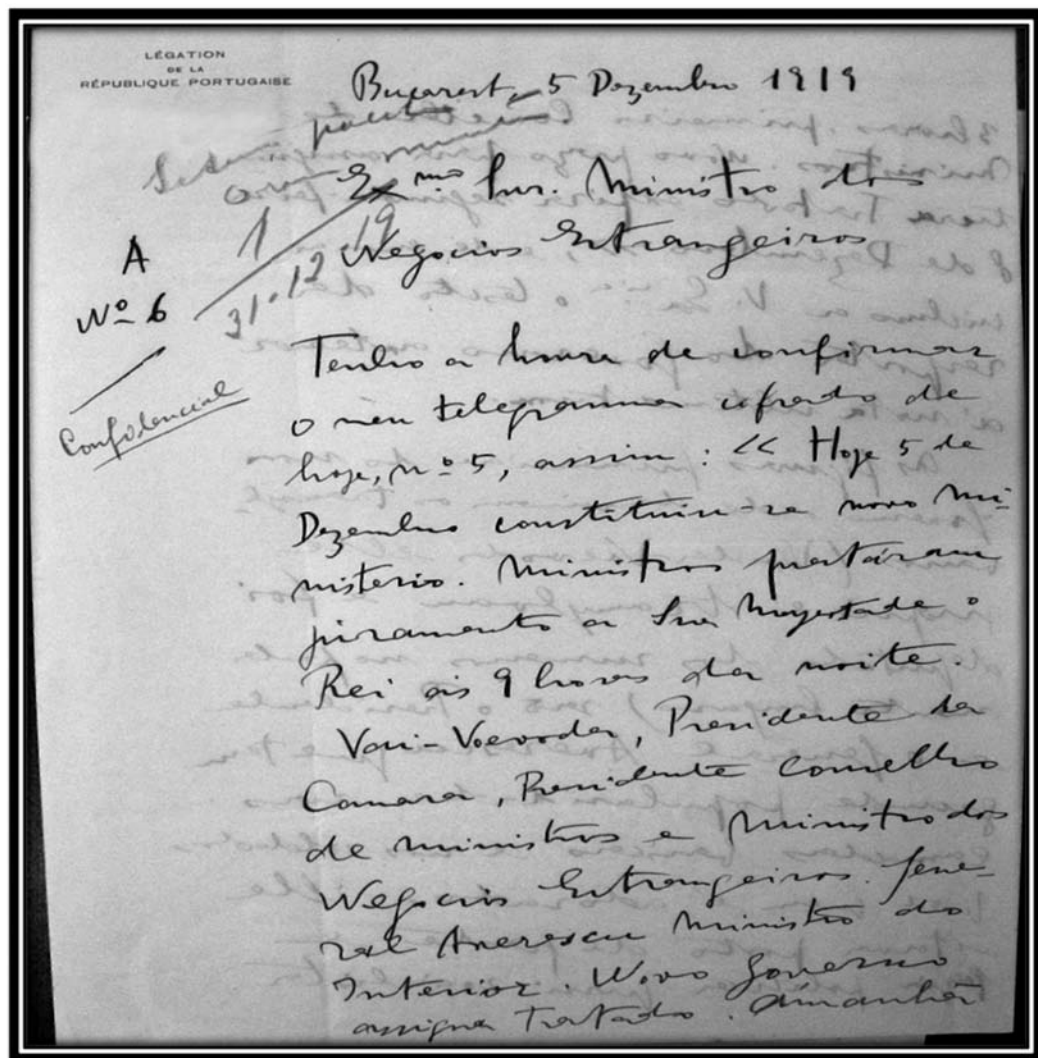
SURSA: ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Tanger*, CX 157, 1906-1907, Raport, 28 mai 1906

**Produse portugheze prezentate de Martinho de Brederode
negustorilor români**

SURSA: ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos.
personale Martinho de Brederode, CX 37 (1919-1922), Serie B, nr. 22,
București, 18 mai 1920

Deschiderea primului parlament al României unite

1111 de 1913
3 horas, primeiros Conselhos de
Ministros. Depois przo para aspien-
tiara Tabela de fira segunda-feira
8 de Dezembro de 1913, e de em-
milio a V. Sa. a o texto da
resposta do governo anterior
a nota ultimatum.

As figuras principais do nos-
so governo, onde dominam os transyl-
vanos (Vander-Vasod, elle
proprio e Transylvan e foi
deputado dos rumenos no parl-
mento húngaro) no o Presidente
e o general Averescu que tem
grande popularidade nos
comidos basicos e nos soldados
que nem e' adorado. Elle
citava posto de parte e
piza politica para realista.

Disse-me o embaixador de Lisboa
de Inglaterra que o general Aver-
escu era um homem bastante intel-
ligente, bom coargos, mas muito
agradado pelo ostracismo a que
o partido liberal, que ate' hoje
era quem tudo mandava, o tinha
notado. Que elle propoz Betti-
gan, encarregado de Negocios
d'Inglaterra, a conselheira
sua importante a que o cha-
mase ou fizese chamar
para o novo gabinete visto
que, com a popularidade
que tinha, sendo-se contrario
do em tudo, poderia facil-
mente se fazer, por results
muito do pouco caso que d'elle

2006/0

faziam até hoje.

Parece que os deputados taranistas (partido dos camponeses) se recusaram a entrar no ministério por verem a todo o transe a porta da Instância que Vaidá Viroda lhes não quis entregar.

O partido liberal, o órgão de Bratiano, ataca fortemente o novo ministério e principalmente o general Averescu.

Do que mais vou ter informações: Segunda-feira próxima terei uma conferência apressada com o encarregado de Negócios d'Inglaterra.

Saudes e Tranteriedade

M. de Brederode

SURSA: ADMAE, Lisabona, *Fond: Legação de Portugal em Bucareste*, Dosare Personale Martinho de Brederode, CX 37 (1919-1922), Serie A, nr. 2, 20 noiembrie 1919; Serie A, nr.6, 5 decembrie 1919

**Martinho de Brederode la București în 1927, cu prilejul sărbătorii
naționale a României**

SURSA: ADMAE, Lisabona, *fond Legação de Portugal em Bucareste*, dos.
personale Martinho de Brederode, CX 38, Serie A, 10 mai 1927

Document n.º 3 anexo ao officio n.º 76A
Confidencial e reservado, de 25 de agosto de
1911, da Legação de Portugal em Pekim.

THE IMPERIAL CHINESE TELEGRAPH ADMINISTRATION.

Telegrams accepted for all Telegraph Stations in the World

STATION *Shanghai*

TELEGRAM Nr. *1566* Class *62* Words. *62*

Given in at *Shanghai* the *9th* 1911 H. *9* M. *40* /m.

Consulado Portugal Canton

56474 19827 81328 71678 10734 63390 25 58565
47637 23282 16917 93801 45248 36042 69732 79777
91518 55948 71678 63627 180 63390 28 58565
78534 93801 82530 27364 72771 49492 02 35734
73004 53522 02 57174 10584 21541 02 65417
43665 36738 16044 93577 03 88717 43064 93801
69732 79777 27460 35734 53522 02 88717 32392
61417 81801

Brederode

I hereby certify that the above telegram was delivered to
the Addressee on 9th. July 1911 at 8.10 a. m.

Not True

SURSA: ADMAE, Lisabona, fond Legação de Portugal em Tanger, CX 157,
1906-1907, Raport, august 1911